Amin Maalouf, Samarcande

© Editions Jean-Claude Lattès, 1988
© 2006 by Editura POLIROM, pentru prezenta traducere

www.polirom.ro

Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4, P.O. Box 266, 700506
Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33, O.P. 37;
P.O. Box l-728, 030174

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României:
MAALOUF, AMIN
Samarkand / Amin Maalouf; trad, şi note de Florin Sicoie. - Ia.şi :
Polirom, 2006

ISBN (10) 973-46-0263-2; ISBN (13) 978-973-46-0263-6

I. Sicoie, Florin (trad.)

821.133.K569.3)-31 = 135.1

Printed in ROMANIA

Amin Maalouf
Samarkand
Traducere din limba franceză
şi note de Florin Sicoie
POLIROM
2006

Domnul Orient, după cum este supranumit în țara sa de adopție, Franța, Amin Maalouf s-a născut în 1949 în Liban. Creştin melkit după mamă, protestant după tată, vorbind curent araba, franceza şi engleza, s-a format într-un mediu cultivat în care scrisul reprezenta, sub diverse aspecte, o preocupare de familie. Istoric prin formație, interesat de politică, dar descriind cu luciditate ravagiile războiului din Liban şi visând pentru țara sa un destin de pace în cadrul unei Europe extinse până la Orientul Apropiat, vis menit să-l împace cu sine însuşi, s-a afirmat ca ziarist de anvergură la cotidianul libanez An-Nahar în anii '70. în 1976 părăseşte Beirutul, stabilindu-se la Paris, unde devine redactor-şef al ziarului Jeune Afrique. In calitate de ziarist, a călătorit mult, participând la numeroase evenimente importante: asediul Saigonului, revoluția din Etiopia, războaiele israeliano-arabe, războiul civil din Iran. In cele din urmă, se dedică definitiv literaturii, fiind răsplătit în 1993 cu prestigiosul premiu Goncourt pentru romanul Stânca lui Tanios.

Prozator prolific, tradus în peste douăzeci de limbi, Amin Maalouf debutează în 1983 cu eseul Cruciadele văzute de arabi, urmat de romanele Leon Africanul (1986), Samarkand (1988, pentru care i se decernează Prix des Maisons de la Presse), Grădinile luminii (1991), Primul secol după Beatrice (1992), Scările Levantului (1996), Periplul lui Baldassare (2000, distins cu Premiul Jacques Audiberti-Viile d'Antibes) şi Origini (2004). în 1998 a publicat volumul de eseuri Identitățile ucigaşe.

Pornind de la un pretext literar (manuscrisul Rubaiatelor lui Omar Khayyam, cunoscutul poet persan), Amin Maalouf reconstruieşte, în Samarkand, un univers exotic de o frumusețe tulburătoare, populat cu personaje coborâte parcă din O mie şi una de nopți: Omar Khayyam însuşi, o personalitate remarcabilă a acelor timpuri, poet, matematician şi astronom strălucit, vizirul Nizam al-Mulk, ale cărui teorii politice anticipează Principele lui Machiavelli, şi Hasan Sabbah, al cărui fanatism religios este egalat numai de îndârjirea cu care îşi conduce spre victorie grupul de asasini refugiat într-o fortăreață de pe culmile muntelui Alamut. Această lume pierdută este readusă la viață cu aproape un mileniu mai târziu, sub privirea unui cercetător aflat în căutarea manuscrisului pierdut.

Tatălui meu

Şi acum, preumblă-ţi privirea asupra
Cetăţii Samarkandului! Nu este ea oare
regina Pământului ? Mândră, mai presus
de toate oraşele şi ţinându-le în mâini
destinele ?
Edgar Allan POE
(1809-l849)

Pe fundul Oceanului Atlantic se află o carte. Povestea ei vreau să v-o istorisesc.

Cunoaşteţi, poate, deznodământul; la vremea lui, ziarele l-au relatat şi, de-atunci încoace, unele lucrări l-au consemnat: când s-a scufundat Titanicul, în noaptea de 14 spre 15 aprilie 1912, în largul Insulei Terra Nova, cea mai prestigioasă dintre victime era o carte, unicul exemplar al Rubaiatelor lui Omar Khayyam, înţelept persan, poet, astronom.

Voi vorbi doar în treacăt despre acest naufragiu. Alţii decât mine au cântărit nenorocirea în dolari, alţii decât mine au inventariat cum se cuvine cadavrele şi ultimele cuvinte. După şase ani, nu mă mai obsedează decât acea fiinţă de carne şi cerneală, al cărei nevrednic păstrător am fost pentru o vreme. Oare nu eu, Benjamin O. Lesage, am fost acela care a smuls-o din Asia ei natală? Oare nu în bagajele mele s-a îmbarcat ea pe Titanic ? Şi cine oare i-a întrerupt parcursul milenar, dacă nu aroganţa secolului meu?

De-atunci, lumea s-a acoperit de sânge şi de umbră, tot mai mult în fiecare zi, iar mie viaţa nu mi-a mai surâs. A trebuit să mă îndepărtez de oameni ca să nu mai ascult decât vocile amintirii şi să hrănesc o speranţă naivă, o viziune stăruitoare: mâine va fi regăsită. Ocrotită de sipetul ei de aur, cartea se va ivi intactă din întunecimile marine, cu destinul îmbogăţit de o nouă odisee. Degetele vor putea s-o atingă, s-o deschidă, să se afunde în ea; ochii robiţi îi vor urmări de la un capăt la altul hronicul aventurilor, vor descoperi poetul, primele sale versuri, primele beţii, primele spaime. Şi secta Asasinilor. Apoi se vor opri, neîncrezători, în faţa unei imagini de culoarea nisipului şi a smaraldului.

Ea nu poartă nici dată, nici semnătură, nimic altceva decât aceste fraze, pătimaşe sau dezamăgite: Samarkand, cel mai frumos chip pe care Pământul l-a îndreptat vreodată spre soare.

CARTEA ÎNTÂI

Poeti si amanti

In lume, spune-mi, cine in păcat n-a căzut,
îmi spui ?
Cine n-a greşit cu nimic oare cum a trăit,
îmi spui ?
Dacă, pentru că fac rău, Tu cu răul mă
pedepseşti, spune-mi,
Intre Tine şi mine, unde-i diferența, îmi
spui 71

Omar KHAYYAM

1. Traducerea majorității rubaiatelor prezente în textul cărții a fost preluată după tălmăcirea din limba persană datorată lui Gheorghe Iorga, Un arian în umbra moscheii. Omar Khayyam - Rubaiate, Editura Universitas XXI, Iaşi, 2004.
   Traducerea celorlalte rubaiate, inexistente în ediția de mai sus, aparține traducătorului cărții.

I

Uneori, la Samarkand, în seara unei zile domoale şi posomorâte, unii orăşeni lipsiţi de ocupaţie vin să dea târcoale prin fundătura dintre două taverne, în vecinătatea pieţei de mirodenii, nu ca să guste din vinul tămâios de Soghdiana, ci pentru a pândi du-te-vino-ul trecătorilor sau pentru a se lua de cine ştie ce băutor cherchelit. Omul este atunci târât prin pulbere, împroşcat cu insulte, sortit unui iad al cărui foc îi va aduce în vecii vecilor aminte de lucirea roşiatică a vinului ispititor.

Dintr-o asemenea pătanie avea să se nască manuscrisul Rubaiatelor, în vara anului 1072. Omar Khayyam are douăzeci şi patru de ani şi se află de puţină vreme la Samarkand. Se îndreaptă oare anume către tavernă, în acea seară, sau hazardul hoinărelilor este cel care-l mână? Plăcerea nouă de a măsura cu pasul un oraş necunoscut, cu ochii furaţi de nenumăratele nuanţe ale zilei care se sfârşeşte: pe strada Câmpului de Revent, un băieţaş o tuleşte, în picioarele goale pe pavelele late, strângând la piept un măr furat de pe cine ştie ce tarabă ; în bazarul postăvarilor, în interiorul unei dughene supraetajate, încă se dispută o partidă de nard, la lumina unei lămpi cu ulei: două zaruri aruncate, o înjurătură, un râs înăbuşit; sub arcada frânghierilor, un catârgiu se opreşte

lângă o fântână, lasă să-i curgă apa proaspătă în căuşul palmelor împreunate, apoi se apleacă, ţuguindu-şi buzele, ca pentru a săruta fruntea unui copil adormit; odată setea potolită, îşi trece palmele ude peste faţă, mormăie o mulţumire, ridică de jos un pepene scobit, îl umple cu apă şi i-l duce animalului său pentru ca acesta să poată, la rându-i, să bea.

In piaţa negustorilor de fructe afumate, o femeie însărcinată îi ating calea lui Khayyam. Cu vălul ridicat, de-abia dacă îi dai cincisprezece ani. Fără o vorbă, fără un zâmbet pe buzele-i nevinovate, ea îi şterpeleşte din mâini câteva din migdalele prăjite pe care tocmai le cumpărase. Plimbăreţul nu se miră, e o credinţă străveche la Samarkand: când o viitoare mamă întâlneşte pe stradă un străin care-i este pe plac, trebuie să caute să obţină o parte din hrana acestuia; astfel, copilul va fi la fel de chipeş ca el, cu aceeaşi siluetă zveltă, cu aceleaşi trăsături nobile şi regulate.

Omar se opreşte din mestecatul migdalelor rămase, privind cum se îndepărtează necunoscuta. Deodată, un urlet ajunge până la el, îmboldindu-l să se grăbească. In curând, se află în mijlocul unei mulţimi dezlănţuite. Un bătrân cu lungi mădulare scheletice e deja la pământ, cu capul gol, cu părul alb în dezordine pe o ţeastă de un cafeniu închis ; de furie, de groază, strigătele sale nu mai sunt decât un hohot prelungit. Ochii săi îl imploră pe nou-venit.

împrejurul nefericitului, vreo douăzeci de indivizi, cu bărbile fluturând a victorie, cu ciomege răzbunătoare şi, la distanţă, un cerc de spectatori binedispuşi. Unul dintre aceştia, observând expresia indignată a lui Khayyam, îi aruncă pe tonul cel mai liniştitor: „Nu-i nimic, nu-i decât

.laber-cel-Lung!" Omar tresare, un fior de ruşine îi străbate crumazul, murmură: „Jaber, tovarăşul lui Abu Aii!"

O poreclă dintre cele mai obişnuite, Abu Aii. Dar alunei când un literat, la Buhara, la Cordoba, la Balkh sau la Bagdad, îl pomeneşte astfel, pe un ton de familiară deferentă, nu e posibilă nici o confuzie în legătură cu personajul respectiv: este vorba despre Abu Aii Ibn Sina, faimos în Apus sub numele de Avicenna. Omar nu l-a cunoscut, s-a născut la unsprezece ani după moartea acestuia, dar îl venerează ca pe maestrul de netăgăduit al generaţiei sale, deţinătorul tuturor cunoştinţelor, apostolul Raţiunii.

Khayyam murmură din nou: „Jaber, învăţăcelul favorit al lui Abu Aii!" Căci, deşi acum îl vede pentru prima oară, destinul său dureros şi exemplar nu-i e străin. Avicenna vedea în el continuatorul medicinei, ca şi al metafizicii sale, îi admira forţa argumentelor; nu-i reproşa decât faptul de a-şi declara prea tare şi prea apăsat ideile. Acest cusur îi adusese lui Jaber mai multe şederi la închisoare şi trei biciuiri publice, ultima în Piaţa Mare din Samarkand, o sută cincizeci de lovituri cu vâna de bou, în prezenţa tuturor apropiaţilor. Nu-şi revenise niciodată din această umilire. In care clipă alunecase de la îndrăzneală la nebunie? Neîndoielnic, la moartea soţiei sale. A fost văzut, de-atunci, rătăcind în zdrenţe, clătinându-se pe picioare, zbierând nerozii nelegiuite. Pe urmele sale, cârduri de ştrengari băteau râzând din palme, aruncând asupră-i pietre ascuţite, care-l răneau până la lacrimi.

Urmărind întreaga scenă, Omar nu se poate împiedica să nu gândească: „Dacă nu bag de seamă, într-o zi am să ajung ca zdreanţă asta". Nu atât de beţie se teme, ştie că n-are să i se lase pradă, vinul şi cu el au învăţat să

se respecte reciproc, niciodată unul dintre ei nu l-ar doborî pe celălalt. Lucrul de care se teme cel mai mult este gloata, putința ca aceasta să sfărâme în el zidul cuviinței. Se simte amenințat de spectacolul acestui om decăzut, copleşit, ar vrea să se întoarcă din drum, să se îndepărteze. Dar ştie că nu va lăsa pradă mulțimii un tovarăş al lui Avicenna. Face trei paşi domoli, demni, ia aerul cel mai detaşat, ca să spună, cu un glas ferm, însoțit de un gest suveran:

— Lăsați-l să plece pe acest nefericit!

Şeful bandei tocmai se plecase asupra lui Jaber; se îndreaptă, apoi se apropie greoi de intrus, proțăpindu-se în fața lui. O cicatrice adâncă îi străbate barba, de la urechea dreaptă până în capătul bărbiei, şi tocmai partea aceea, partea brăzdată, o întinde spre interlocutorul său, rostind ca o sentință:

— Omul acesta este un bețiv, un necredincios, un filassouf1 !

A şuierat ultimul cuvânt ca pe o invectivă.

— Nu mai avem nevoie de nici un filassouf la Samarkand!

Un murmur aprobator în mulțime. Pentru aceşti oameni, termenul „filozof desemnează orice persoană care se interesează prea îndeaproape de ştiințele profane ale grecilor şi, în general, de tot ce nu înseamnă religie sau literatură. In ciuda vârstei sale fragede, Omar Khayyam este deja un eminent filassouf, un vânat cu mult mai mare decât acest nefericit de Jaber.

Cu siguranță, omul cu cicatricea pe obraz nu l-a recunoscut, pentru că se îndepărtează de el, se apleacă din

i. Filozof (aici, peior.).

nou asupra bătrânului, de-acum amuţit, îl apucă de păr, II zgâlţâie capul de trei-patru ori, se face că vrea să i-l i râpe de zidul cel mai apropiat, apoi îi dă dintr-odată ilrumul. Deşi brutal, gestul rămâne reţinut, ca şi cum bărbatul, arătându-şi întreaga hotărâre, ar ezita totuşi sa meargă până la crimă. Khayyam alege acel moment pentru a interveni din nou.

— Haide, lasă-l pe bătrânul acesta, e văduv, bolnav, nebun, nu vezi că de-abia îşi mai poate mişca buzele?

Şeful se ridică dintr-un salt, înaintează spre Khayyam, i.şi înalţă degetul până la barba acestuia:

— Tu, care pari să-l cunoşti atât de bine, cine eşti, de fapt? Nu eşti din Samarkand! Nimeni nu te-a văzut vreodată în acest oraş!

Omar depărtează mâna interlocutorului său cu dispreţ, dar fără bruschețe, pentru a-l ţine la respect, lipsindu-l totodată de pretextul unei încăierări. Bărbatul face un pas înapoi, dar stăruie:

— Care ţi-e numele, străine ?

Khayyam şovăie să se dea de gol, caută un subterfugiu, îşi ridică privirea spre cer, unde un norişor tocmai a acoperit cornul lunii. O tăcere, un suspin. Să te refugiezi în contemplaţie, să numeşti stelele una câte una, să fii departe, la adăpost de mulţimi!

Deja ceata îl înconjoară, câteva mâini îl ating, redevine stăpân pe sine.

— Sunt Omar, fiul lui Ibrahim din Nishapur. Şi tu, tu cine eşti?

Simplă interogaţie retorică, omul n-are deloc intenţia să se prezinte. Se află în oraşul său şi el este cel care pune întrebările. Ulterior, Omar avea să-i afle porecla, i se spune Studentul-cu-Cicatrice. Cu un ciomag în mână,

cu un citat pe buze, mâine va face Samarkandul să tremure. Pentru moment, influența lui nu se întinde dincolo de aceşti tineri care-l înconjoară, atenți la cea mai mică frază, la cel mai mic semn al lui.

In ochi îi apare o lucire neaşteptată. Se întoarce spre acoliții săi. Apoi, triumfător, spre mulțime. Exclamă:

— Dumnezeule, cum am putut oare să nu-l recunosc pe Omar, fiul lui Ibrahim Khayyam din Nishapur ? Omar, steaua Khorasanului, geniul Persiei şi al celor două Irakuri, prințul filozofilor!

Mimează o adâncă plecăciune şi îşi flutură degetele de cele două părți ale turbanului, atrăgând inevitabil râsetele grosolane ale cetei de gură-cască.

— Cum am putut oare să nu-l recunosc pe cel care a scris acest rubai atât de plin de cucernicie şi de devoțiune:

Carafa de vin, o, Doamne, mi-ai spart-o!
Iar uşa bucuriei, o, Doamne, în nas mi-ai trântit-o!
Din stângăcie, Tu mi-ai vărsat pe pământ rumenul vin!
(De pământ să mi se umple gura!), oare erai, Doamne, beat?

Khayyam ascultă, revoltat, nelinişti t. O asemenea provocare înseamnă instigare la crimă, pe loc. Fără să piardă nici o clipă, îşi aruncă răspunsul, cu glas tare şi limpede, pentru ca nimeni din mulțime să nu se lase amăgit:

— Aud acest catren pentru prima dată din gura ta, străine. Dar iată un rubai pe care l-am compus cu adevărat:

Ii vezi pe cei doi sau trei idioți ? Lumea o țin în mâinile lor.
Nimic nu ştiu. Superiori se cred din ignoranță.
Mergi pe drumul tău, de ei seamă nu ține. în splendida-le suficiență,
Eretici îi vor numi pe cei ce nu-s de-ai lor.

Khayyam a greşit, neîndoielnic, atunci când a însoţit expresia „Ii vezi" cu un gest dispreţuitor în direcţia adversarilor săi. Se întind mâini, îl trag de veşmântul care începe să se sfâşie. Se clatină. Spatele lui izbeşte un genunchi, apoi netezimea unei lespezi. Strivit sub haită, nu găseşte de cuviinţă să se zbată, îngăduie ca hainele să-i fie rupte în bucăţi şi ca trupul să-i fie sfârtecat, se lasă deja pradă apaticei amorţeli a victimei jertfite, nu simte nimic, n-aude nimic, e închis în sine, în spatele unui zid până-n nori şi cu porţile ferecate.

Şi îi priveşte ca pe nişte intruşi pe cei zece bărbaţi înarmaţi care vin să întrerupă sacrificiul. Aceştia poartă, pe tichiile de fetru, însemnul de un verde pal al ahdath-ilor, străjile oraşului Samarkand. De îndată ce i-au văzut, agresorii s-au îndepărtat de Khayyam; dar, ca să-şi justifice purtarea, s-au apucat să strige, luând mulţimea drept martor:

— Alchimistule ! Alchimistule !

In ochii autorităţilor, faptul de a fi filozof nu reprezintă un delict, dar practicarea alchimiei este pasibilă de pedeapsa cu moartea.

— Alchimistule ! Acest străin este alchimist!

Dar şeful patrulei n-are de gând să tragă concluzii pripite.

— Dacă bărbatul acesta este într-adevăr un alchimist, se cuvine să-l ducem la marele judecător Abu Taher.

în vreme ce Jaber-cel-Lung, uitat de toţi, se târăşte spre taverna cea mai apropiată şi se furişează acolo, făgăduindu-şi să nu se mai aventureze niciodată pe-afară, Omar reuşeşte să se ridice fără ajutorul nimănui. Merge drept, în tăcere ; înfăţişarea semeaţă îi acoperă ca un văl cuviincios veşmintele sfâşiate şi obrazul plin de sânge.

în faţa lui, străji înarmate cu torţe deschid calea. în urmă-i vin agresorii, apoi alaiul de gură-cască.

Omar nu-i vede, nu-i aude. Pentru el, străzile sunt pustii, pământul e lipsit de zgomote, ceru-i fără nori, iar Samarkandul rămâne acel loc de vis pe care l-a descoperit cu câteva zile mai înainte.

A sosit aici după trei săptămâni de drum şi, fără să se odihnească o clipă, a hotărât să urmeze îndeaproape sfaturile călătorilor din vremurile trecute. Urcaţi, îndeamnă aceştia, pe terasa cetăţii Kuhandiz, vechea fortăreaţă, plimbaţi-vă cu prisosinţă privirea, nu veţi întâlni decât ape şi verdeaţă, răzoare înflorite şi chiparoşi tunşi de cei mai iscusiţi grădinari, în formă de boi, de elefanţi, de cămile îngenuncheate, de pantere care se înfruntă şi par gata să sară. în realitate, chiar în interiorul incintei, începând de la Poarta Mănăstirii, la apus, şi până la Poarta Chinei, Omar n-a văzut decât livezi dese şi pâraie repezi. Apoi, ici şi colo, avântarea unui minaret de cărămidă, o cupolă cizelată de umbră, albeaţa unui zid de foişor. Şi, pe malul unei bălţi dezmierdate de sălcii plângătoare, o femeie goală care se scălda, cu părul în bătaia vântului arzător.

Oare nu această viziune de paradis a vrut s-o evoce pictorul anonim care, cu mult mai târziu, s-a apucat să ilustreze manuscrisul Rubaiatelor? Oare nu tot pe ea o păstrează în gând Omar, în vreme ce e condus către cartierul Asfizar, unde îşi are reşedinţa Abu Taher, cadiul cadiilor din Samarkand? Şi-n sinea lui, îşi spune neîncetat: „Nu voi urî acest oraş. Chiar dacă femeia care se scălda nu e decât o vedenie. Chiar dacă realitatea poartă chipul omului cu cicatrice. Chiar dacă această noapte răcoroasă se vădeşte a fi cea din urmă pentru mine".

II

în imensul divan al judecătorului, chipul lui Khayyam ia culoarea fildeşului în lumina candelabrelor îndepărtate. De îndată ce a intrat, două străji de vârstă mijlocie l-au înşfăcat strâns de umeri, ca şi cum ar fi fost un apucat primejdios. Şi, ţinut astfel, aşteaptă în apropierea uşii.

Aşezat la celălalt capăt al încăperii, cadiul nu l-a observat, isprăveşte de judecat o pricină, discută cu pârâşii, ii dă dreptate unuia, îl dojeneşte pe celălalt. O veche ceartă între vecini, se pare, pizme repetate, cârcoteli neînsemnate. Abu Taher sfârşeşte prin a-şi manifesta zgomotos plictiseala, le porunceşte celor doi capi de familie să se îmbrăţişeze, acolo, în faţa lui, ca şi cum nu i-ar fi despărţit nicicând nimic. Unul dintre ei face un pas, celălalt, un colos cu fruntea îngustă, se împotriveşte. Cadiul îl pălmuieşte cu toată forţa, făcându-i pe privitori să tremure. Uriaşul priveşte lung la acest personaj rotofei, iute la mânie şi plin de neastâmpăr, care a trebuit să se înalţe ca să ajungă până la el, apoi lasă capul în jos, îşi şterge obrazul şi se supune.

După ce a poftit pe toată lumea să iasă, Abu Taher le face semn străjilor să se apropie. Acestea îşi prezintă pe nerăsuflate raportul, răspund la câteva întrebări, se

străduiesc să arate de ce au lăsat să se creeze o asemenea îmbulzeală pe străzi. După aceea, este rândul omului cu cicatrice să se justifice. El se apleacă spre cadiu, care pare să-l cunoască de multă vreme, şi se lansează într-un monolog însufleţit. Abu Taher îl ascultă cu atenţie, fără a lăsa să i se ghicească părerea. Apoi, rezervându-şi câteva clipe de reflecţie, porunceşte:

— Spuneţi mulţimii să se împrăştie. Fiecare să se înapoieze acasă pe drumul cel mai scurt, şi - adresându-se agresorilor - voi toţi să vă duceţi, la rându-vă, acasă! Până mâine, nu se va hotărî nimic. Prizonierul va rămâne aici peste noapte, îl vor veghea străjile mele, şi nimeni altcineva.

Surprins să se vadă atât de repede poftit să dispară, omul cu cicatrice schiţează un protest, dar se răzgândeşte imediat. Prudent, îşi apucă poalele veşmântului şi se retrage cu o plecăciune.

Când rămâne faţă în faţă cu Omar, având-i ca martori doar pe proprii săi oameni de încredere, Abu Taher rosteşte această frază enigmatică de întâmpinare:

— E o onoare să-l primesc în acest loc pe ilustrul Omar Khayyam din Nishapur.

Nici ironic, nici afectuos nu e cadiul. Nici cea mai mică urmă de emoţie. Ton neutru, voce calmă, turban în formă de lalea, sprâncene zbârlite, barbă cenuşie, fără mustaţă, nesfârşită privire scrutătoare.

Primirea este cu atât mai ambiguă cu cât Omar se afla acolo de un ceas, în picioare şi cu veşmântul în zdrenţe, pradă tuturor privirilor, zâmbetelor, murmurelor.

După câteva clipe măsurate cu măiestrie, Abu Taher adaugă:

— Omar, tu nu eşti un necunoscut la Samarkand. în ciuda vârstei tinere, erudiţia ţi-e deja proverbială, isprăvile tale se istorisesc prin şcoli. Nu este oare adevărat că ai citit de şapte ori, la Isfahan, o lucrare voluminoasă de-a lui Avicenna şi că, odată întors la Nishapur, ai reprodus-o cuvânt cu cuvânt, din memorie?

Khayyam e măgulit că reuşita sa, autentică, este cunoscută în Transoxiana, dar asta nu-i risipeşte temerile. Referirea la Avicenna în gura unui cadiu de rit şafeit n-are nimic liniştitor; de altfel, până una-alta, n-a fost invitat să se aşeze. Abu Taher continuă:

—■ Nu numai isprăvile tale se transmit din gură-n gură, îţi sunt puse în seamă şi nişte catrene foarte ciudate.

Cuvântul este măsurat, nu acuză, nici nu prea scuză, nu iscodeşte decât la modul indirect. Omar consideră că a venit momentul să rupă tăcerea:

— Rubaiul pe care îl repetă omul cu cicatrice nu-mi aparţine.

Dintr-o mişcare nerăbdătoare cu dosul mâinii, judecătorul risipeşte protestul. Pentru prima dată, tonul lui este sever:

— Puţin contează faptul că ai compus cutare sau cutare vers. Mi s-au relatat fraze atât de blasfemiatoare încât, de le-aş cita, m-aş simţi la fel de vinovat ca şi acela care le-a proferat. Nu caut să te fac să mărturiseşti, nu caut să-ţi dau o pedeapsă. Aceste acuzaţii de alchimie nu mi-au intrat pe o ureche decât ca să iasă pe cealaltă. Suntem singuri, suntem doi bărbaţi instruiţi şi nu vreau decât să aflu adevărul.

Omar nu e deloc liniştit, se teme de o capcană, şovăie să răspundă. Se vede deja dat pe mâna călăului, ca să

fie schilodit, scopit sau răstignit. Abu Taher ridică glasul, aproape că strigă:

— Omar, fiu al lui Ibrahim, fabricant de corturi din Nishapur, nu ştii oare să recunoşti un prieten?

în această frază există o notă de sinceritate care-l încurajează pe Khayyam. „Să recunoşti un prieten?" Analizează problema cu gravitate, priveşte îndelung faţa cadiului, îi examinează rictusurile, freamătele bărbii. încet, se lasă invadat de încredere. Trăsăturile i se destind, i se relaxează. Se desprinde de străjile care, la un gest al cadiului, nu-l mai opresc. Apoi merge să se aşeze, fără să fi fost poftit. Judecătorul zâmbeşte cu bunăvoinţă, dar îşi reia fără păsuire iscodeala:

— Eşti tu oare necredinciosul pe care-l zugrăvesc unii?

Mai mult decât o întrebare, e un strigăt disperat de ajutor, pe care Khayyam nu-l respinge:

— Pun la îndoială zelul bigoţilor, dar n-am spus niciodată că Unul înseamnă doi.

— Ai gândit-o vreodată?

— Niciodată, Dumnezeu mi-e martor.

— Pentru mine, e de-ajuns. Şi pentru Creator, cred. Dar nu pentru mulţime. îţi sunt pândite cuvintele, gesturile mărunte, ale mele de asemenea, ca acelea ale principilor. Ai fost auzit rostind: „Mă duc câteodată prin moschei, unde umbra e prielnică somnului".

— Doar un om aflat în armonie cu Creatorul său ar putea să-şi afle somnul într-un loc de închinăciune.

în ciuda figurii exprimând îndoiala a lui Abu Taher, Omar se înflăcărează şi adaugă:

— Nu sunt dintre aceia a căror credinţă nu înseamnă decât groază faţă de Judecata de Apoi, a căror rugăciune nu e decât prosternare. Modul meu de a mă ruga?

('ontemplu un trandafir, număr stelele, mă minunez în faţa frumuseţii Creaţiei, a perfecţiunii alcătuirii sale, a omului, cea mai frumoasă operă a Ziditorului, a minţii sale însetate de cunoaştere, a sufletului însetat de dragoste, a simţurilor sale, a tuturor simţurilor, treze sau amorţite.

Cu ochi gânditori, cadiul se ridică, vine să se aşeze alături de Khayyam, punând pe umărul acestuia o mână părintească. Străjile schimbă priviri uimite.

— Ascultă, tinere prieten, Preaînaltul ţi-a dăruit tot ce poate dobândi mai de preţ un fiu al lui Adam, inteligenţa, arta cuvântului, sănătatea, frumuseţea, dorinţa de cunoaştere, de a te bucura de existenţă, admiraţia oamenilor şi, presupun, suspinele femeilor. Sper că El nu te-a lipsit de înţelepciune, înţelepciunea tăcerii, fără de care nimic din toate astea nu poate fi preţuit sau păstrat.

— Ar trebui să aştept să ajung bătrân ca să spun ceea ce gândesc?

— Până în ziua în care vei putea să spui tot ce gândeşti, vor fi avut vreme să îmbătrânească urmaşii urmaşilor tăi. Trăim în epoca tainei şi a fricii, trebuie să ai două feţe, una s-o arăţi mulţimii, iar pe cealaltă ţie şi Creatorului tău. Dacă vrei să-ţi păstrezi ochii, urechile şi limba, uită ca ai ochi, urechi şi limbă.

Cadiul tace, tăcerea-i este aspră. Nu din acele tăceri care cheamă vorbele celuilalt, ci dintr-acelea care vuiesc si umplu spaţiul. Omar aşteaptă, cu privirea-n pământ, lăsându-l pe cadiu să aleagă dintre cuvintele care i se îmbulzesc în minte.

Dar Abu Taher respiră adânc şi le dă oamenilor săi un ordin tăios. Aceştia se îndepărtează. De îndată ce au

închis uşa, el se îndreaptă către un colţ al divanului, ridică o margine a tapiseriei, apoi capacul unui sipet de lemn căptuşit cu damasc. Scoate de-acolo o carte pe care i-o oferă lui Omar cu un gest ceremonios. îndulcit, e-adevărat, de un zâmbet protector.

Or, cartea e chiar aceea pe care eu, Benjamin O. Lesage, aveam s-o ţin într-o zi în propriile-mi mâini. A fost întotdeauna aidoma la atingere, presupun. O piele groasă, aspră, adâncituri în formă de coadă de păun, margini de pagină neregulate, roase. Dar, când o deschide Khayyam, în acea noapte de vară de neuitat, nu vede decât două sute cincizeci şi şase de pagini goale, încă fără poeme, fără picturi, fără comentarii pe margini, fără miniaturi.

Ca să-şi ascundă emoţia, Abu Taher adoptă un ton de negustor ambulant:

— Este kaghez chinezesc, cea mai bună hârtie care se va fi produs vreodată în atelierele din Samarkand. Un evreu din cartierul Maturid a fabricat-o special pentru mine, după o reţetă străveche, în întregime din dud alb. Pipăi-o, e din aceeaşi sevă ca mătasea.

îşi drege glasul înainte de a explica:

— Aveam un frate, cu zece ani mai mare decât mine, era de vârsta ta când a murit. A fost sfâşiat în bucăţi, în oraşul Balkh, pentru că a compus un poem care-i displăcuse suveranului din acea vreme. L-au acuzat că urzea o erezie, nu ştiu dacă era adevărat, dar i-am purtat fratelui meu pică fiindcă şi-a riscat viaţa pentru un poem, pentru un biet poem, cu puţin mai lung decât un rubai.

Glasul i se poticneşte, se înalţă gâfâit:

— Păstrează această carte. Ori de câte ori un vers va căpăta formă în mintea ta, ori de câte ori se va apropia de buzele tale, căutând să iasă, înăbuşă-l fără cruţare, scrie-l mai bine pe aceste file, care vor rămâne tăinuite. Iar când îl scrii, gândeşte-te la Abu Taher.

Ştia oare cadiul că, prin acest gest, prin aceste cuvinte, dădea naştere uneia dintre tainele cele mai bine păstrate din istoria literaturii? Că au trebuit să treacă opt secole până ce lumea să descopere poezia sublimă a lui Omar Khayyam, până ce Rubaiatele sale să fie cinstite drept una dintre operele cele mai originale ale tuturor timpurilor, până ce straniul destin al manuscrisului din Samarkand să fie, în sfârşit, cunoscut?

III

in acea noapte, Omar şi-a căutat zadarnic somnul într-un foişor, într-un pavilion de lemn aflat pe o colină golaşă, în mijlocul imensei grădini a lui Abu Taher. In apropierea lui, pe o masă joasă, pană de scris şi călimară, un opaiţ stins şi cartea sa deschisă la prima pagină, rămasă albă.

In zori, o nălucă: o frumoasă sclavă care-i aduce o tavă cu bucăţi de pepene, un veşmânt nou, o eşarfă de turban din mătase de Zandan. Şi un mesaj şoptit:

— Stăpânul te aşteaptă după rugăciunea din zori.

Sala de primire e deja ticsită, reclamanţi, milogi, curteni, apropiaţi, vizitatori de toate rangurile şi, printre ei, Studentul-cu-Cicatrice, venit, fără îndoială, după veşti. De îndată ce Omar deschide uşa, glasul cadiului îndreaptă asupra lui priviri şi murmure:

— Bun-venit imamului Omar Khayyam, bărbatul pe care nu-l întrece nimeni în cunoaşterea tradiţiei Profetului, autoritatea pe care nimeni n-o pune la îndoială, glasul de care nimeni nu se îndoieşte.

Unul după altul, vizitatorii se ridică, schiţând o plecăciune, mormăind cine ştie ce formulă de politeţe înainte de a se aşeza la loc. Cu o privire furişă, Omar îl observă pe omul cu cicatrice, care pare să se sufoce în colţul său,

iscunzându-şi, totuşi, sentimentele sub o mină timid-batjo-
i oritoare.

In modul cel mai ceremonios cu putinţă, Abu Taher îl roagă pe Omar să se aşeze la dreapta sa, obligându-şi vecinii să se depărteze în grabă. Apoi reia firul:

— Măritul nostru oaspete a avut parte aseară de o întâmplare nefericită. El, care este cinstit în Khorasan, ni Fars şi în Mazandaran, el, pe care oricare cetate doreşte să-l primească între zidurile sale, pe care orice principe speră să-l atragă la curtea sa, a fost atacat, ieri, pe străzile din Samarkand!

Se ridică exclamaţii indignate, urmate de un vuiet pe rare cadiul îl lasă să crească puţin, înainte de a-l domoli printr-un gest şi de a continua:

— Fapt încă şi mai grav, în bazar a fost cât pe ce să izbucnească o răzmeriţă. O răzmeriţă, în ajunul vizitei preaslăvitului nostru suveran Nasr Han, Soarele împă-răţiei, care trebuie să sosească chiar în această dimineaţă de la Buhara, după voia Domnului! Nu cutez să-mi închipui ni ce nenorocire ne-am găsi astăzi dacă mulţimea n-ar fi putut fi ţinută în frâu şi împrăştiată. V-o spun, multe rapete ar fi fost gata să cadă de pe umeri!

Se opreşte ca să-şi tragă răsuflarea, dar mai cu seamă pentru a-şi pregăti efectul şi a lăsa teama să se strecoare ni suflete.

— Din fericire, unul din vechii mei discipoli, aici de lată, l-a recunoscut pe eminentul nostru vizitator şi a venit să-mi dea de ştire.

îl arată cu degetul pe Studentul-cu-Cicatrice şi îl pof-teşte să se ridice:

—-Cum de l-ai recunoscut pe imamul Omar?

în loc de răspuns, câteva silabe bolborosite.

— Mai tare! Uncheşul de aici nu te aude, strigă cadiul, arătând spre o venerabilă barbă albă de la stânga sa.

— L-am recunoscut pe strălucitul oaspete datorită elocinţei sale, rosti cu greutate omul cu cicatrice, şi l-am iscodit în privinţa numelui, înainte de a-l aduce acasă la cadiul nostru.

— Bine ai făcut! Dacă răzmeriţa ar fi continuat, s-ar fi ajuns la vărsare de sânge. Vino, aşadar, să te aşezi lângă oaspetele nostru, ai meritat-o.

în timp ce omul cu cicatrice se apropie, cu un aer aparent supus, Abu Taher strecoară la urechea lui Omar :

— Dacă nu ţi-a devenit prieten, măcar nu va mai putea să te învinuiască în public.

Cu voce tare, continuă:

— Pot oare să sper că, în ciuda a tot ce a îndurat, khwaje Omar nu va păstra o amintire prea neplăcută Samarkandului ?

— Ceea ce s-a întâmplat aseară, răspunde Khayyam, este deja trecut pentru mine. Iar când mă voi gândi, mai târziu, la oraşul acesta, voi păstra în suflet o cu totul altă imagine, imaginea unui om minunat. Nu vorbesc de Abu Taher. Cel mai frumos elogiu care i se poate face unui cadiu nu este acela de a-i lăuda calităţile, ci spiritul de dreptate al celor pe care-i are în seamă. Or, în ziua sosirii, catârca mea suise cu greu ultima coastă care duce spre Poarta Kish, iar eu însumi de-abia pusesem piciorul pe pământ, când un bărbat a intrat în vorbă cu mine.

„Bine ai venit în acest oraş", mi-a spus el, „ai aici rude, prieteni?"

I-am răspuns că nu, fără să mă opresc, temându-mă că am de-a face cu cine ştie ce pungaş, în cel mai bun caz cu un milog sau cu un pisălog. Dar bărbatul a continuat:

„Nu te îngrijora de stăruința mea, nobile vizitator. Stăpânul mi-a poruncit samă aşez în acest loc, aşteptând otice călător spre a-i oferi ospitalitate".

Omul părea de condiție modestă, dar era îmbrăcat cu veşminte curate şi cunoştea deprinderile oamenilor respec-I abili. L-am urmat. După câțiva paşi, m-a invitat să intru printr-o poartă grea, am străbătut un coridor boltit, pentru a ajunge în curtea unui caravanserai, cu o fântână în mijloc, cu oameni şi animale care umblau de colo-colo şi, ile jur împrejur, pe două caturi, cu odăi pentru călători. lîărbatul a spus :

„Vei putea să rămâi aici oricât pofteşti, o noapte sau vreme mai îndelungată, în acest loc vei găsi pat şi hrană, şi nutreț pentru catârca ta".

Când l-am întrebat ce este de plată, s-a simțit jignit.

„Aici eşti invitatul stăpânului meu."

„Şi unde se află această gazdă atât de mărinimoasă, ca să-i pot adresa mulțumirile mele?"

„Stăpânul meu a murit de mai bine de şapte ani, lâsându-mi o sumă de bani pe care trebuie să o cheltuiesc ut întregime spre a-i cinsti pe vizitatorii Samarkandului."

„Şi cum se numea acest stăpân, ca să pot măcar să povestesc despre milosârdia lui?"

„Numai Preaînaltului i se cuvine recunoştința ta, mul-țumeşte-!. Lui, El va şti prin milostenia cui I se aduce mulțumire."

Şi astfel, vreme de mai multe zile, am rămas în casa acelui bărbat. Ieşeam şi mă întorceam, găseam întot-deauna acolo talere pline cu bucate gustoase, iar animalul meu era mai bine îngrijit acolo decât dacă m-aş fi ocupat de el eu însumi.

Omar a privit asistența, urmărind vreo reacție. Dar istorisirea lui n-a stârnit nici un freamăt pe buze, nici o

întrebare în ochi. Ghicindu-i nedumerirea, cadiul îi explică:

— Multe oraşe pretind că sunt cele mai ospitaliere din toate ţinuturile Islamului, dar numai locuitorii Samarkandului merită această cinste. După ştiinţa mea, niciodată vreun călător n-a trebuit să plătească pentru găzduire sau pentru hrană, cunosc familii întregi care s-au ruinat ca să-i cinstească pe oaspeţi sau pe nevoiaşi. Cu toate acestea, nu-i vei auzi niciodată făcându-şi din asta un titlu de glorie sau lăudându-se. Există mai bine de două mii de fântâni în acest oraş, făcute din teracotă, din aramă sau din porţelan, fântâni pe care ai putut să le observi la toate colţurile de stradă, mereu pline cu apă proaspătă spre a potoli setea trecătorilor, toate fiind dăruite de oamenii din Samarkand; crezi oare că fie şi un singur om şi-ar grava numele pe ele, spre a-şi atrage mulţumiri ?

— Recunosc, n-am întâlnit niciunde o asemenea generozitate. Mi-aţi îngădui, totuşi, să pun o întrebare care îmi munceşte mintea?

Cadiul îi taie vorba:

— Ştiu ce vei întreba: cum de nişte oameni care aşază atât de sus virtuţile ospitalităţii pot să se facă vinovaţi de brutalitate împotriva unui oaspete ca tine?

— Sau împotriva unui nefericit de bătrân ca Jaber-cel-Lung.

— Am să-ţi dau răspunsul, el e cuprins într-un singur cuvânt: teama. Orice violenţă este, aici, odrasla fricii. Credinţa noastră este asediată din toate părţile, de karmaţii din Bahrein, de imamiştii din Kom, care aşteaptă ceasul răzbunării, de şaptezeci şi două de secte, de romeii de la Constantinopole, de necredincioşii de toate confesiunile

şi, îndeosebi, de ismaeliţii din Egipt, ai căror adepţi sunt puzderie, până în inima Bagdadului şi până şi aici, la Samarkand. Nu uita niciodată ce înseamnă oraşele noastre, ale Islamului, Mecca, Medina, Isfahan, Bagdad, Damasc, Buhara, Merv, Cairo, Samarkand: nimic altceva decât nişte oaze pe care o clipă de nepăsare le-ar transforma (im nou în deşert. Mereu la cheremul unei furtuni de nisip!

Printr-o fereastră situată la stânga sa,*cadiul a cântărit cu o privire expertă poziţia soarelui. S-a ridicat.

— E vremea să mergem în întâmpinarea suveranului nostru, spune el.

Bate din palme.

— Să ni se aducă oarece pentru drum!

Căci îi stă în obicei să-şi ia cu sine nişte stafide, pe care să le ciugulească pe drum, obicei pe care apropiaţii .şi oaspeţii săi îl imită. De unde imensul platou de aramă care i se aduce, având pe el un munte din acele zaharicale de un galben-deschis, din care fiecare ia cât să-şi umple buzunarele.

Când îi vine rândul, Studentul-cu-Cicatrice ia câteva cu vârful degetelor, întinzându-le lui Khayyam cu aceste cuvinte:

— Pesemne că ai fi preferat să-ţi ofer strugurele sub formă de vin.

N-a glăsuit prea tare, dar, ca prin farmec, întreaga asistenţă a tăcut, ţinându-şi respiraţia, ciulind urechea, urmărind buzele lui Omar. Care lasă să-i scape:

— Când vrem să bem vin, ne alegem cu grijă şi paharnicul, şi tovarăşul de desfătări.

Vocea omului cu cicatrice se înalţă puţin:

— în ceea ce mă priveşte, n-aş bea nici o picătură, ţin să am un loc în paradis. Tu nu pari prea dornic să mă însoţeşti acolo.

— O veşnicie întreagă în tovărăşia unor ulema1 ritoşi? Nu, mulţumesc, Dumnezeu ne-a făgăduit altceva.

Schimbul de replici s-a oprit acolo, Omar a grăbit pasul ca să-l prindă din urmă pe cadiul care-l cheamă.

— Trebuie ca locuitorii oraşului să te vadă călărind în preajma mea, asta va risipi impresiile de-aseară.

în mulţimea adunată în vecinătatea reşedinţei, Omar crede că o recunoaşte pe hoaţa de migdale, ascunsă în umbra unui păr. încetineşte pasul, o caută din ochi. Dar Abu Taher îl îmboldeşte:

— Mai iute, nenorocire ţie dacă hanul ajunge înaintea noastră!

1. Teologi musulmani.

IV

— Astrologii au spus-o de la începutul veacurilor, şi n-au mințit: patru oraşe sunt născute sub semnul răzmeriței, Samarkandul, Mecca, Damascul şi Palermo! Niciodată ele n-au ascultat de cârmuitorii lor decât cu forța, niciodată ele nu urmează calea cea dreaptă dacă nu e l.rasă cu paloşul. Cu paloşul a retezat Profetul semeția celor din Mecca, şi cu paloşul voi reteza şi eu semeția locuitorilor din Samarkand!

Nasr Han, stăpânitor al Transoxianei, gesticulează, stând în picioare în fața tronului său; e un uriaş arămiu la față, cu hainele toate numai broderii; glasul său îi face să tremure pe apropiați şi pe oaspeți, ochii lui caută in asistență o victimă, o buză care ar cuteza să freamăte, o privire care să nu fie îndeajuns de pocăită, amintirea vreunei perfidii. Dar, din instinct, fiecare se strecoară în spatele vecinului său, îşi încovoaie spinarea, grumazul, umerii, aşteptând să treacă furtuna.

Negăsind o pradă care să-i cadă în gheare, Nasr Han işi înşfacă veşmintele de ceremonie, le scoate unul după altul, le aruncă, furios, la pământ şi le calcă în picioare, urlând, în dialectul său turco-mongol din Kashgar, potopuri de sudălmi răsunătoare. Potrivit obiceiului, suveranii poartă trei, patru, uneori şapte veşminte brodate, unul

peste altul, pe care le leapădă în cursul zilei, aşezându-le solemn pe spatele celor pe care înţeleg să-i cinstească. Procedând aşa cum tocmai o făcuse, Nasr Han îşi manifesta intenţia de a nu răsplăti, în acea zi, pe nici unul din numeroşii săi oaspeţi.

Aceea trebuia să fie, totuşi, o zi de sărbătoare, ca la fiecare vizită a suveranului la Samarkand, dar bucuria s-a stins din primele clipe. După ce a străbătut calea pavată cu dale, care urcă dinspre râul Siab, hanul şi-a făcut intrarea solemnă prin Poarta Buhara, situată în nordul oraşului. Surâdea cu toată faţa, ochii săi mici păreau mai adânciţi în orbite, mai oblici ca niciodată, pometii săi reflectau sclipirile chihlimbarii ale soarelui. Şi apoi, dintr-odată, dispoziţia i s-a schimbat. S-a apropiat de cele aproape două sute de notabilităţi adunate în jurul cadiului Abu Taher, a îndreptat către grupul în care se amestecase Omar Khayyam o privire iscoditoare, neliniştită, oarecum bănuitoare. Nezărindu-i, se pare, pe cei pe care-i căuta, şi-a cabrat brusc bidiviul, a tras scurt de frâu şi s-a îndepărtat bombănind nişte fraze ininteligibile. Ţeapăn pe iapa sa neagră, n-a mai surâs şi n-a mai schiţat nici cel mai mic răspuns la ovaţiile repetate ale miilor de cetăţeni care se înghesuiseră din zori să-i salute trecerea; unii agitau în vânt înscrisul unei jalbe alcătuite de vreun scrib public. Zadarnic. Nimeni n-a cutezat să o înmâneze suveranului, oamenii se adresau mai curând cămăraşului, care se apleca de fiecare dată să primească foile, având întotdeauna pe buze o vagă promisiune că va da curs plângerilor.

Precedat de patru călăreţi care purtau stindardele brune ale dinastiei, urmat pe jos de un sclav cu bustul gol, care îi ţinea deasupra capului o imensă umbrelă de soare, hanul a străbătut, fără să se oprească, străzile

străjuite de duzi răsuciți, a ocolit bazarurile, a mers de-a lungul principalelor canale de irigație, așa-numitele ariks, până în cartierul Asfizar. Acolo ceruse să i se amenajeze un palat vremelnic, la doi pași de reședința lui Abu Taher. In trecut, suveranii rămâneau în interiorul fortăreței, dar, fiind din cale-afară de dărăpănată în urma luptelor recente, trebuise să se renunțe la ea. De atunci, numai garnizoana turcească își ridica uneori acolo iurtele.

Văzând starea prea puțin binevoitoare a suveranului, Omar ezitase să se ducă la palat spre a-i prezenta omagiile, dar cadiul îl obligase s-o facă, fără îndoială în speranța că prezența eminentului său prieten ar putea constitui o schimbare bine-venită. Pe drum, Abu Taher își făcuse o datorie din a-l lămuri pe Khayyam în legătură cu ceea ce tocmai se întâmplase: oficialitățile religioase ale orașului hotărâseră să nu participe la ceremonia de primire, reproșându-i hanului că a incendiat până în temelii Marea Moschee din Buhara, unde se retrăseseră adversarii săi înarmați.

— Intre suveran și oamenii Bisericii, rostește cadiul, războiul este neîntrerupt, uneori pe față, sângeros, dar cel mai adesea surd și perfid.

Se zvonea chiar că ulema ar fi înnodat contacte cu numeroși militari de rang înalt, exasperați de purtarea hanului. Strămoșii săi, se spunea, mâncau împreună cu trupele, nu pierdeau nici un prilej să amintească faptul că puterea lor stătea în vitejia războinicilor poporului căruia îi aparțineau. Dar, de la o generație la alta, hanii turci căpătaseră obiceiurile supărătoare ale suveranilor persani. Se considerau un fel de semizei, înconjurându-se de un ceremonial din ce în ce mai complicat, de neînțeles și chiar umilitor pentru militarii lor de rang înalt. Un mare număr dintre aceștia intraseră, așadar, în legătură

cu conducătorii religioşi. Nu fără plăcere, îi ascultau pe ulema ponegrindu-l pe Nasr, acuzându-l că s-a îndepărtat de căile Islamului. Ca să-i sperie pe militari, suveranul se purta foarte aspru cu ulema. Tatăl său, un om cucernic, totuşi, nu-şi începuse oare domnia retezând un cap înfăşurat în ditamai turbanul?

Abu Taher este, în acel an de graţie 1072, unul dintre rarii demnitari religioşi care păstrează o relaţie strânsă cu hanul, îl vizitează adesea în Cetatea Buhara, principala sa reşedinţă, îl primeşte ceremonios de fiecare dată când se opreşte la Samarkand. Unii ulema privesc cu ochi răi atitudinea sa conciliantă, dar majoritatea apreciază prezenţa acestui intermediar între ei şi monarh.

încă o dată, cadiul avea să joace, cu abilitate, acest rol de conciliator, evitând să-l contrazică pe Nasr, profitând de cea mai mică schimbare favorabilă a dispoziţiei acestuia pentru a-l conduce spre sentimente mai bune. El aşteaptă, lasă să se scurgă minutele dificile, iar când suveranul s-a aşezat pe tron, când l-a văzut, în sfârşit, cu şalele bine proptite într-o pernă moale, ia din nou lucrurile în mână, într-un mod subtil, imperceptibil, pe care Omar îl observă plin de uşurare. La un semn al cadiului, cămăraşul a chemat o tânără sclavă, care se apucă să strângă veşmintele abandonate pe pământ asemenea cadavrelor după bătălie. Dintr-odată, aerul a devenit mai respirabil, oamenii îşi dezmorţesc pe furiş mădularele, unii îndrăznesc să murmure câteva vorbe la urechea cea mai apropiată.

Atunci, înaintând spre spaţiul eliberat în mijlocul încăperii, cadiul se aşază în faţa monarhului, coboară capul şi nu rosteşte nici un cuvânt. Astfel încât, atunci când, după un lung răstimp de tăcere, Nasr îi aruncă în sfârşit, cu o asprime înmuiată de oboseală: „Mergi şi spune-le tuturor ulema din această cetate să vină în zori

să se prosterneze la picioarele mele; capul care nu se va pleca va fi retezat; şi nimeni să nu încerce să fugă, pentru că nici un ţinut nu e la adăpost de mânia mea", toată lumea înţelege că furtuna a trecut, că se întrezăreşte o soluţie şi că este de ajuns ca ulema să se pocăiască pentru ca monarhul să renunţe la pedeapsă.

Prin urmare, a doua zi, atunci când Omar îl însoţeşte din nou pe cadiu la curte, atmosfera este de nerecunoscut. Nasr e aşezat pe tron, un fel de divan înălţat, acoperit cu un covor de culoare închisă, în preajma căruia un sclav ţine un taler cu petale de trandafir zaharisite. Suveranul alege una, o aşază pe limbă, o lasă să se topească pe cerul gurii, înainte de a întinde alene mâna către un alt sclav, care îi stropeşte degetele cu apă parfumată şi i le şterge cu zel. Ritualul se repetă de douăzeci, de treizeci de ori, în timp ce delegaţiile defilează prin faţa lui. Ele reprezintă cartierele oraşului, printre care Asfizar, Panjkhin, Zagrimach, Maturid, breslele din bazaruri şi pe acelea de meseriaşi, arămari, fabricanţi de hârtie, crescători de viermi de mătase sau sacagii, ca şi comunităţile protejate, evrei, zoroastrieni şi creştini nestorieni.

Toţi încep prin a săruta pământul, apoi se ridică, salută din nou, cu o temenea prelungită, până când monarhul le face semn să se îndrepte. Atunci reprezentantul lor rosteşte câteva fraze, apoi se retrag cu toţii de-a-ndăratelea; este, într-adevăr, interzis să-i întorci spatele suveranului înainte de a fi părăsit încăperea. Un obicei ciudat. A fost oare introdus de un monarh prea grijuliu în privinţa respectului datorat? De un vizitator deosebit de neîncrezător?

Urmează demnitarii religioşi, aşteptaţi cu interes, dar şi cu teamă. Sunt mai mult de douăzeci. Abu Taher n-a

avut nici o dificultate în a-i convinge să vină. Dat fiind că îşi manifestaseră din plin resentimentele, a persevera pe această cale ar fi însemnat o căutare a martiriului, ceea ce nu doreşte nici unul dintre ei.

Iată-i, deci, înfăţişându-se dinaintea tronului, aplecându-se cât se poate de mult, fiecare potrivit vârstei şi încheieturilor sale, aşteptând un semn din partea hanului pentru a se ridica. Numai că semnul nu vine. Trec zece minute. Apoi douăzeci. Nici măcar cei mai tineri nu pot rămâne la nesfârşit într-o poziţie atât de incomodă. Ce-i de făcut, totuşi? A te îndrepta fără a fi primit permisiunea ar însemna să-ţi atragi singur răzbunarea monarhului. Unul după altul cad în genunchi, postură tot atât de respectuoasă, dar mai puţin istovitoare. Numai după ce ultima rotulă a atins pământul, suveranul le face semn să se ridice şi să se retragă, fără a le adresa nici un cuvânt. Nimeni nu se miră de întorsătura evenimentelor, este preţul care trebuia plătit, stă în rânduiala lucrurilor din regat.

După aceea, s-au apropiat ofiţeri turci, grupuri de notabilităţi, ca şi câţiva dihkan-i, nobili de ţară din satele învecinate; ei îi sărută suveranului piciorul, mâna, umărul, fiecare după rangul său. Apoi înaintează un poet, recită o elegie pompoasă întru slava monarhului care, foarte repede, se arată vizibil plictisit. L-a întrerupt pe poet cu un gest scurt, apoi i-a făcut cămăraşului semn să se aplece, dându-i porunca pe care trebuie să o transmită:

— Stăpânul nostru le aduce la cunoştinţă poeţilor aici de faţă că s-a săturat să audă repetându-se mereu aceleaşi teme, nu mai vrea să fie asemuit nici cu un leu, nici cu un vultur şi încă şi mai puţin cu un soare. Fie ca aceia care n-au altceva de spus să plece.

V

Frazele cămăraşului sunt urmate de murmure, de şuşoteli, printre cei aproape douăzeci de poeţi care-şi aşteptau rândul, unii se dau chiar doi paşi înapoi, dispărând apoi pe nesimţite. Doar o femeie iese din rând şi se apropie cu pas sigur. întrebat din priviri de Omar, cadiul şopteşte:

— O poetă din Buhara, cere să i se spună Djahane. Djahane, ca lumea largă. Este o tânără văduvă cu dragoste nestatornică.

Tonul este dezaprobator, dar nu face decât să stârnească şi mai mult interesul lui Omar, a cărui privire nu se mai dezlipeşte de femeie. Djahane şi-a ridicat deja partea de jos a vălului, descoperindu-şi buzele nesulemenite ; recită un poem în care, curios lucru, nu este amintit nici măcar o dată numele hanului. Nu, acolo se face, cu multă fineţe, elogiul fluviului Soghd, care-şi revarsă binefacerile asupra Samarkandului, ca şi asupra Buharei, şi care merge apoi să se piardă în deşert, nici o mare nefiind vrednică să-i primească apa.

— Ai cuvântat frumos, fie ca gura ta să se umple cu aur, spune Nasr, după cum îi stă în obicei.

Poeta se apleacă deasupra unui taler imens, plin cu dinari de aur, începe să vâre monedele, una câte una, în

gură, în vreme ce asistența numără cu glas tare. Atunci când Djahane își înăbușă un sughiț, gata să se înece, întreaga curte, în frunte cu monarhul, izbucnește într-un râs sincer. Cămărașul i-a făcut semn poetei să se întoarcă la locul ei; s-au numărat patruzeci și șase de dinari.

Numai Khayyam nu râde. Cu privirea pironită asupra lui Djahane, caută să înțeleagă sentimentul pe care-l încearcă în privința ei; poezia îi este atât de pură, vorba demnă, mersul cutezător, și iat-o, cu toate acestea, îndopată cu metal gălbui, robindu-se acestei umilitoare răsplăți. Înainte de a-și lăsa la loc vălul, ea l-a ridicat și mai mult, slobozind o privire pe care Omar o culege, o absoarbe, ar vrea s-o păstreze. O clipă insesizabilă pentru mulțime, o veșnicie pentru iubit. Timpul are două fețe, își spune Khayyam, are două dimensiuni, lungimea după soare, adâncimea după patimi.

Cadiul a pus capăt acestui moment binecuvântat între toate; atinge ușor cu palma brațul lui Khayyam, care se întoarce. Prea târziu, femeia a dispărut, deja e toată numai văluri.

Abu Taher vrea să-și prezinte prietenul hanului, pregătește terenul:

— Augustul dumneavoastră acoperiș îl adăpostește astăzi pe cel mai mare savant din Khorasan, Omar Khayyam, pentru el plantele n-au taine, stelele n-au mistere.

Nu e o întâmplare că Abu Taher a pus accentul, între numeroasele discipline în care excelează Omar, pe medicină și astrologie, ele s-au bucurat întotdeauna de favorurile principilor, cea dintâi pentru străduința de a le ocroti sănătatea și viața, cea de-a doua din dorința de a-și păzi norocul.

Hanul se arată bucuros, se declară onorat. Dar, nefiind în dispoziția de a angaja o conversație savantă și înșelându-se, se pare, asupra intențiilor oaspetelui, consideră oportun să repete formula-i favorită:

— Fie ca gura să i se umple cu aur!

Omar este surprins, își înăbușă un fior de dezgust. Abu Taher își dă seama de asta și se neliniștește. Temându-se ca un refuz să nu-l ofenseze pe suveran, îndreaptă către prietenul său o privire grea, insistentă, îl împinge cu umărul. Zadarnic. Hotărârea lui Khayyam e luată:

— înălțimea Sa să binevoiască să mă ierte, sunt în perioada de post și nu pot să bag nimic în gură.

— Luna de post s-a încheiat totuși de trei săptămâni, dacă nu mă înșel!

— în vremea Ramadanului, eram în călătorie de la Nishapur la Samarkand, a trebuit, deci, să întrerup postul, făcând legământ să câștig mai târziu zilele pierdute.

Cadiul se sperie, asistența se frământă, fața suveranului este indescifrabilă. Hotărăște să-l isodească pe Abu Taher:

— Tu, care ești un cunoscător al tuturor ascunzișurilor credinței, poți să-mi spui dacă, vârând monedele de aur în gură și scoțându-le de îndată, khwaje Omar încalcă postul ?

Cadiul adoptă tonul cel mai neutru:

— Vorbind la modul cel mai riguros, tot ce intră pe gură poate însemna o încălcare a postului. Și s-a mai întâmplat ca o monedă să fie înghițită din greșeală.

Nasr primește lămurirea, dar nu e mulțumit, îl întreabă pe Omar:

— Mi-ai spus adevăratul motiv al refuzului tău?

Khayyam are un moment de șovăială, apoi zice:

— Acesta nu este unicul motiv.

— Vorbeşte, spune hanul, nu ai a te teme de nimic din partea mea.

Atunci Omar rosteşte aceste versuri:

Oare sărăcia m-a condus către tine?
Nimeni nu e sărac dacă ştie să-şi păstreze plăcerile simple.
N-aştept nimic de la tine în afară de faptul de a fi cinstit,
Dacă tu ştii să cinsteşti un om drept şi liber.

— Dumnezeu să-ţi întunece zilele, Khayyam! murmură Abu Taher ca pentru sine.

Nu astfel şi gândeşte, dar spaima sa este adevărată. Păstrează încă în urechi ecoul unei furii foarte recente, nu este sigur că are să poată, şi de această dată, să îmblânzească fiara. Hanul a rămas tăcut, nemişcat, încremenit parcă într-o deliberare insondabilă; apropiaţii săi îi aşteaptă primul cuvânt ca pe un verdict, unii curteni preferă să iasă înainte de furtună.

Omar a profitat de confuzia generală ca s-o caute din ochi pe Djahane; aceasta stă rezemată de o coloană, cu faţa îngropată în mâini. Oare pentru el tremură aşa?

In cele din urmă, hanul se ridică în picioare. Păşeşte hotărât spre Omar, îl îmbrăţişează cu putere, îl ia de mână şi îl trage după el.

„Stăpânitorul Transoxianei", spun cronicarii, „căpătase o asemenea preţuire pentru Omar Khayyam, încât l-a poftit să se aşeze alături de el pe tron".

— Iată-te, deci, prieten al hanului, îi aruncă Abu Taher de îndată ce au părăsit palatul.

Voioşia sa e pe măsura neliniştii care i-a uscat gâtlejul, dar Khayyam răspunde cu răceală:

— Vei fi uitat oare proverbul care spune: „Marea nu cunoaşte megieşi, monarhul nu cunoaşte prieteni"?

— Nu dispreţui uşa care ţi se deschide, cariera ta la curte mi se pare deja croită!

— Viaţa de curte nu e pentru mine; unicul meu vis, unica ambiţie este aceea de a avea, într-o zi, un observator, cu o grădină de trandafiri, şi de a privi la nesfârşit cerul, cu o cupă în mână şi o femeie frumoasă alături.

— Frumoasă asemenea acestei poete? rânjeşte Abu Taher.

Omar n-o mai are decât pe ea în gând, dar tace. Se teme că şi cea mai neînsemnată vorbă pe care ar scăpa-o l-ar putea trăda. Simţindu-se oarecum frivol, cadiul schimbă tonul şi subiectul:

— Vreau să-ţi cer o favoare !

— Tu eşti cel care mă copleşeşte cu favorurile sale.

— Fie! recunoaşte Abu Taher. Să zicem că aş dori ceva în schimb.

Au ajuns în faţa portalului reşedinţei sale; îl invită să-şi continue conversaţia în jurul unei mese încărcate.

— Am un plan pentru tine, un plan de carte. Să lăsăm, pentru o clipă, rubaiatele tale. Pentru mine, ele nu sunt decât inevitabilele capricii ale unui geniu. Adevăratele domenii în care excelezi sunt medicina, astrologia, matematicile, fizica, metafizica. Mă înşel oare dacă spun că, de la moartea lui Ibn Sina, nimeni nu le cunoaşte mai bine decât tine?

Khayyam nu zice nimic. Abu Taher continuă:

— în aceste domenii ale cunoaşterii aştept de la tine cartea ultimă, şi această carte vreau să mi-o dedici.

— Nu cred că ar exista o carte ultimă în aceste domenii, şi tocmai din acest motiv m-am mulţumit, până în prezent, să citesc, să învăţ, fără a scrie eu însumi ceva.

— Explică-te!

— Să-i cercetăm pe antici, pe greci, pe indieni, pe musulmanii care m-au precedat, ei au scris din belşug în toate aceste domenii. Dacă repet ce au spus ei, munca mea e inutilă; dacă-i contrazic, cum sunt mereu tentat s-o fac, vor veni alţii după mine ca să mă contrazică. Ce va rămâne mâine din scrierile savanţilor? Numai răul pe care l-au rostit despre cei care i-au precedat. Ne amintim de ceea ce au distrus din scrierile altora, dar ce clădesc ei înşişi va fi fără doar şi poate năruit, ridiculizat chiar de aceia care vor veni după ei. Este legea ştiinţei; poezia nu cunoaşte o asemenea lege, ea nu neagă niciodată ce-a precedat-o şi nu este nicicând negată de ce o urmează, străbate veacurile cu o deplină seninătate. De aceea îmi scriu rubaiatele. Ştii tu oare ce mă fascinează în ştiinţe? Faptul că acolo găsesc poezia supremă: prin matematici, îmbătătoarea ameţeală a numerelor; prin astronomie, enigmaticul murmur al universului. Dar, vă implor, nu-mi vorbiţi de adevăr!

A tăcut o clipă, dar iată-l că deja continuă:

— Mi s-a întâmplat să mă plimb prin împrejurimile Samarkandului, am văzut acolo ruine cu inscripţii pe care nimeni nu mai ştie să le descifreze, şi m-am întrebat: ce a rămas din oraşul care se înălţa cândva aici? Să nu vorbim de oameni, ei sunt cele mai trecătoare dintre creaturi, dar ce rămâne din civilizaţia lor? Ce regat a dăinuit, ce ştiinţă, ce lege, ce adevăr? Nimic. în zadar m-am străduit să sap în aceste ruine, n-am putut să descopăr decât un chip gravat pe un ciob de ceramică şi un fragment de pictură pe un zid. Iată ce vor ajunge bietele mele poeme într-o mie de ani, cioburi, fragmente, resturi ale unei lumi îngropate pentru totdeauna. Ce

rămâne dintr-o cetate este privirea indiferentă pe care va fi îndreptat-o asupra ei un poet pe jumătate beat.

— îți înțeleg cuvintele, bâiguie Abu Taher, oarecum dezamăgit. Totuşi, doar nu vrei să-i dedici unui cadiu şafeit nişte poeme care duhnesc a vin!

De fapt, Omar va şti să se arate conciliant şi plin de recunoştință, va pune apă în vinul său, dacă se poate spune aşa. în lunile care urmează, se dedică redactării unei lucrări foarte serioase, consacrate ecuațiilor cubice. Pentru a numi necunoscuta în acest tratat de algebră, Khayyam foloseşte termenul arab şay, care înseamnă „lucru"; acest cuvânt, ortografiat sub formaXay în lucrările ştiințifice spaniole, a fost înlocuit treptat prin prima sa literă, x, devenită simbolul universal al necunoscutei.

încheiată la Samarkand, lucrarea lui Khayyam îi este dedicată protectorului său: „Suntem victimele unei epoci în care oamenii de ştiință sunt nebăgați în seamă, şi foarte puțini dintre ei au putința de a se dărui unei cercetări adevărate... Puțina cunoaştere pe care o posedă savanții de astăzi este consacrată urmăririi unor scopuri materiale... Nu mai trăgeam nădejde, aşadar, să găsesc în această lume un om care să fie interesat la fel de mult de ştiință ca şi de treburile lumeşti, şi care să fie preocupat în mod sincer de soarta speciei omeneşti, până când Dumnezeu mi-a oferit divina şansă de a-l întâlni pe marele cadiu, imamul Abu Taher. Favorurile sale mi-au îngăduit să mă dedic acestor lucrări".

Când revine, în acea noapte, în foişorul care-i slujeşte de acum înainte drept casă, Khayyam nu se gândeşte să-şi aducă un opaiț, spunându-şi că e prea târziu ca să mai citească sau să mai scrie. Cu toate acestea, drumul

nu i c deloc luminat de astrul nopții, un corn plăpând la acest sfârşit al lunii chawwal. De cum s-a îndepărtat de vila cadiului, nu înaintează decât pe dibuite, se potic-neşte de câteva ori, se agață de tufişuri, primeşte în obraz mângâierea aspră a unei sălcii plângătoare.

De-abia ajuns în odaia sa, aude o voce, un dulce reproş:

— Te aşteptam mai curând.

Pentru că se va fi gândit atâta la această femeie, crede acum c-o aude ? Stând în picioare în fața uşii închise încet la loc, caută din ochi o siluetă. Zadarnic. Numai glasul ajunge iarăşi până la el, desluşit, dar neguros.

— Păstrezi tăcerea, nu vrei să crezi că o femeie va fi îndrăznit să-ți intre astfel în odaie. La palat, privirile ni s-au încrucişat, le-a străbătut o rază de lumină, dar hanul era acolo, şi cadiul, şi întreaga curte, iar privirea ta s-a ferit. Ca atâția alți bărbați, ai hotărât să nu te opreşti. La ce bun să-ți sfidezi soarta, la ce bun să-ți atragi mânia monarhului pentru o biată femeie, o văduvă care nu ți-ar aduce în chip de zestre decât o limbă ascuțită şi un nume de ruşine?

Omar se simte înlănțuit de o forță misterioasă, nu reuşeşte nici să se mişte, nici să-şi descleştеze buzele.

— Nu spui nimic, rosteşte Djahane, ironică, dar şi îndoioşată. Cu atât mai rău, voi continua să vorbesc singură, de altfel eu sunt cea care a făcut totul până acum. Când ai părăsit curtea, am pus câteva întrebări legate de tine, am aflat unde locuiai, am lăsat să se înțeleagă că mergeam să stau la o verişoară măritată cu un negustor bogat din Samarkand. De obicei, când mă deplasez împreună cu curtea, îmi găsesc un loc de dormit împreună cu haremul, am acolo câteva prietene, ele îmi prețuiesc tovărăşia, sunt însetate de istorisirile pe care

li le povestesc, nu văd în mine o rivală, ştiu că nu aspir la a deveni soţia hanului. Aş fi putut, dar am cunoscut prea îndeaproape soţiile regilor pentru ca un asemenea destin să mă ispitească. Pentru mine, viaţa e mult mai importantă decât bărbaţii! Or, atâta vreme cât sunt femeia altcuiva sau a nimănui, suveranul îmi îngăduie să mă arăt în divanul său, cu versurile şi râsetele mele. Dacă s-ar gândi vreodată să mă ia de soţie, ar începe prin a mă ascunde.

Ieşind cu greu din toropeală, Omar n-a priceput nimic din frazele lui Djahane şi, când se hotărăşte să rostească primele cuvinte, i se adresează mai puţin ei, cât sieşi sau unei umbre:

— De câte ori, adolescent fiind, şi mai târziu, ca tânăr, am întâlnit o privire, un surâs ! Visam la noaptea în care acea privire va fi devenit prezenţă, va fi devenit trup, femeie, strălucire în beznă. Şi, dintr-odată, în întunericul acestei nopţi, în acest pavilion ireal, în acest oraş ireal, iată-te, femeie frumoasă şi, mai mult, poetă, dăruindu-te.

Ea râde.

— Dăruindu-mă? Ce ştii tu! Nu m-ai atins, nu m-ai văzut şi nici nu mă vei vedea, fără îndoială, pentru că voi pleca cu mult înainte ca soarele să mă alunge.

în întunericul tot mai adânc, un îndelung foşnet nelămurit de mătase, un parfum. Omar îşi ţine răsuflarea, pielea i se înfioară; nu se poate împiedica să nu întrebe, cu naivitatea unui şcolar:

— Mai ai vălul pe tine ?

— Nu mai am alt văl decât noaptea.

VI

O femeie, un bărbat; pictorul anonim i-a zugrăvit din profil, stând întinşi, îmbrăţişaţi; a şters pereţii pavilionului ca să le aştearnă un pat de ierburi presărat cu trandafiri şi să facă să le curgă la picioare un pârâu argintiu. Lui Djahane i-a dăruit sânii avântaţi ai unei zeităţi hinduse. Omar îi mângâie părul, ţinând o cupă în cealaltă mână.

In fiecare zi, la palat, li se încrucişează paşii; evită să se privească, de teamă să nu se trădeze. In fiecare seară, Khayyam zoreşte spre pavilion ca să-şi aştepte preaiubita. Câte nopţi le-a dăruit destinul? Totul depinde de suveran. Când va porni la drum, Djahane are să-l urmeze. El nu anunţă nimic dinainte. Intr-o dimineaţă, va sări pe bidiviul său, nomad, fiu de nomad, va lua calea Buharei, a Kishului sau a Pendjikentului, curtea se va grăbi să-l prindă din urmă. Omar şi Djahane se tem de acel moment, fiecare sărut are gust de despărţire, fiecare îmbrăţişare este o goană nebună.

Intr-o noapte ca oricare alta, una dintre cele mai înăbuşitoare ale verii, totuşi, Khayyam iese să aştepte răbdător pe terasa foişorului; aude, şi-i pare că din apropiere, râsetele străjilor cadiului, se neliniştesţe. Fără pricină, pentru că Djahane soseşte şi îi alungă teama,

nimeni n-a zărit-o.. Schimbă un prim sărut, fugar, urmat de un altul, apăsat, este modul lor de a încheia ziua celorlalți, ca să-şi înceapă noaptea lor.

— Câți ibovnici crezi tu oare că există în acest oraş, care, la ceasul de față, asemenea nouă, se drăgostesc?

Djahane e cea care şuşoteşte, poznaşă. Omar îşi potriveşte meticulos tichia de seară, îşi umflă obrajii şi-şi drege vocea.

— Să cercetăm chestiunea îndeaproape: dacă lăsăm deoparte nevestele care se plictisesc, sclavele care se supun, femeile de stradă care se vând sau se închiriază, fecioarele care suspină, câte femei mai rămân, câte ibovnice se vor întâlni în această noapte cu bărbații pe care şi i-au ales? Tot astfel, câți bărbați dorm alături de femeia pe care o iubesc, mai cu seamă alături de o femeie care li se dăruieşte din alt motiv decât acela că n-are încotro ? Cine ştie, poate că în această noapte, la Samarkand nu există decât o iubită, poate că nu există decât un iubit. De ce tu, de ce eu, vei spune? Pentru că Dumnezeu ne-a făcut îndrăgostiți, aşa cum a făcut anumite flori otrăvitoare.

El râde, ea lasă să-i curgă lacrimi.

— Să intrăm şi să închidem uşa, fericirea noastră ar putea fi auzită.

Mai târziu, după multe mângâieri, Djahane se ridică, se acoperă pe jumătate, îşi îndepărtează cu blândețe iubitul.

— Trebuie să-ți încredințez un secret, îl ştiu de la soția cea mai vârstnică a hanului. Ştii tu oare de ce se află el la Samarkand?

Omar o opreşte, crede că e vorba despre cine ştie ce bârfă de harem.

Tainele cârmuiturilor nu mă interesează, ele ard urechile celor care le primesc.

— Mai bine ascultă-mă, acest secret ne priveşte şi pe noi, pentru că ne poate tulbura viaţa. Nasr Han a venit să inspecteze fortificaţiile. La sfârşitul verii, de îndată ce marile călduri vor fi trecut, se aşteaptă la un atac din partea armatei selgiucide.

Khayyam îi cunoaşte pe selgiucizi, îi populează cele dintâi amintiri din copilărie. Cu mult înainte de a deveni stăpânitorii Asiei musulmane, cuceriseră cetatea sa natală, lăsând acolo, pentru generaţii întregi, amintirea unei Mari Spaime.

Asta se întâmpla cu zece ani înainte de naşterea sa, oamenii din Nishapur se treziseră, într-o dimineaţă, cu oraşul lor încercuit în întregime de războinicii turci. In fruntea lor, doi fraţi, Toghrul Beg, „Şoimul", şi Ceagrî Beg, „Eretele", fiii lui Mikail, fiul lui Selgiuk, pe atunci nişte şefi lipsiţi de faimă ai unor clanuri nomade, convertite de puţin timp la credinţa islamică. Mai-marii cetăţii primesc un mesaj : „Se spune că bărbaţii voştri sunt liberi şi că la voi apa proaspătă curge prin canale aflate sub pământ. Dacă încercaţi să vă opuneţi, canalele voastre se vor găsi în curând sub cerul liber, iar bărbaţii voştri se vor afla sub pământ".

Lăudăroşenii frecvente la ceas de asediu. Demnitarii din Nishapur se grăbesc, totuşi, să capituleze, contra promisiunii ca locuitorilor să le fie lăsată viaţa, ca bunurile, casele, livezile şi canalele lor să fie cruţate. Dar cât valorează făgăduielile unui învingător? De îndată ce trupele au intrat în oraş, Ceagrî a vrut să le dea drumul oamenilor săi pe străzi şi în bazar. Toghrul s-a opus,

arătând că era luna Ramadanului, că nu se putea prăda un oraş al Islamului în perioada postului. Argumentul a avut câştig de cauză, dar Ceagrî n-a renunţat. S-a resemnat doar să aştepte ca populaţia să nu se mai afle într-o stare de graţie.

Când locuitorii au prins de veste despre conflictul care-i despărţea pe cei doi fraţi, când şi-au dat seama că, de la începutul lunii următoare, vor fi lăsaţi pradă jafului, violului şi masacrului, a apărut Marea Spaimă. Mai rău decât violul este violul anunţat, aşteptarea pasivă, umilitoare, a monstrului inevitabil. Dughenele se goleau, bărbaţii se ascundeau, femeile, fiicele lor îi vedeau plângând din cauza neputinţei. Ce era de făcut, cum să fugi, pe care drum? Cotropitorul era pretutindeni, soldaţii săi cu părul împletit dădeau târcoale prin bazarul din Piaţa Mare, prin cartiere şi prin mahalale, prin preajma Porţii Arse, întotdeauna beţi, pândind ocazia unei răscumpărări, a unui jaf, hoardele lor necontrolate năpădeau câmpurile vecine.

Nu ne dorim oare, de obicei, ca postul să se încheie, să vină ziua sărbătorii? In acel an, oamenii şi-ar fi dorit ca postul să se prelungească la nesfârşit, ca Sărbătoarea Sfâşierii să nu sosească niciodată. Când se văzu cornul lunii noi, nimeni nu se gândi la bucurii, nimeni nu se gândi să taie beregata unui miel, întreaga cetate părea să fie un miel gigantic, îngrăşat pentru jertfă.

Noaptea care precedă sărbătoarea, acea noapte a Hotărârii în care este împlinită fiecare făgăduială, mii de familii şi-au petrecut-o în moschei, în mausoleele sfinţilor - adăposturi precare, noapte de agonie, de lacrimi şi de rugăciuni.

în fortăreață, în acest timp, se stârnise o discuție furtunoasă între frații selgiucizi. Ceagrî striga că oamenii săi nu fuseseră plătiți de luni de zile, că nu consimțiseră să se lupte decât pentru că li se promisese să li se lase mână liberă în acel oraş prosper, că erau gata să se răscoale, că el, Ceagrî, n-ar fi putut să-i mai țină în frâu multă vreme.

Toghrul vorbea în altă limbă:

— Nu suntem decât la începutul cuceririlor noastre, mai sunt atâtea cetăți de luat, Isfahan, Şiraz, Rey, Tabriz şi altele, mult mai multe! Dacă jefuim Nishapurul după ce s-a predat, după toate promisiunile pe care le-am făcut, nici o poartă nu se va mai deschide în fața noastră, nici o garnizoană nu va mai ceda.

— Cum am putea să cucerim toate aceste cetăți pe care le visezi, dacă ne-am pierde armata, dacă oamenii ne părăsesc? Chiar şi cei mai credincioşi se plâng şi amenință.

Cei doi frați erau înconjurați de aghiotanții lor, de bătrânii clanului, care, cu toții, într-un glas, confirmau spusele lui Ceagrî. încurajat, acesta din urmă se ridică, hotărârea lui era luată:

— Am vorbit prea mult, am să le spun oamenilor mei să se înfrupte din cetate. Dacă vrei să ți-i ții pe-ai tăi, fă-o, fiecare cu trupele sale.

Toghrul nu răspundea, nu se mişca, pradă unei apăsătoare dileme. Dintr-odată, sări dintre ei şi înşfacă un pumnal.

La rândul său, Ceagrî scosese sabia din teacă. Nimeni nu ştia dacă trebuia să se intervină sau, după obicei, frații selgiucizi să fie lăsați să-şi încheie disputa în sânge. Atunci Toghrul spuse:

— Frate, nu te pot sili să mi te supui, nu pot să-ți opresc oamenii. Dar, dacă le dai drumul asupra oraşului, îmi voi împlânta acest pumnal în inimă.

Şi, zicând asta, şi-a îndreptat arma, al cărei mâner îl ținea cu amândouă mâinile, către propriul piept. Fratele şovăi o clipă, se îndreptă către el, cu brațele deschise, şi îl îmbrățişa îndelung, făgăduind să nu se mai opună voinței lui. Nishapurul era salvat, dar n-avea să uite niciodată Marea Spaimă de Ramadan.

VII

— Aşa sunt selgiucizii, spuse Khayyam, jefuitori inculţi şi suverani luminaţi, capabili de meschinării şi de gesturi sublime. Toghrul Beg, îndeosebi, avea faima unui ziditor de imperiu. Aveam trei ani când a luat Isfahanul, zece ani când a cucerit Bagdadul, proclamându-se protector al califului, obţinând din partea acestuia titlul de „Sultan, Rege al Răsăritului şi al Apusului", căsătorindu-se chiar, la şaptezeci de ani, cu propria fiică a Cârmuitorului Dreptcredincioşilor.

Spunând aceasta, Omar s-a arătat admirativ, un pic solemn, poate, dar Djahane izbucneşte într-un râs cu totul lipsit de respect. El o priveşte, sever, jignit, neînţelegând această hilaritate neaşteptată; ea se scuză şi îi explică:

— Când mi-ai vorbit de această căsătorie, mi-am amintit ce mi se povestise despre ea în harem.

Omar îşi aduce vag aminte de episodul din care Djahane a reţinut cu aviditate fiecare detaliu.

La primirea mesajului lui Toghrul, care-i cerea mâna fiicei sale Sayyeda, califul se albise, pur şi simplu, la faţă. Nu se retrăsese bine emisarul sultanului, şi Cârmuitorul Dreptcredincioşilor a izbucnit:

— Turcul ăsta, de-abia ieşit din iurtă! Turcul ăsta, ai cărui părinţi, până mai ieri, se prosternau în faţa cine ştie cărui idol şi zugrăveau pe steagurile lor râturi de porc ! Cum îndrăzneşte oare s-o ceară în căsătorie pe fata Cârmuitorului Dreptcredincioşilor, coborâtă din stirpea cea mai nobilă?

Dacă tremura astfel din toate augustele sale mădulare era pentru că ştia că nu putea să îi refuze cererea. După două luni de şovăială şi două mesaje de aducere aminte, sfârşi prin a alcătui un răspuns. Unul dintre bătrânii săi sfetnici fu însărcinat să-l transmită; acesta plecă spre cetatea Rey, ale cărei ruine sunt încă vizibile în împrejurimile Teheranului. Curtea lui Toghrul se afla acolo.

Emisarul califului fu mai întâi primit de vizir, care începu discuţia cu aceste cuvinte:

— Sultanul e nerăbdător, mă zoreşte, sunt bucuros că ai venit, în sfârşit, cu răspunsul.

— Vei fi mai puţin bucuros după ce-l vei fi auzit: Cârmuitorul Dreptcredincioşilor vă roagă să-l iertaţi, nu poate să consimtă la cererea care a fost înălţată până la el.

Vizirul nu se arătă mişcat de veste ; îşi înşira mai departe mătăniile de jad.

— Deci, spuse el, vei străbate coridorul acesta, vei trece de poarta cea înaltă de colo şi îi vei vesti stăpânitorului Irakului, al Farsului, al Khorasanului şi al Azerbaidjanului, cuceritorului Asiei, paloşului care apără Credinţa adevărată, protectorului tronului abbasid: „Nu, califul nu ţi-o va da pe fiica lui!" Foarte bine, straja aceasta te va conduce.

Numita strajă se prezentă, iar emisarul se ridică spre a o urma, când vizirul continuă, pe un ton neutru:

— Presupun că, fiind un om chibzuit, ţi-ai plătit datoriile, ţi-ai împărţit averea între fii şi ţi-ai măritat toate fiicele!

Emisarul se aşează la loc, sleit de puteri dintr-odată.

— Ce mă sfătuieşti?

— Califul nu ţi-a lăsat nici o altă instrucţiune, nici o posibilitate de înţelegere?

— Mi-a spus că, dacă n-ar exista cu adevărat nici un mijloc de a evita această căsătorie, ar dori, drept compensaţie, trei sute de mii de dinari de aur.

— Iată deja o cale mai bună de a proceda. Dar nu cred că ar fi înţelept, după tot ce a făcut sultanul pentru calif, după ce l-a readus în cetatea sa, din care îl alungaseră şiiţii, după ce i-a restituit averile şi teritoriile, să aibă de gând să ceară o compensaţie. Am putea ajunge la acelaşi rezultat fără a-l jigni pe Toghrul Beg. II vei înştiinţa că cererea lui este încuviinţată de Cârmuitorul Dreptcredincioşilor, şi, la rândul meu, voi profita de acest moment de profundă satisfacţie pentru a-i sugera un dar în dinari demn de o asemenea partidă.

Ceea ce s-a şi întâmplat. Sultanul, cu totul înflăcărat, a alcătuit un alai din care făceau parte vizirul, câţiva emiri, zeci de ofiţeri şi de demnitari, femei vârstnice din familia sa, împreună cu sute de străji şi de sclavi, cu care a dus la Bagdad daruri de mare preţ, camfor, smirnă, brocart, casete întregi de nestemate, ca şi o sută de mii de monede de aur.

Califul i-a primit pe cei mai însemnaţi membri ai soliei, a schimbat cu ei fraze politicoase, dar vagi, apoi, rămas între patru ochi cu vizirul sultanului, i-a spus acestuia că respectiva căsătorie nu se bucura de consimţământul său şi că, dacă avea să se încerce să i se forţeze mâna, avea să părăsească Bagdadul.

— Dacă aceasta este hotărârea Cârmuitorului Dreptcredincioşilor, de ce a mai propus o înţelegere în dinari?

— Nu puteam să-l refuz pe faţă. Nădăjduiam ca sultanul să fi înţeles din atitudinea mea că nu putea pretinde un asemenea sacrificiu. Ţie pot să ţi-o spun, niciodată ceilalţi sultani, fie turci, fie persani, n-au cerut un asemenea lucru din partea unui calif. Trebuie să-mi apăr onoarea!

— Acum câteva luni, când am simţit că răspunsul ar putea fi negativ, am încercat să-l pregătesc pe sultan pentru acest refuz, i-am explicat că nimeni, înaintea lui, nu îndrăznise să formuleze o asemenea cerere, că aceasta nu făcea parte din tradiţii, că oamenii aveau să fie uluiţi. N-aş îndrăzni niciodată să repet ce mi-a răspuns.

— Vorbeşte, nu te teme de nimic!

— Cârmuitorul Dreptcredincioşilor să mă ierte, nicicând aceste cuvinte nu vor putea trece dincolo de buzele mele.

Califul se nelinişti.

— Vorbeşte, ţi-o poruncesc, nu-mi ascunde nimic!

— Sultanul a început prin a mă potopi cu sudălmi, acuzându-mă că sunt trup şi suflet alături de Cârmuitorul Dreptcredincioşilor, împotriva lui... M-a ameninţat că mă pune în fiare...

Vizirul se bâlbâia într-adins.

— Treci la fapte, vorbeşte, ce a spus Toghrul Beg?

— Sultanul a urlat: „Afurisit clan, acesta al Abbasizilor! Strămoşii lor au cucerit cea mai frumoasă jumătate a pământului, au zidit cetăţile cele mai înfloritoare, şi priveşte-i astăzi! Le cuceresc imperiul, se deprind cu gândul. Le cuceresc capitala, se felicită pentru asta, mă acoperă cu daruri, iar Cârmuitorul Dreptcredincioşilor îmi spune: «Toate ţările pe care mi le-a dăruit Dumnezeu

ți le dau ție, toți dreptcredincioşii a căror soartă mi-a încredințat-o îi aşez în mâinile tale». Mă imploră să iau palatul, persoana, haremul său sub aripa mea. Dar, dacă-i cer fiica, se răzvrăteşte şi vrea să-şi apere onoarea. Coapsele unei fecioare reprezintă unicul teritoriu pentru care este încă gata să se lupte?"

Califul se înăbuşea, cuvintele sale nu mai voiau să se lege, vizirul profită de asta ca să încheie mesajul.

— Sultanul a adăugat: „Du-te şi spune-i că o voi cuceri şi pe această fiică, aşa cum am cucerit imperiul, aşa cum am cucerit Bagdadul!"

VIII

Djahane povesteşte cu de-amănuntul şi cu o încântare vinovată decepţiile matrimoniale ale mai-marilor acestei lumi; renunţând s-o mai dezaprobe, Omar se alătură acum din toată inima tuturor schimelor sale. Şi când, poznaşă, ea ameninţă să tacă, el o imploră, folosindu-se de mângâieri, să continue, deşi ştie foarte bine cum se sfârşeşte istorisirea.

Cârmuitorul Dreptcredincioşilor se resemna, deci, să spună „da", cu moartea în suflet. De îndată ce răspunsul ajunse la el, Toghrul luă calea Bagdadului şi, chiar înainte de a intra în oraş, îl trimise în grabă pe vizirul său, pe post de cercetaş, nerăbdător să vadă ce orânduieli fuseseră deja gândite pentru căsătorie.

Sosind la palatul califului, emisarul auzi spunându-i-se, în termeni foarte amănunţiţi, că respectivul contract de căsătorie putea fi semnat, dar că întâlnirea celor doi soţi era în afară de orice discuţie, „având-se în vedere că importantă era onoarea unirii prin căsătorie, iar nu legătura trupească".

Vizirul era exasperat, dar se stăpâni.

— După cum îl cunosc eu pe Toghrul Beg, lămuri el, pot să vă încredinţez, fără teama de a greşi, că importanţa pe care o acordă legăturii trupeşti nu este deloc minoră.

De fapt, pentru a-şi arăta mai lămurit înflăcărarea, sultanul nu ezită să-şi pună trupele în stare de alertă, să împartă Bagdadul în sectoare şi să încercuiască palatul califului. Acesta din urmă trebui să înceteze lupta; „întâlnirea" avu, deci, loc. Prinţesa se aşeză pe un pat acoperit cu aur, Toghrul Beg intră în încăpere, sărută pământul înaintea ei, „apoi o cinsti", scriu cronicarii, „fără ca ea să-şi scoată vălul de pe faţă, fără să-i spună nimic, fără să-i pese de prezenţa lui". De-atunci înainte, el veni s-o vadă în fiecare zi, cu daruri bogate, o cinsti în fiecare zi, dar nici o singură dată ea nu-l lăsă să-i vadă chipul. La ieşire, după fiecare „întâlnire", îl aşteptau mulţi oameni, pentru că era atât de binedispus, încât satisfăcea orice cerere şi oferea daruri fără să ţină seama de nimic.

Din această unire a decăderii cu trufia nu se născu nici un copil. Toghrul muri şase luni mai târziu. Cunoscut de toată lumea ca fiind sterp, îşi repudiase primele două soţii, acuzându-le de răul de care suferea el. După un şir întreg de femei, soţii sau sclave, trebuise, totuşi, să se plece în faţa evidenţei: dacă era vorba de un defect, acela îi aparţinea. Fuseseră consultaţi astrologi, vindecători şi vrăjitori, i se prescrisese să înghită, de fiecare lună plină, prepuţul unui băieţel proaspăt circumcis. Fără rezultat. Şi trebuise să se resemneze. Dar, pentru a evita ca această infirmitate să-i micşoreze prestigiul în rândul celor apropiaţi, îşi construise o solidă reputaţie de amant nesăţios, târând în urma lui, pentru cea mai scurtă deplasare, un harem exagerat de bogat. Performanţele sale reprezentau un subiect obligatoriu în anturaj, nu arareori ofiţerii săi, şi chiar oaspeţii străini, se informau despre isprăvile sale, îi lăudau energia nocturnă, îi cereau reţete şi elixiruri.

Sayyeda deveni, deci, văduvă. Pustiu îi era patul de aur, dar nu se gândea să se plângă din pricina asta. Mai grav părea vidul de putere, imperiul tocmai se născuse şi, chiar dacă el purta numele nebulosului strămoş Selgiuk, adevăratul lui fondator era Toghrul. Dispariţia sa fără moştenitori n-avea să arunce oare Orientul musulman în anarhie? Fraţi, nepoţi, veri erau o droaie. Iar turcii nu recunoşteau nici dreptul întâiului născut, nici vreo altă regulă de succesiune.

Foarte repede, totuşi, un om reuşi să se impună: Alp Arslan, fiul lui Ceagrî. In câteva luni, el dobândi autoritate asupra membrilor clanului, masacrându-i pe unii, cumpărându-le credinţa celorlalţi. In curând, apărea în ochii supuşilor ca un mare suveran, ferm şi drept. Dar o cleveteală, hrănită de rivalii săi, avea să-l urmărească: în vreme ce sterpului Toghrul i se atribuia o virilitate debordantă, Alp Arslan, părinte a nouă copii, avea, prin hazardul deprinderilor şi al zvonurilor, imaginea unui bărbat pe care sexul opus îl atrăgea prea puţin. Duşmanii săi îl porecleau „Fătălăul", curtenii evitau să-şi lase conversaţiile să alunece spre un subiect atât de stânjenitor. Şi această reputaţie, meritată sau nu, avea să-i aducă pieirea, întrerupând în mod prematur o ascensiune care se anunţa fulgerătoare.

Asta Djahane şi Omar n-o ştiu încă. In momentul în care ei stau la taifas, în foişorul grădinii'lui Abu Taher, Alp Arslan este, la treizeci şi opt de ani, omul cel mai puternic de pe Pământ. Imperiul său se întinde de la Kabul la Marea Mediterană, autoritatea sa nu e ameninţată, armata îi e credincioasă, îl are ca vizir pe bărbatul de stat cel mai iscusit al timpului său, Nizam al-Mulk. Mai cu seamă, Alp Arslan tocmai obţinuse, în sătucul

Malazgirt, din Anatolia, o răsunătoare victorie asupra Imperiului Bizantin, a cărui armată a fost decimată, iar împăratul, capturat. In toate moscheile, predicatorii îi laudă faptele de vitejie, istorisesc cum, la ceasul bătăliei, el s-a schimbat într-un linţoliu alb şi s-a parfumat cu aromele îmbălsămătorilor, cum a înnodat cu propria-i mână coada calului, cum a reuşit să surprindă, în împrejurimile taberei sale, iscoadele ruse trimise de bizantini, cum a poruncit să li se taie nasul, dar şi cum i-a redat libertatea împăratului prizonier.

Un moment măreţ pentru Islam, fără îndoială, dar un subiect de gravă preocupare pentru Samarkand. Alp Arslan l-a râvnit întotdeauna, a încercat chiar, în trecut, să-l cucerească. Numai conflictul său cu bizantinii l-a silit să încheie un armistiţiu, pecetluit prin alianţe matrimoniale între cele două dinastii: Malik Şah, fiul cel mai mare al sultanului, a obţinut mâna lui Terken Hatun, sora lui Nasr; iar hanul însuşi s-a căsătorit cu fiica lui Alp Arslan.

Dar nimeni nu se lasă înşelat de aceste înţelegeri. De când a aflat despre victoria socrului său asupra creştinilor, stăpânitorul Samarkandului se teme de toate relele de pe lume pentru cetatea sa. Nu greşeşte, evenimentele se precipită.

Două sute de mii de călăreţi selgiucizi se pregătesc să treacă „fluviul", cel care se chema pe atunci Djayhun, pe care anticii îl numeau Oxus şi care avea să devină Amu-Daria. Va fi nevoie de douăzeci de zile pentru ca şi ultimul soldat să-l străbată pe un pod mişcător de bărci legate una de alta.

La Samarkand, sala tronului este adesea plină, dar tăcută, asemenea casei unui răposat. Hanul însuşi pare

potolit de această încercare, duse sunt accesele de furie şi ridicările de glas. Curtenii se arată copleşiţi din această cauză. Semeţia lui îi liniştea, chiar dacă îi cădeau victimă. Calmul său îi nelinişteşte, îl simt resemnat, îl cred învins, se gândesc la propria salvare. Să fugă, să trădeze deja, să mai aştepte, să se roage?

De două ori pe zi, hanul iese, urmat de alaiul apropiaţilor. Merge să inspecteze o bucată de zid, poporul şi soldaţii îl primesc cu urale. Pe parcursul uneia dintre ieşiri, unii locuitori tineri ai cetăţii au căutat să se apropie de monarh. Ţinuţi la distanţă de străji, ei strigă că sunt gata să lupte alături de soldaţi, să moară ca să apere oraşul, pe han şi dinastia. Departe de a se bucura de iniţiativa lor, suveranul îşi iese din fire, îşi întrerupe vizita şi face cale-ntoarsă, poruncindu-le soldaţilor să-i risipească pe tineri fără menajamente.

La întoarcerea la palat, el le cuvântează ofiţerilor săi:

— Atunci când bunicul meu, Dumnezeu să păstreze în noi amintirea înţelepciunii sale, a dorit să cucerească oraşul Balkh, locuitorii puseră mâna pe arme, în lipsa suveranului lor, şi uciseră un mare număr dintre soldaţii noştri, silindu-ne armata să se retragă. Bunicul meu îi scrise atunci lui Mahmud, stăpânitorul Balkhului, o scrisoare de dojana: „Vreau cu adevărat ca trupele noastre să se înfrunte, fie ca Dumnezeu să dea victoria cui binevoieşte, dar unde vom ajunge dacă oamenii de rând încep să se amestece în disputele noastre?" Mahmud îi dădu dreptate, îşi pedepsi supuşii, îi opri să mai poarte arme, îi puse să plătească în aur distrugerile provocate de lupte. Ceea ce este adevărat pentru oamenii din Balkh este încă şi mai valabil pentru cei din Samarkand, nesupuşi

din fire, şi prefer să mă predau singur, fără arme, lui Alp Arslan decât să-mi datorez salvarea locuitorilor.

Ofiţerii s-au declarat cu toţii de aceeaşi părere, au făgăduit să reprime orice zel popular, şi-au reînnoit jurământul de credinţă, au făgăduit să lupte ca nişte fiare rănite. Nu sunt vorbe goale. Trupele din Transoxiana nu sunt mai puţin valoroase decât acelea ale selgiucizilor. Alp Arslan n-are decât avantajul numărului şi pe acela al vârstei. Nu a sa, se înţelege, ci a dinastiei. El aparţine celei de-a doua generaţii, însufleţite încă de ambiţia fondatoare. Nasr este al cincilea din stirpea sa, mult mai preocupat să se bucure de cele dobândite decât să se extindă.

Pe tot parcursul acestor zile de efervescenţă, Khayyam a vrut să rămână la distanţă de oraş. Bineînţeles, nu se poate abţine să nu-şi facă, din când în când, o scurtă apariţie la curte sau în casa cadiului, să nu pară că-i părăseşte într-un moment de încercare. Dar rămâne, cel mai adesea, închis în foişorul său, adâncit în lucrări sau în cartea sa tainică, ale cărei pagini le înnegreşte cu înverşunare, ca şi cum războiul n-ar exista pentru el decât prin înţelepciunea detaşată pe care i-o inspiră.

Numai Djahane îl leagă de realităţile dramei înconjurătoare, ea îi relatează, în fiecare seară, veştile de pe front, zvonurile de la palat, pe care Khayyam le ascultă fără prea multă tragere de inimă.

Pe teren, înaintarea lui Alp Arslan este lentă. încetineala unei trupe prea numeroase, disciplina aproximativă, bolile, mlaştinile. Şi rezistenţa, uneori înverşunată. Un bărbat, îndeosebi, îi face viaţa grea sultanului, este comandantul unei fortăreţe aflate nu departe de fluviu. Armata

ar putea s-o ocolească, să-şi urmeze drumul, dar arier-garda ar fi ameninţată, hărţuielile s-ar înmulţi şi, în caz de nevoie, retragerea s-ar dovedi primejdioasă. Trebuie, deci, să se termine cu ea, Alp Arslan a dat această poruncă de zece zile, asalturile s-au înmulţit.

De la Samarkand, bătălia e urmărită îndeaproape. O dată la trei zile, soseşte un porumbel căruia apărătorii îi dau drumul. Mesajul nu este niciodată o chemare în ajutor, el nu zugrăveşte epuizarea merindelor şi a oamenilor, nu vorbeşte decât despre pierderile duşmane, despre zvonurile de epidemii răspândite în rândurile asedia-torilor. De azi pe mâine, comandantul locului, un anume Iusuf, originar din Horezm, devine eroul Transoxianei.

Vine, totuşi, ceasul în care mâna de apărători este copleşită, în care temeliile fortăreţei sunt minate, iar zidurile, escaladate. Iusuf s-a luptat ca un leu, până a fost rănit şi prins. Fu condus în preajma sultanului, curios să cunoască de aproape sursa necazurilor sale. Cel care se înfăţişează înaintea lui e un omuleţ uscat, bărbos, colbăit. Merge drept, cu capul ridicat, între doi coloşi care-l ţin cu putere de braţe. In ceea ce-l priveşte, Alp Arslan stă aşezat pe un podium de lemn acoperit cu perne. Cei doi bărbaţi se măsoară îndelung din priviri, apoi învingătorul porunceşte:

— Să se înfigă patru ţepuşe în pământ, să fie legat de ele şi sfârtecat!

Iusuf îl priveşte pe celălalt de jos în sus, cu dispreţ, şi strigă:

— Aceasta este oare pedeapsa pe care trebuie s-o îndure cel care s-a luptat ca un bărbat?

Alp Arslan n-a răspuns, şi-a întors faţa. Prizonierul îi spune:

— Ție, Fătălăule, ție-ți vorbesc !

Sultanul tresare, ca muşcat de un scorpion. îşi înşfacă arcul, aşezat în apropiere, înstrunează săgeata şi, înainte de a trage, le porunceşte străjilor să dea drumul prizonierului. Nu poate, fără a risca să-şi rănească propriii soldați, să tragă asupra unui om legat. Oricum, nu se teme de nimic, nu şi-a greşit niciodată ținta.

Să fie enervarea, graba, greutatea de a trage de la o distanță atât de mică? Oricum, Iusuf nu este atins, sultanul n-are timp să slobozească o a doua săgeată, iar prizonierul se năpusteşte asupra lui. Şi Alp Arslan, care nu se poate apăra dacă rămâne cocoțat pe piedestalul său, caută să se elibereze, îşi încurcă picioarele într-o pernă, se poticneşte şi cade la pământ. Iusuf este deja deasupra lui, ținând în mână cuțitul pe care-l păstra ascuns în veşminte. Izbuteşte să i-l strecoare printre coaste, înainte de a fi el însuşi doborât cu o lovitură de baston. Soldații s-au înverşunat asupra trupului său inert, ciopârțit. Dar el păstrează pe buze un surâs şiret, pe care i l-a închegat moartea. S-a răzbunat, sultanul avea să-i mai supraviețuiască doar puțină vreme.

Alp Arslan muri, într-adevăr, la capătul a patru nopți de agonie. De agonie lentă şi de amară meditație. Cuvintele sale au fost relatate de cronicarii vremii: „Ieri, îmi treceam în revistă trupele de la înălțimea unui promontoriu, am simțit pământul cutremurându-se sub paşii lor şi mi-am spus: «Eu sunt stăpânul lumii! Cine s-ar putea măsura cu mine?». Pentru trufia mea, pentru înfumurarea mea, Dumnezeu mi-a trimis cea mai jalnică dintre ființele omeneşti, un prizonier, un prins gata să fie dat morții; s-a dovedit mai puternic decât mine, m-a lovit, m-a doborât de pe tron, mi-a luat viața".

în ziua care a urmat acestei drame va fi scris Omar Khayyam în cartea sa :

Mereu, când unul iese-n față şi se impune, zice: „Eu sunt!"
De-i îmbrăcat în aur şi-argint, mai tare spune: „Eu sunt!"
Chiar de-a convins, a reuşit. Din gaura ei,
Deodată moartea iese, strigând, la rândul ei: „Eu sunt!"

IX

în Samarkandul aflat în sărbătoare, o femeie îndrăznește să plângă: soție a hanului care triumfă, ea este, de asemenea, și mai presus de orice, fiică a sultanului înjunghiat. Desigur, soțul a venit să-i prezinte condoleanțe, a poruncit întregului harem să poarte doliu, a pus să fie biciuit în fața ei un eunuc care arăta prea multă bucurie. Dar, la întoarcerea în divanul său, hanul n-a șovăit să repete în jurul său că „Dumnezeu a împlinit rugăciunile oamenilor din Samarkand".

S-ar putea crede că, în vremea aceea, locuitorii unei cetăți n-aveau nici un motiv să-l prefere pe cutare suveran turc cutărui altuia. Se rugau, totuși, căci lucrul de care se temeau era schimbarea de stăpân, cu cortegiul ei de masacre, de suferințe, cu inevitabilele sale jafuri și prădăciuni. Trebuia ca monarhul să depășească orice limită, să supună populația unor biruri exagerate, unor nedreptăți continue, pentru ca ei să ajungă să-și dorească să fie cuceriți de un altul. Nu era cazul lui Nasr. Dacă nu era cel mai bun dintre stăpânitori, nu era, cu siguranță, nici cel mai rău, oamenii se împăcau și-și puneau soarta în mâinile Preaînaltului, pentru ca Acesta să pună frâu exceselor hanului.

Se sărbătoreşte, deci, la Samarkand, îndepărtarea luptei. Imensa piaţă Ras-al-Tak e năpădită de strigăte şi de fum. De fiecare zid se sprijină taraba unui negustor ambulant. Sub fiecare felinar dai peste o cântăreaţă sau un zdrăngănitor din lăută. Cercuri de curioşi se fac şi se desfac în jurul povestitorilor, cititorilor în palmă, îmblânzitorilor de şerpi. In mijlocul pieţei, pe o estradă şubredă înjghebată în grabă, se prezintă tradiţionala competiţie a poeţilor populari care celebrează Samarkandul neasemuit, Samarkandul de necucerit. Judecata publicului este instantanee. Unele stele urcă, altele coboară. Peste tot, se înalţă focuri de lemne. Suntem în decembrie. Nopţile sunt deja aspre. La palat, urcioarele cu vin se golesc, se sparg, hanul este stăpânit de o beţie jovială, zgomotoasă şi cuceritoare.

în ziua următoare, pune să se rostească, în marea moschee, rugăciunea pentru răposaţi, apoi primeşte condoleanţe pentru moartea socrului său. Chiar cei care veniseră în goana mare, în ajun, ca să-l felicite pentru victorie au revenit, cu faţa îndoliată, ca să-şi arate durerea. Cadiul, care a recitat câteva versete de circumstanţă şi l-a invitat pe Omar să facă acelaşi lucru, strecoară în urechea celui din urmă:

— Nu te mira de nimic, realitatea are două chipuri, ca şi oamenii.

în aceeaşi seară, Abu Taher este convocat de Nasr Han, care-i cere să se alăture soliei însărcinate să meargă să-i prezinte sultanului defunct omagiile Samarkandului. Omar se porneşte şi el la drum, alături, e adevărat, de o sută douăzeci de alte persoane.

Locul de prezentare a condoleanțelor este o fostă tabără a armatei selgiucide, situată la nord de fluviu. Mii de corturi şi de iurte se înalță de jur împrejur, un adevărat oraş improvizat în care demnii reprezentanți ai Transoxianei trec neîncrezători pe lângă războinicii nomazi, cu lungi plete răsucite, veniți să-şi reînnoiască jurământul de credință față de clanul lor. Malik Şah, având doar şaptesprezece ani, un uriaş cu față de copil, afundat într-o bogată mantie de caracul, tronează pe un piedestal, acelaşi pe care s-a prăbuşit tatăl său, Alp Arslan. In picioare, la câțiva paşi de el, se află marele vizir, cel mai puternic om din imperiu, în vârstă de cincizeci şi cinci de ani, căruia Malik Şah îi zice „tată", semn de extremă deferentă, şi pe care toți ceilalți îl numesc după titlul său, Nizam al-Mulk, Ordinea Regatului. Niciodată o poreclă n-a fost mai meritată. De câte ori se apropie un vizitator însemnat, tânărul sultan îl consultă din priviri pe vizirul său, care-i indică, printr-un semn imperceptibil, dacă trebuie să se arate primitor sau rezervat, senin sau neîncrezător, atent sau absent.

Delegația din Samarkand, în întregul ei, s-a prosternat la picioarele lui Malik Şah, care ia act de aceasta printr-o clătinare din cap condescendentă, apoi câteva notabilități se desprind din delegație ca să se îndrepte către Nizam. Vizirul e impasibil, ajutoarele sale se agită înjur, dar el îi priveşte şi îi ascultă fără să reacționeze. Nu trebuie să ni-l imaginăm ca pe un stăpân gălăgios al palatului. Deşi pare a fi pretutindeni, prezența sa seamănă mai curând cu a unui mânuitor de păpuşi, care, cu atingeri discrete, le imprimă celorlalți mişcările pe care le doreşte. Tăcerile sale sunt proverbiale. Nu arareori un oaspete petrece o oră în prezența sa fără a schimba alte

fraze în afara formulelor de întâmpinare şi de despărţire. Căci el nu e vizitat neapărat pentru a i se face conversaţie, ci, mai degrabă, pentru reînnoirea jurământului de credinţă, pentru risipirea bănuielilor, pentru evitarea unei căderi în uitare.

Douăsprezece persoane din solia de la Samarkand au obţinut, astfel, privilegiul de a strânge mâna care ţine cârma imperiului. Omar venea imediat în urma cadiului, Abu Taher a bolborosit o formulă. Nizam dă din cap, îi reţine mâna într-a lui vreme de câteva clipe, cadiul este onorat. Când soseşte rândul lui Omar, vizirul se apleacă la urechea sa şi şopteşte:

— De astăzi într-un an, să fii la Isfahan, ca să vorbim.

Khayyam nu este sigur că a înţeles bine, simte un soi de şovăială în suflet. Personajul îl intimidează, ceremonialul îl impresionează, zarva îl ameţeşte, urletele bocitoarelor îl asurzesc; nu mai are încredere în simţurile sale, şi-ar dori o confirmare, o precizare, dar deja valul de oameni îl împinge din spate, vizirul priveşte în altă parte, reîncepe să dea din cap în tăcere.

Pe drumul de întoarcere, Khayyam nu încetează să mediteze la întâmplare. Este oare singurul căruia vizirul i-a strecurat aceste cuvinte, nu cumva l-a confundat cu altcineva, şi de ce o întâlnire atât de îndepărtată, în timp şi spaţiu?

Se hotărăşte să-i vorbească lui Abu Taher. Pentru că acesta se găsea chiar înaintea lui, a putut să audă, să simtă, ba chiar să ghicească unele lucruri. Abu Taher îl lasă să-i povestească scena înainte de a recunoaşte, maliţios:

— Am observat că vizirul îţi şoptise câteva cuvinte; nu le-am auzit, dar pot să-ţi spun că nu te-a confundat cu altcineva. I-ai văzut pe cei care-l înconjoară? Sarcina

lor este aceea de a se informa asupra componenței fiecărei solii, de a-i sufla vizirului numele şi poziția celor care se îndreaptă spre el. Ei m-au întrebat de numele tău, s-au asigurat că erai chiar Khayyam din Nishapur, savantul, astrologul, n-a existat nici o confuzie în privința identității tale. De altminteri, în ceea ce-l priveşte pe Nizam al-Mulk, nu există niciodată o altă confuzie decât aceea pe care consideră el util să o creeze.

Drumul este neted, acoperit cu pietriş. La dreapta, foarte departe, un şir de munți înalți, contraforturile Pamirului. Khayyam şi Abu Taher călăresc unul lângă altul, animalele lor se ating fără încetare.

— Şi ce-ar putea voi de la mine ?

— Ca să afli, va trebui să aştepți cu răbdare un an. De acum înainte, te sfătuiesc să nu te împotmoleşti în ipoteze, aşteptarea e prea lungă, te-ai istovi. Şi, mai ales, nu vorbi cu nimeni despre asta!

— Sunt oare guraliv de obicei?

Tonul are o nuanță de reproş. Cadiul nu se lasă intimidat :

— Vreau să fiu limpede: nu vorbi despre asta cu acea femeie!

Omar ar fi trebuit să bănuiască, vizitele lui Djahane nu puteau să se repete astfel fără a fi remarcate. Abu Taher continuă:

— De la prima voastră întâlnire, străjile au venit să-mi aducă faptul la cunoştință. Am născocit o istorie complicată pentru a-i explica vizitele, am cerut să nu fie observată trecând şi am interzis să fii trezit în fiecare dimineață. Să nu te îndoieşti nici o clipă, acest pavilion este casa ta, vreau să ții minte acest lucru. Dar trebuie să-ți vorbesc despre această femeie.

Omar e stânjenit. N-a gustat deloc felul în care prietenul său a rostit „această femeie", n-are nici un chef să-şi discute dragostele. Deşi nu-i spune nimic celui mai în vârstă, chipul său se întunecă vizibil.

— Ştiu că vorbele mele te supără, dar voi rosti până la ultimul cuvânt ceea ce trebuie să-ţi spun, şi dacă prietenia noastră de dată prea recentă nu-mi dă acest drept, vârsta şi poziţia mea îmi permit să o fac. Când ai văzut-o pe această femeie pentru prima oară, la palat, ai privit-o plin de dorinţă. Este tânără şi frumoasă, poezia ei s-ar fi putut să-ţi placă, îndrăzneala ei ţi-a aprins sângele. Cu toate acestea, în faţa aurului, atitudinile voastre erau diferite. Ea s-a ghiftuit cu ceea ce pe tine te-a dezgustat. S-a purtat ca o poetă de curte, tu te-ai comportat ca un înţelept. I-ai mai vorbit de atunci despre asta?

Răspunsul este nu, şi, chiar dacă Omar nu spune nimic, Abu Taher l-a înţeles cum nu se poate mai bine. Acesta din urmă continuă:

— Adesea, la începutul unei legături, evităm chestiunile delicate, ne temem să nu distrugem acel fragil edificiu pe care tocmai l-am înălţat cu nesfârşite precauţii, dar, pentru mine, ceea ce te desparte de această femeie este grav, esenţial. Nu împărtăşiţi aceeaşi viziune asupra vieţii.

— Este femeie şi, în plus, e văduvă. Se străduieşte să supravieţuiască fără a depinde de un stăpân, nu pot decât să-i admir curajul. Şi cum să-i reproşez că ia aurul pe care versurile ei îl merită?

— înţeleg prea bine, spune cadiul, mulţumit că a reuşit să-şi atragă prietenul în discuţie. Dar măcar recunoşti că această femeie ar fi incapabilă să-şi imagineze o altă viaţă decât cea de la curte?

— Poate.

— Recunoşti că, pentru tine, viaţa la curte este urâtă, insuportabilă, şi că nu vei rămâne acolo nici o clipă mai mult decât ar fi necesar ?

A urmat o tăcere stânjenitoare. Abu Taher încheie prin a rosti pe un ton precis, ferm:

— Ţi-am spus ceea ce trebuia să auzi din partea unui prieten adevărat. De acum înainte, nu voi mai aminti de acest subiect, în afară de cazul în care tu vei deschide discuţia.

X

Când ajung la Samarkand, sunt istoviți de frig, de legănatul în șaua cailor, de stânjeneala care s-a instalat între ei. Omar se retrage numaidecât în pavilionul său, fără a-și găsi timp să cineze. A compus, pe parcursul călătoriei, patru catrene pe care începe să le recite cu voce tare, de zece, de douăzeci de ori, înlocuind câte-un cuvânt, schimbând câte-o întorsătură a frazei, înainte de a le consemna în tainița manuscrisului său.

Djahane, sosită pe neașteptate, mai devreme ca de obicei, s-a strecurat pe ușa întredeschisă, desfăcându-și fără zgomot șalul de lână. înaintează în vârful picioarelor, prin spatele lui. Omar rămâne absorbit, ea îi cuprinde dintr-odată gâtul cu brațele goale, își lipește fața de a lui, își lasă părul parfumat să-i cadă peste ochi.

Khayyam ar trebui să fie copleșit - poate nădăjdui un iubit o agresiune mai tandră? N-ar trebui oare, la rândul său, odată trecută clipa de surpriză, să cuprindă cu brațele mijlocul iubitei, s-o strângă, să strivească de trupul ei toată suferința depărtării, toată căldura regăsirii? Numai că Omar este tulburat de această năvălire. Cartea e încă deschisă în fața lui, ar fi vrut s-o facă să dispară. Prima reacție este să se elibereze și, chiar dacă se căiește imediat, chiar dacă ezitarea lui n-a durat decât

o clipă, Djahane, care a simțit șovăiala și această formă de răceală, nu întârzie să le înțeleagă pricina. îndreaptă spre carte o privire bănuitoare, ca și cum ar fi vorba de o rivală.

— Iartă-mă! Eram atât de nerăbdătoare să te revăd, încât nu mă gândeam că sosirea mea ar putea să te stânjenească.

îi desparte o tăcere grea, pe care Khayyam se grăbește s-o destrame.

— E cartea asta, nu-i așa ? Adevărat, nu mă gândisem să ți-o arăt. Am ascuns-o întotdeauna în prezența ta. Dar persoana care mi-a dăruit-o mi-a cerut să-i făgăduiesc că am s-o țin ascunsă.

I-o întinde. Djahane o răsfoiește vreme de câteva clipe, simulând cea mai mare indiferență la vederea acelor câtorva pagini înnegrite, răzlețite printre zecile de foi goale. I-o dă înapoi, cu o strâmbătură clară de nemulțumire.

— De ce mi-o arăți? Nu ți-am cerut nimic. De altfel, n-am învățat niciodată să citesc. Tot ce știu am dobândit trăgând cu urechea la alții.

Omar nu e uimit. Nu era lucru rar, la acea vreme, ca poeții de valoare să fie neștiutori de carte; asemenea, bineînțeles, cvasitotalității femeilor.

— Și ce este atât de tainic în această carte, formule de alchimie?

— Sunt poeme pe care le scriu câteodată.

— Poeme interzise și eretice? Subversive?

Ea îl privește cu un aer bănuitor, dar Khayyam se apără râzând:

— Nu, de ce te gândești la asta? Am eu sufletul unui complotist? Nu sunt decât rubaiate despre vin, despre frumusețea vieții și despre zădărnicia ei.

— Tu, rubaiate?

I-a scăpat un strigăt de neîncredere, aproape de dispreț. Rubaiatele aparțin unui gen literar minor, ușor și chiar vulgar, potrivit pentru poeții mahalalelor. Faptul că un savant ca Omar Khayyam își permite să compună, din când în când, un rubai poate fi considerat drept o distracție, un păcat ușor, aproape o cochetărie ; dar ideea că el își asumă sarcina de a-și consemna versurile, în modul cel mai serios de pe lume, într-o carte înconjurată de mister, iată ce uimește și neliniștește o poetă consacrată normelor elocinței. Omar pare jenat; Djahane este nedumerită:

— Ai putea să-mi citești câteva versuri?

Khayyam nu vrea să continue discuția.

— Voi putea să ți le citesc pe toate într-o zi, când le voi considera demne de a fi citite.

Ea nu insistă, renunță să-l iscodească mai mult, dar îi aruncă, fără să ducă ironia prea departe:

— Când vei fi isprăvit această carte, evită să i-o oferi lui Nasr Han, n-are prea multă prețuire pentru autorii de rubaiate; nu te-ar mai pofti niciodată să te așezi pe tronul său.

— N-am de gând să ofer această carte cuiva, nu nădăjduiesc să trag vreun folos din asta, n-am ambițiile unui poet de curte.

Ea l-a rănit, el a rănit-o. în tăcerea care-i învăluie, și unul, și celălalt se întreabă dacă n-au mers prea departe, dacă nu e timpul să se oprească pentru a salva ceea ce mai poate fi salvat. în acel moment, nu lui Djahane îi poartă Khayyam pică, ci cadiului. Regretă că l-a lăsat să vorbească și se întreabă dacă frazele acestuia nu i-au tulburat pentru totdeauna privirea pe care o îndreaptă

asupra iubitei sale. Trăiau, până atunci, în candoare şi în nepăsare, cu dorinţa comună de a nu invoca niciodată ceea ce ar fi putut să-i despartă. „Cadiul mi-a deschis oare ochii asupra adevărului sau doar mi-a răpit fericirea?", gândeşte Khayyam.

— Te-ai schimbat, Omar; n-aş putea spune în ce fel, dar există, în modul tău de a mă privi şi de a-mi vorbi, un ton pe care n-aş putea să-l definesc. Ca şi cum m-ai bănui de cine ştie ce faptă rea, ca şi cum mi-ai purta pică din cine ştie ce cauză. Nu te înţeleg, dar, dintr-odată, sunt neţărmurit de tristă.

Omar încearcă s-o tragă spre el, ea se îndepărtează cu grăbire.

— Nu aşa mă linişteşti! Trupurile ne pot continua cuvintele, dar nu le pot înlocui, nici tăgădui. Ce se întâmplă, spune-mi?

— Djahane! Dacă am hotărî să nu vorbim despre nimic până mâine?

— Mâine n-am să mai fiu aici, hanul părăseşte Samarkandul în zori.

— Unde se duce ?

— Kish, Buhara, Termez, nu ştiu. întreaga curte îl va urma, şi eu împreună cu ea.

— N-ai putea să rămâi la verişoara ta din Samarkand?

— Dacă n-ar fi vorba decât de găsit pretexte ! Am locul meu la curte. Ca să-l câştig, a trebuit să lupt cât zece bărbaţi. N-am să-l părăsesc doar ca să mă zbenguiesc în foişorul din grădina lui Abu Taher.

Atunci, fără să chibzuiască bine, el spune:

— Nu e vorba de zbenguit. N-ai dori tu oare să-mi împărtăşeşti viaţa?

— Să-ți împărtășesc viața? Nu există nimic de împărtășit !

A rostit-o fără nici un arțag. Nu era decât o constatare, de altminteri nelipsită de tandrețe. Dar, văzând chipul înspăimântat al lui Omar, ea îl imploră s-o ierte şi hohoteşte :

— Ştiam că aveam să plâng astă-seară, dar nu cu aceste lacrimi amare; ştiam că aveam să ne despărțim pentru multă vreme, poate pentru totdeauna, dar nu cu aceste cuvinte, nici cu aceste priviri. Nu vreau să iau cu mine, din cea mai frumoasă dragoste pe care am trăit-o, amintirea acestor ochi de străin. Priveşte-mă, Omar, pentru ultima dată! Adu-ți aminte, sunt iubita ta, m-ai iubit, te-am iubit. Mă mai cunoşti tu oare?

Khayyam o înconjoară cu un braț tandru. Suspină:

— Dacă am avea măcar răgazul de a ne lămuri, ştiu că această dihonie prostească ar fi izgonită, dar timpul ne hărțuieşte, ne sileşte să ne punem la mezat viitorul pe aceste clipe tulburi.

La rândul său, simte pe față fuga unei lacrimi. Ar dori s-o ascundă, dar Djahane îl îmbrățişează aprig, şi-a lipit chipul de al lui.

— Poți să-mi ascunzi scrierile, nu lacrimile tale. Vreau să le văd, să le ating, să le amestec cu ale mele, vreau să le privesc urmele pe obrajii mei, vreau să le păstrez gustul sărat pe limbă.

S-ar spune că încercau să se sfâşie, să se înăbuşe, să se spulbere. Mâinile se smintesc, veşmintele se împrăştie. Nu există noapte de dragoste care să se poată asemui aceleia a două trupuri aprinse de lacrimi arzătoare. Focul se întinde, îi învăluie, îi înfăşoară, îi îmbată, îi înflăcărează, îi contopeşte, piele lipită de piele, până la capătul

plăcerii. Pe masă, se scurge o clepsidră, bob cu bob, focul se domoleşte, pâlpâie, se stinge, un zâmbet întretăiat întârzie. îşi trag sufletul îndelung. Omar murmură, către ea sau către destinul pe care tocmai l-au sfidat :

— Gâlceava noastră nu face decât să înceapă.

Djahane îl strânge, cu ochii închişi.

— Să nu mă laşi să dorm până în zori !

A doua zi, două rânduri proaspete în manuscris. Caligrafia e fragilă, şovăitoare şi chinuită :

Lângă iubita ta, Khayyam, cât erai de singur!
Acum, că a plecat, te vei putea ascunde în ea.

XI

Kashan, oază de case joase pe Drumul Mătăsii, la marginea Deşertului de Sare. Caravanele se adăpostesc acolo, îşi recapătă suflul înainte de a străbate Kargas Kuh, înspăimântătorul Munte al Vulturilor, vizuina tâlharilor care pradă împrejurimile Isfahanului.

Kashan, construit din argilă şi noroi. Vizitatorul caută în zadar un zid sărbătoresc, o faţadă împodobită. Şi totuşi, acolo se fac cele mai vestite cărămizi smălţuite, care vor înfrumuseţa cu verde şi auriu miile de moschei, de palate sau de înalte şcoli musulmane, de la Samarkand la Bagdad. în întregul Orient islamic, faianţa se numeşte pur şi simplu kashi sau kashani, oarecum la fel cum porţelanul poartă, în persană, ca şi în engleză, numele de „chinezesc".

în afara oraşului, un caravanserai la umbra curmalilor. Un zid dreptunghiular, turnuleţe de veghe, o curte exterioară pentru animale şi mărfuri, o curte interioară mărginită de cămăruţe. Omar ar dori să închirieze una, dar hangiul e adânc mâhnit: nici una nu e liberă pentru la noapte, tocmai au sosit nişte negustători bogaţi din Isfahan, cu copii şi cu slugi. Ca să-i verifice spusele, nimeni n-are nevoie să consulte un registru. Locul geme de rândaşi gălăgioşi şi bidivii plini de fală. în ciuda

iernii care începe, Omar s-ar fi culcat sub cerul liber, dar scorpionii din Kashan sunt aproape la fel de vestiți ca și faianța din partea locului.

— Chiar nu există nici un colțișor unde să-mi întind rogojina până în zori ?

Hangiul își scarpină tâmplele. Se întunecă, nu-i poate refuza unui musulman adăpostul:

— Am o odăiță pe colț, ocupată de un student, cere-i să-ți facă loc.

Se îndreaptă într-acolo, ușa e închisă. Hangiul o întredeschide fără să bată, o lumânare pâlpâie, o carte se închide în grabă.

— Acest nobil călător a pornit din Samarkand acum mai bine de trei luni, m-am gândit că puteți împărți odaia.

Dacă tânărul este nedumerit, evită s-o arate și se dovedește politicos, deși fără curtenie.

Khayyam intră, salută, își spune precaut numele :

— Omar din Nishapur.

O scurtă, dar intensă lucire de interes în privirea tovarășului său. Care se prezintă, la rândul său:

— Hasan, fiul lui Aii Sabbah, născut în Kom, student la Rey, aflat în drum spre Isfahan.

Această enumerare amănunțită îl face pe Khayyam să se simtă stingherit. Este o invitație la a spune mai multe despre sine, despre activitatea sa, despre scopul călătoriei. Nu-i vede rostul și pune la îndoială procedeul. Păstrează, deci, tăcerea, își ia răgazul să se așeze și să se rezeme de perete, să-l privească atent pe acest omuleț oacheș, așa de plăpând și de uscățiv, cu trăsături atât de colțuroase. Barba sa de șapte zile, turbanul negru înfășurat strâns și ochii ieșiți din orbite îi stârnesc mirarea.

Studentul îl sâcâie, cu surâsul pe buze:

— Când te numeşti Omar, nu e înţelept să-ţi croieşti drum prin părţile Kashanului.

Khayyam îşi ascunde surpriza. A înţeles, totuşi, aluzia prea bine. Prenumele său este acela al celui de-al doilea succesor al Profetului, Califul Omar, urât de şiiţi pentru faptul de a fi fost un rival aprig al părintelui lor fondator, Aii. Dacă, pentru moment, populaţia Persiei este, în mare majoritate, sunnită, şiismul are deja acolo câteva insuliţe, mai ales în oraşele-oaze Kom şi Kashan, unde s-au perpetuat tradiţii ciudate. In fiecare an, se celebrează, printr-un carnaval burlesc, aniversarea uciderii Califului Omar. Cu acest prilej, femeile se fardează, pregătesc dulciuri şi fistic prăjit, copiii stau pe terase şi varsă şuvoaie de apă asupra trecătorilor, strigând cu voioşie: „Dumnezeu să-l blesteme pe Omar!" Se confecţionează un manechin cu efigia califului, purtând în mână un şirag de baligi, manechin care este plimbat prin anumite mahalale, în timp ce se cântă: „De pe când numele tău era Omar, ai locul tău în iad, tu, căpetenie a nelegiuiţilor, tu, uzurpator mârşav". Cizmarii din Kom şi din Kashan au luat obiceiul să scrie „Omar" pe tălpile pe care le confecţionează, catârgiii îşi botează animalele cu numele lui, fiindu-le pe plac să-l rostească la fiecare ciomăgeală, iar vânătorii, când nu le mai rămâne decât o săgeată, murmură, înstrunând-o: „Asta e pentru inima lui Omar!"

Hasan a evocat aceste obiceiuri în câteva fraze vagi, evitând să intre prea adânc în detalii, dar Omar îl priveşte fără amabilitate, apoi lasă să-i scape, pe un ton dezgustat şi categoric:

— N-am să-mi schimb drumul din cauza numelui, n-am să-mi schimb numele din cauza drumului.

Urmează o lungă tăcere de gheață, cei doi își feresc privirile. Omar se descalță și se lungește ca să-și caute somnul. Hasan este cel care rostește din nou:

— Te-am jignit, poate, amintind de aceste obiceiuri, nu voiam decât să fii prevăzător atunci când îți vei rosti numele în acest loc. Nu te lăsa înșelat asupra intențiilor mele. Mi s-a întâmplat, desigur, în copilărie, la Kom, să particip la aceste festivități, dar, începând din adolescență, le-am privit cu alți ochi, am înțeles că asemenea excese nu sunt demne de un om de știință. Nici conforme învățăturii Profetului. Acestea fiind zise, când te minunezi, la Samarkand sau altundeva, în fața unei moschei admirabil înveșmântate în cărămizi smălțuite de meșterii șiiți din Kashan, și când propovăduitorul aceleiași moschei aruncă, de la înălțimea amvonului său, invective și imprecații împotriva „blestemaților de eretici din secta lui Aii", faptul nu e deloc mai potrivit învățăturii Profetului.

Omar își revine ușor:

— Iată vorbele unui om cu judecată.

— Știu să fiu cu judecată, așa cum știu să fiu și nebun. Pot fi curtenitor sau necioplit. Dar cum să te arăți curtenitor față de acela care vine să-ți împărți odaia cu el, fără să catadicsească măcar să spună cine este?

— A fost de ajuns să-ți spun numele meu ca să mă copleșești cu vorbe necuviincioase, ce-ai fi zis oare dacă m-aș fi dezvăluit pe de-a-ntregul ?

— Poate că n-aș fi rostit nimic din toate acestea. Poți să-l urăști pe Omar califul și să nu ai decât cinste și prețuire pentru Omar geometrul, Omar algebristul, Omar astronomul sau chiar Omar filozoful.

Khayyam se îndreaptă. Hasan triumfă:

— Crezi tu oare că pe oameni îi recunoşti doar după nume ? Nu, ei sunt recunoscuți după privirea, după umbletul, după înfățişarea şi după tonul pe care le folosesc. De îndată ce ai intrat, am ştiut că erai un bărbat învățat, obişnuit cu onorurile, dar, în acelaşi timp, disprețuitor la adresa lor, un om care soseşte fără a trebui să-şi caute drumul. De cum ai slobozit începutul numelui tău, am înțeles: urechile mele nu cunosc decât un singur Omar din Nishapur.

— Dacă ai căutat să mă impresionezi, trebuie să recunosc să ai reuşit. Cine eşti, aşadar?

— Ți-am spus numele meu, dar el nu trezeşte nici un ecou în tine. Sunt Hasan Sabbah din Kom. Nu mă făIesc cu nimic altceva în afară de faptul că am încheiat, la şaptesprezece ani, lectura a tot ce priveşte ştiințele religiei, filozofiei, istoriei şi astrelor.

— Nu citeşti niciodată totul, există atâtea cunoştințe care pot fi dobândite în fiecare zi!

— Pune-mă la încercare.

In joacă, Omar se apucă să-i pună interlocutorului său câteva întrebări, despre Platon, Euclid, Porfir, Ptolemeu, despre medicina lui Dioscuride, Galen, Razi şi Avicenna, apoi despre interpretările Legii Coranice. Şi, de fiecare dată, răspunsul tovarăşului său soseşte precis, riguros, ireproşabil. Când vin zorii, nici unul, nici celălalt n-a dormit, n-au simțit timpul trecând. Hasan încearcă o adevărată bucurie. în ceea ce-l priveşte, Omar este subjugat, nu poate decât să mărturisească:

— N-am întâlnit niciodată un om care să fi învățat atâtea lucruri. Ce-ai de gând să faci cu toate aceste cunoştințe ?

Hasan îl priveşte cu neîncredere, ca şi cum i s-ar fi siluit cine ştie ce ascunziş al sufletului, dar se înseninează şi lasă ochii în jos:

— Aş vrea să mă prezint în faţa lui Nizam al-Mulk, poate are ceva de lucru pentru mine.

Khayyam este atât de fermecat de tovarăşul său, încât e gata să-i dezvăluie faptul că el însuşi merge la marele vizir. Cu toate acestea, se răzgândeşte în ultimul moment. Mai stăruie o fărâmă de neîncredere care, deşi s-a îndepărtat, n-a dispărut cu totul.

Peste două zile, după ce s-au alăturat unei caravane de negustători, călătoresc unul alături de altul, citând din belşug din memorie, în persană sau arabă, cele mai frumoase pagini din autorii pe care-i admiră. Câteodată, se porneşte o discuţie, dar aceasta se opreşte imediat. Când Hasan vorbeşte despre certitudini, ridică tonul, proclamă „adevăruri indiscutabile", îşi someză tovarăşul să le recunoască, Omar rămâne sceptic, întârzie cântărind diferite păreri, face arareori alegeri, îşi etalează bucuros ignoranţa. Pe buzele sale revin necontenit cuvintele : „Ce vrei să-ţi spun, aceste lucruri sunt învăluite, suntem, tu şi cu mine, de aceeaşi parte a vălului, iar când acesta va cădea, nu vom mai fi acolo".

După o săptămână de drum, ajung la Isfahan.

XII

Esfahane, nesf-e djahane!, spun astăzi persanii. „Isfahan, mijlocul lumii!" Expresia s-a născut la multă vreme după epoca lui Khayyam, dar deja în 1074 exista o sumedenie de cuvinte de laudă aduse oraşului: „pietrele sale, zăcămintele de galena, albinele, iarba de şofran", „aerul este atât de pur, atât de sănătos, hambarele sale nu ştiu ce înseamnă gărgăriţa, nici un fel de carne nu putrezeşte acolo". E adevărat că oraşul este situat la o altitudine de o mie cinci sute de metri. Dar Isfahanul găzduieşte şi şaizeci de caravanseraiuri, două sute de bancheri şi zarafi, nesfârşite bazaruri acoperite. Atelierele sale ţes mătasea şi bumbacul. Covoarele, ţesăturile, lacătele sale sunt vândute în ţinuturile cele mai îndepărtate. Trandafirii săi înfloresc în mii de soiuri. Bogăţia sa este proverbială. Acest oraş, cel mai populat din lumea persană, îi atrage pe toţi cei care caută puterea, averea sau cunoaşterea.

Spun „acest oraş", dar nu e vorba, la drept vorbind, de un oraş. Se istoriseşte încă, prin partea locului, povestea unui tânăr călător din Rey, atât de grăbit să vadă minunăţiile din Isfahan, încât se despărţise, în ultima zi, de caravana sa ca să galopeze singur, în goana mare. După câteva ore, aflându-se pe malul râului Zayande-Roud, „Fluviul dătător de viaţă", merse de-a lungul lui şi atinse

un zid împrejmuitor de pământ. Ansamblul i se păru de o mărime respectabilă, dar mult mai mic decât propria-i cetate, Rey. Sosit la poartă, le ceru lămuriri străjilor.

— Aici este oraşul Djay, i se răspunse.

Nu îndrăzni, aşadar, nici măcar să intre, dădu ocol oraşului şi îşi continuă drumul spre apus. Calul îi era istovit, dar el îi dădea pinteni fără milă. Curând se găsi, gâfâind, la porţile unei alte cetăţi, mai impunătoare decât cea dintâi, dar de-abia ceva mai întinsă decât oraşul Rey. întrebă un bătrân trecător.

— Aici este Yahoudiyé, Oraşul Evreiesc.

— Există, aşadar, atâţia evrei în această ţară?

— Există câţiva, dar cea mai mare parte dintre locuitori sunt musulmani ca tine şi ca mine. Se numeşte Yahoudiyé fiindcă se spune că împăratul Nabucodònosor îi aşezase aici pe evreii pe care-i exilase din Ierusalim ; alţii susţin că soţia evreică a unui şah al Persiei îi adusese aici, înainte de epoca Islamului, pe cei din comunitatea ei. Numai Dumnezeu ştie adevărul !

Tânărul nostru călător se îndepărtă, aşadar, împăcat cu gândul de a-şi continua drumul, chiar dacă ar fi trebuit ca bidiviul să se prăbuşească sub el, când bătrânul îl strigă :

— Unde goneşti astfel, fiule?

— La Isfahan !

Bătrânul izbucni în râs.

— Nu ţi s-a spus niciodată că Isfahanul nu există?

— Cum adică, nu este ea cea mai mare, cea mai frumoasă dintre cetăţile Persiei, nu era oare, încă din vremuri îndepărtate, mândra capitală a lui Artaban, regele părţilor, nu i s-au lăudat minunăţiile în cărţi?

— Nu ştiu ce spun cărţile, dar m-am născut aici acum şaptezeci de ani, şi numai străinii îmi vorbesc despre oraşul Isfahan, eu nu l-am văzut niciodată.

De-abia dacă exagera. Denumirea de Isfahan a desemnat mult timp nu un oraş, ci o oază în care se înălţau două oraşe distincte, despărţite unul de celălalt printr-un drum de un ceas, Djay şi Yahoudiye. Va trebui să vină secolul al XVI-lea pentru ca acestea şi satele dimprejur să se contopească într-o adevărată cetate. în vremea lui Khayyam, ea încă nu exista, dar a fost construit un zid împrejmuitor, lung de trei parasangi1, adică aproape nouăsprezece kilometri, menit să protejeze ansamblul oazei.

Omar şi Hasan au ajuns seara târziu. Au găsit găzduire la Djay, într-un caravanserai situat în apropierea Porţii Tirah. Acolo se lungesc şi, fără a mai avea timp să schimbe măcar un cuvânt, se pun pe sforăit la unison.

A doua zi, Khayyam se duce la marele vizir. în Piaţa Zarafilor, călători şi negustători de toate originile, andaluzi, greci sau chinezi, forfotesc în jurul preţuitorilor de monede, care, înzestraţi cum se cuvine cu balanţa lor regulamentară, râcâie un dinar de la Kirman, Nishapur sau Sevilla, adulmecă un tanka de la Delhi, cântăresc în palmă un dirham de la Buhara sau strâmbă din nas în faţa unei subţiri nomisma de la Constantinopole, căreia de curând i-a scăzut preţul.

Portalul divanului, sediu al stăpânirii şi reşedinţă oficială a lui Nizam al-Mulk, nu este departe. Trâmbiţaşii din nowba stau acolo, având îndatorirea, de trei ori pe

1. Veche măsură persană de lungime, în jur de 5,23 km.

zi, de a face goarnele să răsune în cinstea marelui vizir. în ciuda acestor semne de ceremonie, oricine poate pătrunde înăuntru şi până şi celor mai sărmane văduve le este îngăduit să se aventureze în divan, uriaşa sală de audienţă, pentru a se apropia de cel mai puternic om al imperiului şi pentru a-şi aduce lacrimile şi plângerile în faţa lui. Doar acolo străjile şi cămăraşii fac cerc împrejurul lui Nizam, îi chestionează pe vizitatori, îi îndepărtează pe neaveniţi.

Omar s-a oprit în pragul uşii. Scrutează încăperea, pereţii dezgoliţi, grosimea celor trei covoare. Cu un gest şovăielnic, salută asistenţa, o mulţime pestriţă, dar liniştită, care-l înconjoară pe vizir, aflat pentru moment într-o discuţie cu un ofiţer turc. Cu colţul ochiului, Nizam l-a descoperit pe nou-venit; îi surâde prietenos şi îi face semn să se aşeze. După cinci minute, vine la el, îl sărută pe amândoi obrajii, apoi pe frunte.

— Te aşteptam, ştiam că vei veni la timp, am multe lucruri să-ţi spun.

Apoi îl trage de mână spre o cămăruţă învecinată, unde se retrag. S-au aşezat alături pe o uriaşă pernă de piele.

— Unele dintre cuvintele mele te vor uimi, dar nădăjduiesc că, în cele din urmă, nu-ţi va părea rău că ai răspuns chemării mele.

— Cine s-a căit vreodată că a trecut pragul lui Nizam al-Mulk?

— S-a mai întâmplat, murmură vizirul cu un surâs nemilos. Am ridicat oameni până în nori, i-am înjosit pe alţii, împart, în fiecare zi, viaţa şi moartea, Dumnezeu mă va judeca pentru năzuinţele mele, El este izvorul oricărei puteri. I-a încredinţat autoritatea supremă califului

arab, care i-a cedat-o sultanului turc, care a aşezat-o în mâinile vizirului persan, sluga ta. Celorlalţi le cer să respecte această autoritate; ţie, khwaje Omar, îţi cer să-mi respecţi visul. Da, în acest imens ţinut care-mi revine, visez să clădesc statul cel mai puternic, cel mai prosper, cel mai stabil, cel mai civilizat din univers. Visez la un imperiu în care fiecare provincie, fiecare oraş să fie administrate de un om drept, temător de Dumnezeu, atent până şi la plângerile celui mai slab dintre supuşi. Visez la un stat în care lupul şi mielul să bea laolaltă, în toată liniştea, apa aceluiaşi pârâu. Dar nu mă mulţumesc să visez, eu construiesc. Plimbă-te mâine prin cartierele din Isfahan, vei vedea cohorte de lucrători care sapă şi clădesc, meşteri care forfotesc. Pretutindeni răsar aziluri, moschei, caravanseraiuri, fortăreţe, palate ale stăpânirii. In curând, fiecare oraş important îşi va avea marea sa şcoală, ea îmi va purta numele, medersa Nizamiya. Cea din Bagdad funcţionează deja, am desenat cu mâna mea planul locurilor, i-am stabilit programul de studii, i-am ales cei mai buni profesori, am dat o sumă de bani pentru fiecare elev. Acest imperiu, vezi, este un enorm şantier, se înalţă, se răspândeşte, prosperă, este o vreme bine-cuvântată pe care Cerul ne-o dăruieşte ca s-o trăim.

Un servitor cu părul deschis la culoare intră. Se înclină, ducând pe o tavă de argint cizelat două cupe cu sirop rece de trandafiri. Omar apucă una, aburită, de pe care se prelinge apa proaspătă; îşi înmoaie buzele în ea, hotărât să o deguste îndelung. Nizam şi-o înghite pe a sa dintr-o sorbitură, înainte de a continua:

— Prezenţa ta aici mă bucură şi mă onorează!

Khayyam vrea să răspundă acestui val de bunăvoinţă. Nizam îl opreşte s-o facă printr-un gest:

— Să nu crezi că încerc să te măgulesc. Sunt îndeajuns de puternic ca să nu trebuiască să cânt alte laude decât Creatorului. Dar, vezi tu, khwaje Omar, oricât de întins ar fi un imperiu, oricât de populat, oricât de bogat ar fi, există întotdeauna o lipsă de oameni. In aparență, câte creaturi, câte piețe viermuind de lume, câte mulțimi! Şi, cu toate acestea, mi se întâmplă să-mi privesc armata desfăşurată în linie de bătaie, o moschee la ceasul rugăciunii, un bazar sau chiar divanul meu, şi să mă întreb : dacă le-aş cere acestor oameni înțelepciune, cunoştințe, credință, cinste, nu aş vedea, la fiecare însuşire pe care o enumăr, gloata înseninându-se, apoi scufundându-se şi dispărând? Mă descopăr singur, khwaje Omar, deznădăjduit de singur. Divanul meu e gol, palatul meu - de asemenea. Acest oraş, acest imperiu sunt pustii. Am mereu impresia că sunt nevoit să bat din palme cu o mână legată la spate. Nu m-aş mulțumi să chem de la Samarkand oameni ca tine, sunt gata să merg eu însumi pe jos până acolo ca să-i aduc.

Omar a murmurat un vag „Ferească Dumnezeu!", dar vizirul nu se opreşte.

— Iată-mi visurile şi îngrijorările. Aş putea să-ți vorbesc zile şi nopți în şir despre ele, dar aş dori să te ascult pe tine. Sunt nerăbdător să aflu dacă acest vis te mişcă şi pe tine, dacă eşti gata să îți iei, alături de mine, locul care-ți revine.

— Planurile tale sunt înălțătoare, iar încrederea ta îmi face cinste!

— Ce-mi ceri ca să fii alături de mine ? Spune-o fără ascunzişuri, aşa cum ți-am vorbit eu însumi. Vei obține tot ceea ce doreşti. Nu te arăta speriat, nu lăsa să treacă minutul meu de nebunească risipă!

Râde. Peste nedumerirea profundă a lui Khayyam începe să plutească un zâmbet palid.

— Nu doresc nimic altceva decât să-mi continui modestele cercetări la adăpost de nevoie. Să am de băut şi de mâncare, un acoperiş şi veşminte, lăcomia mea nu merge mai departe.

— Drept adăpost, îţi ofer una dintre cele mai frumoase case din Isfahan. Eu însumi am locuit acolo în vremea construcţiei acestui palat. Ea îţi va aparţine, împreună cu grădinile, livezile, covoarele, servitorii şi servitoarele ei. Pentru cheltuieli, îţi dau o pensie de zece mii de dinari cu chipul sultanului. Câtă vreme voi fi în viaţă, ea îţi va fi vărsată la începutul fiecărui an. E de ajuns?

— Este mai mult decât îmi trebuie, n-aş şti ce să fac cu o asemenea sumă.

Khayyam este sincer, dar Nizam se arată iritat.

— Când vei fi cumpărat toate cărţile, când îţi vei fi umplut toate urcioarele cu vin şi îţi vei fi acoperit cu bijuterii toate amantele, vei împărţi milostenii celor aflaţi în nevoie, vei plăti caravana din Mecca, vei construi o moschee care să-ţi poarte numele!

înţelegând că detaşarea şi modestia cerinţelor sale i-au displăcut gazdei, Omar prinde curaj:

— Mi-am dorit întotdeauna să clădesc un observator, cu un mare sextant de piatră, cu un astrolab şi diferite alte instrumente. Aş vrea să măsor durata exactă a anului solar.

— împlinit! De săptămâna viitoare, vor fi prevăzute fonduri în acest scop, vei alege amplasamentul, iar observatorul tău se va înălţa în câteva luni. Dar spune-mi, nimic altceva nu ţi-ar face plăcere?

— Doamne-Dumnezeule, nu mai doresc nimic, mărinimia ta mă copleşeşte şi mă îneacă.

— Atunci poate că aş putea, la rândul meu, să-ţi formulez o cerere?

— După ceea ce tocmai mi-ai acordat, ar fi o fericire pentru mine să-ţi arăt o infimă parte din imensa mea recunoştinţă.

Nizam nu se lasă rugat.

— Te ştiu discret, puţin înclinat spre vorbărie, te ştiu înţelept, drept, cumpănit, în măsură să deosebeşti adevărul de neadevăr în orice lucru, te ştiu demn de încredere : aş vrea să aşez între mâinile tale îndatorirea cea mai delicată dintre toate.

Omar se aşteaptă la ce-i mai rău, şi chiar ce-i mai rău îl aşteaptă.

— Te numesc sahib-khabar.

— Sahib-khabar, eu, şeful iscoadelor?

— Şeful informaţiilor din imperiu. Nu răspunde în pripă, nu-i vorba de a-i iscodi pe oamenii de treabă, de a te strecura în locuinţele credincioşilor, ci de a veghea la liniştea tuturor. într-un stat, cea mai mică hoţie, cea mai mică nedreptate trebuie să fie cunoscute de suveran şi pedepsite într-un mod exemplar, oricare ar fi vinovatul. Cum să afli dacă nu ştiu ce cadiu sau guvernator de provincie nu profită de funcţia sa pentru a se îmbogăţi pe seama celor sărmani? Prin iscoadele noastre, pentru că nu totdeauna victimele îndrăznesc să se plângă!

— E nevoie şi ca aceste iscoade să nu se lase cumpărate de cădii, de guvernatori sau de emiri, să nu devină complicii lor!

— Rolul tău, rolul de sahib-khabar, este chiar acela de a găsi oameni care nu se lasă cumpăraţi pentru a-i însărcina cu aceste misiuni.

— Dacă aceşti oameni care nu pot fi cumpărați există, n-ar fi mai simplu să fie ei înşişi numiți guvernatori sau cădii?

Observație naivă, dar care, în urechile lui Nizam, sună a bătaie de joc. Acesta îşi pierde răbdarea şi se ridică :

— N-am chef să stau la gâlceava cu tine. Ți-am spus ce îți ofer şi ce aştept de la tine. Du-te, gândeşte-te la propunerea mea, cântăreşte în liniște pentru sau împotrivă, şi întoarce-te mâine cu un răspuns.

XIII

Khayyam nu mai este în stare, în acea zi, să mediteze, să cântărească, să judece. Ieşind de la divan, se afundă în cea mai îngustă ulicioară din bazar, se strecoară printre oameni şi animale, înaintează pe sub bolţile de stuc printre grămezi de mirodenii. Cu fiecare pas, ulicioara devine tot mai întunecoasă, mulţimea pare să se mişte molcom, să vorbească în şoaptă, neguţătorii şi muşteriii sunt nişte actori mascaţi, nişte dansatori somnambuli. Omar merge pe orbecăite, când la stânga, când la dreapta, se teme să nu cadă sau să nu-şi piardă cunoştinţa. Pe neaşteptate, dă peste o piaţetă scăldată în lumină, adevărată poiană în junglă. Soarele viu îl biciuieşte ; îşi revine, respiră. Ce i se întâmplă? I s-a propus paradisul înlănţuit de infern, cum să spui da, cum să spui nu, cu ce obraz să te arăţi din nou în faţa marelui vizir, cu ce obraz să părăseşti oraşul?

La dreapta sa, se întredeschide uşa unei taverne; o împinge, coboară câteva trepte acoperite cu nisip, ajunge într-o sală cu tavanul jos, prost luminată. Pardoseala e de pământ jilav, băncile - nedesluşite, mesele - spălăcite. Comandă un vin sec de Kom. I se aduce într-un urcior ciobit. II soarbe îndelung, cu ochii închişi.

Trecută mi-e binecuvântata vreme a tinereții,
Ca să uit, îmi torn vin.
Amar e? Aşa mi-e pe plac,
Această amăreală e gustul vieții mele.

Dar dintr-odată îi răsare-n minte o idee. Fără îndoială că trebuia să se afunde până în adâncul acestei taverne sordide ca s-o găsească; îl aştepta aici, la această masă, în cea de-a treia duşcă a celei de-a patra cupe. Plăteşte, lasă un bacşiş generos, iese iarăşi la suprafață. A venit noaptea, piața e deja pustie, fiecare ulicioară din bazar este închisă cu o grea poartă protectoare. Omar trebuie să facă un ocol ca să ajungă la caravanseraiul său.

Când intră în odaie, în vârful picioarelor, Hasan doarme deja, cu chipul sever şi chinuit. Omar îl contemplă îndelung. Mii de întrebări îi străbat mintea, dar le îndepărtează fără a căuta să le răspundă. Hotărârea sa e luată, în mod irevocabil.

O legendă trece din carte-n carte. Ea vorbeşte despre trei prieteni, despre trei persani care au marcat, fiecare în felul său, începuturile mileniului al doilea: Omar Khayyam, care a scrutat lumea, Nizam al-Mulk, care a guvernat-o, Hasan Sabbah, care a terorizat-o. Se spune că ar fi studiat împreună, la Nishapur. Ceea ce nu poate fi adevărat, Nizam avea cu treizeci de ani mai mult decât Omar, iar Hasan şi-a făcut studiile la Rey şi, poate, pentru puțină vreme, în oraşul său natal, Kom, cu siguranță însă că nu la Nishapur.

Adevărul se află oare în Manuscrisul de la Samarkand ? Hronicul de pe marginile sale afirmă că aceşti trei bărbați

s-au reîntâlnit pentru întâia oară la Isfahan, în divanul marelui vizir, la inițiativa lui Khayyam, orb ucenic al destinului.

Nizam se retrăsese în sala mică a palatului, înconjurat de câteva documente. De îndată ce a văzut chipul lui Omar în cadrul uşii, a înţeles că răspunsul va fi unul negativ.

— Aşa, deci, planurile mele te lasă rece.

Khayyam răspunde, pocăit, dar ferm:

— Visurile tale sunt măreţe şi doresc să se împlinească, dar rolul meu nu poate fi acela pe care mi l-ai propus. Intre taine şi cei care le dezvăluie, eu sunt de partea tainelor. Cu primul prilej când o iscoadă va veni să-mi raporteze o discuție, eu îi voi impune tăcere, spunându-i că respectivele treburi nu ne privesc nici pe el, nici pe mine, iar uşa mea va fi închisă pentru el. Curiozitatea față de oameni şi de lucruri ia pentru mine o altă formă.

— Iți respect hotărârea, nu consider inutil pentru imperiu ca anumiți oameni să se dedice în întregime ştiinței. Bineînțeles, tot ce ți-am făgăduit, aurul anual, casa şi observatorul ți se cuvin, nu iau niciodată înapoi ce-am dăruit din toată inima. Mi-aş fi dorit să te alături lucrării mele, mă mângâi spunându-mi că letopiseţele vor scrie, pentru viitorime: în vremea lui Nizam al-Mulk, a trăit Omar Khayyam; era slăvit, la adăpost de furtuni, putea să-i spună nu marelui vizir fără să rişte căderea în dizgrație.

— Nu ştiu dacă voi putea să-mi dovedesc într-o zi toată recunoştința pe care o merită mărinimia ta.

Omar s-a oprit. Şovăie, înainte de a continua:

— Poate că aş putea să te fac să-mi uiți refuzul dacă ți-aş prezenta un om pe care tocmai l-am întâlnit. Este

de o mare inteligență, erudiția îi e imensă, iar abilitatea, dezarmantă. Mi se pare cu totul potrivit pentru postul de sahib-khabar, și sunt sigur că propunerea ta îl va încânta. Mi-a mărturisit că venise de la Rey la Isfahan cu nădejdea de a ajunge să lucreze pentru tine.

— Un ambițios, murmură Nizam printre dinți. Chiar în asta constă destinul meu. Când găsesc un om demn de încredere, acesta e lipsit de ambiție și se teme de chestiunile legate de putere; iar când un om îmi pare gata să se arunce pe prima funcție pe care i-o ofer, graba lui mă neliniștește.

Pare ostenit și resemnat.

— Sub ce nume se înfățișează acest om ?

— Hasan, fiu al lui Aii Sabbah. Sunt obligat, totuși, să te previn, s-a născut la Kom.

— Un șiit imamist? Asta nu mă deranjează. Deși sunt ostil tuturor ereziilor și tuturor abaterilor. Unii dintre cei mai credincioși oameni ai mei sunt din secta lui Aii, cei mai buni dintre soldații mei sunt armeni, vistiernicii îmi sunt evrei, nu le refuz, pentru atâta lucru, încrederea și protecția mea. Singurii de care mă tem sunt ismailiții. Prietenul tău nu aparține acestei secte, presupun?

— Nu știu. Dar Hasan m-a însoțit până aici. Așteaptă afară. Cu îngăduința ta, am să-l chem, vei putea să-l întrebi.

Omar a dispărut pentru câteva clipe. A revenit întovărășit de prietenul său, care nu pare deloc intimidat. Cu toate acestea, Khayyam îi zărește, sub barbă, doi mușchi care se întind și freamătă.

— Ți-l înfățișez pe Hasan Sabbah, niciodată atâta știință n-a fost cuprinsă sub un turban așa de strâns.

Nizam surâde.

— Iată-mă, deci, în tovărăşia înţelepţilor. Nu se spune oare că stăpânitorul care are legături cu cărturarii este cel mai bun dintre cârmuitori ?

Hasan este cel care răspunde :

— Se spune şi că înţeleptul care are legături cu stăpânitorii este cel mai prost dintre cărturari.

Un hohot de râs îi apropie, sincer, dar scurt. Nizam îşi încruntă deja sprâncenele, doreşte să îndepărteze cât mai grabnic inevitabilul lanţ de proverbe care precedă orice discuţie persană, pentru a-i explica lui Hasan ce aşteaptă de la el. Or, în mod curios, de la primele cuvinte se descoperă complici. Omar n-are altceva de făcut decât să dispară pe furiş.

Astfel, foarte repede, Hasan Sabbah a devenit colaboratorul indispensabil al marelui vizir. A reuşit să organizeze o reţea stufoasă de iscoade, falşi neguţători, falşi dervişi, falşi pelerini, care străbat în lung şi-n lat imperiul selgiucid, nelăsând nici un palat, nici o casă, nici un capăt de bazar la adăpost de urechile lor. Comploturi, zvonuri, clevetiri, totul e raportat, explicat, dejucat, în mod discret sau pe faţă, ca exemplu.

In primele momente, Nizam e copleşit, înspăimântătoarea maşinărie se află în mâinile sale. Ea îi aduce preţuirea sultanului Malik Şah, până atunci reticent. Părintele său, Alp Arslan, nu-i recomandase oare să se opună acestui tip de politică? „Când îţi vei fi strecurat pretutindeni iscoadele, îl prevenise acesta, adevăraţii tăi prieteni nu se vor teme, pentru că se ştiu credincioşi. In vreme ce mişeii vor fi cu băgare de seamă. Ei vor dori să cumpere iscoadele. încetul cu încetul, vei începe să primeşti rapoarte defavorabile adevăraţilor prieteni şi favorabile

duşmanilor tăi. Or, vorbele, bune sau rele, sunt asemenea săgeţilor, când tragi mai multe, va exista, într-adevăr, una care-şi va atinge ţinta. Atunci inima ţi se va închide în faţa prietenilor, mişeii le vor lua locul în preajma ta, ce-ţi va mai rămâne din putere?"

Va fi nevoie ca o otrăvitoare să fie descoperită în propriul său harem, pentru ca sultanul să înceteze să se mai îndoiască de utilitatea şefului iscoadelor; de azi pe mâine, el face din acesta unul din apropiaţii săi. Dar Nizam este atunci cel care devine bănuitor în privinţa prieteniei care se naşte între Hasan şi Malik Şah. Cei doi bărbaţi sunt tineri, li se întâmplă să glumească între ei pe seama marelui vizir, mai ales vinerea, zi de shólen, ospăţul tradiţional pe care sultanul îl oferă apropiaţilor săi.

Prima parte a festivităţilor este cu totul oficială, rezervată. Nizam stă aşezat la dreapta lui Malik Şah. Îi înconjoară cărturari şi oameni de ştiinţă, se iscă discuţii însufleţite pe temele cele mai variate, de la preţuirea calităţilor săbiilor indiene sau yemenite până la diverse lecturi din Aristotel. Sultanul se înflăcărează o clipă pentru acest tip de întreceri, apoi devine neatent, privirea începe să-i rătăcească. Vizirul înţelege că e vremea plecării, cinstiţii invitaţi îl urmează. Muzicanţii şi dansatoarele le iau locul pe dată, urcioarele cu vin se leagănă în mers, cheful monstru, blând sau nebunesc, după dispoziţia sultanului, se lungeşte până dimineaţa. Intre două acorduri de rebec[1], de lăută sau de târ, cântăreţii improvizează pe tema lor favorită: Nizam al-Mulk. Incapabil să se lipsească de puternicul său vizir, sultanul se răzbună râzând. E de

1. Vioară cu trei coarde.

ajuns să vezi cu ce frenezie copilărească bate din palme, ca să înţelegi că, într-o zi, va ajunge să-şi lovească „tatăl".

Hasan ştie să nutrească în suveran orice urmă de resentiment împotriva vizirului. Cu ce anume se mândreşte Nizam, cu înţelepciunea, cu erudiţia sa? Hasan face paradă cu abilitate şi de una, şi de cealaltă. Cu puterea sa de a apăra tronul şi imperiul? Hasan a dat, în scurtă vreme, dovadă de o pricepere la fel de mare. Cu fidelitatea sa? Ce e mai simplu decât să mimezi loialitatea, ea nu pare niciodată mai adevărată ca pe buzele mincinoase.

Mai presus de orice, Hasan ştie să cultive în Malik Şah proverbiala avariţie a acestuia. în mod constant, îi aduce la cunoştinţă cheltuielile vizirului, îi atrage atenţia asupra noilor veşminte ale lui Nizam al-Mulk şi ale apropiaţilor săi. Vizirul iubeşte puterea şi pompa, Hasan nu iubeşte decât puterea. în această privinţă este un ascet al stăpânirii de sine.

Atunci când îl simte pe Malik Şah cu totul cucerit, gata să-i dea lovitura de graţie eminenţei sale cenuşii, Hasan creează incidentul. Scena se desfăşoară în sala tronului, într-o sâmbătă. Sultanul s-a trezit la amiază, suferind de o durere de cap. E într-o dispoziţie groaznică, iar vestea că şaizeci de mii de dinari de aur tocmai fuseseră împărţiţi soldaţilor din garda armeană a vizirului îl scoate din minţi. Informaţia, nimeni nu se îndoieşte, a sosit prin mijlocirea lui Hasan şi a reţelei acestuia. Nizam explică răbdător că, pentru a preveni orice tentativă de nesupunere, trupele trebuie hrănite, ba chiar îndopate, că, pentru a veni de hac celei mai mărunte răzvrătiri, s-ar putea ajunge la cheltuieli de zece ori mai mari. Dar, aruncând pumni întregi de aur, i-o întoarce

Malik Şah, se va ajunge la neputinţa de a le plăti solda; atunci vor începe adevăratele răzvrătiri. O bună guvernare n-ar trebui oare să ştie să-şi păstreze aurul pentru momentele grele ?

Unul dintre cei doisprezece fii ai lui Nizam, care asistă la scenă, crede necesar să intervină:

— In vremurile de început ale Islamului, pe când Califul Omar era acuzat de cheltuirea întregului aur adunat în timpul cuceririlor, acesta i-a întrebat pe cei care-l mustrau: „Oare nu bunătatea Preaînaltului ne-a împărţit cu dărnicie acest aur? Dacă-l credeţi pe Dumnezeu neputincios să ne dăruiască mai mult, nu mai cheltuiţi nimic. In ceea ce mă priveşte, am încredere în nesfârşita mărinimie a Creatorului, nu voi păstra în sipetul meu nici măcar o singură monedă pe care aş putea-o cheltui spre binele musulmanilor".

Dar Malik Şah n-are de gând să urmeze pilda, el nutreşte o idee de care l-a convins Hasan; porunceşte:

— Cer să mi se prezinte o listă amănunţită cu tot ce intră în vistieria mea şi cu felul anume în care se cheltuieşte fiecare ban. Când voi putea s-o am?

Nizam pare copleşit.

— Pot să alcătuiesc această listă, dar va fi nevoie de timp.

— De cât timp, khwajel

N-a rostit ata, ci khwaje, apelativ cu totul respectuos, dar, în respectivul context, atât de distant, încât aduce mult a renegare, preludiul căderii în dizgraţie.

Descumpănit, Nizam explică :

— Trebuie trimis câte un emisar în fiecare provincie, trebuie făcute calcule lungi. Din mila lui Dumnezeu,

imperiul este imens, va fi greu de terminat acest raport în mai puțin de doi ani.

Dar Hasan se apropie cu un aer solemn:

— Ii făgăduiesc stăpânului nostru că, dacă-mi pune la dispoziție mijloacele, dacă poruncește ca toate documentele divanului să-mi fie încredințate, îi voi prezenta un raport complet de azi în patruzeci de zile.

Vizirul vrea să răspundă, dar Malik Şah s-a ridicat deja. Se îndreaptă cu pași mari spre ieșire, rostind:

— Foarte bine, Hasan se va instala în divan. întreaga cancelarie va fi la ordinele sale. Nimeni nu va intra fără îngăduința lui. Şi peste patruzeci de zile voi hotărî.

XIV

Imediat, întregul imperiu e cuprins de agitaţie, administraţia e paralizată, se raportează mişcări de trupe, se vorbeşte de un război civil. Nizam, se spune, a împărţit arme în unele cartiere din Isfahan. In bazar, marfa a fost pusă la adăpost. Porţile principalelor pieţe, mai ales cele ale giuvaergiilor, sunt închise de la începutul după-amiezii. In vecinătatea divanului, tensiunea este maximă. Marele vizir a trebuit să-şi părăsească încăperile în favoarea lui Hasan, dar reşedinţa sa se află în apropiere, şi doar o mică grădină îl desparte de ceea ce a devenit cartierul general al rivalului său. Or, această grădină s-a transformat într-o adevărată cazarmă, garda personală a lui Nizam patrulează neliniştită pe acolo, înarmată până în dinţi.

Nimeni nu e mai stânjenit decât Omar. Ar dori să intervină spre a linişti spiritele, pentru a ajunge la o înţelegere între cei doi adversari. Dar, chiar dacă Nizam continuă să-l primească, nu pierde nici un prilej să-i reproşeze „darul otrăvit" pe care i l-a făcut. In ceea ce-l priveşte pe Hasan, el trăieşte tot timpul închis cu documentele sale, preocupat de pregătirea raportului pe care trebuie să-l prezinte sultanului. Doar noaptea consimte

să se lungească pe marele covor din divan, înconjurat de o mână de credincioşi.

Cu trei zile înainte de data fatidică, Khayyam vrea, totuşi, să încerce o ultimă mediere. Se duce la Hasan şi stăruie să-l vadă, dar i se cere să revină peste un ceas, sahib-khabar fiind la sfat cu vistiernicii. Omar se hotărăşte, deci, să se plimbe puţin pe-afară. Tocmai trecuse de poartă când un eunuc al sultanului, îmbrăcat în întregime în roşu, i se adresează:

— Dacă khwaje Omar binevoieşte să mă urmeze, este aşteptat!

După ce bărbatul l-a condus de-a lungul unui labirint de tuneluri şi de scări, Khayyam ajunge într-o grădină a cărei existenţă nu o bănuia. Acolo păşesc ţanţoş, în libertate, păuni, înfloresc caişi, cântă o fântână. în spatele fântânii, au dat de o poartă joasă, incrustată cu sidef. Eunucul a deschis-o. îl invită pe Omar să înainteze.

E o încăpere întinsă, cu pereţii tapisaţi cu brocart, având la capăt un fel de firidă boltită, pe care o ascunde o draperie. De-abia intrase Khayyam, şi uşa s-a închis cu un zgomot surd. încă un minut de aşteptare, de nedumerire, apoi se face auzit un glas de femeie. Nu-l recunoaşte, crede că aude cine ştie ce dialect turcesc. Dar vocea este joasă, ritmul viu, doar câteva cuvinte ţâşnesc asemenea stâncilor dintr-un torent. Sensul discursului îi scapă, ar vrea să-l întrerupă, să ceară să i se vorbească în persană, în arabă sau măcar ceva mai rar, dar nu-i stă la îndemână să se adreseze unei femei printr-o draperie. Se resemnează să aştepte ca aceasta să fi încheiat. Dintr-odată, aude altă voce:

— Stăpâna mea, Terken Hatun, soţia sultanului, îţi mulţumeşte că ai venit la această întâlnire.

De astă dată, limba este persană, iar glasul l-ar recunoaşte Khayyam şi într-un bazar, la ceasul Judecăţii. Ar striga, dar ţipătul i se preschimbă într-un murmur bucuros şi tânguitor:

— Djahane!

Ea dă la o parte marginea draperiei, îşi ridică vălul şi zâmbeşte, dar îl opreşte, printr-un gest, să se apropie.

— Sultana, spune ea, este îngrijorată de lupta care se desfăşoară în sânul divanului. Tulburarea se răspândeşte, se va vărsa sânge. Sultanul însuşi este foarte abătut din acest motiv, se mânie des, haremul răsună din cauza izbucnirilor lui de furie. Această situaţie nu poate continua. Sultana ştie că tu încerci imposibilul ca să-i împaci pe cei doi duşmani, doreşte să te vadă izbândind, dar i se pare cu neputinţă.

Khayyam încuviinţează, dând cu resemnare din cap. Djahane continuă:

— Terken Hatun crede că ar fi mai bine, având în vedere situaţia existentă, să fie îndepărtaţi cei doi adversari şi să i se încredinţeze viziratul unui om de bine, capabil să potolească spiritele. Soţul ei, stăpânul nostru, n-are ce face, după ea, cu intriganţii care-l înconjoară, el n-are nevoie decât de un bărbat înţelept, lipsit de ambiţii josnice, de un om cu o bună judecată şi un excelent sfătuitor. Cum sultanul îţi poartă o înaltă preţuire, ea ar vrea să-i sugereze să te numească mare vizir, numirea ta fiind o uşurare pentru întreaga curte. Totuşi, înainte de a-i da un asemenea sfat, voia să aibă încuviinţarea ta.

Omar a avut nevoie de timp să înţeleagă ce i se cere, apoi exclamă:

— Dumnezeule, Djahane, încerci să mă dai pierzării? Mă vezi tu comandând armatele imperiului, decapitând

un emir, înăbuşind o revoltă a sclavilor? Lasă-mă cu stelele mele!

— Ascultă-mă, Omar. Ştiu că n-ai dorinţa de a conduce treburile ţării, rolul tău va fi, pur şi simplu, acela de a te afla acolo. Hotărârile vor fi luate şi împlinite de alţii!

— Altfel spus, tu vei fi adevăratul vizir, iar stăpâna ta, adevăratul sultan, asta îţi doreşti, nu-i aşa?

— Cu ce te-ar stânjeni ? Vei avea parte de onoruri, fiind totodată lipsit de griji, ce ai putea râvni mai mult ?

Terken Hatun intervine, pentru a nuanţa cuvintele ei. Djahane traduce:

— Stăpâna mea spune: pentru că oamenii asemenea ţie întorc spatele politicii, suntem atât de rău guvernaţi. Ea crede că tu ai toate calităţile pentru a fi un excelent vizir.

— Spune-i că însuşirile necesare pentru a guverna nu sunt cele de care este nevoie pentru a ajunge la putere. Pentru a te îngriji bine de treburile ţării, trebuie să uiţi de tine, să nu te interesezi decât de alţii, mai ales de cei nefericiţi; pentru a ajunge la putere, trebuie să fii cel mai lacom dintre oameni, să nu te gândeşti decât la tine, să fii gata să-ţi striveşti cei mai apropiaţi prieteni. Iar eu nu voi strivi pe nimeni!

Pentru moment, planurile celor două femei se vor opri acolo. Omar va refuza să se supună cerinţelor lor. De altminteri, n-ar fi slujit la nimic, înfruntarea dintre Nizam şi Hasan devenise inevitabilă.

în acea zi, sala de audienţe este o arenă paşnică, cele cincisprezece persoane care se găsesc acolo se mulţumesc să se privească în tăcere. Malik Şah însuşi, de obicei atât de exuberant, discută pe şoptite cu cămăraşul său,

morfolindu-şi, cum îi stă în obicei, vârful mustăţii. Din când în când, le aruncă o privire celor doi adversari. Hasan stă în picioare, într-un veşmânt negru mototolit, cu turban negru, cu barba mai scurtă decât de obicei, cu chipul brăzdat, cu ochii arzători gata să se încrucişeze cu aceia ai lui Nizam, dar roşii de oboseală şi de nesomn. In spatele lui, un secretar ţine un teanc de documente strânse într-o legătură mare de piele de Cordoba.

Privilegiu al vârstei, marele vizir stă aşezat, chiar prăvălit. Veşmântul îi e cenuşiu, barba încărunţită, fruntea pergamentoasă, numai privirea îi pare tânără şi vie, aproape scânteietoare. II însoţesc doi dintre fiii săi, care aruncă de jur împrejur expresii de ură sau de sfidare.

Foarte aproape de sultan stă Omar, pe cât de posomorât, pe atât de copleşit. înşiră în gând fraze împăciuitoare, pe care nu va avea, fără îndoială, niciodată prilejul de a le rosti.

— Astăzi e ziua pentru care ni s-a făgăduit un raport amănunţit asupra stării vistieriei noastre, e gata? întreabă Malik Şah.

Hasan se înclină.

■— Mi-am ţinut făgăduiala, raportul e aici.

S-a întors către secretarul său, care i se alătură grăbit, desface legătura de piele şi îi întinde teancul de hârtii. Sabbah începe să citească. Primele pagini nu sunt, conform tradiţiei, decât mulţumiri, adresări pioase, citate savante, pagini elocvente bine întoarse din condei, dar auditoriul aşteaptă mai mult. Hasan ajunge acolo:

— Am putut să calculez cu exactitate, declară el, ceea ce a raportat vistieriei sultanului percepţia fiecărei provincii, a fiecărui oraş important. Am preţuit, de asemenea, prada

luată de la duşmani, şi ştiu acum în ce mod a fost cheltuit acest aur...

Ceremonios, îşi drege glasul, îi întinde secretarului său pagina pe care tocmai a citit-o, o apropie de ochi pe următoarea. Buzele sale se întredeschid, apoi se strâng. Se lasă iarăşi tăcerea. A dat la o parte foaia, şi-a aruncat privirea pe următoarea, a pus-o, la rându-i, deoparte, cu un gest mânios. Tot tăcere.

Sultanul se agită, devine nerăbdător:

— Ce se întâmplă? Te ascultăm.

— Stăpâne, nu găsesc urmarea. îmi aşezasem documentele în ordine, foaia pe care o caut trebuie să se fi rătăcit, o s-o găsesc.

Vrednic de milă, scormoneşte mai departe. Nizam profită de asta ca să intervină, pe un ton care se vrea mărinimos :

— Oricui i se poate întâmpla să rătăcească o hârtie, nu trebuie să-i purtăm pică tânărului nostru prieten. In loc să aşteptăm astfel, aş zice să ascultăm raportul.

— Ai dreptate, ata, să trecem mai departe.

Oricine a remarcat că sultanul şi-a numit din nou vizirul „tată". Să fie oare semnul recăpătării favorurilor? în vreme ce Hasan înoată în cea mai lamentabilă confuzie, vizirul trage foloase:

— Să uităm de acea pagină pierdută. în loc să-l facem pe sultan să aştepte, sugerez ca fratele nostru Hasan să ne prezinte cifrele care privesc câteva oraşe sau provincii importante.

Sultanul se grăbeşte să încuviinţeze. Nizam continuă:

— Să luăm, de pildă, oraşul Nishapur, patria lui Omar Khayyam, aici de faţă. Am putea şti cât au raportat vistieriei acest oraş şi provincia sa?

— Numaidecât, răspunde Hasan, care caută să iasă din încurcătură.

Cu o mână expertă, a desfăcut teancul, a vrut să scoată de acolo pagina treizeci şi patru, unde ştia că a trecut tot ce priveşte oraşul Nishapur. Zadarnic.

— Pagina nu e aici, spune el, a dispărut... Mi-a fost furată... Mi s-au împrăştiat hârtiile...

Nizam s-a ridicat. Se apropie de Malik Şah şi îi şopteşte la ureche:

— Dacă stăpânul nostru n-are încredere în slujitorii săi cei mai vrednici, cei care cunosc greutatea lucrurilor şi deosebesc posibilul de imposibil, el va cădea în greşeala de a se găsi astfel insultat şi batjocorit de buzele unui nebun, ale unui şarlatan sau ale unui neştiutor.

. Malik Şah nu se îndoieşte nici o clipă că tocmai a fost victima unei geniale maşinaţiuni. După cum relatează cronicarii, Nizam al-Mulk reuşise să-l cumpere pe secretarul lui Hasan, poruncindu-i să facă să dispară unele pagini şi să schimbe locul altora, reducând la nimic munca perseverentă înfăptuită de rivalul său. în zadar denunţă acesta complotul, vacarmul îi acoperă glasul, iar sultanul, dezamăgit că a fost păcălit, dar încă şi mai mult de faptul de a fi constatat că încercarea sa de a se lepăda de tutela vizirului său a eşuat, aruncă asupra lui Hasan toată vina. După ce le-a poruncit străjilor să îl înşface, rosteşte, pe dată, condamnarea la moarte.

Pentru prima dată, Omar cuvântează:

— Fie ca stăpânul nostru să se arate milostiv. Hasan Sabbah a săvârşit, poate, greşeli, a păcătuit, poate, din prea mult zel sau din prea mult entuziasm şi, pentru aceste rătăciri, trebuie să fie îndepărtat, dar el nu s-a făcut vinovat de nimic faţă de persoana ta.

— Să fie orbit, atunci! Aduceți galena, puneți fierul la înroşit!

Hasan rămâne mut, Omar este cel care intervine din nou. Nu poate îngădui ca un om căruia chiar el i-a mijlocit intrarea la curte să fie ucis sau orbit.

— Stăpâne, imploră el, nu da o asemenea pedeapsă unui bărbat tânăr, care n-ar putea să se mângâie pentru căderea sa în dizgrație decât prin lectură şi scris.

Atunci Malik Şah spune:

— Pentru tine, khwaje Omar, cel mai înțelept, cel mai curat dintre oameni, mă îndur să revin o dată mai mult asupra hotărârii mele. Hasan Sabbah este, aşadar, condamnat la surghiun, va fi exilat într-un ținut îndepărtat până la capătul vieții. Nu va putea să mai păşească vreodată pe pământul imperiului.

Dar bărbatul din Kom avea să se întoarcă, spre a împlini o răzbunare exemplară.

CARTEA A DOUA

Paradisul Asasinilor
In tine se găsesc toate:
Paradisul [şi calamaj, [tăblița de ceară
cu] Infernul.
Omar KHAYYAM

XV

Au trecut şapte ani, şapte ani faşti pentru Khayyam, ca şi pentru imperiu, cei din urmă ani de pace.

O masă aşezată sub o boltă de viţă, o carafă cu gâtul alungit pentru cel mai bun vin de Şiraz, tămâios atât cât trebuie, jur-împrejur bucate îmbelşugate în o sută de talere, iată ritualul unei seri de iunie pe terasa lui Omar. Să începem cu felurile cele mai uşoare, îndeamnă el, mai întâi vinul, fructele, după aceea mâncărurile rafinate, orez cu dracile şi gutui umplute.

Un vânt blând adie dinspre Munţii Galbeni, de-a curmezişul livezilor în floare. Djahane apucă o lăută, ciupeşte o coardă, apoi o alta. Muzica prelungă, lentă întovărăşeşte vântul. Omar îşi ridică pocalul, soarbe adânc. Djahane îl priveşte. Alege de pe masă fructul de jojoba cel mai mare, cel mai roşu, cu pielița cea mai netedă, şi îl oferă bărbatului ei, ceea ce, în limbajul fructelor, înseamnă „un sărut, numaidecât".

Omar se apleacă spre ea, buzele li se ating, se îndepărtează, se ating din nou, se desfac şi se contopesc. Degetele li se împletesc, soseşte o slujnică, se desprind fără grabă, apucându-şi fiecare cupa. Djahane surâde şi murmură:

— De-aş avea şapte vieţi, mi-aş petrece una lungită, în fiecare seară, pe această terasă, aş bea din vinul

acesta pe divanul cel moale, mi-aş cufunda degetele în bol, fericirea pândeşte în monotonie.

Omar îi răspunde:

— O viaţă, sau trei, sau şapte, le-aş petrece pe toate aşa cum o trăiesc pe asta, întins pe terasă, cu mâna în părul tău.

împreună, dar diferiţi. Amanţi de nouă ani, căsătoriţi de patru, visurile lor nu locuiesc întotdeauna sub acelaşi acoperiş. Djahane devorează timpul, Omar îl degustă. Ea vrea să domine lumea, e ascultată oricând de sultană, care e ascultată oricând de sultan. Ziua, unelteşte în haremul regal, interceptează mesajele care pleacă şi vin, bârfele de alcov, făgăduielile de giuvaeruri, mirosul de otravă. Se aprinde, se agită, se entuziasmează. Seara, se lasă în voia fericirii de a fi iubită. Pentru Omar, viaţa e altceva, este plăcerea ştiinţei, ştiinţa plăcerii. Se trezeşte târziu, bea pe nemâncate tradiţionala „duşcă de dimineaţă", apoi se aşază la masa de lucru, scrie, calculează, trasează linii şi figuri, scrie iarăşi, transcrie cine ştie ce poem în cartea sa tainică.

Noaptea, se duce la observatorul construit pe o colină din apropierea casei sale. Nu trebuie decât să străbată o grădină ca să ajungă în mijlocul instrumentelor pe care le îndrăgeşte şi le dezmiardă, pe care le unge şi le lustruieşte cu mâna lui. Adesea e întovărăşit de câte un astronom aflat în trecere. Primii trei ani ai şederii au fost consacraţi observatorului din Isfahan, el a supravegheat construcţia, confecţionarea materialului, a pus la punct noul calendar, inaugurat cu pompă în prima zi a lunii Favardin a anului 458, adică pe 21 martie 1079. Care persan ar putea să uite că, în acel an, datorită calculelor lui Khayyam, preasfânta sărbătoare a Nourouz-ului

a fost mutată, că noul an, care trebuia să cadă la jumătatea Zodiei Peştilor, a fost amânat până la primul răsărit de soare din Berbec, că, de la acea reformă, lunile persane se confundă cu zodiile astrelor, Favardin devenind, astfel, Luna Berbecului, Esfund, aceea a Peştilor? în iunie 1081, locuitorii din Isfahan şi din întregul imperiu trăiau, aşadar, cel de-al treilea an al noii ere. Aceasta poartă, oficial, numele sultanului, dar oamenii de rând şi chiar şi unele documente se mărginesc a menţiona „anul cutare al epocii lui Omar Khayyam". Ce om a cunoscut, oare, din timpul vieţii, o asemenea onoare? E totuna cu a spune că Omar Khayyam, pe atunci în vârstă de treizeci şi trei de ani, este un personaj cunoscut şi respectat. Neîndoielnic că este chiar şi temut de către cei care-i ignoră adânca adversitate faţă de violenţă şi dominare.

Ce îl apropie, în pofida a toate acestea, de Djahane? Un amănunt, dar un amănunt uriaş: nici unul, nici celălalt nu-şi doresc copii. Djahane s-a hotărât, o dată pentru totdeauna, să nu se împovăreze cu o odraslă. Khayyam şi-a însuşit maxima lui Abu Ala, un poet sirian pe care-l venerează: „Sufăr din pricina celui care m-a zămislit, din pricina mea nu va suferi nimeni".

Să nu ne înşelăm asupra acestei atitudini, Khayyam n-are nimic dintr-un mizantrop. Nu este el cel care a scris: „Când durerea te copleşeşte, când ajungi să-ţi doreşti ca o noapte veşnică să se abată asupra lumii, gândeşte-te la verdeaţa care scânteiază după ploaie, gândeşte-te la deşteptarea unui copil"? Dacă refuză să procreeze, este pentru că existenţa îi pare prea greu de suportat. „Fericit cel care n-a venit niciodată pe lume", nu încetează el să strige în gura mare.

După cum se vede, motivele pe care le au şi unul, şi celălalt de a refuza să zămislească nu sunt identice. Ea acţionează din prisos de ambiţie, el, din prisos de detaşare. Dar se regăsesc, bărbat şi femeie, strâns uniţi printr-o atitudine care condamnă toţi bărbaţii şi toate femeile Persiei, lasă să circule zvonul că unul sau celălalt e sterp, fără a încerca măcar să răspundă, iată ce ţese, în momentul acela, o complicitate adâncă.

O complicitate care are totuşi limite. Se întâmplă ca Djahane să-i ceară lui Omar părerea preţioasă a unui om fără pofte nemăsurate, dar se îngrijeşte arareori să-l informeze despre acţiunile ei. Ştie că el le-ar dezaproba. La ce bun să stârneşti certuri nesfârşite ? Desigur, Khayyam nu se află niciodată foarte departe de curte. Dacă evită să pătrundă acolo, dacă fuge de toate uneltirile şi le dispreţuieşte, îndeosebi pe acelea care îi divizează, dintotdeauna, pe medicii şi astrologii palatului, nu înseamnă că n-are obligaţii de care nu poate scăpa: să asiste, din când în când, la ospăţul de vineri, să examineze cine ştie ce emir bolnav, şi mai ales să-i pună la dispoziţie lui Malik Şah taqvim-ul, horoscopul lunar, sultanul fiind de aşteptat să-l consulte, ca oricine altcineva, pentru a şti în fiecare zi ce trebuie şi ce nu trebuie să facă. „Pe 5 te pândeşte un astru, nu vei părăsi palatul. Pe 7, nici luare de sânge, nici vreun fel de poţiune. Pe 10, îţi vei înfăşură turbanul de-a-ndoaselea. Pe 13, nu te vei atinge de nici una din femeile tale..." Sultanul nu s-ar fi gândit niciodată să încalce aceste recomandări. Nici Nizam, care-şi primeşte taqvim-ul din mâinile lui Omar înainte de sfârşitul lunii, îl citeşte cu nesaţ şi i se conformează cu sfinţenie. încetul cu-ncetul, alte personalităţi au dobândit acest privilegiu, cămăraşul, marele cadiu din Isfahan, vistiernicii, unii

emiri din armată, unii negustători bogați, ceea ce înseamnă pentru Omar o corvoadă considerabilă, care-i ocupă ultimele zece nopți din fiecare lună. Oamenii sunt atât de avizi de preziceri! Cei mai avuți îl consultă pe Omar, ceilalți își găsesc un astrolog mai puțin celebru, dacă nu cumva, pentru fiecare hotărâre care trebuie luată, se adresează unui cleric care, închizându-și ochii, deschide, înaintea lor, Coranul la întâmplare, așază degetul deasupra unui verset căruia îi dă citire, pentru ca ei să descopere acolo răspunsul la preocuparea lor. Unele femei sărace, când sunt obligate să ia o hotărâre, se duc în piața publică pentru a culege, în fuga mare, cea dintâi frază auzită, pe care o tălmăcesc ca pe o indicație a Providenței.

— Terken Hatun m-a întrebat astăzi dacă taqvim-xd ei pentru luna Târ e gata, spune în seara aceea Djahane.

Omar își plimbă privirea spre depărtări:

— Am să i-l pregătesc la noapte. Cerul e strălucitor, nu se ascunde nici o stea, e vremea să mă duc la observator.

Se pregătea să se ridice, fără grabă, când o servitoare vine să anunțe:

— La poartă se află un derviș, cere găzduire pentru noapte.

— Lasă-l să intre, spune Omar. Dă-i odăița de sub scară și spune-i să ni se alăture la masă.

Djahane își acoperă chipul ca să se pregătească pentru intrarea străinului, dar servitoarea revine singură.

— Preferă să rămână să se roage în odaia lui, mi-a dat mesajul acesta.

Omar a citit. A pălit brusc, s-a ridicat ca un automat. Djahane se neliniștește:

— Cine e bărbatul acesta ?

— Mă întorc.

Rupând mesajul în mii de bucățele, se îndreaptă cu pași mari către odăița a cărei ușă o închide în urmă. O clipă de așteptare, de neîncredere. O îmbrățișare, urmată de un reproș:

— De ce-ai venit la Isfahan ? Toți spionii lui Nizam al-Mulk te caută.

— Vin să te convertesc.

Omar îl privește în ochi. Vrea să se asigure că celălalt e încă în toate mințile, dar Hasan râde, cu același râs înăbușit pe care Khayyam l-a cunoscut în caravanseraiul din Kashan.

— Liniștește-te, ești ultimul om pe care m-aș gândi să-l convertesc, dar am nevoie de un adăpost. Ce protector mai bun aș fi găsit decât Omar Khayyam, comesean al sultanului, prieten al marelui vizir?

— Au mai multă ură față de tine decât prietenie pentru mine. Ești bine-venit sub acoperișul meu, dar să nu crezi vreo clipă că protecția mea te-ar salva dacă prezența ta ar fi bănuită.

— Mâine voi fi departe.

Omar se arată neîncrezător:

— Te-ai întors ca să te răzbuni ?

Dar celălalt reacționează ca și cum demnitatea i-ar fi fost batjocorită fără milă.

— Nu caut să-mi răzbun biata făptură, doresc nimicirea puterii turcești.

Omar își observă prietenul: și-a schimbat turbanul negru cu un altul, alb, dar plin de nisip, iar veșmintele îi sunt din lână ordinară și uzată.

— îmi pari atât de sigur de tine! Nu văd înaintea mea decât un bărbat surghiunit, hăituit, ascunzându-se din casă în casă, având drept unică zestre această boccea și

acest turban, iar tu încerci să te masori cu un imperiu care se întinde de la Damasc la Herat!

— Tu vorbeşti despre ceea ce este, eu vorbesc despre ceea ce va fi. In faţa Imperiului Selgiucizilor se va ridica în curând Noua Propovăduire, organizată cu de-amănuntul, puternică, de temut. Ea îi va face să tremure pe sultan şi viziri. Cu nu prea multă vreme în urmă, când ne-am născut tu şi cu mine, Isfahanul aparţinea unei dinastii persane şi şiite, care-şi impunea legea asupra califului din Bagdad. Astăzi, persanii nu mai sunt decât slugile turcilor, iar prietenul tău Nizam al-Mulk este cea mai josnică slugă a acestor nepoftiţi. Cum poţi spune că adevărul de mai ieri e de neconceput pentru mâine?

— Timpurile s-au schimbat, Hasan, turcii au luat puterea, persanii sunt înfrânţi. Unii caută, asemenea lui Nizam, o înţelegere cu învingătorii, alţii, ca mine, se refugiază în cărţi.

— Iar alţii continuă să lupte. Astăzi nu sunt decât o mână, mâine vor fi cu miile, o armată numeroasă, hotărâtă, de neînvins. Eu sunt apostolul Noii Propovăduiri, voi străbate ţara fără răgaz, voi folosi înrâurirea, dar şi forţa, şi, cu ajutorul Preaînaltului, voi doborî puterea cea putredă. Ţie ţi-o spun, Omar, care mi-ai salvat cândva viaţa: lumea va fi în curând martora unor evenimente cărora puţini oameni le vor pătrunde înţelesul. Tu, tu le vei înţelege, vei şti ce se petrece, vei şti cine zguduie acest pământ şi cum se va încheia această frământare.

— Nu vreau să-ţi pun la îndoială convingerile sau înfocarea, dar îmi amintesc că te-am văzut la curtea lui Malik Şah, luptându-te cu Nizam al-Mulk pentru favorurile sultanului turc.

— Greşeşti, nu sunt personajul nedemn pe care-l crezi tu.

— Nu cred nimic, nu fac decât să arăt unele nepotriviri.

— Ele nu se datorează decât faptului că nu-mi cunoşti trecutul. Nu pot să-ţi port pică pentru că judeci după aparenţe, dar mă vei privi altfel atunci când îţi voi fi istorisit adevărata mea poveste. M-am născut într-o familie şiită tradiţională. Am fost învăţat întotdeauna că ismailiţii nu erau decât nişte eretici. Până în clipa în care am întâlnit un misionar care, după ce a vorbit îndelung cu mine, mi-a zdruncinat credinţa. Atunci când, de teamă să nu-i cad pradă, m-am hotărât să nu-i mai adresez cuvântul, am căzut bolnav. Atât de greu încât am crezut că mi-a sunat ceasul. Am văzut în asta un semn, un semn din partea Preaînaltului, şi am făcut jurământul, dacă aş fi scăpat, să mă convertesc la credinţa ismailiţilor. M-am înzdrăvenit de azi pe mâine. In familia mea, nimeni nu reuşea să creadă într-o vindecare atât de timpurie.

Bineînţeles, mi-am ţinut cuvântul, am făcut jurământul, şi, după doi ani, mi s-a încredinţat o misiune: să merg la Nizam al-Mulk, să mă strecor în divanul său ca să-i protejez pe fraţii noştri ismailiţi aflaţi în nevoie. Am plecat, deci, din Rey către Isfahan şi m-am oprit pe drum într-un caravanserai din Kashan. Aflându-mă singur în cămăruţa mea, eram pe cale să mă întreb prin ce mijloc aveam să pot să ajung la marele vizir, când uşa s-a deschis. Cine-a intrat? Khayyam, marele Khayyam, pe care Cerul mi-l trimisese în acel loc ca să-mi uşureze misiunea.

Omar e stupefiat.

— Şi când te gândeşti că Nizam al-Mulk mă întrebase dacă erai ismailit şi eu i-am răspuns că nu credeam!

— N-ai minţit, nu ştiai. Acum ştii.

Se opreşte.

— Nu-mi oferiseşi cumva de mâncare?

Omar a deschis uşa, a strigat servitoarea, i-a cerut să aducă nişte bucate, apoi şi-a reluat interogatoriul:

— Şi de şapte ani rătăceşti aşa, în veşmânt de sufi1 ?

— Am colindat mult. După ce am părăsit Isfahanul, am fost urmărit de iscoadele lui Nizam, care-mi voiau moartea. Am putut să mă descotorosesc de ele la Kom, unde m-au ascuns nişte prieteni, apoi mi-am reluat drumul până la Rey, unde am întâlnit un ismailit care m-a sfătuit să merg în Egipt, la Şcoala de misionari, pe care el însuşi o urmase. Am făcut un ocol prin Azerbaidjan, înainte de a coborî din nou spre Damasc. Aveam de gând să urmez drumul de uscat către Cairo, dar se dădeau lupte, în jurul Ierusalimului, între turci şi maghrebieni, şi a trebuit să fac cale-ntoarsă, s-o iau pe drumul de pe coastă, prin Beirut, Saida, Tyr şi Acera, de unde mi-am găsit loc pe o corabie. La sosirea mea la Alexandria, am fost primit ca un emir de rang înalt, mă aştepta o solie în frunte cu Abu Daud, conducătorul suprem al misionarilor.

Servitoarea tocmai intră pe uşă. Lasă câteva castroane pe covor. Hasan începe o rugăciune pe care o întrerupe de îndată ce aceasta pleacă.

— La Cairo, am petrecut doi ani. Eram câteva zeci la Şcoala de misionari, dar numai o mână dintre noi eram meniţi să purcedem la fapte în afara teritoriului fatimid.

1. Derviş sau pustnic musulman, identificat ca atare după veşmântul său de lână.

Evită să ofere prea multe detalii. Se ştie, totuşi, din diverse surse, că lecţiile se ţineau în două locuri diferite : principiile credinţei erau prezentate de către ulema în medersa1 din Al Azhar, mijloacele de a o propaga erau predate în incinta palatului califului. însuşi şeful misionarilor, înalt personaj al curţii fatimide, era acela care le preda studenţilor metodele de convingere, arta de a dezvolta o argumentaţie, de a te adresa atât raţiunii, cât şi sufletului. Tot el îi făcea să memoreze codul secret pe care trebuia să-l utilizeze în comunicările lor. La sfârşitul fiecărei şedinţe, studenţii veneau unul câte unul să îngenuncheze înaintea şefului misionarilor, care le trecea pe deasupra capului un document care purta semnătura imamului. După care se ţinea o altă şedinţă, mai scurtă, hărăzită femeilor.

— In Egipt am primit toată învăţătura de care aveam nevoie.

— Nu-mi spuseseşi tu odată că ştiai deja totul la şaptesprezece ani? îl persiflează Omar.

— Până la şaptesprezece ani, am acumulat cunoştinţe, după aceea am învăţat să cred. La Cairo am învăţat să convertesc.

— Şi ce le spui celor pe care cauţi să-i converteşti ?

— Le spun că nici o credinţă nu înseamnă nimic în lipsa unui maestru de la care s-o înveţi. Când afirmăm: „Nu există alt dumnezeu în afară de Dumnezeu", adăugăm imediat: „Iar Mahomed este Profetul său". De ce? Pentru că n-ar avea nici un sens să afirmăm că există un singur Dumnezeu dacă nu citărn sursa, adică numele celui care ne-a învăţat un asemenea adevăr. Dar acest om, acest

1. Şcoală superioară musulmană.

Trimis, acest Profet a murit de multă vreme, cum putem şti dacă el a existat şi dacă a vorbit aşa cum ni s-a spus ? Mie, care i-am citit, ca şi tine, pe Platon şi pe Aristotel, îmi trebuie dovezi.

— Ce dovezi? Există cu adevărat dovezi în aceste privinţe ?

— Pentru voi, sunniţii, într-adevăr nu există. Voi credeţi că Mahomed a murit fără a-şi desemna moştenitorul, că i-a lăsat pe musulmani de izbelişte şi că, atunci, aceştia s-au lăsat conduşi de cel mai puternic sau de cel mai dibaci. E absurd. Noi credem că Trimisul lui Dumnezeu a numit un succesor, un păstrător al secretelor sale: imamul Aii, ginerele, vărul, aproape fratele său. La rându-i, Aii şi-a desemnat un succesor. Linia imamilor legitimi s-a perpetuat astfel, şi, prin mijlocirea lor, s-a transmis dovada mesajului lui Mahomed şi a existenţei Dumnezeului unic.

— In tot ceea ce spui, nu văd prin ce te deosebeşti de ceilalţi şiiţi.

— Diferenţa e mare între credinţa mea şi aceea a părinţilor mei. Aceştia m-au învăţat întotdeauna că ar trebui să îndurăm răbdători stăpânirea duşmanilor noştri, aşteptând să revină imamul ascuns, care va aduce pe pământ domnia dreptăţii şi îi va răsplăti pe adevăraţii credincioşi. Propria mea credinţă este că trebuie să acţionăm de pe-acum, să pregătim, prin toate mijloacele, venirea imamului nostru în acest ţinut. Eu sunt Inaintemergătorul, cel care netezeşte pământul pentru ca acesta să fie gata să-l primească pe imamul Timpului. Nu ştii tu oare că Profetul a vorbit despre mine?

— Despre tine, Hasan, fiu al lui Aii Sabbah, băştinaş din Kom?

— N-a spus el: „Va veni un bărbat din Kom, va chema oamenii să urmeze calea cea dreaptă, ei se vor strânge în jurul lui, asemeni vârfurilor de lance, vântul furtunilor nu-i va risipi, nu se vor plictisi de război, nu vor slăbi şi pe Dumnezeu se vor întemeia"?

— Nu cunosc acest citat. Am citit, totuşi, codicele care aparţin tradiţiilor recunoscute.

— Ai citit ce codice ai dorit, şiiţii au alte codice.

— Şi ele vorbesc despre tine?

— în curând n-ai să te mai îndoieşti.

XVI

Bărbatul cu ochii bulbucaţi şi-a reluat viaţa rătăcitoare. Misionar neobosit, el străbate Orientul musulman, Balkh, Merv, Kashgar, Samarkand. Pretutindeni predică, argumentează, converteşte, organizează. Nu părăseşte nici un oraş sau sat fără să fi desemnat acolo un reprezentant pe care-l lasă înconjurat de un cerc de adepţi, şiiţi sătui să mai aştepte şi să îndure, sunniţi persani sau arabi exasperaţi de dominaţia turcilor, tineri dornici de agitaţie, credincioşi în căutarea rigorii. Armata lui Hasan se îngroaşă în fiecare zi. Adepţii lui sunt numiţi batinis, oameni tainici, sunt consideraţi eretici, atei. Ulema aruncă anateme după anateme: „Nenorocire celui care se va întovărăşi cu ei, nenorocire celui care va mânca la masa lor, nenorocire celui care se va uni cu ei prin căsătorie, a le vărsa sângele este la fel de îndreptăţit ca udatul grădinii".

Tonul urcă, violenţa nu rămâne multă vreme închisă în cuvinte. In oraşul Savah, predicatorul dintr-o moschee denunţă anumite persoane care, la ceasurile de rugăciune, se adună la distanţă de ceilalţi musulmani. Invită gărzile să acţioneze cu asprime. Sunt arestaţi optsprezece eretici. Câteva zile mai târziu, denunţătorul e găsit înjunghiat. Nizam al-Mulk porunceşte o pedepsire exemplară:

un tâmplar ismailit este acuzat de crimă, e torturat, crucificat, apoi cadavrul îi e târât de-a lungul ulicioarelor din bazar.

„Acel predicator fu prima victimă a ismailiților, acest tâmplar fu primul lor martir", consideră un cronicar, adăugând că primul lor mare succes a fost repurtat în apropiere de cetatea Kain, situată la sud de Nishapur. O caravană sosea de la Kirman, cuprinzând mai bine de şase sute de negustători şi pelerini, ca şi o importantă încărcătură de antimoniu. La o jumătate de zi de drum de Kain, bărbați înarmați şi mascați i-au oprit calea. Conducătorul caravanei crezu că era vorba de tâlhari, vru să negocieze o răscumpărare, după obicei. Dar nu despre asta era vorba. Călătorii fură conduşi către un sat întărit, unde au fost ținuți vreme de câteva zile în predici, îndemnați fiind să se convertească. Unii acceptară, alți câțiva au fost eliberați, cei mai mulți au fost, în cele din urmă, masacrați.

Cu toate acestea, atacul asupra caravanei va părea în curând o întâmplare minoră în gigantica, dar perfida acțiune care se amplifică. Omorurile şi represaliile se țin lanț, nici un oraş, nici o provincie, nici un drum nu este cruțat, „pacea selgiucidă" începe să se fărâmițeze.

Atunci izbucneşte memorabila criză de la Samarkand. „Cadiul Abu Taher a stârnit totul", afirmă cu hotărâre un cronicar. Nu, lucrurile nu sunt atât de simple.

E adevărat că, într-o după-amiază de noiembrie, vechiul protector al lui Khayyam soseşte pe neaşteptate la Isfahan, cu femei şi bagaje, înşirând înjurături şi blesteme. De îndată ce a trecut de Poarta Tirah, cere să fie condus la prietenul său, care îl instalează în casa lui, bucuros să

aibă, în sfârşit, prilejul de a-şi dovedi recunoştinţa. Efuziunile obişnuite sunt rapid date la o parte. Abu Taher cere, gata să izbucnească în plâns:

— Trebuie să-i vorbesc lui Nizam al-Mulk, cât mai degrabă cu putinţă.

Khayyam nu l-a văzut niciodată pe cadiu într-o asemenea stare. Caută să-l liniştească:

— Vom merge să-l vedem pe vizir chiar în noaptea asta. E o pricină atât de însemnată?

— A trebuit să fug din Samarkand.

Nu poate continua, glasul i se gâtuie, lacrimile curg. A îmbătrânit de la ultima lor întâlnire, pielea îi e veştejită, barba i-a albit, numai sprâncenele rămân ridicate într-un fremătător mărăciniş negru. Omar rosteşte câteva fraze de consolare. Cadiul îşi revine, îşi aranjează turbanul, apoi spune:

— Îţi aminteşti de bărbatul acela poreclit Studentul-cu-Cicatrice ?

— Cum să-l uit pe cel care mi-a fluturat moartea înaintea ochilor?

— îşi aduci aminte că se dezlănţuia împotriva celei mai mici umbre de erezie? Ei bine, de trei ani, de când s-a alăturat ismailiţilor, le propovăduieşte rătăcirile cu acelaşi zel pe care-l folosea pentru a apăra Dreapta Credinţă. Sute, mii de cetăţeni îl urmează. Este stăpânul străzii, îşi impune legea asupra neguţătorilor din bazar. în mai multe rânduri, m-am dus să-l văd pe han. Tu, tu l-ai cunoscut pe Nasr Han, furiile sale care începeau deodată şi tot deodată se sfârşeau, izbucnirile de mânie sau de risipă, Dumnezeu să-i ţină sufletul, îl pomenesc în fiecare rugăciune. Puterea se află astăzi în mâinile nepotului său Ahmed, un tânăr necopt, şovăielnic, de necitit,

nu ştiu niciodată cum să-l iau. în mai multe rânduri, m-am plâns lui în legătură cu uneltirile ereticilor, i-am înfăţişat primejdiile, nu mă asculta decât cu o ureche neatentă, plictisită. Văzând că nu se hotăra să ia treburile în mâini, i-am strâns laolaltă pe conducătorii străjilor, ca şi pe câţiva slujbaşi a căror credinţă o câştigasem, şi le-am cerut să supravegheze întrunirile ismailiţilor. Trei oameni de încredere făceau cu schimbul ca să-l urmărească pe Studentul-cu-Cicatrice, ţelul meu fiind acela de a-i da hanului un raport amănunţit asupra acţiunilor lor, spre a-i deschide ochii. Până în ziua în care oamenii mei m-au informat că şeful ereticilor sosise la Samarkand.

— Hasan Sabbah?

— în persoană. Ai mei se aşezară la cele două capete ale străzii Abdack, în cartierul Ghatfar, unde se ţinea întrunirea ismailiţilor. Atunci când Sabbah ieşi de acolo, deghizat în sufi, se năpustiră asupra lui, acoperindu-i capul cu un sac de cânepă şi mi-l aduseră. Numaidecât, l-am condus la palat, mândru să-i vestesc suveranului isprava mea. Or, pentru prima dată, acesta se arătă interesat şi ceru să-l vadă. Numai că, atunci când Sabbah ajunse în preajma lui, porunci să i se desfacă legăturile şi să fie lăsat singur cu el. în zadar l-am prevenit în legătură cu acest eretic primejdios, i-am amintit de fărădelegile de care Sabbah se făcuse vinovat, n-a slujit la nimic. Voia, spunea el, să-l convingă să se întoarcă pe calea cea dreaptă. întâlnirea se prelungea. Din când în când, unul dintre apropiaţi crăpa uşa, cei doi bărbaţi continuau să vorbească. La primele ore ale dimineţii, fură văzuţi prosternându-se unul lângă altul pentru rugăciune, murmurând aceleaşi cuvinte. Sfetnicii s-au năpustit să-i privească.

După ce bea o înghiţitură de sirop de migdale, Abu Taher recită o mulţumire, înainte de a continua:

— Trebuia să te înclini în faţa evidenţei, stăpânul Samarkandului, suveran al Transoxianei, moştenitorul dinastiei Hanilor Negri, tocmai trecuse la erezie. Desigur, evită să o declare, continuă să se prefacă atras de Dreapta Credinţă, dar nimic n-a mai fost ca înainte. Sfetnicii prinţului au fost înlocuiţi de ismailiţi. Conducătorii străjilor, care reuşiseră capturarea lui Sabbah, au fost ucişi, unul după altul. Propria mea strajă a fost schimbată cu oamenii Studentului-cu-Cicatrice. Ce-mi mai rămânea de făcut? Să plec cu cea dintâi caravană de pelerini, să vin să le înfăţişez aceste lucruri celor care poartă paloşul Islamului, lui Nizam al-Mulk şi lui Malik Şah.

In aceeaşi seară, Khayyam l-a condus pe Abu Taher la vizir. Il prezentă, apoi îi lăsă să discute între patru ochi. Nizam şi-a ascultat gânditor oaspetele, chipul lui a căpătat o expresie de nelinişte. Atunci când cadiul tace, îi aruncă:

— Ştii tu oare cine e adevăratul vinovat pentru nenorocirile din Samarkand şi pentru toate nenorocirile noastre ? E bărbatul acesta, care te-a întovărăşit până aici!

— Omar Khayyam ?

— Cine altcineva? Khwaje Omar este cel care a cerut să fie cruţat Hasan Sabbah în ziua în care puteam să-i văd sfârşitul. Ne-a împiedicat să-l ucidem. Va putea acum să-l împiedice pe el să ne ucidă?

Cadiul nu ştie ce să spună. Nizam suspină. Urmează o scurtă tăcere stânjenitoare.

— Ce ne sfătuieşti să facem ?

Nizam este cel care pune întrebarea. Abu Taher are ideea pregătită, o enunţă cu încetineala declaraţiilor solemne:

— E vremea ca steagul selgiucizilor să fluture deasupra Samarkandului.

Chipul vizirului se luminează, apoi se întunecă.

— Cuvintele tale cântăresc cât greutatea lor în aur. De ani de zile nu încetez să-i repet sultanului că imperiul trebuie să se întindă către Transoxiana, că oraşele însemnate şi, de asemenea, bogate, ca Samarkandul şi Buhara, nu pot să rămână în afara puterii noastre. Degeaba, Malik Şah nu vrea să audă.

— Armata hanului este, totuşi, slăbită de-a binelea, emirii nu mai sunt plătiți, fortărețele sale cad în ruină.

— Asta o ştim.

— Malik Şah se teme oare să nu aibă soarta tatălui său, Alp Arslan, dacă, asemenea acestuia, trece fluviul?

— Câtuşi de puțin.

Cadiul nu mai pune întrebări, aşteaptă explicația.

— Sultanul nu se teme nici de fluviu, nici de armata duşmană, spune Nizam. Ii e frică de o femeie!

— Terken Hatun ?

— Ea a jurat că, dacă Malik Şah trece fluviul, nu-l mai lasă în veci în patul ei şi îi preschimbă haremul în iad. Samarkandul, să nu uităm, este cetatea ei. Nasr Han îi era frate. Ahmed Han îi e nepot. Transoxiana este zestrea familiei ei. Dacă regatul ridicat de strămoşii ei ar ajunge să se năruie, şi-ar pierde locul pe care îl are între femeile din palat şi ar primejdui viitorul fiului ei ca moştenitor al lui Malik Şah.

— Dar fiul ei n-are decât doi ani!

— Exact, cu cât e mai tânăr, cu atât mama sa trebuie să se lupte să-i păstreze avantajele.

— Dacă înțeleg eu bine, trage cadiul concluzia, sultanul nu va fi niciodată de acord să cucerească Samarkandul.

— N-am spus asta, dar trebuie să-l facem să-şi schimbe părerea. Şi nu va fi uşor să găsim arme cu mai multă înrâurire decât acelea ale lui Hatun.

Cadiul a roşit. Surâde politicos, fără a se lăsa, totuşi, deturnat de la intenţia lui.

— N-ar fi oare de ajuns să repet în faţa sultanului ceea ce tocmai v-am spus, n-ar fi oare de ajuns să-i aduc la cunoştinţă complotul urzit de Hasan Sabbah?

— Nu, răspunde sec Nizam.

Pentru moment, acesta e prea absorbit ca să aducă argumente. In mintea sa se alcătuieşte un plan. Oaspetele aşteaptă ca vizirul să se hotărască.

— Iată, rosteşte acesta autoritar. Mâine dimineaţă, te vei înfăţişa la poarta haremului sultanului şi vei cere să-l vezi pe şeful eunucilor. Ii vei spune că vii de la Samarkand şi că ai dori să-i dai lui Terken Hatun veşti despre familie.'Fiind vorba de cadiul din cetatea sa, de un bătrân servitor al dinastiei, ea nu poate decât să te primească.

Cadiul n-are altceva de făcut decât să dea din cap, Nizam continuă:

— Când vei ajunge în sala draperiilor, vei povesti despre nenorocirea în care se află Samarkandul din cauza ereticilor, dar nu sufli o vorbă despre convertirea lui Ahmed. Cu totul dimpotrivă, vei lăsa să se înţeleagă că Hasan Sabbah îi râvneşte tronul, că viaţa îi e în primejdie şi că numai Providenţa ar mai putea să-l salveze. Vei adăuga şi că ai venit să mă vezi, dar că eu n-am ştiut să plec o ureche atentă, ba chiar că te-am şi sfătuit să nu-i vorbeşti sultanului despre asta.

In ziua următoare, stratagema reuşi fără să întâmpine nici cel mai mic obstacol. în vreme ce Terken Hatun îşi

ia asupra ei sarcina de a-l convinge pe sultan de necesitatea de a-l salva pe hanul din Samarkand, Nizam al-Mulk, care se preface că se opune acestei intenții, se ocupă cu înverşunare de pregătirile expediției. Prin acest război al prefăcătoriilor, Nizam nu caută numai să anexeze Transoxiana, şi încă şi mai puțin să salveze Samarkandul, el vrea mai ales să-şi recapete prestigiul batjocorit de subversiunea ismailită. Şi, în această privință, are nevoie de o victorie clară şi răsunătoare. De ani de zile, iscoadele sale se jură, în fiecare zi, că Hasan a fost localizat, că arestarea lui e iminentă, dar răzvrătitul rămâne de neprins, trupele acestuia dispar la cel dintâi contact. Nizam caută, deci, un prilej de a-l înfrunta față-n față, armată contra armată. Samarkandul e un teren nesperat.

în primăvara anului 1089, o armată de două sute de mii de oameni se află în marş, cu elefanți şi maşini de asediu. Puțin contează intrigile şi minciunile care au stat la originea organizării ei, va împlini ceea ce trebuie să împlinească orice armată. începe prin a cuceri Buhara, fără a întâmpina cea mai mică rezistență, apoi se îndreaptă spre Samarkand. Sosit la porțile cetății, Malik Şah îl anunță pe Ahmed Han, printr-un mesaj patetic, că a venit, în cele din urmă, să-l elibereze de sub jugul ereticilor. „Nu i-am cerut nimic augustului meu frate", răspunde cu răceală hanul. Malik Şah se arată uimit în fața lui Nizam, care nu se lasă deloc impresionat: „Hanul e în mâinile lor, trebuie procedat ca şi cum n-ar exista". Oricum, armata nu poate face cale întoarsă, emirii îşi vor partea din pradă, nu se vor înapoia cu mâinile goale.

Din primele zile, trădarea unei străji de turn le-a permis asediatorilor să năvălească în cetate. Ocupă poziții

la apus, în vecinătatea Porții Mănăstirii. Apărătorii, la rândul lor, se repliază spre pieţele din sud, în jurul Porții Kish. O parte din populație a hotărât să sprijine trupele sultanului, le hrăneşte, le încurajează, o altă parte a îmbrățişat cauza lui Ahmed Han, fiecare după credința lui. Luptele durează vreme de două săptămâni, dar deznodământul lor nu lasă nici o clipă loc îndoielii. Hanul, care se refugiase în casa unui prieten din cartierul cupolelor, este făcut în curând prizonier, asemenea tuturor conducătorilor ismailiți, numai Hasan reuşeşte să scape, traversând noaptea un canal subteran.

Nizam a câştigat, desigur, dar, din cauză că şi-a bătut joc de sultan, ca şi de sultană, şi-a înveninat iremediabil relațiile cu curtea. Dacă Malik Şah nu regretă faptul de a fi cucerit atât de uşor cele mai cunoscute cetăți din Transoxiana, el suferă în amorul său propriu pentru că s-a lăsat folosit. Merge până la a refuza să organizeze pentru trupă tradiționalul ospăț al victoriei. „Asta e cărpănoşenie!", murmură cu răutate Nizam la urechea cui vrea să-l asculte.

Cât despre Hasan Sabbah, el trage din înfrângerea sa o prețioasă învățătură. In loc să caute să-i convertească pe cârmuitori, îşi va făuri o redutabilă maşină de război, care nu se aseamănă prin nimic cu tot ce cunoscuse omenirea până atunci: ordinul Asasinilor.

XVII

Alamut. O fortăreață pe o stâncă, la o mie opt sute de metri altitudine, un peisaj cu munți golași, cu lacuri uitate, cu povârnișuri abrupte, cu defileuri strâmte. Cea mai numeroasă armată n-ar putea să ajungă acolo decât om cu om. Cele mai puternice catapulte n-ar putea să-i atingă zidurile.

între munți domnește Șah Rud, poreclit „râul nebun", care primăvara, la topirea zăpezilor de pe Elburz, se umflă și se năpustește la vale, smulgând, în trecere, copaci și pietre. Nenorocire celui care îndrăznește să se apropie, nenorocire armatei care se încumetă să-și înalțe tabăra pe malurile lui î

Din râu și din lacuri se ridică, în fiecare seară, o pâclă groasă, pufoasă, care escaladează povârnișul, apoi se oprește, pe jumătate ametită. Pentru cei care ajung acolo, castelul Alamut arată atunci ca o insulă într-un ocean de nori. Privită de jos, pare un bârlog de djini1.

în dialectul local, Alamut înseamnă „învățătura vulturului". Se povestește că un prinț care voia să construiască o fortăreață pentru a stăpâni acei munți ar fi dat acolo drumul unei păsări de pradă îmblânzite. Răpitoarea,

1. Spirite.

după ce s-a rotit pe cer, se duse să se aşeze pe stânca aceea. Stăpânul înţelese că nici un alt loc n-ar fi mai potrivit.

Hasan Sabbah l-a imitat pe vultur. A străbătut Persia în căutarea unui loc în care să-şi poată strânge laolaltă credincioşii, să-i instruiască, să-i organizeze. Din păţania de la Samarkand, a învăţat că ar fi iluzoriu să vrea să cucerească un mare oraş, confruntarea cu selgiucizii ar fi imediată, şi, în mod inevitabil, s-ar întoarce în avantajul imperiului. Ii trebuie, aşadar, altceva, o redută muntoasă, inaccesibilă, de necucerit, un sanctuar de unde să-şi extindă acţiunile în toate direcţiile.

în clipa în care stindardele capturate în Transoxiana sunt desfăşurate pe străzile din Isfahan, Hasan se află în împrejurimile Alamutului. Acest loc a reprezentat pentru el o revelaţie. Din momentul în care l-a zărit de departe, a înţeles că aici, şi nicăieri altunde, i se încheia rătăcirea, i se înălţa regatul. Alamut era pe atunci un sat fortificat, unul între atâtea altele, în care trăiesc câţiva soldaţi împreună cu familiile lor, câţiva meşteşugari, câţiva agricultori şi un guvernator desemnat de Nizam al-Mulk, un brav castelan pe nume Mahdi Alauitul, care nu se îngrijeşte de altceva decât de apa sa de stropit, de recolta de nuci, struguri şi rodii. Tulburările din imperiu nu-i stânjenesc somnul.

Hasan a început prin a trimite câţiva tovarăşi, fii ai locului, care se strecoară în garnizoană, predică şi convertesc. Câteva luni mai târziu, aceştia sunt în măsură să-l anunţe pe maestru că terenul e pregătit şi că poate să vină. Hasan se prezintă, deghizat, ca de obicei, în derviş sufist. Hoinăreşte, inspectează, verifică. Guvernatorul îl primeşte pe omul sfânt. îl întreabă ce i-ar fi pe plac.

— Ara nevoie de fortăreața aceasta, spune Hasan.

Guvernatorul surâde, îşi spune că dervişul nu e lipsit de umor. Dar oaspetele său nu zâmbeşte.

— Am venit să iau în stăpânire locul acesta, toți bărbații din garnizoană îmi sunt credincioşi!

Finalul acestui schimb de replici este, trebuie s-o mărturisim, pe cât de uimitor, pe atât de neverosimil. Orientaliştii care au consultat cronicile epocii, mai ales lucrările consemnate de ismailiți, au fost nevoiți să le citească şi să le recitească pentru a se convinge că nu erau victimele unei mistificări.

într-adevăr, să revedem scena.

Ne aflăm la sfârşitul secolului al XI-lea, mai exact în data de 6 septembrie 1090. Hasan Sabbah, genial întemeietor al Ordinului Asasinilor, este pe cale să cucerească fortăreața care avea să fie, vreme de 166 de ani, sediul celei mai temute secte din istorie. Or, el se găseşte acolo, aşezat pe jos, cu picioarele încrucişate, în fața guvernatorului căruia îi repetă, fără a ridica tonul:

— Am venit să iau în stăpânire Alamutul.

— Această fortăreață mi-a fost încredințată în numele sultanului, răspunde celălalt. Am plătit pentru ea!

— Cât?

— Trei mii de dinari de aur!

Hasan Sabbah ia o hârtie şi scrie : „Binevoiți să plătiți suma de trei mii de dinari de aur lui Mahdi Alauitul, ca preț al fortăreței Alamut. Dumnezeu ne e de ajuns, El este cel mai bun dintre Protectori". Guvernatorul este neliniştit, nu crede că iscălitura unui om înveşmântat în dimie ar putea fi onorată pentru o asemenea sumă. Dar, de cum soseşte în oraşul Damghan, poate să-şi încaseze aurul fără zăbavă.

XVIII

Când vestea ocupării Alamutului ajunge la Isfahan, naşte prea puţină agitaţie. Oraşul e mult mai interesat de conflictul care mocneşte între Nizam şi palat. Terken Hatun nu i-a iertat vizirului operaţiunea pe care a desfăşurat-o împotriva domeniului familiei ei. Ea stăruie pe lângă Malik Şah ca acesta să se lipsească fără zăbavă de prea puternicul său vizir. Nimic mai normal ca sultanul, spune ea, să Fi avut un tutore la moartea tatălui său, n-avea decât şaptesprezece ani; astăzi, are treizeci şi cinci, e un bărbat în toată firea, nu poate lăsa la nesfârşit administrarea treburilor statului pe mâinile lui ata al său; e vremea să se afle cine este adevăratul stăpân al imperiului! Chestiunea de la Samarkand n-a dovedit oare că Nizam căuta să-şi impună voinţa, că-şi păcălea stăpânul şi îl trata ca pe un copil în faţa lumii întregi?

Dacă Malik Şah şovăie încă să facă pasul, un incident avea să-l hotărască. Nizam a numit drept guvernator al cetăţii Merv pe propriul său nepot. Adolescent arogant, prea încrezător în puterea bunicului său, el şi-a permis să insulte în public un bătrân emir turc. Acesta a venit cu lacrimi în ochi să se plângă lui Malik Şah care, scos din sărite, a pus să i se scrie lui Nizam, pe loc, o scrisoare întocmită astfel: „Dacă eşti mâna mea dreaptă, trebuie

să mi te supui şi să-ţi opreşti apropiaţii să le caute pricină oamenilor mei; dacă te crezi egalul, tovarăşul meu la putere, voi lua hotărârile care se cer luate".

La acest mesaj, transmis de o solie de înalţi sfetnici ai imperiului, Nizam dă următorul răspuns: „Spuneţi-i sultanului, dacă nu ştia până acum, că sunt, într-adevăr, tovarăşul său şi că, fără mine, n-ar fi putut să-şi clădească niciodată puterea! A uitat oare că eu sunt acela care a luat în mâini treburile ţării la moartea tatălui său, că eu sunt acela care i-a îndepărtat pe ceilalţi pretendenţi şi i-a pus pe toţi răzvrătiţii cu botul pe labe? Că datorită mie este ascultat şi cinstit până la marginile pământului? Mergeţi să-i spuneţi, da, că soarta tichiei lui este legată de aceea a călimării mele!"

Emisarii sunt năuciţi. Cum poate oare un bărbat atât de înţelept ca Nizam al-Mulk să-i adreseze sultanului cuvinte care îi vor atrage dizgraţia şi, neîndoielnic, moartea? Aroganţa sa să fi atins nebunia?

Un singur om ştie cu precizie, în ziua aceea, care-i pricina unei astfel de atitudini, iar acela este Khayyam. De săptămâni întregi, Nizam i se plângea de dureri atroce, care noaptea îl ţin treaz, iar ziua îl împiedică să se concentreze asupra lucrului. După ce l-a examinat, pipăit, interogat îndelung, Omar a diagnosticat o tumoră de natura flegmonului, care n-avea să-i lase prea mult timp de trăit.

A fost o noapte într-adevăr apăsătoare aceea în care Khayyam a trebuit să-i aducă prietenului său la cunoştinţă adevărul despre starea sa.

— Cât timp îmi mai rămâne de trăit?

— Câteva luni.

— Voi continua să sufăr ?

— Aş putea să-şi prescriu opiu, ca să-ţi domolesc suferinţa, dar te vei găsi într-o stare de ameţeală neîncetată şi nu vei mai putea lucra.

— Nu voi mai putea nici să scriu?

— Nici să vorbeşti prea îndelung.

— In acest caz, mai bine să sufăr.

Intre o replică şi alta se instalau lungi momente de tăcere. Şi de durere stăpânită cu demnitate.

— Ţi-e teamă de lumea cealaltă, Khayyam?

— De ce să-mi fie teamă? După moarte, există nimicul sau îndurarea.

— Şi răul pe care l-am putut face?

— Oricât de mari ţi-ar fi greşelile, iertarea lui Dumnezeu e şi mai mare.

Nizam se arătase oarecum liniştit.

— Am făcut şi bine, am construit moschei, şcoli, am stârpit erezia.

Cum Khayyam nu-l contrazicea, reluase:

— Se va mai aminti de mine într-o sută, într-o mie de ani ?

— Cum putem şti ?

Nizam, după ce îl privise insistent, cu neîncredere, continuase:

— Nu eşti tu oare cel care a rostit cândva: „Viaţa e ca o vâlvătaie. Flăcări pe care trecătorul le uită, cenuşă pe care vântul o împrăştie, a trăit un om". Crezi că aceasta va fi soarta lui Nizam al-Mulk?

Gâfâia. Omar tot nu spusese nimic.

— Prietenul tău Hasan Sabbah străbate ţara strigând sus şi tare că eu nu sunt decât un viclean slujitor al turcilor. Crezi că asta se va spune despre mine mâine ? Că vor face din mine ruşinea arienilor? Se va uita că

sunt singurul care le-a ţinut piept sultanilor vreme de treizeci de ani şi că le-am impus propria mea voinţă? Ce altceva puteam face după izbânda armatelor lor? Dar tu nu spui nimic.

Părea absorbit în sine.

— Şaizeci şi patru de ani, şaizeci şi patru de ani care-mi trec din nou prin faţa ochilor. Atâtea dezamăgiri, atâtea regrete, atâtea lucruri pe care aş fi vrut să le trăiesc altfel!

Ochii i se închiseseră pe jumătate, buzele i se crispaseră :

— Nenorocire ţie, Khayyam! Tu eşti de vină că Hasan Sabbah poate astăzi să-şi continue toate fărădelegile.

Omar dorise să-i răspundă: „Tu şi Hasan împărtăşiţi atâtea lucruri! Dacă vă înflăcărează o cauză, să clădeşti un imperiu sau să pregăteşti domnia imamului, nu şovăiţi să ucideţi ca s-o faceţi să triumfe. Pentru mine, orice cauză care ucide încetează să mă mai înflăcăreze. Ea se urâţeşte în ochii mei, îşi pierde măreţia şi se înjoseşte, oricât de frumoasă ar fi putut să fie. Nici o cauză nu e dreaptă atunci când se însoţeşte cu moartea". Voise să strige aceste fraze, dar se stăpânise, tăcuse, hotărâse să-şi lase prietenul să alunece netulburat către destinul său.

în pofida acelei nopţi de încercări, Nizam sfârşise prin a se resemna. Se obişnuise cu gândul de a nu mai fi. Dar se îndepărtase tot mai mult de treburile statului, hotărât să-şi dedice tot timpul care-i rămânea terminării unei cărţi, Siyas-set-Nameh, Tratatul despre Guvernare, o lucrare remarcabilă, echivalentul, în Orientul musulman, a ceea ce avea să fie pentru Occident, patru secole mai târziu, Principele lui Machiavelli. Cu o diferenţă

importantă: Principele este opera unui om dezamăgit de politică, lipsit de orice putere, Siyas-set-Nameh este rodul experienței de neînlocuit a unui clăditor de imperiu.

Astfel, chiar în momentul în care Hasan Sabbah cucerise acel sanctuar inexpugnabil la care visase de multă vreme, omul forte al imperiului nu se mai gândeşte decât la locul său în istorie. Preferă vorbele adevărate cuvintelor care plac, este gata să-l sfideze pe sultan până la capăt. S-ar spune chiar că îşi doreşte o moarte spectaculoasă, o moarte pe măsura sa.

O va obține.

Atunci când Malik Şah primeşte solia care l-a întâlnit pe Nizam, nu-i vine să creadă ceea ce i se aduce la cunoştință.

— Chiar a spus că e tovarăşul, egalul meu?

După ce emisarii au confirmat faptul cu un aer stânjenit, sultanul lasă să-i izbucnească furia. Vorbeşte despre tragerea în țeapă a tutorelui său, de tăierea în bucăți de viu, de crucificarea pe crenelurile fortăreței. Apoi fuge s-o anunțe pe Terken Hatun că a hotărât, în sfârşit, să-l demită pe Nizam al-Mulk din toate funcțiile şi că-i doreşte moartea. Rămâne de văzut în ce mod se va face execuția fără a provoca reacții în rândurile numeroaselor regimente care-i păstrează credință vizirului. Dar Terken şi Djahane au propria lor idee: pentru că Hasan doreşte, la rândul său, moartea lui Nizam, de ce să nu-i uşurezi demersul, lăsându-l pe Malik Şah la adăpost de bănuieli?

Un corp de armată este, aşadar, trimis la Alamut, sub comanda unui credincios al sultanului. In aparență, obiectivul este acela de a asedia fortăreața ismailiților; în realitate, e vorba de o acoperire pentru a negocia fără a

trezi bănuieli. Desfăşurarea evenimentelor este pusă la punct până la ultimul detaliu: sultanul îl va atrage pe Nizam la Nihavand, o cetate situată la egală distanţă de Isfahan şi de Alamut. Acolo, Asasinii îşi vor lua sarcina asupra lor.

Documentele din epocă relatează că Hasan Sabbah şi-a strâns oamenii şi i-a întrebat: „Care dintre voi va scăpa această ţară de răufăcătorul Nizam al-Mulk ?", că un bărbat poreclit Arrani şi-a pus mâna pe piept, în semn de încuviinţare, că stăpânul Alamutului l-a însărcinat cu această misiune şi a adăugat: „Moartea acestui diavol este începutul fericirii".

în această vreme, Nizam stă închis în casă. Cei care-i asediau divanul l-au părăsit, aflând de căderea sa în dizgraţie, numai Khayyam şi ofiţerii gărzii Nizamiya îi mai calcă pragul. Cea mai mare parte din timp şi-o petrece scriind. Scrie cu frenezie şi îi cere uneori lui Omar să citească.

Parcurgând textul, cel din urmă schiţează ici un zâmbet amuzat, colo o grimasă. Ca atâţia alţi mari oameni, Nizam n-a putut să se abţină, la apusul vieţii, să nu azvârle săgeţi, să nu pună lucrurile la punct. Cu Terken Hatun, de exemplu. Cel de-al patruzeci şi treilea capitol se intitulează: „Despre femeile care trăiesc în spatele draperiilor". „în vechime, scrie Nizam, soţia unui rege a căpătat o mare putere asupra acestuia, iar de aici s-au născut doar discordie şi necazuri. N-am să spun mai mult, pentru că oricine cunoaşte, în alte epoci, situaţii asemănătoare". El adaugă: „Pentru ca un gând să fie dus la îndeplinire, trebuie să se facă altceva decât spun femeile"

Cele şase capitole care urmează sunt consacrate isrnailiţilor; ele se încheie astfel: „Am vorbit despre această

sectă pentru a se lua măsuri de prevedere... Vă veţi aduce aminte de cuvintele mele atunci când aceşti necredincioşi îi vor fi doborât pe apropiaţii sultanului, ca şi pe mai-marii statului, atunci când tobele lor vor răsuna pretutindeni şi când planurile le vor fi date în vileag. In mijlocul tumultului care se va isca, fie ca sultanul să ştie că tot ce am zis e adevărat. Să dea Preaînaltul ca stăpânul nostru şi imperiul să fie apăraţi de o soartă rea!"

In ziua în care un mesager soseşte din partea sultanului ca să-l vadă şi să-l invite să i se alăture acestuia în vederea unei călătorii la Bagdad, vizirul nu se îndoieşte nici o clipă de soarta care-l aşteaptă. Il cheamă pe Khayyam ca să-şi ia rămas-bun.

— In starea în care te afli, n-ar trebui să străbaţi asemenea cale, îi spune acesta.

— In starea mea, nu mai contează nimic, şi nu drumul va fi cel care mă va ucide.

Omar nu ştie ce să spună. Nizam îl îmbrăţişează şi îl poftеşte cu prietenie să iasă, înainte de a merge să se plece înaintea celui care l-a osândit. Supremă eleganţă, supremă inconştienţă, sultanul şi vizirul se joacă, şi unul, şi celălalt, cu moartea.

Atunci când se află în drum spre locul de execuţie, Malik Şah îşi întreabă „părintele":

— Cât timp crezi că mai ai de trăit?

Nizam răspunde fără nici o umbră de şovăială:

— Multă vreme, foarte multă vreme.

Sultanul e descumpănit:

— Că te arăţi înfumurat cu mine, treacă-meargă, dar cu Dumnezeu! Cum poţi să rosteşti un asemenea lucru, spune mai degrabă „Facă-se voia Lui!", EI e stăpânul veacurilor!

— Dacă am răspuns astfel este pentru că am avut un vis, noaptea trecută. L-am văzut pe Profetul nostru, lăudat fie-i numele, l-am întrebat când voi muri şi am căpătat un răspuns încurajator.

Malik Şah se nelinişteşte:

— Ce răspuns ?

— Profetul mi-a spus : „Eşti un stâlp al Islamului, faci bine în jurul tău, existența ta e prețioasă pentru credincioşi, îți dăruiesc, deci, favoarea de a-ți alege momentul morții". Am răspuns: „Doamne păzeşte, ce om ar putea alege o astfel de zi! întotdeauna vrem mai mult, şi, chiar dacă aş alege ziua cea mai îndepărtată posibil, aş trăi bântuit de spaima apropierii ei, iar în ajunul acelei zile, fie că ar fi peste o lună sau într-o sută de ani, aş tremura de frică. Nu vreau să aleg ziua. Unica favoare pe care o cer, preaiubite Profet, este aceea de a nu supraviețui stăpânului meu, sultanul Malik Şah. L-am văzut crescând, l-am auzit spunându-mi „părinte" şi n-aş vrea să îndur umilința şi durerea de a-l vedea mort. - Mă învoiesc, îmi spuse Profetul, vei muri cu patruzeci de zile înaintea sultanului".

Malik Şah e alb ca varul, tremură, aproape că s-a trădat. Nizam surâde:

— După cum vezi, nu din înfumurare grăiesc astfel, astăzi sunt sigur că voi mai trăi mult timp.

A fost oare tentat sultanul, în acel moment, să renunțe la uciderea vizirului său? Ar fi fost bine inspirat. Căci, dacă visul nu era decât o parabolă, Nizam dăduse, în mod efectiv, nişte dispoziții de temut. în ajunul plecării, ofițerii din garda sa, strânşi în juru-i, juraseră, unul după altul, cu mâna pe Carte, că, dacă vizirul ar fi ucis, nici unul dintre duşmani nu i-ar supraviețui!

XIX

în Imperiul Selgiucid, pe vremea când acesta era cel mai puternic din lume, o femeie îndrăzni să ia puterea în mâinile ei goale. Ascunsă în spatele draperiilor, ea muta armatele de la un capăt la celălalt al Asiei, numea regi şi viziri, guvernatori şi cădii, dicta scrisori califului şi expedia emisari către stăpânul Alamutului. Emirilor, care bodogăneau auzind-o dând porunci trupelor, ea le răspundea: „La noi, bărbaţii sunt cei care duc războiul, dar femeile sunt cele care le spun împotriva cui să lupte".

în haremul sultanului, e poreclită „Chinezoaica". S-a născut la Samarkand, dintr-o familie originară din Kashgar, şi, asemenea fratelui ei mai mare, Nasr Han, chipul nu-i dezvăluie nici un amestec de sânge străin, nici trăsăturile semite ale arabilor, nici trăsăturile ariene ale persanilor.

Este, de departe, cea mai vârstnică dintre soţiile lui Malik Şah. Când s-a căsătorit cu el, acesta n-avea decât nouă ani, iar ea unsprezece. Răbdătoare, a aşteptat ca el să se coacă. I-a atins primul tulei din barbă, i-a surprins cea dintâi tresărire de dorinţă în trup, i-a văzut mădularele alungindu-se, muşchii rotunjindu-se, plămadă maiestuoasă pe care a prins numaidecât s-o îmblânzească.

Niciodată n-a încetat să fie favorita: adulată, curtată, onorată, ascultată, mai ales. Iar sfaturile ei au fost urmate. La sfârşitul zilei, la întoarcerea de la o vânătoare de lei, de la un turnir, de la o încăierare sângeroasă, de la o tumultuoasă adunare a emirilor sau, mai rău, de la o neplăcută şedinţă de lucru cu Nizam, Malik Şah îşi găseşte liniştea în braţele lui Terken. Dă la o parte mătasea vaporoasă care o acoperă, vine să se lipească de pielea ei, se zbenguie, răcneşte, îşi povesteşte isprăvile şi plictiselile. Chinezoaica învăluie fiara înfierbântată, o dezmiardă, o primeşte ca pe un erou în adânciturile trupului ei, o ţine îndelung, o strânge, nu-i dă drumul decât ca s-o atragă din nou; Malik Şah se întinde cât e de lung, cuceritor cu respiraţia întretăiată, gâfâind, supus, vrăjit, ea ştie să-l ducă până la capătul plăcerii.

Apoi, cu blândeţe, degetele ei subţiri încep să-i deseneze sprâncenele, pleoapele, buzele, lobii urechilor, liniile gâtului jilav; fiara e slăbită, toarce, se toropeşte, felină ghiftuită, surâde. Cuvintele lui Terken i se strecoară atunci în cutele sufletului, vorbeşte despre el, despre ea, despre copiii lor, îi spune glume, îi citează poeme, îi murmură parabole bogate în înţelesuri; el nu se plictiseşte nici o clipă în braţele ei, îşi făgăduieşte să rămână în preajma ei în toate serile. în felul lui, posac, brutal, copilăresc, animalic, o iubeşte, o va iubi până la ultima suflare. Terken ştie că el nu-i poate refuza nimic, ea este cea care-i face planul cuceririlor de moment, amante sau provincii. în tot imperiul, n-are alt rival în afară de Nizam, iar în acel an de graţie 1092 este pe cale să-l doboare.

Satisfăcută, Chinezoaica? Nici pomeneală? De îndată ce rămâne singură sau împreună cu Djahane, confidenta

ei, plânge - lacrimi de mamă, lacrimi de sultană - blestemă soarta nedreaptă, şi nimeni nu se gândeşte s-o învinuiască. Cel mai mare dintre fiii ei fusese ales de Malik Şah drept moştenitor, participa la toate călătoriile, la toate ceremoniile. Tatăl era atât de mândru de el încât îl arăta peste tot, îi prezenta provinciile una câte una, îi vorbea despre ziua în care avea să-i urmeze la tron. „Niciodată un sultan nu i-a lăsat moştenire fiului său un imperiu mai întins!", îi spunea el. In acea vreme, da, Terken era satisfăcută, nici o durere nu-i schimonosea surâsul.

Apoi moştenitorul a murit. O febră subită, fulgerătoare, nemiloasă. Medicii s-au străduit în zadar să prescrie sângerări şi cataplasme, după două nopţi s-a stins. S-a spus că era vorba de deochi, poate chiar de cine ştie ce otravă insesizabilă. Disperată, Terken şi-a venit, totuşi, în fire. Odată trecut doliul, a făcut să fie desemnat ca moştenitor cel de-al doilea dintre fiii ei. Malik Şah s-a lăsat repede convins, l-a copleşit cu titluri cu totul surprinzătoare pentru cei nouă ani ai lui, dar epoca e pompoasă, ceremonioasă: „Rege al regilor, Stâlp al Statului, Protector al Cârmuitorului Dreptcredincioşilor..."

Blestem şi deochi, noul moştenitor n-a întârziat, la rându-i, să moară. Tot atât de brusc ca şi fratele său. Din cauza unei febre la fel de suspecte.

Chinezoaica avea un ultim fiu, i-a cerut sultanului să-l desemneze pe acesta drept succesor. Problema era mai greu de rezolvat, de această dată, copilul avea doar un an şi jumătate, iar Malik Şah era tatăl a trei alţi băieţi, toţi mai în vârstă. Doi născuţi de o sclavă, dar cel mai mare, pe nume Barkyaruk, era fiul propriei sale verişoare. Cum să-l îndepărtezi, sub ce pretext? Ce succesor

mai bun decât această beizadea, de două ori selgiucid, putea să acceadă la demnitatea de moştenitor? Asta era părerea lui Nizam. El, care voia să pună puţină ordine în certurile turceşti, el, care avusese întotdeauna preocuparea de a instaura o anumită regulă de succesiune dinastică, insistase, cu cele mai solide argumente de pe lume, ca fiul mai mare să fie desemnat. Fără succes, Malik Şah nu îndrăznea să o contrazică pe Terken, şi, fiindcă n-ar fi putut să-l numească pe fiul ei, n-a numit pe nimeni. Prefera să-şi asume riscul de a muri fără moştenitor, asemenea tatălui său, asemenea tuturor alor săi.

Terken nu e mulţumită, n-ar fi astfel decât dacă stirpea ei ar fi asigurată cum se cuvine. Este totuna cu a spune că nu-şi dorea nimic mai mult pe lume decât căderea în dizgraţie a lui Nizam, piedica în calea ambiţiilor ei. Pentru a-i obţine ordinul de condamnare la moarte, era gata de orice, uneltiri şi ameninţări, a urmărit, zi de zi, negocierile cu Asasinii. I-a însoţit pe sultan şi pe vizirul acestuia pe calea Bagdadului. Ţine să se afle acolo pentru execuţie.

Este ultima masă a lui Nizam, un iftar, ospăţul care consfinţeşte întreruperea postului, în a zecea zi de Ramadan. Sfetnici, curteni, emiri, toţi sunt neobişnuit de sobri, potrivit cu luna sfântă. Masa e aşezată sub o iurtă enormă. Câţiva sclavi ţin făclii ca mesenii să-şi poată alege bucatele. Spre uriaşele platouri de argint, spre halca cea mai bună de carne de cămilă sau de miel, spre cel mai cărnos copan de potârniche, se întind şaizeci de mâini înfometate, care scormonesc prin carne şi sos. Se împarte, se sfâşie, se devorează. Când comesenii ajung

în posesia unei bucăţi gustoase, ea e oferită unui vecin care trebuie onorat.

Nizam mănâncă puţin. In seara aceea, suferă mai mult ca de obicei, pieptul îi e în flăcări, măruntaiele parcă i-ar fi strânse de mâna unui căpcăun invizibil. Se străduieşte să se ţină drept. Malik Şah stă alături, înghiţind cu lăcomie tot ce-i aleg vecinii. Uneori strecoară o privire piezişă către vizirul său, pesemne crede că acestuia îi e teamă. Pe neaşteptate, întinde mâna spre un platou cu smochine negre, o alege pe cea mai dulce, i-o oferă lui Nizam, care o ia politicos, începe să muşte din ea cu vârful dinţilor. Ce gust pot avea smochinele atunci când te ştii de trei ori osândit, de Dumnezeu, de sultan şi de Asasini ?

In cele din urmă, iftar-vl se termină, e deja noapte. Malik Şah se ridică dintr-o mişcare, e grăbit să ajungă la Chinezoaica sa ca să-i povestească despre strâmbăturile vizirului. Nizam, la rândul lui, se reazemă în coate, apoi se saltă anevoie pentru a se ridica în picioare. Corturile haremului său nu se află departe, bătrâna verişoară îi va fi pregătit un decoct de seminţe parfumate de leac ca să se uşureze. N-are de făcut decât o sută de paşi. Împrejur, inevitabila zarvă a taberelor regale. Soldaţi, slujitori, negustori ambulanţi. Câteodată, râsul înăbuşit al unei curtezane. Cât de lung pare drumul, iar el se târăşte singur. De obicei, îl înconjoară o cunună de curteni, dar cine vrea să mai fie văzut împreună cu un proscris? Până şi solicitanţii au fugit, ce-ar mai putea căpăta de la un bătrân căzut în dizgraţie?

Cineva se apropie, totuşi, un om de treabă înveşmântat într-o haină peticită de lână cu glugă. Murmură fraze pioase. Nizam îşi pipăie punga şi scoate trei monede

de aur. Trebuie să-l răsplătească bine pe necunoscutul care mai vine, totuşi, la el.

O străfulgerare, străfulgerarea unei lame, totul s-a petrecut foarte repede. De-abia dacă Nizam a văzut mâna mişcându-se, pumnalul i-a străpuns deja veşmântul, pielea, vârful lui i s-a strecurat printre coaste. Nici măcar n-a strigat. Nimic altceva decât un gest de uimire, o ultimă răsuflare. Prăbuşindu-se, a revăzut poate cu încetinitorul acea străfulgerare, acel braţ care se întinde, ţâşneşte, şi acea gură crispată care scuipă printre dinţi: „Primeşte acest dar, îţi vine de la Alamut!"

Atunci au izbucnit ţipete. Asasinul a fugit, a fost urmărit din cort în cort, a fost găsit. In grabă, i s-a tăiat gâtul, apoi a fost târât de picioarele goale ca să fie azvârlit în foc.

In anii şi deceniile care au urmat, nenumăraţi mesageri de la Alamut aveau să cunoască aceeaşi moarte, cu deosebirea că nu vor mai încerca să fugă. „Nu este de ajuns să ne ucidem duşmanii, îi învaţă Hasan, noi nu suntem ucigaşi, ci călăi, trebuie să acţionăm în public, ca exemplu. Omoram un om, înspăimântăm o sută de mii. Cu toate acestea, nu e de ajuns să execuţi şi să înspăimânţi, trebuie să ştii şi să mori, căci dacă, ucigând, ne descurajăm duşmanii să acţioneze în vreun fel împotriva noastră, murind în modul cel mai îndrăzneţ dobândim admiraţia mulţimii. Şi din această mulţime se vor ivi oameni care ni se vor alătura. A muri este mai important decât a ucide. Ucidem pentru a ne apăra, murim pentru a converti, pentru a cuceri. Cucerirea este un scop, apărarea nu e decât un mijloc."

De acum înainte, asasinatele vor avea loc de preferință vinerea, în moschei şi la ceasul rugăciunii solemne, în fața poporului strâns laolaltă. Victima - vizir, emir, cleric - soseşte, înconjurată de o strajă impunătoare. Gloata este impresionată, supusă şi admirativă. Trimisul din Alamut se află acolo, undeva, sub cea mai neaşteptată deghizare. Membru al gărzii, de exemplu. In clipa când toate privirile sunt ațintite asupra victimei, loveşte. Aceasta se prăbuşeşte, călăul nici nu se mişcă, urlă o formulă învățată pe dinafară, abordează un zâmbet sfidător, aşteptând să se lase măcelărit de străjile dezlănțuite, apoi sfâşiat în bucăți de mulțimea înfricoşată. Mesajul a sosit; succesorul personalității asasinate se va arăta mai îngăduitor în privința Alamutului; iar în rândul privitorilor vor exista zece, douăzeci, patruzeci de convertiți.

S-a spus adesea, la vederea acestor scene neverosimile, că oamenii lui Hasan erau drogați. Cum altfel să explici faptul că păşeau în fața morții surâzând? S-a acreditat teza conform căreia acționau sub efectul haşişului. Marco Polo a răspândit această idee în Occident; adversarii lor din lumea musulmană i-au numit uneori haschichiyoun, „fumători de haşiş", pentru a-şi arăta disprețul; anumiți orientalişti au considerat că descoperă în această noțiune originea cuvântului „asasin", care a devenit, în numeroase limbi europene, sinonim cu „ucigaş". Mitul Asasinilor a devenit astfel şi mai înfricoşător.

Adevărul este altul. Conform documentelor care ni s-au transmis de la Alamut, lui Hasan îi plăcea să-şi numească adepții Assassiyoun, adică cei credincioşi lui Assass, „Temeiului" credinței, şi acest cuvânt, greşit înțeles de călătorii străini, a părut să aibă iz de haşiş.

E adevărat că Sabbah era împătimit de plante, că le cunoştea de minune proprietăţile curative, sedative sau stimulatoare. El însuşi cultiva tot soiul de ierburi şi îşi îngrijea apropiaţii când căzeau bolnavi, ştiind să le prescrie poţiuni pentru a le înviora starea. Astfel, se cunoaşte una din reţetele sale, hărăzită să activeze creierul adepţilor şi să-i facă mai apţi pentru studii. E un amestec de miere, de nuci pisate şi de coriandru. După cum se vede, un leac foarte dulce. în pofida unei tradiţii încăpăţânate şi seducătoare, trebuie să ne supunem evidenţelor: Asasinii nu foloseau alt drog în afara unei credinţe lipsite de nuanţe. întărită în mod constant de cea mai riguroasă dintre învăţături, de cea mai eficientă dintre organizări, de cea mai strictă împărţire a sarcinilor.

în fruntea ierarhiei stă Hasan, Marele învăţător, Predicatorul suprem, păstrătorul tuturor tainelor. E înconjurat de o mână de misionari-propagandişti, dai-i, între care trei locotenenţi, unul pentru Persia Răsăriteană, Khorasan, Kuhistan şi Transoxiana, altul pentru Persia Apuseană şi Irak, şi un al treilea pentru Siria. Imediat sub aceştia, se găseau tovarăşii, rafik, „cadrele" mişcării. După ce primesc învăţătura adecvată, ei sunt îndrituiţi să comande o fortăreaţă, să conducă o organizaţie la nivelul unei cetăţi sau al unei provincii. Cei mai capabili vor fi într-o zi misionari.

Mai jos în cadrul ierarhiei se află lassek, în sens literal „cei care sunt legaţi de organizaţie". Sunt credincioşii obişnuiţi, fără o înclinaţie specială spre studii sau spre acţiuni violente. Cuprind în rândurile lor mulţi păstori din împrejurimile Alamutului, un număr de femei şi de bătrâni.

Apoi urmează mujib, „candidaţii", de fapt, novicii. Ei capătă o instruire iniţială şi, după aptitudini, sunt îndreptaţi fie spre studii aprofundate, pentru a deveni tovarăşi, fie spre masa credincioşilor, fie spre categoria următoare, cea care simbolizează, în ochii musulmanilor din epocă, adevărata putere a lui Hasan Sabbah: clasa fidai-ilor, „cei care se jerfesc". Marele învăţător îi alege dintre adepţii cu imense rezerve de credinţă, de iscusinţă şi de răbdare, dar cu slabe aptitudini pentru învăţătură. N-ar trimite niciodată la jertfă un om care ar putea deveni misionar.

Pregătirea unui fidai este o sarcină delicată, căreia Hasan i se dedică cu pasiune şi rafinament. Să înveţi să-ţi ascunzi pumnalul, să-l scoţi cu un gest fulgerător, să-l înfigi direct în inima victimei sau în gâtul acesteia, dacă pieptul îi e apărat de zale; să te deprinzi cu porumbeii călători, să memorezi alfabete codificate, instrumente de comunicare rapidă şi discretă cu Alamutul; să înveţi uneori un dialect, un accent regional, să ştii să te introduci într-un mediu străin, ostil, să te volatilizezi acolo săptămâni, luni în şir, să adormi toate bănuielile aşteptând momentul propice pentru execuţie ; să ştii să-ţi urmăreşti prada ca un vânător, să-i studiezi cu precizie umbletul, veşmintele, obiceiurile, orele de plecare; uneori, când e vorba despre o personalitate deosebit de bine protejată, să găseşti mijlocul de a te angaja în slujba ei, să te apropii de ea, să intri în legătură cu unii dintre apropiaţi. Se istoriseşte că, pentru a-şi executa una din victime, doi fidai au trebuit să trăiască vreme de două luni într-o mănăstire creştină, dându-se drept călugări. Remarcabilă putere de disimulare, care nu poate fi, în mod rezonabil, însoţită de vreo folosire a haşişului! Mai presus

de orice, adeptul trebuie să capete credința necesară pentru a înfrunta moartea, credința într-un paradis pe care i-l va aduce martirajul în chiar clipa în care viața îi va fi luată de mulțimea dezlănțuită.

Hasan Sabbah, nimeni n-o poate contesta, a reuşit să construiască maşinăria ucigaşă cea mai temută din istorie. împotriva acesteia a apărut, totuşi, o alta, în acel sângeros sfârşit de secol, şi anume Nizamiya, care, din fidelitate față de vizirul asasinat, va semăna moartea prin metode diferite, poate mai subtile, cu siguranță mai puțin spectaculoase, dar ale cărei efecte nu vor fi mai puțin devastatoare.

XX

în vreme ce mulțimea se îndârjea asupra rămăşițelor Asasinului, cinci ofițeri s-au strâns plângând în jurul cadavrului cald încă al lui Nizam, cinci mâini drepte s-au întins, cinci guri au repetat, într-un glas: „Dormi în pace, stăpâne, nici unul dintre duşmanii tăi nu va supraviețui !"

Cu cine să înceapă ? Lungă e lista condamnaților, dar instrucțiunile lui Nizam sunt limpezi. Cei cinci bărbați n-au deloc nevoie să se consulte. Murmură un nume. Mâinile li se întind iarăşi, apoi îşi pun genunchiul pe pământ. Ridică împreună trupul slăbit de boală, dar îngreunat de moarte, şi îl duc în procesiune până în tabăra sa. Femeile s-au strâns deja să bocească, vederea cadavrului le reînsufleţeşte ţipetele, unul dintre ofițeri se mânie: „Nu plângeți câtă vreme nu e răzbunat!" înfricoşate, bocitoarele se opresc, îl măsoară din priviri. El s-a îndepărtat deja. Femeile şi-au reluat zgomotoasele lamentații.

Soseşte sultanul. Se găsea lângă Terken când au ajuns până la el primele ţipete. Un eunuc plecat după veşti se întoarce tremurând: „Nizam al-Mulk, stăpâne! Un ucigaş a sărit asupra lui! Ți-a dăruit restul anilor săi!" Sultanul

şi sultana au schimbat o privire, apoi Malik Şah s-a ridicat. S-a înfăşurat în mantia sa de caracul, şi-a bătut uşor obrajii cu palma, în faţa oglinzii soţiei sale, apoi a alergat fără zăbavă la cortul răposatului, mimând surpriza şi cea mai apăsătoare suferinţă.

Femeile s-au îndepărtat ca să-l lase să se apropie de trupul lui ata al său. Se apleacă, rosteşte o rugăciune, câteva formule de circumstanţă, înainte de a se întoarce la Terken pentru satisfacţii discrete.

Curios comportament acela al lui Malik Şah! S-ar fi putut crede că va profita de dispariţia tutorelui său ca să ia, în sfârşit, în propriile-i mâini treburile imperiului. Nici vorbă. Prea mulţumit de a se fi descotorosit, în cele din urmă, de cel care-i potolea elanurile, sultanul zburdă, nu există cuvânt mai potrivit. Orice întrunire de lucru e anulată din oficiu, orice primire de ambasador, zilele sunt dedicate jocului de polo şi vânătorii, serile - petrecerilor.

Mai grav încă, imediat după sosirea la Bagdad îi trimite vorbă califului: „Am de gând să fac din această cetate capitala mea de iarnă, Cârmuitorul Dreptcredincioşilor trebuie să se mute cât mai curând, să-şi găsească altă reşedinţă". Succesorul Profetului, ai cărui strămoşi trăiesc la Bagdad de trei secole şi jumătate, cere o păsuire de o lună pentru a-şi pune treburile la punct.

Terken se nelinişteşte din cauza acestei mutări uşuratice, puţin demnă de un suveran de treizeci şi şapte de ani, stăpânitor a jumătate din lume, dar Malik Şah al ei e aşa cum este, îl lasă, aşadar, să facă nebunii şi profită de ocazie ca să-şi consolideze propria autoritate. La ea vin emirii şi sfetnicii, oamenii ei de încredere îi înlocuiesc

pe apropiaţii lui Nizam. Sultanul îşi dă încuviinţarea între două plimbări sau între două beţii.

Pe 18 noiembrie 1092, Malik Şah se află la nord de Bagdad, vânează coluni1 într-o regiune împădurită şi mlăştinoasă. Dintre ultimele douăsprezece săgeţi, una singură nu şi-a atins ţinta, tovarăşii săi îl proslăvesc, nici unul dintre ei nu s-ar gândi să-i egaleze reuşita. Drumul i-a stârnit foame, se manifestă cu un potop de sudălmi. Sclavii se pun pe treabă. Sunt mai bine de o duzină care să taie în bucăţi, să pună la frigare, să scoată măruntaiele animalelor sălbatice care se perpelesc în curând într-un luminiş. Ciozvârta cea mai grasă e pentru suveran, care o înşfacă, o taie cu poftă în bucăţi şi se delectează, bând, în acelaşi timp, o licoare fermentată. Din când în când, ronţăie fructe zaharisite în oţet, dulciurile sale preferate, pe care bucătarul său le cară pretutindeni în enorme vase de pământ, ca să fie sigur că n-au să lipsească niciodată.

Dintr-odată, dureri de pântece sfâşietoare. Malik Şah urlă de durere, tovarăşii săi tremură. Mânios, îşi azvârle cupa, scuipă ce mai are în gură. S-a frânt în două, măruntaiele i se golesc, delirează, îşi pierde cunoştinţa. împrejur, zeci de curteni, de soldaţi şi de slujitori tremură, privindu-se cu neîncredere. Nu se va şti niciodată ce mână a strecurat otrava în licoare. Sau în oţet. Sau în carnea de vânat? Dar fiecare face socoteala: s-au scurs treizeci şi cinci de zile de la moartea lui Nizam. Acesta spusese „în mai puţin de patruzeci de zile". Răzbunătorii săi sunt punctuali.

1. Măgari sălbatici.

Terken Hatun se află în tabăra regală, la o oră distanță de locul dramei. Spre ea e dus sultanul, inconştient, dar încă viu. Se grăbeşte să îndepărteze toți curioşii, n-o păstrează alături decât pe Djahane, două-trei apropiate, şi un medic al curții care ține mâna lui Malik Şah.

— Stăpânul îşi va mai veni în simțiri? întreabă Chinezoaica.

— Pulsul slăbeşte, Dumnezeu a suflat în lumânare, ea pâlpâie înainte de a se stinge, n-avem altceva de făcut decât să ne rugăm.

— Dacă aceasta e voința Preaînaltului, ascultați bine ce am să vă spun.

Nu este tonul unei viitoare văduve, ci al unei stăpânitoare de imperiu.

— Nimeni din afara acestei iurte nu trebuie să ştie că sultanul nu se mai află printre noi. Mulțumiți-vă să spuneți că se pune încet pe picioare, că are nevoie de odihnă, că nimeni nu-l poate vedea.

Trecătoare şi sângeroasă epopee aceea a lui Terken Hatun. înainte chiar ca inima lui Malik Şah să fi încetat să mai bată, ea a cerut mâinii sale de apropiați să-i jure credință sultanului Mahmud, în vârstă de patru ani şi câteva luni. Apoi i-a trimis un mesager califului, anunțându-i moartea soțului ei şi cerându-i să confirme succesiunea în favoarea fiului; în schimb, nu se va mai pune în discuție ideea de a-l sâcâi pe Cârmuitorul Dreptcredincioşilor în propria-i capitală, iar numele acestuia avea să fie proslăvit în predicile din toate moscheile imperiului.

Atunci când curtea sultanului a luat drumul spre Isfahan, Malik Şah e mort de câteva zile, dar Chinezoaica tot le mai ascunde oştenilor vestea. Cadavrul e lungit într-un car mare, tras de şase cai şi acoperit cu un

coviltir. Dar maşinaţia nu poate dura la nesfârşit, un trup neînsufleţit care n-a fost îmbălsămat nu poate rămâne printre vii fără ca mirosul să nu-i trădeze existenţa. Terken hotărăşte atunci să scape de el. Aşa se face că Malik Şah, „sultanul venerat, marele Şahinşah, regele Răsăritului şi Apusului, stâlpul Islamului şi al musulmanilor, mândria lumii şi a credinţei, părintele cuceririlor, sprijinul neclintit al califului lui Dumnezeu", a fost îngropat noaptea, în mare grabă, la margine de drum, într-un loc pe care nimeni n-a mai putut să-l găsească de atunci. „Niciodată, spun cronicarii, nu s-a pomenit ca un suveran atât de puternic să moară astfel, fără ca nimeni să se roage sau să plângă deasupra trupului său."

Dispariţia sultanului a sfârşit prin a deveni cunoscută, dar Terken se justifică lesne: cea dintâi grijă a ei a fost aceea de a-i ascunde vestea duşmanului, atâta vreme cât armata şi curtea se aflau departe de capitală. In realitate, Chinezoaica a câştigat timpul care-i era necesar pentru a-şi instala fiul pe tron şi a lua ea însăşi (râiele puterii.

Cronicile din epocă nu se înşeală asupra acestui aspect. Vorbind de trupele imperiale, ele spun, de acum înainte, „armatele lui Terken Hatun". Vorbind despre Isfahan, ele precizează că aceasta este capitala lui Hatun. In privinţa numelui sultanului-copil, el avea să fie aproape uitat, nu va fi amintit decât ca „fiu al Chinezoaicei".

împotriva sultanei se ridică, totuşi, ofiţerii din Nizamiya. Pe lista lor de condamnaţi, Terken Hatun se află pe cea de-a doua poziţie, imediat după Malik Şah. Kiului celui mai mare al acestuia din urmă, Barkyaruk, in vârstă de unsprezece ani, îi declară sprijinul lor. îl înconjoară, îl sfătuiesc şi îl conduc în luptă. Primele

confruntări se întorc în avantajul lor, sultana trebuie să se retragă la Isfahan, care este imediat supus asediului. Dar Terken nu e femeia care să se dea bătută; ca să se apere, e capabilă de viclenii care vor rămâne celebre.

Ea le scrie, de exemplu, câtorva guvernatori de provincii nişte scrisori întocmite astfel: „Sunt văduvă, am în grijă un copil nevârstnic, care are nevoie de un tată să-i călăuzească paşii, să conducă imperiul în numele lui. Cine ar îndeplini acest rol mai bine decât tine ? Vino cât se poate de repede în fruntea trupelor tale, vei despresura Isfahanul, vei intra aici ca un biruitor, îţi voi fi soaţă, toată puterea se va afla în mâinile tale". Argumentul ţine, emirii vin în graba mare, din Azerbaidjan, ca şi din Siria şi, dacă nu reuşesc să ridice asediul capitalei, îi înlesnesc sultanei luni în şir de răgaz.

Terken reia legătura şi cu Hasan Sabbah. „Nu-ţi făgăduisem oare capul lui Nizam al-Mulk? Ţi l-am pus pe tavă. Astăzi îţi ofer Isfahanul, capitala imperiului. Ştiu că oamenii tăi se află în număr mare în cetate, de ce trăiesc în umbră ? Spune-le să se arate la faţă, vor căpăta aur şi arme, şi vor putea predica ziua în amiaza mare." într-adevăr, după atâţia ani de persecuţii, sute de ismailiţi ies la lumină. Convertirile se înmulţesc. în anumite cartiere, aceştia alcătuiesc străji înarmate în sprijinul sultanei.

Cu toate acestea, cea din urmă viclenie a lui Terken este, probabil, cea mai ingenioasă şi mai îndrăzneaţă: emirii din anturajul ei se prezintă, într-o zi, în tabăra duşmană, anunţându-l pe Barkyaruk că au hotărât s-o părăsească pe sultană, că trupele lor sunt pregătite să se revolte şi că, dacă el accepta să-i însoţească şi pătrundea, pe neaşteptate, împreună cu ei în cetate, emirii puteau să dea semnalul unei răzvrătiri: Terken şi fiul ei

aveau să fie uciși, iar el putea, apoi, să se urce liniştit pe tron. Ne găsim în anul de grație 1094, pretendentul nu are decât treisprezece ani, propunerea îl ispitește. Să pună singur mâna pe cetate, în timp ce emirii săi o asediază fără succes de mai bine de un an! Nu şovăie deloc. In noaptea următoare, se strecoară din tabăra sa, fără ştirea apropiaților, se prezintă, împreună cu emisarii lui Terken, în fața Porții Kahab, care, ca prin farmec, se deschide înaintea lui. Iată-l mergând cu pas hotărât, înconjurat de o escortă prea veselă, după gustul său, lucru pe care-l crede datorat reuşitei fără greş a faptei sale de vitejie. Dacă bărbații râd prea zgomotos, el le porunceşte să se domolească, iar aceştia răspund respectuos, înainte de a izbucni şi mai tare în hohote.

Vai, când îşi dă seama că voioşia lor nu miroase a bine, e prea târziu. L-au imobilizat, i-au legat mâinile şi picioarele, i-au acoperit gura şi ochii, ca să-l conducă, într-un cortegiu de zeflemele, până la poarta haremului. Trezit din somn, şeful eunucilor aleargă să-i dea de ştire lui Terken despre sosirea lor. Acesteia îi revine sarcina să hotărască soarta rivalului fiului ei, dacă trebuie sugrumat sau doar orbit. Eunucul a dispărut pe lungul coridor, slab luminat, când, dintr-odată, izbucnesc țipete, chemări în ajutor şi hohote venite dinăuntru. Intrigați şi neliniştiți, ofițerii, care n-au putut să se abțină să nu pătrundă în zona interzisă, se izbesc de o bătrână slujnică vorbăreață : tocmai a fost descoperită, moartă în patul ei, Terken Hatun, având alături unealta crimei, perna mare şi moale care a înăbuşit-o. Un eunuc cu brațe puternice a dispărut; slujitoarea îşi aduce aminte că acesta fusese introdus în harem cu câțiva ani mai înainte, la recomandarea lui Nizam al-Mulk.

XXI

Stranie dilemă pentru partizanii lui Terken: sultana e moartă, dar principalul lor dușman e la discreția lor; cetatea e asediată, dar chiar cel care îi asediază le e prizonier. Ce să faci cu el? Djahane e aceea care i-a luat locul lui Terken ca strajă a copilului-sultan, înaintea ei se poartă discuția, pentru ca ea să hotărască. Până atunci, se dovedise plină de calități, dar moartea stăpânei sale i-a clătinat pământul sub picioare. Cui să i se adreseze, cu cine altcineva să se sfătuiască decât cu Omar?

Când acesta din urmă soseşte, o găseşte aşezată pe divanul lui Terken, la picioarele unei perdele trase, cu capul lăsat, cu părul răsfirându-i-se neglijent pe umeri. Sultanul se află lângă ea, îmbrăcat în întregime în mătase, cu un turban pe căpşor. Stă nemişcat pe perna sa; faţa îi e roşie şi plină de coşuri, ochii sunt pe jumătate închişi, are aerul că se plictiseşte.

Omar s-a apropiat de Djahane. I-a luat cu tandreţe mâna, şi-a trecut încetişor palma peste chipul ei. Şoptеşte :

— Tocmai mi s-a spus de Terken Hatun. Ai făcut bine să mă chemi.

începe să-i mângâie părul, dar Djahane îl respinge.

— Nu te-am chemat ca să mă mângâi. Ci ca să mă sfătuieşti într-o pricină de mare însemnătate.

Omar se dă un pas înapoi, îşi încrucişează braţele şi ascultă.

— Barkyaruk a fost atras într-o capcană, e prizonier în acest palat, părerile sunt împărţite în privinţa soartei care-i este menită. Unii cer uciderea lui, mai ales cei care i-au întins cursa, vor să fie siguri că nu vor răspunde niciodată în faţa lui pentru faptele lor. Alţii ar dori să cadă la înţelegere cu el, să-l pună pe tron, să-i câştige favorurile, nădăjduind că va uita păţania. Iar alţii spun să-l ţinem ostatic ca să ne târguim cu asediatorii. Ce cale ne sfătuieşti să urmăm?

— Şi ca să mă întrebi asta m-ai smuls dintre cărţile mele ?

Djahane se ridică în picioare, copleşită.

— Pricina aceasta nu ţi se pare îndeajuns de însemnată? Viaţa mea atârnă de ea. Soarta a mii de oameni, aceea a oraşului, a imperiului pot ţine de această hotărâre. Şi tu, Omar Khayyam, tu n-ai vrea să fii tulburat pentru atât de puţin!

— Ei bine, nu, nu vreau să fiu tulburat pentru atât de puţin!

A pornit către uşă; în clipa în care o deschide, se întoarce spre Djahane.

— întotdeauna îmi ceri sfatul după ce nelegiuirea a fost săvârşită. Ce vrei să le spun acum prietenilor tăi? Dacă-i sfătuiesc să-i dea drumul beizadelei, cum să le chezăşuiesc că mâine acesta nu va dori să le taie capetele? Dacă le dau povaţa de a-l ţine ostatic sau de a-l ucide, ajung părtaş cu ei. Lasă-mă departe de aceste certuri, Djahane, şi ţine-te şi tu departe de ele.

Se uită la ea cu milă.

— Un vlăstar de sultan turc ia locul unui alt vlăstar, un vizir îndepărtează un vizir, pentru numele lui Dumnezeu, Djahane, cum îți poți petrece tu cei mai frumoşi ani din viață în această cuşcă de fiare sălbatice? Lasă-le să se măcelărească între ele, să se ucidă şi să moară. Soarele va fi oare mai puțin strălucitor din această pricină, vinul va fi mai puțin suav?

— Coboară-ți glasul, Omar, îl sperii pe copil. Şi în odăile învecinate sunt urechi care ascultă.

Omar se încăpățânează:

— Nu m-ai chemat tu oare ca să-mi ceri sfatul? Ei bine, am să ți-l dau fără ocolişuri: părăseşte această sală, lasă în urmă acest palat, nu privi înapoi, nu-ți lua rămas-bun, nici măcar nu-ți strânge lucrurile, vino, dă-mi mâna, să ne întoarcem acasă, tu îți vei compune poemele, eu îmi voi cerceta stelele. In fiecare seară, vei veni să te ghemuieşti goală lângă mine, vinul tămâios ne va îndemna să cântăm, pentru noi lumea va înceta să mai existe, o vom străbate fără a o vedea, fără a o auzi, nici noroiul, nici sângele ei nu se va lipi de tălpile noastre.

Djahane are ochii aburiți.

— Dacă aş putea să revin la acea vârstă a nevinovăției, crezi că aş şovăi? Dar e prea târziu, am mers prea departe. Dacă mâine credincioşii lui Nizam al-Mulk cuceresc Isfahanul, nu mă vor cruța, sunt pe lista lor de condamnați.

— Am fost cel mai bun prieten al lui Nizam, am să te apăr, nu vor veni în casa mea ca să-mi smulgă soția de lângă mine.

— Deschide ochii, Omar, nu-i cunoşti pe aceşti oameni, nu se gândesc decât la răzbunare. Ieri, ți-au căutat pricină

pentru că i-ai salvat capul lui Hasan Sabbah; mâine, îți vor reproșa că ai ascuns-o pe Djahane și te vor ucide odată cu mine.

— Ei bine, fie, vom rămâne împreună, în casa noastră și, dacă soarta mea este să mor împreună cu tine, am să mă împac.

Ea se ridică din nou în picioare.

— Eu, eu nu mă împac! Mă aflu în palatul acesta, înconjurată de trupe care-mi sunt credincioase, într-un oraș care, de-acum înainte, îmi aparține, am să lupt până la capăt și, dacă mor, o voi face ca o sultană.

— Și cum mor oare sultanele? Otrăvite, înăbușite, sugrumate ! Sau la naștere ! Pompa nu te poate scăpa de mizeria omenească.

O lungă clipă se privesc în tăcere. Djahane se apropie, așază pe buzele lui Omar un sărut pe care-l dorește arzător, se lasă un moment în brațele lui. Dar el se îndepărtează, acest rămas-bun îi pare de nesuportat. O imploră pentru ultima oară:

— Dacă mai prețuiești cât de puțin dragostea noastră, vino cu mine, Djahane, masa e pusă pe terasă, un vânt ușor adie dinspre Munții Galbeni, în două ceasuri vom fi beți, vom merge la culcare. Servitorilor le voi spune să nu ne trezească decât atunci când Isfahanul își va fi schimbat stăpânul.

XXII

în acea seară, vântul din Isfahan poartă o mireasmă proaspătă de caisă. Dar cât de moarte sunt străzile! Khayyam îşi caută adăpost în observatorul său. De obicei, îi e de ajuns să intre acolo, să-şi întoarcă privirea spre cer, să simtă sub degete discurile gradate ale astrolabului, pentru ca toate grijile de pe lume să dispară. Nu şi de astă dată. Stelele sunt tăcute, nici o muzică, nici un murmur, nici o mărturisire. Omar nu le sâcâie, trebuie să aibă motive serioase să tacă. Se resemnează să se întoarcă acasă, merge încet, ţinând în mână o trestie care se abate, din când în când, spre un smoc de iarbă sau spre o creangă rebelă.

Acum stă lungit în camera sa, cu luminile stinse; braţele sale strâng cu disperare o Djahane imaginară, ochii îi sunt roşii de lacrimi şi de vin. în stânga sa, aşezate pe jos, o carafă, o cupă de argint, pe care o apucă din când în când cu o mână obosită, pentru lungi înghiţituri gânditoare şi dezamăgite. Buzele lui discută cu sine însuşi, cu Djahane, cu Nizam. Cu Dumnezeu, mai ales. Cine altcineva mai poate stăpâni acest univers care se descompune?

Doar în zori, istovit, cu capul înceţoşat, Omar se abandonează, în cele din urmă, somnului. Câte ore a dormit?

Un zgomot de paşi îl trezeşte, soarele, aflat deja în înaltul cerului, se strecoară printr-o despicătură a perdelei, îl sileşte să-şi apere ochii. II zăreşte atunci, în cadrul uşii, pe bărbatul a cărui sosire l-a tulburat. E înalt, cu mustăţi, îşi atinge uşor, cu palma, cu un gest părintesc, garda săbiei. Capul îi e înfăşurat într-un turban de un verde strălucitor. Iar pe umeri poartă mantia scurtă a ofiţerilor din Nizamiya.

— Cine eşti? întreabă Khayyam, cu gura căscată. Şi cine ţi-a dat putere asupra somnului meu?

— Stăpânul nu m-a văzut niciodată alături de Nizam al-Mulk? Eram garda lui de corp, eram umbra lui. Mă cheamă Vartan Armeanul.

Omar îşi aduce aminte acum, ceea ce nu-l linişteşte deloc. Simte cum nodurile unei frânghii se strâng de la grumaz spre măruntaie. Dar, chiar dacă-i e teamă, nu vrea să lase să se vadă nimic.

— Garda lui de corp şi umbra lui, zici ? Tu s-ar fi cuvenit, aşadar, să-l aperi de asasin ?

— Mi-a poruncit să mă ţin deoparte. Toată lumea ştie că şi-a dorit o asemenea moarte. Aş fi putut să omor un ucigaş, s-ar fi ivit altul. Cine sunt eu ca să mă amestec între stăpânul meu şi soartă?

— Şi ce doreşti ?

— Noaptea trecută, trupele noastre s-au strecurat în Isfahan. Garnizoana ni s-a alăturat. Sultanul Barkyaruk a fost eliberat. De acum înainte, cetatea îi aparţine.

Khayyam s-a ridicat în picioare.

— Djahane!

Un strigăt şi o întrebare neliniştită. Vartan nu spune nimic. Expresia îngrijorată a chipului său nu se potriveşte cu înfăţişarea-i războinică. Omar crede că citeşte

în privirea lui o monstruoasă mărturisire. Ofițerul murmură :

— Mi-aș fi dorit atât de mult s-o scap, aș fi fost atât de mândru să mă înfățișez înaintea ilustrului Khayyam, aducându-i soția nedemnă! Dar am ajuns prea târziu. Toți oamenii din palat fuseseră masacrați de soldați.

Omar a înaintat spre ofițer, l-a apucat cu toată puterea, fără a reuși, totuși, să-l clintească.

— Și ai venit să-mi aduci asta la cunoștință!

Celălalt își ține în continuare mâna pe garda săbiei. Nu și-a scos-o din teacă. Vorbește cu glas liniștit.

— Am venit pentru cu totul altceva. Ofițerii din Nizamiya au hotărât că trebuie să mori. Când leul e rănit, spun ei, e bine să-i dai lovitura din urmă. Am primit însărcinarea să te dau morții.

Khayyam e dintr-odată mai liniștit. Caută să-și păstreze demnitatea în cel din urmă ceas. Câți înțelepți și-au jertfit întreaga viață atingerii acestei culmi a condiției umane! Nu stăruie pentru viața lui. Cu totul dimpotrivă, simte, în fiecare clipă, retragerea fricii, se gândește mai ales la Djahane, nu se îndoiește că aceasta, la rându-i, a știut să fie demnă.

— Nu i-aș fi iertat niciodată pe cei care mi-au ucis soția, aș fi rămas toată viața dușmanul lor, aș fi visat mereu să-i văd în țeapă! Sunteți, într-adevăr, îndreptățiți să scăpați de mine!

— Nu e părerea mea, stăpâne. Eram cinci ofițeri care să hotărască, tovarășii mei ți-au dorit, cu toții, moartea, eu am fost singurul care s-a opus.

— Ai greșit. Tovarășii tăi îmi par mai înțelepți.

— Te-am văzut adesea împreună cu Nizam al-Mulk, stăteați la taclale ca un tată cu fiul său, el n-a încetat

niciodată să te iubească, în pofida intrigilor soției tale. Dacă se mai afla printre noi, nu te-ar fi condamnat. Şi ar fi iertat-o şi pe ea, pentru tine.

Khayyam îşi fixează de aproape oaspetele, ca şi cum de-abia atunci i-ar fi descoperit prezența.

— Dacă te împotriveai morții mele, de ce te-au ales să vii să mă execuți?

— Eu m-am oferit. Ceilalți te-ar fi ucis. Eu am de gând să te las în viață. Altfel crezi că aş fi continuat să vorbesc astfel cu tine?

— Şi ce le vei spune tovarăşilor tăi ?

— N-am să le spun nimic. Voi pleca. Paşii mei se vor alătura paşilor tăi.

— O spui atât de liniştit, ca şi cum ar fi o hotărâre gândită îndelung.

— Acesta e adevărul. Nu mă port pripit. Am fost cel mai credincios slujitor al lui Nizam al-Mulk, am crezut în el. Dacă Dumnezeu ar fi îngăduit-o, aş fi murit apărându-l. Dar de multă vreme hotărâsem că, dacă stăpânul avea să piară, nu i-aş mai fi slujit nici pe fiii, nici pe succesorii săi, şi aş fi părăsit pentru totdeauna meşteşugul săbiei. împrejurările morții sale m-au silit să-l ajut pentru ultima oară. Am fost părtaş la moartea lui Malik Şah, şi nu-mi pare rău: îşi trădase tutorele, părintele, pe omul care-l ridicase pe culmi; merita, aşadar, să moară. A trebuit să-l ucid, dar n-am devenit din această cauză un ucigaş. N-am vărsat niciodată sângele unei femei. Şi, când tovarăşii mei l-au trecut pe lista neagră pe Khayyam, am înțeles că venise clipa să plec, să-mi schimb viața, să mă transform în pustnic sau în poet rătăcitor. Dacă binevoieşti, stăpâne, adună-ți câteva lucruri şi hai să părăsim cât mai curând această cetate!

— Şi unde să mergem ?

— Vom apuca pe calea pe care o doreşti, te voi urma pretutindeni, ca un învăţăcel, iar sabia mea te va apăra. Ne vom întoarce când se va stinge tumultul.

în vreme ce ofiţerul pregăteşte caii, Omar îşi strânge în grabă manuscrisul, trusa de scris, plosca şi o pungă plină cu aur. Traversează, dintr-o parte în alta, oaza Isfahanului, până în mahalaua Marbin, situată la apus, fără ca soldaţii, numeroşi, totuşi, să se gândească să-i tulbure. Un cuvânt de-al lui Vartan, şi porţile se deschid, iar santinelele se dau la o parte cu respect. Această amabilitate nu întârzie să-l intrige pe Omar, care evită, totuşi, să-i pună întrebări tovarăşului său. Pentru moment, n-are altă alegere decât să aibă încredere în el.

Plecaseră de mai bine de un ceas când o gloată dezlănţuită vine să prade casa lui Khayyam şi să-i dea foc. La sfârşitul după-amiezii, observatorul e jefuit. La aceeaşi oră, trupul potolit al lui Djahane era îngropat la temelia zidului care mărgineşte grădina palatului.

Nici o lespede nu marchează locul mormântului ei pentru posteritate.

Parabolă extrasă din Manuscrisul de la Samarkand:

„Trei prieteni se plimbau pe platourile înalte din Persia. Se iveşte o panteră, ea închipuia întreaga cruzime a lumii.

Pantera îi privi îndelung pe cei trei bărbaţi, apoi alergă spre ei.

Primul era cel mai vârstnic, mai bogat, mai puternic. Strigă: «Sunt stăpânul acestor locuri, nu voi îngădui niciodată unei fiare sălbatice să pustiască pământurile care-mi aparţin». Era întovărăşit de doi câini de vânătoare,

le dădu drumul împotriva panterei, aceştia o muşcară, dar ea ajunse şi mai viguroasă, îi doborî, sări asupra stăpânului lor şi îi sfâşie rărunchii.

Aceea fu soarta lui Nizam al-Mulk.

Cel de-al doilea îşi spuse: «Sunt un cărturar, oricine mă cinsteşte şi mă respectă, de ce aş îngădui ca destinul meu să se decidă între câini şi panteră?». întoarse spatele şi fugi fără să mai aştepte deznodământul luptei. De atunci, a rătăcit din grotă în grotă, din colibă-n colibă, convins că fiara se găsea tot timpul pe urmele lui.

Aceea fu soarta lui Omar Khayyam.

Cel de-al treilea era un om credincios. înainta către panteră cu palmele deschise, cu privirea dominatoare, cu vorbe pline de convingere. «Fii bine-venită pe aceste pământuri», îi spuse el. «Tovarăşii mei erau mai bogaţi decât mine, tu i-ai despuiat, ei erau mai mândri, tu i-ai înjosit». Fiara asculta, fermecată, îmblânzită. Căpătă putere asupra ei, reuşi s-o domesticească. De atunci, nici o panteră nu cutează să se apropie de el, iar oamenii se ţin la distanţă."

Manuscrisul conchide: „Când vine vremea răsturnărilor, nimeni nu-i poate opri cursul, nimeni nu-i poate fugi din cale, unii reuşesc să se slujească de ea. Mai mult ca oricine altcineva, Hasan Sabbah a ştiut să îmblânzească cruzimea lumii. A semănat frică pretutindeni în jurul său; ca să-şi pregătească, în fortăreaţa de la Alamut, un mic adăpost liniştit".

De cum a pus mâna pe fortăreaţă, Hasan Sabbah a început lucrări care să-i asigure o totală izolare faţă de lumea din afară. Avea nevoie, în primul rând, să facă imposibilă orice pătrundere inamică. îmbunătăţi, aşadar,

datorită unor construcţii judicioase, însuşirile deja excepţionale ale locului, astupând cu bucăţi de zid cel mai mic culoar de trecere între cele două coline.

Dar fortificaţiile nu i-au fost de ajuns lui Hasan. Chiar dacă asaltul era cu neputinţă, asediatorii ar fi putut să-i vină de hac fortăreţei sale prin foame şi sete. Aşa se termină cea mai mare parte a asediilor. Şi, în această privinţă, Alamutul este deosebit de vulnerabil, neavând decât slabe resurse de apă potabilă. Marele Maestru a găsit, aşadar, modul de a para. In loc să-şi extragă apa din râurile învecinate, a săpat în munte o impresionantă reţea de cisterne şi de canale, pentru a strânge apa de ploaie şi pe aceea rezultată din topirea zăpezilor. Când vizităm astăzi ruinele castelului, putem încă admira, în marea încăpere în care locuia Hasan, un „bazin miraculos" care se umple pe măsură ce se goleşte şi care, minune de ingeniozitate, nu dă niciodată pe dinafară.

în privinţa proviziilor, Marele Maestru a pregătit puţuri în care se înmagazinează uleiul, oţetul şi mierea; el a strâns, de asemenea, orz, seu de oaie şi fructe uscate, în cantităţi considerabile, suficiente pentru a rezista unei încercuiri totale vreme de aproape un an. Ceea ce, în epocă, depăşea cu mult posibilităţile de rezistenţă ale asediatorilor. Mai ales într-o regiune în care iarna e aspră.

Hasan dispune, astfel, de o pavăză fără fisură; deţine, dacă se poate spune aşa, o armă defensivă absolută. Prin ucigaşii săi devotaţi, posedă, de asemenea, arma ofensivă absolută. Cum să-ţi iei, în fapt, măsuri de prevedere împotriva unui om decis să moară? Totul se întemeiază pe descurajare, personalităţile de rang înalt, se ştie, se înconjoară de o gardă cu un aspect terifiant, care-l face

pe orice eventual agresor să se teamă de o moarte inevitabilă. Dar dacă agresorul nu se teme de moarte? Dacă e convins că martirajul este o cale mai scurtă spre paradis ? Dacă are tot timpul în memorie cuvintele Predicatorului: „Nu sunteți făcuți pentru această lume, ci pentru cealaltă. Un peşte s-ar teme oare dacă ar fi amenințat să fie aruncat în mare?" Dacă, în plus, asasinul a reuşit să se strecoare în anturajul victimei? Atunci nu se mai poate face nimic spre a-l opri. „Sunt mai puțin puternic decât sultanul, dar îți pot aduce vătămări mai mari decât îți poate aduce el", îi scrisese într-o zi Hasan unui guvernator de provincie.

După ce şi-a făurit astfel maşinile de război cele mai desăvârşite care se pot imagina, Hasan Sabbah s-a instalat în fortăreața sa şi n-a mai părăsit-o niciodată; biografii susțin chiar că, de-a lungul ultimilor treizeci de ani ai vieții sale, n-a ieşit decât de două ori din casă, şi în acele două ocazii s-a urcat pe acoperiş! Dimineața şi seara, era acolo, aşezat cu picioarele încrucişate pe o rogojină pe care trupul său o tocise, dar pe care n-a vrut niciodată s-o schimbe sau s-o repare. Dădea instrucțiuni, scria, îşi punea ucigaşii pe urmele duşmanilor. Şi, de cinci ori pe zi, se ruga, pe aceeaşi rogojină, împreună cu vizitatorii de moment.

Pentru cei care n-au avut niciodată prilejul să viziteze ruinele de la Alamut, nu este, fără îndoială, inutil să precizăm că acest loc nu şi-ar fi dobândit o asemenea importanță în istorie dacă n-ar fi avut, drept unic avantaj, faptul de a fi greu accesibil şi dacă n-ar fi existat, în vârful unui pisc stâncos, un platou îndeajuns de larg ca să cuprindă un oraş sau măcar un sat mai mare. în vremea Asasinilor, se ajungea acolo printr-un tunel strâmt,

situat la răsărit, tunel care dădea spre fortăreaţa de jos, cu străzi încâlcite, cu căsuţe de lut aflate la adăpostul zidurilor; traversând meydane-v\, piaţa mare, locul unde se aduna comunitatea întreagă, se ajungea la fortăreaţa de sus. Aceasta avea forma unei sticle culcate, largă la răsărit şi cu gâtul alungit spre apus. Intrarea îngustă era un coridor foarte bine păzit. Casa lui Hasan se găsea la capătul lui. Singura ei fereastră dădea spre o prăpastie. Fortăreaţă în fortăreaţă.

Prin uciderile spectaculoase pe care le-a poruncit, prin legendele care s-au ţesut în jurul lui, al sectei şi al castelului său, Marele Maestru al Asasinilor a terorizat vreme îndelungată Răsăritul şi Apusul. In fiecare cetate musulmană, au căzut înalţi demnitari; cruciaţii au avut de jelit două sau trei victime de prim rang. Dar, şi asta se uită prea adesea, teroarea şi-a început domnia la Alamut.

Ce stăpânire e mai rea decât aceea a virtuţii militante ? Predicatorul suprem voi să le orânduiască adepţilor săi fiecare clipă a vieţii. Interzise toate instrumentele muzicale; dacă descoperea cel mai mic flaut, îl spărgea în public, îl arunca în flăcări; vinovatul era pus în fiare şi ciomăgit zdravăn, înainte de a fi expulzat din comunitate. Uzul băuturilor alcoolizate era încă şi mai aspru pedepsit. Propriul fiu al lui Hasan, surprins într-o seară, de către tatăl său, ameţit de vin, a fost condamnat la moarte pe loc; în ciuda implorărilor mamei sale, a fost decapitat a doua zi, în zori. Ca exemplu. Nimeni altcineva nu mai îndrăzni să pună gura pe băutură.

Judecata din Alamut era dintre cele mai expeditive. Se povesteşte că o crimă a fost săvârşită, într-o bună zi,

în incinta fortăreței. Un martor l-a acuzat pe cel de-al doilea fiu al lui Hasan. Fără să mai încerce să-i verifice spusele, acesta din urmă a poruncit să fie retezat capul ultimului său fiu. Peste câteva zile, adevăratul vinovat mărturisea; era, la rându-i, decapitat.

Biografii Marelui Maestru amintesc masacrarea fiilor acestuia spre a-i ilustra rigoarea şi imparţialitatea; precizează că obştea de la Alamut a devenit, cu ajutorul acestor pedepse exemplare, o oază de virtute şi moralitate, ceea ce e lesne de crezut; se ştie, totuşi, din diverse surse, că, în ajunul acestor execuţii, unica soţie a lui Hasan, ca şi fiii acestuia, s-au răzvrătit împotriva autorităţii sale, că el a poruncit alungarea lor din Alamut şi că şi-a povăţuit succesorii să acţioneze şi pe viitor în acelaşi fel, spre a evita ca influenţele feminine să le strice dreapta judecată.

Să se retragă din lume, să facă gol în jurul persoanei sale, să se înconjoare de ziduri de piatră şi de teamă, acesta pare să fi fost visul nebunesc al lui Hasan Sabbah.

Dar acest vid începe să-l înăbuşe. Regii cei mai puternici au nebuni sau tovarăşi veseli ca să uşureze irespirabila rigoare care-i învăluie. Bărbatul cu ochii bulbucaţi este cu desăvârşire singur, zidit în fortăreaţa sa, închis în casa sa, închis în sine însuşi. Nimeni căruia să-i vorbească, nimic altceva decât supuşi 'docili, slugi mute, adepţi fascinaţi.

Dintre toate fiinţele pe care le-a cunoscut, nu există decât una cu care ştie că mai poate vorbi, dacă nu de la prieten la prieten, măcar de la om la om. Şi acesta este Khayyam. O scrisoare în care disperarea se ascunde sub un strat gros de orgoliu:

„în loc să trăieşti ca un fugar, de ce n-ai veni la Alamut? Asemenea ţie, am fost prigonit; acum, eu sunt cel care prigoneşte. Aici vei fi apărat, îngrijit, respectat, şi toţi emirii Pământului nu ţi-ar mai putea atinge nici măcar un fir de păr de pe cap. Am adunat o uriaşă bibliotecă, vei găsi acolo lucrările cele mai rare, vei putea să citeşti şi să scrii după voie. îţi vei dobândi aici liniştea".

XXIII

De când a părăsit Isfahanul, Khayyam duce, în fapt, o existenţă de fugar şi de proscris. Când merge la Bagdad, califul îi interzice să vorbească în public sau să-i primească pe numeroşii admiratori care i se înghesuie la poartă. Când vizitează Mecca, detractorii săi rânjesc la unison: „Pelerinaj de ochii lumii!" Când, la întoarcere, trece prin Basra, fiul cadiului vine să-i ceară, pe tonul cel mai politicos din lume, să-şi scurteze şederea.

Destinul său devine, în acea perioadă, unul dintre cele mai uimitoare. Nimeni nu-i contestă geniul, nici erudiţia; pretutindeni unde merge, adevărate mulţimi de oameni de litere se strâng împrejurul lui. I se pun întrebări despre astrologie, despre algebră, despre medicină şi chiar despre chestiuni religioase. E ascultat cu pioşenie. Dar, inevitabil, la câteva zile sau la câteva săptămâni după sosirea sa, se organizează o cabală, punându-i-se în seamă tot soiul de calomnii. E considerat necredincios sau eretic, e amintită prietenia sa cu Hasan Sabbah, se reiau, uneori, acuzaţiile de alchimie deja proferate la Samarkand, i se trimit provocatori zeloşi care-i tulbură taifasurile, sunt ameninţaţi cu represalii cei care cutează să-l găzduiască. De obicei, nu stăruie. De îndată ce simte că atmosfera a devenit apăsătoare,

simulează o boală ca să nu mai apară în public. Şi nu întârzie să-şi vadă de drum. Spre un alt popas. Care va fi la fel de scurt, la fel de primejdios.

Venerat şi blestemat, fără alt tovarăş decât Vartan, se află veşnic în căutarea unui acoperiş, a unui protector şi a unui mecena. Pentru că pensia generoasă pe care i-o alocase Nizam nu-i mai e plătită de la moartea acestuia din urmă, e constrâns să viziteze emiri, guvernatori, să le întocmească horoscoape lunare. Dar, deşi se află adesea în nevoie, ştie să primească ce i se cuvine fără a înclina capul.

Se povesteşte că un vizir, uimit să-l audă pe Omar cerând o sumă de cinci mii de dinari de aur, i-ar fi aruncat:

— Ştii tu oare că nici măcar eu nu sunt astfel răsplătit?

— E cât se poate de firesc, i-o întoarce Khayyam.

— Şi de ce, mă rog?

— Pentru că înțelepți asemenea mie nu există decât câțiva într-un veac, în vreme ce viziri ca tine s-ar putea numi câte cinci sute pe an.

Cronicarii afirmă că înaltul personaj a ştiut să râdă copios, apoi să-i îndeplinească lui Khayyam toate cererile, recunoscând, cu curtoazie, justețea unei ecuații atât de orgolioase.

„Nici un sultan nu-i mai fericit decât mine, nici un cerşetor nu e mai trist", scrie Omar în acea perioadă.

Anii trec, îl regăsim, în 1114, în cetatea Merv, străvechea capitală a Khorasanului, dintotdeauna celebră pentru țesăturile de mătase şi pentru cele zece biblioteci ale sale, dar lipsită, de câtăva vreme, de orice rol politic.

Ca să dea un nou lustru curții sale șterse, suveranul de acolo caută să atragă celebritățile momentului. Știe cum să-l seducă pe Khayyam: propunându-i să-i construiască un observator asemănător, din toate punctele de vedere, celui din Isfahan. La șaptezeci de ani, Omar nu mai visează decât la asta, acceptă cu un entuziasm de adolescent, se înhamă la proiect. în curând, clădirea se înalță pe o colină, în cartierul Bab Sendjan, în mijlocul unei grădini de narcise galbene și de duzi albi.

Vreme de doi ani, Omar e fericit, lucrează cu îndârjire; efectuează, ni se spune, experiențe uluitoare în privința previziunii meteorologice, cunoașterea sa asupra cerului îngăduindu-i să descrie, cu exactitate, schimbările de climă pentru cinci zile succesive. își dezvoltă, în egală măsură, teoriile matematice, deosebit de avansate; va fi nevoie să se ajungă în secolul al XIX-lea pentru ca savanții europeni să recunoască în el un genial precursor al geometriilor neeuclidiene. Scrie și rubaiate, stimulat, pesemne, de calitatea excepțională a viilor din Merv.

Toate acestea au, evident, și un preț. Omar are obligația să asiste la interminabilele ceremonii de la palat, să-și prezinte, cu solemnitate, omagiile suveranului, cu prilejul fiecărei sărbători, fiecărei circumcizii princiare, fiecărei întoarceri de la vânătoare sau din campanie, și să fie adesea prezent la divan, gata să arunce o vorbă de spirit, un citat, un vers de circumstanță. Aceste adunări îl istovesc. Dincolo de impresia de a fi îmbrăcat blana unui urs dresat, simte mereu că pierde la palat un timp prețios pe care l-ar fi folosit mai bine la masa de lucru. Fără a mai lua în seamă riscul de a trăi acolo întâmplări neplăcute.

Ca în acea rece zi de februarie, când i s-a căutat nod în papură, într-o dispută memorabilă, legată de un catren

de tinerețe ajuns la urechea unui invidios. Divanul colcăie, în acea zi, de literați cu turban, monarhul e copleşit, îşi contemplă curtea cu o deplină fericire.

Când soseşte Omar, disputa e deja angajată în chestiunea care-i frământa atunci pe clerici: „Universul ar fi putut fi mai bine creat?" Cei care răspund „da" pot fi acuzați de nelegiuire, pentru că insinuează că Dumnezeu n-a avut destulă grijă de creația lui. Cei care spun „nu" pot fi şi ei acuzați de nelegiuire, pentru că lasă să se înțeleagă că Preaînaltul ar fi incapabil să facă un lucru mai bun.

Se discută categoric, se gesticulează. Khayyam se mulțumeşte să observe neatent mimica fiecăruia. Dar un orator îl numeşte, îi elogiază ştiința şi îi cere părerea. Omar îşi drege glasul. N-a rostit încă nici o silabă, când marele cadiu din Merv, care n-a prețuit niciodată prezența lui Khayyam în cetatea sa, nici, mai ales, considerația cu care acesta e mereu înconjurat, sare de la locul său, îndreptând către Omar un deget acuzator.

— Nu ştiam că un necredincios îşi poate da cu părerea în pricini de credință!

Omar schițează un zâmbet obosit, dar îngrijorat.

— Ce-ți dă dreptul să mă numeşti necredincios? Aşteaptă măcar să mă auzi!

— N-am nevoie să te aud. Nu ție ți se pune oare în seamă versul: „Dacă, pentru că fac rău, Tu cu răul mă pedepseşti, spune-mi, / între Tine şi mine, unde-i diferența, îmi spui?" Omul care proferează astfel de cuvinte nu este un necredincios?

Omar ridică din umeri.

— Dacă n-aş crede că Dumnezeu există, nu I-aş vorbi!

— Pe ce ton? rânjeşte cadiul.

— Sultanilor şi cadiilor trebuie să le vorbeşti cu ocolişuri. Nu şi Creatorului. Dumnezeu e mare, El n-are ce face cu vorbele noastre mărunte şi cu micile noastre l.emenele. M-a făcut gânditor, deci gândesc, şi îi dăruiesc, fără prefăcătorie, rodul gândirii mele.

In faţa murmurelor de aprobare ale asistenţei, cadiul se retrage, mormăind ameninţări. După ce a râs, suveranul e cuprins de îngrijorare, se teme de urmări în anumite cartiere. Cum chipul i s-a întunecat, oaspeţii se grăbesc să se retragă.

Intorcându-se acasă în tovărăşia lui Vartan, Omar blestemă viaţa de curte, capcanele şi frivolităţile ei, făgăduindu-şi să părăsească Mervul cât mai curând; ciracul său nu-l prea ia în seamă, e a şaptea oară când stăpânul il ameninţă cu plecarea; a doua zi, de obicei mai resemnat, îşi reia cercetările, timpul care trece îl va consola.

In acea seară, odată intrat în odaia lui, Omar transcrie în carte un catren plin de ciudă care se încheie astfel:

Schimbă-ţi turbanul pe vin
Şi, fără regret, pune-ţi o tichie de lână!

Apoi strecoară manuscrisul în ascunzişul său obişnuit, intre pat şi perete. Când se trezeşte, vrea să-şi recitească rubaiul, un cuvânt i se pare nelalocul lui. Mâna caută pe dibuite, prinde cartea. Şi, deschizând-o, Omar descoperă scrisoarea lui Hasan Sabbah, strecurată între două pagini in timpul somnului.

Intr-o clipă, Khayyam recunoaşte scrisul şi acea semnătură convenită între ei de acum patruzeci de ani: „Prietenul întâlnit în caravanseraiul din Kashan". Citind, nu-şi

poate înăbuşi un hohot de râs. Vartan, de-abia trezit în odaia vecină, vine să vadă ce-l poate distra atâta pe stăpânul său, după sângele rău din ajun.

— Tocmai am primit o invitaţie generoasă: găzduiţi, plătiţi, apăraţi până la capătul vieţii.

— De ce mare stăpânitor ?

— Cel din Alamut.

Vartan tresare. Se simte vinovat.

— Cum de-a putut ajunge scrisoarea până aici? Am cercetat toate ieşirile înainte de culcare!

— Nu încerca să afli. Sultanii şi calini înşişi au renunţat să se mai apere. Când Hasan hotărăşte să-ţi trimită o misivă sau o lamă de pumnal, e sigur că ai să le primeşti, fie că porţile îţi sunt larg deschise, fie zăvorâte.

Discipolul apropie scrisoarea de mustaţă, o adulmecă zgomotos, apoi o citeşte şi o reciteşte.

— Diavolul ăsta nu se înşeală, poate, conchide el. Tot la Alamut siguranţa ta ar fi cel mai bine chezăşuită. La urma urmei, Hasan ţi-e prietenul cel mai vechi.

— Deocamdată, cel mai vechi prieten mi-e vinul nou de Merv!

Cu o plăcere copilărească, Omar începe să rupă foaia într-o mulţime de bucăţele pe care le azvârle în aer; şi, privindu-le cum plutesc şi cum se răsucesc în cădere, reia vorba:

— Ce avem de împărtăşit, acest om şi cu mine? Eu sunt un adorator al vieţii, iar el un idolatru al morţii. Eu am scris: „Dacă nu ştii să iubeşti, la ce-ţi slujeşte oare faptul că soarele răsare şi apune?" Hasan le cere oamenilor săi să uite dragostea, muzica, poezia, vinul, soarele. Disprețuieşte ce are Creaţia mai frumos şi cutează să rostească numele Creatorului. Şi îndrăzneşte să făgăduiască paradisul!

Crede-mă, dacă fortăreaţa lui ar fi poarta raiului, m-aş lipsi de rai! Nu voi pune niciodată piciorul în acea spe-I uncă de cucernici prefăcuţi!

Vartan se aşază, îşi freacă apăsat ceafa, înainte de a rosti, pe tonul cel mai deznădăjduit:

— Pentru că acesta ţi-e răspunsul, e vremea să-ţi dezvălui o taină veche. Nu te-ai întrebat niciodată de ce, când am fugit din Isfahan, soldaţii ne-au lăsat să spălăm putina cu atâta uşurinţă?

— Lucrul acesta mi-a dat întotdeauna de gândit. Dar, cum de ani de zile n-am văzut, din partea ta, decât credinţă, devotament şi afecţiune filială, n-am vrut nicicând să tulbur trecutul.

— In acea zi, ofiţerii din Nizamiya ştiau că aveam să te salvez şi să plec împreună cu tine. Asta făcea parte dintr-o viclenie pe care o născocisem eu.

înainte de a continua, îi toarnă stăpânului şi sieşi o foarte necesară cupă plină ochi cu vin rubiniu.

— Nu uita că pe lista condamnaţilor, întocmită de mâna lui Nizam al-Mulk, exista un om la care n-am reuşit niciodată să ajungem, Hasan Sabbah. Nu el este oare principalul vinovat pentru moartea vizirului? Planul meu era simplu: să plec împreună cu tine, în speranţa că ai căuta scăpare la Alamut. Te-aş fi întovărăşit acolo, ccrându-ţi să nu-mi dezvălui numele, şi aş fi găsit un prilej să-i scap pe musulmani şi lumea întreagă de acest diavol. Numai că tu te-ai încăpăţânat să nu pui niciodată piciorul în posomorâta fortăreaţă.

— Cu toate acestea, ai rămas alături de mine în tot acest timp.

— La început, credeam că va fi de ajuns să am răbdare, că, atunci când vei fi alungat din cincisprezece oraşe

unul după altul, te vei îndupleca să iei calea Alamutului. Apoi anii au trecut, m-am legat de tine, tovarăşii mei s-au risipit în cele patru colţuri ale imperiului, hotărârea mea a slăbit. Şi iată cum a salvat Omar Khayyam, pentru a doua oară, viaţa lui Hasan Sabbah.

— încetează să te plângi, poate că ţie ţi-am salvat viaţa.

— E adevărat că trebuie să fie bine apărat în bârlogul său.

Vartan nu-şi poate ascunde o urmă de amărăciune, de care Khayyam râde.

— Acestea fiind spuse, dacă mi-ai fi dezvăluit gândul tău, poate că te-aş fi dus la Alamut.

învăţăcelul a sărit de pe locul său.

— Adevărat grăieşti?

— Nu. Aşază-te la loc! Am spus-o doar ca să ai păreri de rău. în pofida a tot ce-a putut săvârşi Hasan, dacă l-aş vedea, în clipa de faţă, pe cale de a se îneca în râul Murghab, i-aş întinde mâna ca să-l salvez.

— Eu i-aş afunda cu putere capul sub apă! Cu toate acestea, hotărârea ta mă întăreşte. Pentru că eşti în stare de asemenea cuvinte şi de asemenea fapte am hotărât să rămân în tovărăşia ta. Şi nu-mi pare rău.

Khayyam îşi strânge îndelung ucenicul în braţe.

— Sunt fericit că îndoielile în privinţa ta s-au risipit. Sunt bătrân de-acum, am nevoie să ştiu că, alături de mine, se află un om de încredere. Din pricina acestui manuscris. E lucrul cel mai de preţ pe care-l am. Ca să înfrunte lumea, Hasan a clădit Alamutul; eu n-am înălţat decât acest mărunt castel de hârtie, dar sunt încredinţat că va dăinui mai mult ca Alamutul. Acesta mi-e rămăşagul, aceasta mi-e mândria. Şi nimic nu mă sperie mai

mult decât să mă gândesc că, la moartea-mi, manuscrisul poate cădea în mâini uşuratice sau răuvoitoare.

Cu un gest oarecum ceremonios, îi întinde cartea tainică l ui Vartan:

— Poţi s-o deschizi, pentru că tu îi vei fi străjer.

Ciracul e mişcat.

— Va fi avut altcineva acest privilegiu înaintea mea?

— Două persoane. Djahane, după o ceartă la Samarkand. Şi Hasan, când am locuit în aceeaşi odaie, la Isfahan.

— Aveai încredere în el, pe vremea aceea?

— Ca să spun drept, nu. Dar aveam adesea poftă de scris, iar el sfârşise prin a vedea manuscrisul. Am preferat, aşadar, să i-l arăt eu însumi, pentru că putea oricum să-l citească fără ştirea mea. Şi, în afară de asta, îl credeam în stare să păstreze o taină.

— Ştie foarte bine să păstreze o taină. Dar ca s-o folosească mai bine împotriva ta.

De atunci înainte, manuscrisul avea să-şi petreacă nopţile în odaia lui Vartan. La cel mai mic zgomot, fostul ofiţer e în picioare, cu sabia învârtindu-se deasupra capului, cu urechile ciulite; cercetează fiecare încăpere din casă, apoi iese să facă un rond prin grădină. La întoarcere, nu reuşeşte întotdeauna să adoarmă la loc, şi atunci aprinde o lampă de pe masă, citeşte un catren pe care-l învaţă pe dinafară, apoi îl repetă fără încetare în minte, ca să-i înţeleagă semnificaţia cea mai profundă. Şi căutând să ghicească în ce împrejurări l-a putut scrie stăpânul său.

La capătul câtorva nopţi tulburate, în mintea lui prinde contur o idee pe care Omar o primeşte bine : să redacteze, pe marginea lăsată liberă de rubaiate, istoria manuscrisului şi, pe această cale, pe aceea a lui Khayyam însuşi,

copilăria de la Nishapur, tinereţea de la Samarkand, faima de la Isfahan, întâlnirile cu Abu Taher, Djahane, Hasan, Nizam şi mulţi alţii. Aşadar, sub supravegherea lui Khayyam, uneori chiar sub dictarea lui, sunt scrise primele pagini ale cronicii. Vartan îşi dă toată osteneala, reîncepe de zece, de cincisprezece ori fiecare frază pe o foaie volantă, înainte de a o transcrie, cu o caligrafie colţuroasă, fină, laborioasă. Care, într-o bună zi, se întrerupe cu brutalitate, la mijlocul unei fraze.

Omar s-a trezit devreme, în acea dimineaţă. II strigă pe Vartan, care nu răspunde. încă o noapte petrecută scriind, îşi spune părinteşte Khayyam. îl lasă să se odihnească, îşi toarnă duşca de dimineaţă, mai întâi doar un deget de vin, pe care-l soarbe dintr-o înghiţitură, apoi un pocal plin, pe care-l ia cu el pentru o plimbare prin grădină. Face un ocol, se desfată suflând roua rămasă pe flori, apoi se duce să culeagă dude albe, pe care le aşază, zemoase, pe limbă şi le striveşte de cerul gurii, la fiecare înghiţitură de vin.

Astfel încât, atunci când se hotărăşte să se întoarcă, s-a scurs deja mai bine de un ceas. E vremea ca Vartan să se trezească. Nu-l mai strigă, intră direct în odaia lui. Ca să-l găsească întins la pământ, cu gâtul negru de sânge, cu gura şi cu ochii deschişi ca într-o ultimă chemare înăbuşită.

Şi, pe masă, între lampă şi trusa de scris, pumnalul crimei, înfăşurat într-o foaie mototolită, căreia Omar îi desface marginile ca să citească: „Manuscrisul ţi-a luat-o înainte pe calea Alamutului".

XXIV

Omar Khayyam şi-a plâns ucenicul, aşa cum îşi plânsese alţi prieteni, cu aceeaşi demnitate, cu aceeaşi resemnare, cu aceeaşi durere cuviincioasă. „Băuserăm acelaşi vin, numai că ei s-au îmbătat cu două-trei rânduri înainte de mine." Cu toate acestea, de ce să tăgăduiască, pierderea manuscrisului l-a mâhnit cel mai profund. Ar fi putut, desigur, să-l refacă; şi-ar fi amintit cea mai măruntă inflexiune. Se pare că n-a dorit-o; în orice caz, dintr-o asemenea retranscriere nu dăinuie nici cea mai mică urmă. Se pare că Omar Khayyam va fi tras, din răpirea manuscrisului său, o învăţătură înţeleaptă: nu va mai căuta nicicând să influenţeze cursul viitorului, nici al său, nici al poemelor sale.

Părăseşte în curând Mervul. Nu pentru Alamut - nici măcar o singură dată nu-i va trece prin minte să se ducă acolo! -, ci pentru oraşul său natal. „E vremea, îşi spune, să pun capăt rătăcirii mele. Nishapurul a fost primul meu popas în viaţă, nu-i în firea lucrurilor să fie şi ultimul?" Acolo va trăi de atunci înainte, înconjurat de câţiva apropiaţi, de o soră mai mică, de un cumnat îndatoritor, de nepoţi, de o nepoată, mai ales, care va căpăta cea mai mare parte din tandreţea lui tomnatică. înconjurat,

de asemenea, de cărțile sale. Nu mai scrie, dar citeşte neostenit operele maeştrilor săi.

într-o zi în care stă aşezat, ca de obicei, în odaia sa, având pe genunchi Cartea tămăduirii a lui Avicenna, deschisă la capitolul intitulat „Unul şi Multiplul", Omar simte cum îl cuprinde o durere surdă. îşi aşază scobitoarea de aur, pe care o ține în mână, între foi, ca să însemneze pagina, închide cartea la loc, îi cheamă pe ai săi ca să-şi dicteze testamentul. Apoi rosteşte o rugăciune care se sfârşeşte cu aceste cuvinte: „Doamne, Tu ştii că am căutat să Te pătrund cât am putut. Iartă-mă dacă această cunoaştere de Tine mi-a fost singura cale spre Tine!"

N-a mai deschis ochii. Era pe 4 decembrie 1131. Omar Khayyam se afla în cel de-al optzeci şi patrulea an de viață, se născuse la 18 iunie 1048, în zori. Faptul că se cunoaşte cu o asemenea precizie data naşterii unei personalități din acea epocă îndepărtată este cu totul excepțional. Numai că Omar dovedea, în această privință, preocupările unui astrolog. După toate aparențele, îi pusese întrebări mamei ca să-şi afle ascendentul (în Gemeni) şi pentru a stabili poziția Soarelui, a lui Mercur şi a lui Jupiter la momentul venirii sale pe lume. Aşa îşi trasase astrograma pe care avusese grijă s-o comunice cronicarului Beihaki.

Un alt contemporan al său, scriitorul Nizami Aruzi, povesteşte: „îl întâlnisem pe Omar Khayyam, cu douăzeci de ani înainte de moarte, în cetatea Balkh. Găzduise la un notabil, în strada Neguțătorilor de Sclavi, şi, ținând seama de faima lui, îl urmăream ca o umbră, ca să-i sorb fiecare cuvânt. Aşa l-am auzit zicând: «Mormântul meu se va găsi într-un asemenea loc încât, în fiecare primăvară,

vântul din nord va presăra acolo flori». Pe moment, aceste cuvinte mi s-au părut lipsite de noimă; cu toate acestea, ştiam că un om ca el nu putea să vorbească fără chibzuinţă".

Martorul continuă: „Am trecut prin Nishapur la patru ani după moartea lui Khayyam. Cum îi purtam veneraţia pe care o datorăm unui maestru al ştiinţei, m-am dus în pelerinaj la locul său de veci. O călăuză m-a condus la cimitir. Luând-o la dreapta după intrare, am văzut mormântul, rezemat de zidul unei grădini. Peri şi piersici îşi întindeau peste el ramurile, care-şi presăraseră florile deasupra criptei, astfel încât aceasta era ascunsă sub un covor de petale".

Cu oceanul s-a unit picătura de apă.
Un fir de praf din nou s-a prins de pământ.
Tu poţi să-mi spui de ce-ai venit pe lume?
A venit o muscă, a zburat apoi.

Omar Khayyam s-a înşelat. Căci, departe de a fi atât de trecătoare pe cât spune el, existenţa sa de-abia începuse. Sau, cel puţin, aceea a catrenelor sale. Dar oare nu lor le dorea poetul nemurirea pe care nu cuteza să o nădăjduiască pentru sine?

Cei care, la Alamut, se bucurau de groaznicul privilegiu de a se găsi în preajma lui Hasan Sabbah nu puteau să nu remarce, într-o firidă săpată în zid şi închisă cu zăbrele dese, forma unei cărţi. Nu se ştia ce carte era, nu îndrăzneau să-l întrebe pe Predicatorul suprem, se presupunea că acesta avea motivele sale să nu o păstreze în marea bibliotecă în care se găseau, totuşi, lucrările care închideau în ele adevărurile de nespus.

Când a murit Hasan, în vârstă de aproape optzeci de ani, locțiitorul pe care-l desemnase ca să-i urmeze n-a cutezat să se instaleze în sălaşul maestrului său; şi încă şi mai puțin cuteză să deschidă misteriosul grilaj. La multă vreme de la dispariția fondatorului, locuitorii din Alamut rămâneau îngroziți la simpla vedere a zidurilor care-l adăpostiseră pe acesta; se fereau să se aventureze spre acele încăperi, de atunci nelocuite, de teamă să nu-i întâlnească umbra. Viața ordinului se supunea mai departe regulilor pe care le impusese Hasan; asceza cea mai aspră era condiția permanentă a membrilor comunității. Nici o abatere, nici o plăcere; şi, față de lumea din afară, mai multă violență, mai multe asasinate ca niciodată, măcar pentru a demonstra că moartea căpeteniei nu slăbise cu nimic hotărârea credincioşilor.

Aceştia acceptau oare de bunăvoie această asprime? Din ce în ce mai puțin. Se făceau auzite unele murmure. Nu atâta din partea celor bătrâni, care ajunseseră la Alamut din timpul vieții lui Hasan; aceia trăiau încă sub amintirea persecuțiilor suferite în ținuturile lor de baştină, se temeau ca slăbiciunea cea mai mică să nu-i facă mai vulnerabili. Aceştia deveneau, totuşi, mai puțin numeroşi în fiecare zi, fortăreața era de-acum locuită de fiii şi nepoții lor. Cu toții, din leagăn, fuseseră, desigur, supuşi celei mai riguroase îndoctrinări, care-i obliga să învețe şi să respecte apăsătoarele porunci ale lui Hasan, ca şi cum ar fi reprezentat Cuvântul revelat. Dar cei mai mulți dintre ei erau din ce în ce mai răzvrătiți, cu ei viața îşi reintra în drepturi.

Unii cutezară, într-o bună zi, să întrebe de ce erau siliți să-şi petreacă întreaga tinerețe în acest soi de cazarmă-mănăstire, de unde era izgonită orice bucurie. Asupra

lor se abătură represaliile, atât de aspre încât se feriră, de atunci înainte, să mai enunțe fie și cea mai măruntă părere potrivnică. In public, se înțelege, pentru că întrunirile au început să se țină în ascunzișul caselor. Tinerii conjurați erau încurajați de toate acele femei care-și văzuseră plecând un fiu, un frate sau un soț într-o misiune secretă din care nu se mai întorsese niciodată.

Un bărbat s-a făcut purtătorul de cuvânt al acestei aspirații surde, înăbușite, reprimate. Nimeni altcineva ni afara lui n-ar fi putut să-și permită asta: era nepotul celui pe care Hasan îl desemnase să-i succeadă; el însuși era chemat să devină, la moartea tatălui său, cel de-al patrulea Mare Maestru al ordinului.

Dispunea de un avantaj considerabil asupra predecesorilor săi: născut după moartea fondatorului, nu trebuise să viețuiască sub teroarea lui. Studia locul în care trăia cu interes, cu o anumită teamă, bineînțeles, dar fără acea fascinație morbidă care-i paraliza pe toți ceilalți.

O dată chiar, la vârsta de șaptesprezece ani, intrase in încăperea interzisă, îi dăduse ocol, se apropiase de bazinul magic, își înmuiase mâna în apa înghețată, apoi se oprise în fața firidei în care era închis manuscrisul. Kusese cât pe ce s-o deschidă, dar se răzgândise, făcuse un pas înapoi și părăsise odaia de-a-ndăratelea. Pentru prima vizită, nu voia să meargă mai departe.

Ori de câte ori moștenitorul măsura, gânditor, cu pasul străduțele din Alamut, oamenii se adunau la trecerea iui, fără să se apropie, totuși, prea mult; rosteau formule bizare de binecuvântare. El avea prenumele de Hasan, asemenea lui Sabbah, dar la apropierea lui era murmurat deja un alt nume: „Mântuitorul! Cel pe care-l așteptăm dintotdeauna!" Nu exista decât o temere: ca

vechea gardă a Asasinilor, care-i cunoştea sentimentele şi care-l auzise deja înfierând asprimea din jur, să nu facă totul spre a-l împiedica să ajungă la putere. în fond, tatăl său încerca să-i impună tăcere, acuzându-l până şi de faptul că ar fi necredincios şi ar trăda învăţămintele Fondatorului. Se spune chiar că a trimis la moarte două sute cincizeci din partizanii fiului său şi a alungat alţi două sute cincizeci, silindu-i să poarte în spinare, până la poalele muntelui, cadavrele prietenilor executaţi. Dar, dintr-o urmă de sentimente părinteşti, Marele Maestru n-a cutezat să urmeze tradiţia infanticidă a lui Hasan Sabbah.

Şi, când tatăl muri, în 1162, fiul rebel îi succedă, fără nici o piedică. Pentru prima dată după multă vreme, o bucurie adevărată izbucni pe străduţele cenuşii din Alamut.

Dar să fie într-adevăr vorba de Mântuitorul aşteptat? se întrebau fidelii. Oare el este cel destinat să pună capăt suferinţelor noastre? El nu spunea nimic. Continua să străbată, cu un aer absent, străzile din Alamut sau rămânea ore în şir în bibliotecă, sub privirea protectoare a copistului care o avea în grijă, un bărbat originar din Kirman.

într-o bună zi, a fost văzut înaintând cu pas hotărât către fosta reşedinţă a lui Hasan Sabbah, împingând poarta cu un gest grăbit, mergând până la firidă, trăgând de grilaj cu amândouă mâinile, cu atâta forţă încât acesta s-a desprins de zid, lăsând să cadă pe jos lungi firicele de nisip şi pietricele. Scoase de acolo manuscrisul lui Khayyam, îl scutură de praf cu câteva lovituri sacadate de palmă, apoi şi-l puse sub braţ.

Se spune că s-a închis apoi în casă, citind, recitind, meditând. Şi asta până în cea de-a şaptea zi, când dădu poruncă să se strângă toţi oamenii din Alamut, bărbaţi, femei şi copii, pentru o adunare în meydane, singurul loc care-i putea cuprinde.

Era pe 8 august 1164, soarele de deasupra fortăreţei se reflecta pe capete şi pe feţe, dar nimănui nu-i trecea prin gând să se apere. Spre apus se înălţa un podium de lemn, împodobit la colţuri cu patru flamuri uriaşe: una roşie, una verde, una galbenă şi una albă. Toate privirile se îndreptau în direcţia aceea.

Când, deodată, iată-l. înveşmântat în întregime în alb strălucitor, urmat de soaţa lui, tânără şi subţire, cu chipul descoperit, cu ochii în pământ şi cu pometii roşii de emoţie. în mulţime, se pare că această apariţie a risipit ultimele îndoieli; se murmură fără înconjur: „El este, e Mântuitorul!"

Cu paşi demni, sui cele câteva trepte ale podiumului, le adresă credincioşilor săi un gest larg de salut, hărăzit să întrerupă şuşotelile. Apoi a rostit unul dintre discursurile cele mai uimitoare care vor fi răsunat vreodată pe planeta noastră:

— Vouă, tuturor locuitorilor lumii, djini, oameni şi îngeri, spuse el, Imamul Timpului vă oferă binecuvântarea sa şi vă iartă păcatele trecute şi viitoare. Vă vesteşte că Legea sfântă încetează, pentru că a sunat ceasul învierii. Dumnezeu v-a dat Legea ca să vă facă vrednici de paradis. V-aţi arătat vrednici. începând din această zi, paradisul vă e deschis. Sunteţi, aşadar, eliberaţi de jugul Legii. Tot ce era oprit e îngăduit şi tot ce se cerea este oprit! Cele cinci rugăciuni zilnice sunt oprite, continuă Mântuitorul. Fiindcă acum ne aflăm în paradis, într-o

legătură neîncetată cu Creatorul, nu mai avem nevoie să ne ridicăm glasul spre El la ceasuri hotărâte; cei care ar stărui întru săvârşirea celor cinci rugăciuni şi-ar arăta, prin aceasta, lipsa credinţei lor în înviere. A te ruga a devenit un act de necredinţă.

în schimb, vinul, socotit de Coran drept băutura paradisului, era, de acum înainte, îngăduit; a nu bea vin era un semn clar al lipsei de credinţă.

Când acestea fură rostite, relatează un istoric persan din epocă, adunarea se puse pe cântat din harpă şi din flaut, şi pe băut vin fără fereală, chiar pe treptele podiumului.

Reacţie excesivă, pe măsura exagerării practicate de Hasan Sabbah în numele Legii coranice. în curând, succesorii Mântuitorului se vor strădui să-i domolească ardoarea mesianică, dar Alamutul n-avea să mai fie niciodată acel rezervor de martiri dorit de Predicatorul suprem, acolo viaţa avea să fie, de atunci înainte, dulce, iar lunga serie de crime care terorizase cetăţile Islamului se va întrerupe. Ismailiţii, sectă de un radicalism extrem, se vor transforma într-o comunitate de o exemplară toleranţă.

într-adevăr, după ce le dăduse vestea cea bună oamenilor din Alamut şi din împrejurimi, Mântuitorul trimise emisari spre celelalte comunităţi ismailite din Asia şi din Egipt, înarmaţi cu documente semnate de mâna lui. Acestea le cereau tuturor să sărbătorească, de atunci înainte, ziua învierii, a cărei dată o dădeau după trei calendare diferite: cel al Hegirei Profetului, cel al lui Alexandru Macedón şi cel al „bărbatului celui mai însemnat al celor două lumi, Omar Khayyam din Nishapur".

La Alamut, Mântuitorul porunci ca Manuscrisul de la Samarkand să fie venerat drept o mare carte a

înțelepciunii. Li se dădu în seamă unor artişti s-o împodobească : picturi, miniaturi, un sipețel de aur cizelat, incrustat cu nestemate. Nimeni n-avea dreptul s-o copieze, dar se afla aşezată tot timpul pe o masă joasă din lemn de cedru, în sălița interioară în care lucra bibliotecarul. Acolo, sub încruntata supraveghere a acestuia, câțiva privilegiați veneau s-o consulte.

Până atunci, nu erau cunoscute decât câteva catrene alcătuite de Khayyam în vremea nesăbuitei sale tinereți; de acum, multe altele fură învățate, citate, repetate, unele cu grave denaturări. Lumea a asistat, începând din acea epocă, la un fenomen dintre cele mai neobişnuite : ori de câte ori un poet compunea un catren care putea să-i aducă neplăceri, i-l atribuia lui Omar; sute de falsuri veniră, astfel, să se amestece cu rubaiatele lui Khayyam, atât de iscusit încât deveni imposibil, în lipsa manuscrisului, să se discearnă adevărul.

Oare la cererea Mântuitorului bibliotecarii din Alamut reluară, din tată în fiu, cronica manuscrisului din punctul în care o lăsase Vartan? în orice caz, din acea unică sursă cunoaştem influența postumă a lui Khayyam asupra metamorfozei suferite de Asasini. Relatarea evenimentelor, concisă, dar de neînlocuit, se continuă, astfel, vreme de aproape un secol, înainte de a cunoaşte o nouă întrerupere brutală. Odată cu invaziile mongole.

Primul val, condus de Ginghis Han, a reprezentat, fără îndoială, flagelul cel mai devastator care va fi lovit vreodată Orientul. Cetăți renumite, ca Pekinul, Buhara sau Samarkandul, au fost şterse de pe fața pământului, iar populația lor, exterminată ; locuitorii au avut o soartă asemănătoare cu a vitelor, tinerele femei au fost împărțite

ofițerilor hoardei victorioase, meşteşugarii - reduşi la sclavie, ceilalți masacrați, cu unica excepție a unei minorități care, regrupată în jurul marelui cadiu din acel moment, şi-a depus numaidecât jurământul de credință față de Ginghis Han.

In pofida acestei apocalipse, Samarkandul apare ca o cetate aproape privilegiată, pentru că avea să renască, într-o bună zi, din ruine, ca să devină capitala unui imperiu mondial, acela al lui Timur Lenk, spre deosebire de alte oraşe, care nu-şi vor mai reveni niciodată, şi mai ales de cele trei mari metropole din Khorasan, unde a fost, multă vreme, concentrată întreaga activitate intelectuală din acea parte a lumii: Merv, Balkh şi Nishapur. Cărora mai trebuie să le adăugăm cetatea Rey, leagănul medicinei orientale, căreia până şi numele îi va fi uitat; va fi nevoie să se scurgă multe secole pentru a vedea renăscând, în apropiere, oraşul Teheran.

Cel de-al doilea val avea să cucerească Alamutul. El va fi mai puțin sângeros, dar mai extins. Cum să nu înțelegi teroarea contemporanilor, când ştii că trupele mongole au putut atunci, la un interval de câteva luni, să devasteze Bagdadul, Damascul, oraşul Cracovia din Polonia şi provincia chineză Sichuan!

Fortăreața Asasinilor hotărî atunci să se predea, le ținuse piept atâtor invadatori vreme de şaptezeci de ani! Prințul Hulagu, nepot al lui Ginghis Han, veni el însuşi să admire acea minune de construcție militară; legenda spune că acolo a găsit provizii păstrate intacte din vremea lui Hasan Sabbah.

După ce a inspectat locurile împreună cu locotenenții săi, le-a poruncit soldaților să distrugă totul, să nu mai lase piatră pe piatră. Fără a cruța biblioteca. Cu toate

acestea, înainte de a-i da foc, îi îngădui unui istoric de treizeci de ani, un anume Djuvayni, să o viziteze. Acesta tocmai scria, la cererea lui Hulagu, o Istorie a Cuceritorului Lumii, care rămâne, până astăzi, sursa noastră cea mai de preţ pentru cunoaşterea invaziilor mongole. Kl putu, aşadar, să intre în locul misterios în care erau aşezate, stivuite sau rulate zeci de mii de manuscrise; afară îl aşteptau un ofiţer mongol şi un soldat înarmat cu o roabă. Ce putea cuprinde ea ar fi fost salvat, restul, lăsat pradă flăcărilor. Nu se punea problema citirii textelor, mei măcar pe aceea a inventarierii titlurilor.

Sunnit fervent, Djuvayni îşi spuse că întâia sa datorie era aceea de a salva de la foc Cuvântul Domnului. începu, aşadar, să adune în grabă exemplarele din Coran, recognoscibile după legătura lor groasă şi adunate în acelaşi loc Kxistau mai bine de douăzeci; le duse, în trei drumuri, până la roabă, care aproape că se umpluse. Şi acum, ce să aleagă? îndreptându-se spre unul din ziduri, lângă care volumele păreau mai bine aşezate decât în altă parte, descoperi acolo nenumăratele lucrări scrise de l lasan Sabbah de-a lungul celor treizeci de ani de reclu-ziune voluntară. Se hotărî să salveze unul singur, o autobiografie din care trebuia să citeze câteva fragmente în propria-i lucrare. Găsi şi o cronică a Alamutului, recentă şi aparent bine documentată, care relata în detaliu istoria Mântuitorului. Pe aceea se repezi să o înşface, pentru că respectivul episod era cu totul necunoscut în afara comunităţilor ismailite.

Ştia oare istoricul de existenţa Manuscrisului de la Samarkand? Se pare că nu. L-ar fi căutat, dacă ar fi auzit vorbindu-se de el, şi, după ce l-ar fi răsfoit, l-ar fi salvat? Nu se ştie. Ceea ce se povesteşte este că el s-a

oprit în fața unui teanc de lucrări consacrate științelor oculte și că s-a cufundat în ele, uitând de trecerea timpului. Ofițerul mongol care a venit să-i atragă, în câteva vorbe, atenția, avea trupul acoperit în o armură solidă, cu margini roșii, și capul apărat de un coif care se lățea spre ceafă asemenea unor plete desfăcute. In mână purta o torță. Ca să arate mai bine că era grăbit, apropie flacăra de un vraf de suluri prăfuite. Istoricul nu stărui, luă în mâini și la subsuoară tot ce putea să ducă, fără să încerce să facă nici cea mai mică selecție și, atunci când scăpă manuscrisul intitulat Tainele eterne ale astrelor și numerelor, nu se aplecă să-l ridice de jos.

Așa arse biblioteca din Alamut vreme de șapte zile și șapte nopți, așa au fost pierdute nenumărate lucrări din care nu s-a mai păstrat nici o copie. Se susține că acestea conțineau cele mai bine păzite secrete din univers.

Multă vreme s-a crezut că Manuscrisul de la Samarkand se mistuise, și el, în pârjolul de la Alamut.

CARTEA A TREIA

Sfârşitul mileniului

Trezeşte-te [şi bea vin]. Secole-ţi rămân ca
să dormi!

Omar KHAYYAM

XXV

Până la pagina de față, am vorbit puțin despre mine, țineam să expun, cât mai fidel, ceea ce Manuscrisul de la Samarkand dezvăluie despre Khayyam, despre cei pe care i-a cunoscut, despre unele evenimente la care a asistat. Rămâne de istorisit în ce mod această operă, pierdută pe vremea mongolilor, a reapărut în miezul epocii noastre, prin ce peripeții a putut să intre în stăpânirea mea și, mai întâi, prin ce noroc năzdrăvan am aflat de existența ei.

Mi-am spus deja numele, Benjamin O. Lesage. în pofida rezonanței franceze, moștenire din partea unui strămoș hughenot emigrat în vremea lui Ludovic al XlV-lea, sunt cetățean american, născut la Annapolis, Maryland, pe malurile micului golf Chesapeake, măruntă strâmtoare a Atlanticului. Relațiile mele cu Franța nu se limitează, Lotuși, la acea îndepărtată ascendență, tatăl meu s-a străduit să le reînnoiască. A dat întotdeauna dovadă de o blândă obsesie în privința originilor sale. își notase în caietul de școală: „Arborele meu genealogic va fi fost, așadar, doborât pentru a construi o plută pentru fugari!" si se apucase să învețe limba franceză. Apoi, cu emoție si solemnitate, traversase Atlanticul în sensul invers acelor timpului.

Anul pelerinajului său a fost ales fie prea bine, fie prea prost. Părăsi New York-ul pe 9 iulie 1870, la bordul vasului Scoția ; ajunse la Cherbourg în data de 18, în seara zilei de 19 se găsea la Paris - războiul fusese declarat la amiază. Retragere, derută, invazie, foamete, Comună, masacre, tatăl meu n-avea să trăiască niciodată un an mai intens, acesta va rămâne amintirea lui cea mai frumoasă. De ce să făgăduim? E o bucurie perversă aceea de a te afla într-un oraş asediat, unde barierele se prăbuşesc în vreme ce se înalță baricadele, iar bărbați şi femei regăsesc desfătările comunității primitive. De câte ori, la Annapolis, în jurul inevitabilului curcan de sărbători, tata şi mama n-au evocat cu emoție bucata de trompă de elefant pe care o împărțiseră în seara Noului An parizian, cumpărată cu patruzeci de franci livra de la Roos, măcelarul englez de pe bulevardul Haussmann!

Tocmai se logodiseră, trebuia să se căsătorească peste un an, războiul le năşise fericirea. „De la sosirea mea la Paris, îşi amintea tata, luasem obiceiul să mă duc dimineața la Cafe Riche, pe Boulevard des Italiens. Cu un teanc de ziare în față, Le Temps, Le Gaulois, Le Figaro, La Presse, mă instalam la masă, citind fiecare rând, notând discret, într-un carnețel, cuvintele pe care nu reuşeam să le înțeleg, de pildă «ghetre»1 sau «mobili»2, astfel încât să pot, odată reîntors la hotelul meu, să-l întreb pe eruditul portar.

In cea de-a treia zi, un bărbat cu mustață căruntă veni să se aşeze la masa vecină. Avea propria-i stivă de ziare, dar o abandonă numaidecât ca să mă măsoare din

1. Expresie peiorativă pentru burghezi, în timpul Comunei din Paris.
2. Formulă familiară pentru soldații gărzii naționale mobile.

priviri; avea o întrebare pe vârful buzelor. Neputând să se mai abțină, mă interpelă, cu glas răguşit, cu o mână strângând mânerul bastonului, cu cealaltă lovind nervos cu degetele marmura umedă. Voia să se încredințeze că acest bărbat tânăr, aparent valid, avea motive întemeiate să nu se găsească pe front, ca să-şi apere patria. Tonul era politicos, deşi foarte suspicios şi însoțit de priviri piezişe în direcția blocnotesului în care mă văzuse mâzgălind grăbit. N-am avut nevoie să aduc argumente, accentul mi-era apărarea cea mai elocventă. Bărbatul se scuză fără ezitare, mă invită la masa lui, îi evocă pe La Kayette, Benjamin Franklin, Tocqueville şi Pierre L'Enfant, înainte de a-mi explica pe larg ceea ce tocmai citisem în presă, şi anume că acel război «n-avea să fie pentru trupele noastre decât o plimbare până la Berlin»."

Tata ar fi vrut să-l contrazică. Chiar dacă nu ştia nimic despre forța comparată a francezilor şi prusacilor, participase de curând la Războiul de Secesiune, fusese rănit la asediul oraşului Atlanta. „Puteam să depun mărturie că nici un război nu este o plimbare, istorisea el. Numai că națiunile sunt atât de uituce, praful de puşcă e atât de îmbătător, încât m-am ferit să intru în polemică. Nu era un moment potrivit pentru discuții, bărbatul acela nu-mi cerea părerea. Din când în când, slobozea câte un «nu-i aşa?» foarte puțin interogativ; răspundeam printr-o aprobatoare clătinare din cap.

Era amabil. De altminteri, ne-am revăzut, de atunci înainte, în fiecare dimineață. Vorbeam întotdeauna la fel de puțin, el se considera fericit că un american putea să-i împărtăşească pe deplin opiniile. La capătul celui de-al patrulea monolog atât de entuziast, acest venerabil gentilom mă invită să-l întovărăşesc acasă, ca să luăm

masa împreună ; era atât de sigur că avea să-mi obțină o dată mai mult acordul, încât strigă după un birjar chiar înainte ca eu să pot formula un răspuns. Trebuie să mărturisesc că n-am regretat-o niciodată. Se numea Charles-Hubert de Luçay, locuia într-o casă impunătoare de pe bulevardul Poissonnière. Era văduv, cei doi fii îi erau în armată, fiica sa avea să-ți devină mamă."

Ea avea optsprezece ani, tatăl meu, cu zece mai mult. Se studiau îndelung, în tăcere, pe fondul unor avânturi patriotice. Din 7 august, când, după trei înfrângeri succesive, devenise limpede că războiul era pierdut, că teritoriul național era amenințat, bunicul meu deveni mai taciturn. Cum fiica şi viitorul ginere se străduiau să-i aline melancolia, între ei se stabili o complicitate. De atunci, era de ajuns o privire pentru a hotărî care dintre ei trebuia să intervină şi cu ajutorul cărui argument.

„Prima dată când ne-am aflat singuri, ea şi cu mine, în imensul salon, s-a lăsat o tăcere de moarte. Urmată de un râs nebunesc. Tocmai descoperiserăm că, de-a lungul numeroaselor mese, nu ne adresaserăm niciodată direct cuvântul. Era un râs proaspăt, complice, eliberator, dar pe care ar fi fost deplasat să-l prelungim. Se cuvenea ca eu să rostesc primul cuvânt. Mama ta strângea la piept o carte, am întrebat-o ce citea."

Exact în acel moment, Omar Khayyam a pătruns în viața mea. Ar trebui chiar să spun că el mi-a dat naştere. Mama tocmai terminase Les Quatrains de Khéyam, traduits de persan par J.-B. Nicolas, ex-premier drogman de l'Ambassade française en Perse, publicată în 1867 de Tipografia imperială. Tata avea în bagaje The Rubâiyăt

<>/' Ornar Kayyăm în traducerea lui Edward FitzGerald, ediția din 1868.

„încântarea mamei tale n-a fost mai bine ascunsă decât a mea, eram siguri, şi unul, şi celălalt, că liniile vieții noastre tocmai se uniseră, nu ne-am gândit nici o elipă că putea să fie vorba de o banală coincidență de lectură. Oraar ne-a apărut, în acel moment, ca o parolă a destinului, ar fi fost aproape un sacrilegiu s-o ignori. Ui neînțeles, n-am pomenit nimic despre ceea ce ne frământa, conversația s-a învârtit în jurul poemelor. Ea mi-a adus la cunoştință că Napoleon lll în persoană ceruse publicarea respectivei lucrări."

în acea vreme, Europa tocmai îl descoperise pe Omar. K adevărat, câțiva învățați vorbiseră despre el la începutul secolului, algebra îi fusese publicată la Paris în 1851, apăruseră articole în revistele de specialitate. Dar publicul occidental continua să-l ignore şi, chiar şi în (>rient, ce mai însemna Khayyam ? Un nume, două sau trei legende, catrene de factură incertă, o neguroasă reputație de astrolog.

Şi când un obscur poet britanic, FitzGerald, se hotărî să publice, în 1859, traducerea a şaptezeci şi cinci de catrene, s-a lovit de indiferență. Cartea a fost tipărită în două sute cincizeci de exemplare, autorul a oferit câteva din ele unor prieteni, restul au rămas în casa librarului l'.ernard Quaritch. „Poor old Omar", acest biet şi bătrân Omar nu interesează, se pare, pe nimeni, îi scrise KitzGerald profesorului său de persană. După doi ani, editorul se hotărî să lichideze stocul: de la un cost inițial de cinci şilingi, Rubaiatele au ajuns la un penny, de şaizeci de ori mai puțin. Chiar şi la acest preț, cartea se vându cu greu. Până în momentul când doi critici literari

o descoperiră. O citiră. Se entuziasmară. Reveniră a doua zi. Cumpărară şase exemplare ca să le ofere apropiaţilor. Simţind că era pe cale să se nască un interes, editorul mări preţul, care ajunse la două pence.

Şi închipuie-ţi că, la ultima mea trecere prin Anglia, a trebuit să-i plătesc aceluiaşi Quaritch, acum bine instalat în Piaţa Piccadilly, patru sute de lire sterline pe un exemplar pe care-l păstra din acea primă ediţie!"

Dar la Londra succesul n-a fost imediat. A trebuit să treacă prin Paris, a trebuit ca dl. Nicolas să-şi publice traducerea, ca Théophile Gautier să lanseze, în paginile ziarului Le Moniteur universel, un răsunător „Aţi citit catrenele lui Khéyam?", salutând „această libertate de spirit absolută, pe care gânditorii moderni cei mai îndrăzneţi cu greu o egalează", ca Ernest Renan să suprailiciteze : „Khayyam este, probabil, omul cel mai interesant de studiat pentru a înţelege ce a putut deveni geniul liber al Persiei în strânsoarea dogmatismului musulman", pentru ca, în lumea anglo-saxonă, FitzGerald şi al său „poor old Omar" să iasă, în sfârşit, din anonimat. Deşteptarea fu atunci fulgerătoare. De azi pe mâine, toate imaginile Orientului se regăsiră adunate numai în jurul numelui lui Khayyam, traducerile se succedară, ediţiile se înmulţiră în Anglia, apoi în mai multe oraşe americane ; s-au format societăţi „omariene".

în 1870, s-o repetăm, moda Khayyam se găsea la începuturile sale, cercul admiratorilor lui Omar se lărgea cu fiecare zi, dar fără a depăşi încă limitele păturii intelectuale. Cum acea lectură comună îi apropiase pe tatăl şi pe mama mea, ei se apucară să recite catrenele lui Omar, să dezbată semnificaţia acestora : vinul şi taverna erau oare, sub pana lui Khayyam, simple simboluri mistice,

aşa cum afirma Nicolas? Erau ele, dimpotrivă, expresia unei vieţi de plăceri, adică de dezmăţ, cum susţineau l"itzGerald şi Renan? Discuţiile respective căpătau, pe buzele lor, o savoare nouă. Când tatăl meu amintea de < >mar care mângâia părul parfumat al iubitei sale, mama roşea. Şi, între două catrene de dragoste, au schimbat cel dintâi sărut. ln ziua în care au vorbit despre căsătorie, şi-au făgăduit să-şi numească primul fiu Omar.

ln cursul anilor nouăzeci, sute de mici americani au Ibst botezaţi astfel; când m-am născut eu, pe 1 martie 1873, obiceiul acesta încă nu exista. Nedorind să mă împovăreze cu acest prenume exotic, părinţii mei îl împinseră pe locul al doilea, ca să pot, dacă voiam, să-l înlocuiesc printr-un discret O.; la şcoală, colegii presupuneau că venea de la Oliver, Oswald, Osborne sau Orville, nu contraziceam pe nimeni.

Ereditatea care mă răsfăţase astfel nu putea decât să-mi stârnească interesul faţă de acel naş îndepărtat. La cincisprezece ani, m-am apucat să citesc tot ce se referea la el. îmi pusesem în minte să studiez limba şi literatura persană, să cutreier îndelung acea ţară. Dar, după o perioadă de entuziasm, m-am potolit. Dacă, după părerea tuturor criticilor, versurile lui FitzGerald constituiau o capodoperă a poeziei engleze, ele nu aveau, totuşi, decât o legătură foarte îndepărtată cu ceea ce ar fi putut compune Khayyam. ln privinţa catrenelor înseşi, unii autori citau aproape o mie, Nicolas tradusese mai bine de patru sute din ele, specialiştii riguroşi nu recunoşteau decât circa o sută ca „probabil autentice". Unii orientalişti eminenţi mergeau până la a tăgădui că ar exista printre ele măcar unul care să poată fi atribuit cu certitudine lui Omar.

Se presupunea că ar fi putut exista o carte originară, care ar fi îngăduit să se deosebească, o dată pentru totdeauna, adevărul de fals, dar nimic nu lăsa să se creadă că un asemenea manuscris ar fi putut fi regăsit.

In cele din urmă, m-am îndepărtat de personaj, ca şi de operă, m-am învățat să nu văd în „0."-ul din numele meu decât un vestigiu de neşters al unei naivități părinteşti. Până ce o întâlnire m-a readus la prima dragoste şi mi-a îndreptat cu hotărâre viața pe urmele lui Khayyam.

XXVI

în 1895, la sfârşitul verii, m-am îmbarcat spre Vechiul (Continent. Bunicul tocmai îşi aniversase cei şaptezeci şi şase de ani, îmi scrisese mie, ca şi mamei, scrisori lacrimogene. Ţinea să mă vadă, fie şi pentru o singură dată, înainte de a muri. Am plecat în goana mare, întrerupându-mi toate studiile şi, pe vapor, îmi pregăteam rolul pe care trebuia să-l joc, să îngenunchez la căpătâiul lui, să-i ţin cu curaj mâna rece, ascultându-l cum îşi murmură ultimele povețe.

Toate acestea au fost cu totul inutile. Bunicul mă aştepta la Cherbourg. Parcă îl văd şi acum stând pe cheiul din Caligny, mai drept decât bastonul său, cu mustața parfumată, cu mersul vioi, cu jobenul parcă ridicându-se singur la trecerea doamnelor. Când ne-am aşezat la masă, la Restaurantul Amiralităţii, m-a prins ferm de braţ. „Prietene, îmi spuse el, voit teatral, un l.ânăr tocmai a renăscut în mine şi are nevoie de un l.ovarăş."

Am greşit luându-i cuvintele în glumă, plimbarea noastră a fost un vârtej. De-abia sfârşeam de cinat la lirebant, la Foyot sau la Pere Lathuile, că trebuia să alergăm la Cigale, unde se producea Eugenie Buffet, la Mirliton, unde domnea Aristide Bruant, la Scala, unde

Yvette Guilbert cânta Les Vierges, Le Fœtus şi Le Fiacre. Eram ca doi fraţi, mustaţă albă - mustaţă brună, aceeaşi alură, aceeaşi pălărie, şi el era cel pe care-l priveau mai întâi femeile. La fiecare dop de şampanie care sărea, îi pândeam gesturile, mersul, nu l-am văzut niciodată ameţit. Se ridica dintr-un salt, mergea la fel de repede ca mine, bastonul nu-i folosea decât ca podoabă. Voia să culeagă fiecare trandafir al acelei primăveri târzii. Sunt fericit să spun că avea să trăiască până la nouăzeci şi trei de ani. încă şaptesprezece ani, o întreagă nouă tinereţe.

într-o seară, m-a dus să cinăm la Durand, în Place de la Madeleine. într-o aripă a restaurantului, în jurul mai multor mese reunite, stătea un grup de actori şi actriţe, de ziarişti şi de politicieni, pe care bunicul îi numi, unul câte unul, cu voce tare. în mijlocul acelor celebrităţi, un scaun rămânea gol, dar un bărbat sosi numaidecât, şi am înţeles că pentru el fusese rezervat acel loc. Imediat a fost copleşit cu atenţii, adulat, fiecare din cuvintele lui provoca exclamaţii sau râsete. Bunicul se ridică, îmi făcu semn să-l urmez.

— Vino, trebuie să te prezint vărului meu Henri.

Spunând acestea, mă trase până în dreptul nou-venitului.

Cei doi veri se îmbrăţişară, înainte de a se întoarce spre mine.

— Nepotul meu american. l-ar face atâta plăcere să te viziteze !

Mi-am ascuns cu neîndemânare surpriza. Bărbatul mă examina cu un aer sceptic. Apoi a rostit :

— Să vină pe la mine duminică dimineaţa, după plimbarea cu triciclul.

Numai după ce am revenit la locul meu mi-am dat seama cui fusesem prezentat. Bunicul meu voia neapărat să-l cunosc, vorbise despre el adesea şi cu o agasantă mândrie de clan.

E drept că sus-numitul văr, puţin cunoscut în partea mea de Atlantic, era, în Franţa, mai faimos decât Sarah Bernhardt, pentru că era vorba despre Victor-Henri de Rochefort-Lucay, în democraţie Henri Rochefort, marchiz si comunard, fost ministru, fost ocnaş. Deportat în Noua Caledonie de versaillezi, reuşise, în 1874, o evadare ro-cambolescă, ce înflăcărase imaginaţia contemporanilor; însuşi Edouard Manet pictase o Evadare a lui Rochefort. In 1889, plecase, totuşi, din nou în exil, pentru faptul de a fi complotat împotriva Republicii împreună cu Generalul Boulanger, şi îşi condusese de la Londra influentul ziar, lllntransigeant. Revenit în 1895, cu prilejul unei amnistii, fusese primit de două sute de mii de parizieni în delir. Blanchist şi boulangist, revoluţionar de stânga şi de dreapta, idealist şi demagog, se făcuse purtătorul de cuvânt a o sută de cauze contradictorii. Ştiam toate acestea, dar nu cunoşteam esenţialul.

In ziua stabilită, m-am dus, aşadar, la el acasă, în Rue Pergolese, incapabil să-mi imaginez pe atunci că acea vizită la vărul preferat al bunicului meu va fi fost cel dintâi pas în interminabilul meu periplu în universul oriental.

— Aşadar, mă aborda el, sunteţi fiul dragei de Genevieve, cel pe care l-a botezat Omar?

— Da. Benjamin Omar.

— Ştii tu oare că te-am dus cândva în braţe ?

In împrejurările date, trecerea la tutuiala se impunea. Avea să rămână univocă.

— într-adevăr, mama mi-a povestit că, după evadare, aţi debarcat la San Francisco şi aţi luat trenul către Coasta de Est. Ne găseam la New York, la gară, ca să vă primim. Aveam doi ani.

— îmi aduc aminte perfect. Am vorbit despre tine, despre Khayyam, despre Persia, eu îţi prezisesem chiar un destin de mare orientalist.

Mi-am luat o mină stânjenită ca să-i mărturisesc că mă îndepărtasem de previziunile sale, că interesele mele se îndreptau acum spre altceva, că mă orientasem mai curând spre studiile financiare, având de gând să preiau, într-o bună zi, antrepriza de construcţii navale înfiinţată de tatăl meu. Rochefort se lansă într-o pledoarie stufoasă, în care se amestecau Scrisorile persane ale lui Montesquieu şi a sa celebră frază „Cum poţi fi oare persan?", peripeţiile aventurierei Mărie Petit, care fusese primită de şahul Persiei dându-se drept ambasadoarea lui Ludovic al XPV-lea, istoria acelui văr al lui Jean-Jacques Rousseau care-şi sfârşise zilele ca ceasornicar la Isfahan. Iar eu nu-l ascultam decât pe jumătate. Preferam să-l studiez, capul voluminos, exagerat de mare, fruntea proeminentă, acoperită de un smoc de păr stufos şi creţ. Vorbea cu patimă, dar fără emfază, fără acele gesturi la care m-aş fi aşteptat din partea persoanei sale, cunoscându-i scrierile înflăcărate.

— Sunt pasionat de Persia, cu toate că n-am pus niciodată piciorul acolo, preciza Rochefort. N-am stofă de călător. Dacă n-aş fi fost uneori exilat sau deportat, n-aş fi părăsit niciodată Franţa. Dar vremurile se schimbă, evenimentele care frământă celălalt capăt al planetei ne afectează, de-acum, vieţile. Dacă aş avea astăzi douăzeci

de ani, în loc de şaizeci, aş fi foarte tentat de o aventură m Orient. Mai ales dacă m-aş numi Oraar!

M-am simţit obligat să explic de ce mă dezinteresasem <le Khayyam. Şi, pentru a face aceasta, am amintit de dubiile care înconjurau Rubaiatele, de lipsa operei care putea să le certifice, o dată pentru totdeauna, auten- l icitatea. Cu toate acestea, pe măsură ce vorbeam, în ochii lui apărea o strălucire intensă, de nestăpânit şi, pentru mine, de neînţeles. Nimic din frazele mele nu era menit să provoace o asemenea surescitare. Intrigat şi agasat, am sfârşit prin a deveni mai scurt, apoi prin a lâcea într-un mod oarecum abrupt. Rochefort mă întrebă cu fervoare:

— Dacă ai fi sigur că Manuscrisul ar exista, interesul lau pentru Omar Khayyam ar renaşte?

— Neîndoielnic, am mărturisit eu.

— Şi dacă ţi-aş spune că am văzut cu ochii mei acest Manuscris al lui Khayyam, chiar în Paris, şi că l-am răsfoit?

XXVII

Dacă aş spune că această revelaţie mi-a bulversat, dintr-odată, viaţa, ar fi inexact. Nu cred că voi fi avut reacţia pe care o aştepta Rochefort. Eram surprins, intrigat peste măsură, dar, totodată, şi sceptic. Omul nu-mi inspira o încredere nemărginită. Cum putea să ştie dacă manuscrisul pe care-l răsfoise reprezenta opera autentică a lui Khayyam? Nu cunoştea persana, s-ar fi putut înşela. Din ce raţiuni neobişnuite s-ar fi aflat acea carte la Paris, fără ca nici un orientalist să se fi gândit să atragă atenţia asupra ei? M-am mulţumit, aşadar, să scot un „De necrezut!" politicos, dar sincer, care cruţa, în acelaşi timp, entuziasmul interlocutorului meu şi propriile-mi îndoieli. Aşteptam să mă convingă.

Rochefort continuă:

— Am avut norocul să întâlnesc un personaj extraordinar, una din acele fiinţe care străbat istoria cu voinţa de a-şi lăsa amprenta asupra generaţiilor viitoare. Sultanul Turciei îl respectă şi îl curtează, şahul Persiei tremură la simpla menţionare a numelui său. Descendent din Mahomed, a fost, cu toate acestea, izgonit din Istanbul pentru faptul de a fi spus, într-o conferinţă publică, în prezenţa celor mai înalţi prelaţi, că meseria

de filozof este la fel de indispensabilă omenirii ca şi meseria de profet. Se numeşte Djamaledin1. îl cunoşti?

N-am putut decât să-mi recunosc desăvârşita ignoranţă.

— Când Egiptul s-a răzvrătit împotriva englezilor, urmă Rochefort, faptul s-a petrecut la chemarea acestui om. Toţi oamenii de litere de pe Valea Nilului se revendică de la el, îl numesc „Maestru" şi îi venerează numele. Cu toate acestea, nu este egiptean şi n-a stat decât o scurtă perioadă în această ţară. Exilat în India, a reuşit să trezească şi acolo un formidabil curent de opinie. Sub influenţa sa, s-au fondat ziare, s-au organizat asociaţii. Viceregele s-a alarmat, a cerut ca Djamaledin să fie expulzat, iar acesta a hotărât atunci să se instaleze în Kuropa şi şi-a continuat, de la Londra, apoi de la Paris, extraordinara activitate. Colabora regulat la L'Intransigeant, ne întâlneam adesea. Mi i-a prezentat pe discipolii săi, musulmani din India, evrei din Egipt, maroniţi din Siria. ('red că am fost cel mai apropiat prieten francez al său, dar, cu siguranţă, nu singurul. Ernest Renan şi Georges (Memenceau l-au cunoscut bine, ca şi, în Anglia, oameni precum Lordul Salisbury, Randolph Churchill sau Wilfrid H1 unt. Victor Hugo, cu puţin înainte de moarte, l-a întâlnit, la rândul său. Chiar azi-dimineaţă eram pe cale să revăd câteva note asupra lui, pe care am de gând să le inserez în Memoriile mele.

Rochefort scoase dintr-un sertar câteva file acoperite (ii un scris mărunt şi citi: „Mi-a fost prezentat un proscris,

1 Seyyed Djamaledin Asadabadi (1838-l897): filozof şi politician iranian care a militat pentru constituirea unei uniuni islamice ca formă de rezistenţă împotriva influenţei politice şi economice occidentale (n. r.).

celebru în tot Islamul ca reformator şi revoluţionar, Şeicul Djamaledin, un bărbat cu chip de apostol. Frumoşii ochi negri, plini de blândeţe şi de ardoare, barba de un arămiu foarte închis la culoare şi care îi cădea până la piept îi imprimau o maiestate unică. Reprezenta tipul de stăpânitor al mulţimilor. înţelegea aproximativ franceza pe care de-abia o vorbea, dar inteligenţa lui totdeauna trează compensa cu destulă uşurinţă necunoaşterea limbii noastre. Sub înfăţişarea liniştită şi senină, activitatea lui era mistuitoare. Ne-am împrietenit imediat, pentru că eu am un suflet instinctiv revoluţionar, şi orice eliberator mă atrage..."

îşi aranja grăbit foile, înainte de a continua:

— Djamaledin închiriase o cămăruţă situată la ultimul etaj al unui hotel din Rue de Seze, în apropiere de Place de la Madeleine. Acel spaţiu modest îi era de ajuns ca să editeze un ziar care pornea, în pachete mari, spre India sau spre Peninsula Arabică. Nu mi s-a întâmplat decât o dată să pătrund în sălaşul lui, eram curios să văd cum arată. îl invitasem pe Djamaledin să cineze cu mine la restaurantul lui Durând şi făgăduisem să trec să-l iau. Am urcat direct în camera lui. îţi făceai loc cu greu, atât de multe ziare şi cărţi erau stivuite acolo, unele chiar şi pe pat, în teancuri până în tavan. Domnea un miros sufocant de ţigări de foi.

în ciuda admiraţiei pentru respectivul personaj, rostise ultima frază cu o strâmbătură de dezgust, care m-a făcut să-mi sting imediat propria ţigară de foi, o havană elegantă pe care tocmai o aprinsesem. Rochefort mi-a mulţumit printr-un zâmbet şi a urmat:

— După ce şi-a cerut scuze pentru dezordinea în care mă primea, şi care, spunea el, nu era la înălţimea rangului

meu, Djamaledin mi-a arătat, în acea zi, câteva cărți de tare era legat. Aceea a lui Khayyam, îndeosebi, împodobită cu miniaturi superbe. Mi-a explicat că acea lucrare era cunoscută sub numele de Manuscrisul de la Samarkand, ca ea cuprindea catrenele scrise de poet cu propria-i mână, la care fusese adăugată, pe margini, o cronică. Mi-a istorisit mai cu seamă pe ce căi ocolite îi parvenise Manuscrisul.

— Good Lord!1

Pioasa mea interjecție englezească îi smulse vărului I lenri un hohot de râs triumfător, ea era dovada că recele meu scepticism se risipise şi că, de atunci înainte, aveam să-i sorb fiecare cuvânt. Se grăbi să profite.

— Bineînțeles, nu-mi amintesc mare lucru din ce mi-a spus Djamaledin, adăugă el brutal. In seara respectivă, am vorbit mai ales despre Sudan. După aceea, n-am mai revăzut Manuscrisul. Pot, aşadar, să depun mărturie că el a existat, dar mă tem foarte tare să nu se fi pierdut. Tot ce poseda prietenul meu a fost ars, distrus sau risipit.

— Chiar şi Manuscrisul lui Khayyam ?

Drept unic răspuns, Rochefort mă răsplăti cu o strâmbătură puțin încurajatoare. înainte de a se lansa într-o explicație pătimaşă, legată îndeaproape de notele sale:

— Când şahul a venit în Europa să asiste la Expoziția Universală din 1889, îi propuse lui Djamaledin să se întoarcă în Persia, „în loc să-şi petreacă restul vieții în mijlocul necredincioşilor", dându-i de înțeles că l-ar numi intr-o funcție înaltă. Exilatul îi puse condiții: să fie promulgată o Constituție, să fie organizate alegeri, să fie recunoscută egalitatea tuturor în fața legii, „ca în toate țările civilizate" şi, în sfârşit, să fie anulate concesiunile

I Doamne sfinte! (în engl., în orig.)

excesive acordate puterilor străine. Trebuie spus că, în această privință, situația din Persia constituia, de ani de zile, deliciul caricaturiştilor noştri: ruşii, care posedau deja monopolul asupra construcției de şosele, tocmai preluaseră pregătirea armatei. Creaseră o brigadă de cazaci, cea mai bine echipată din armata persană, comandată direct de ofițerii țarului; în schimb, englezii obținuseră, pe nimic, dreptul de a exploata toate resursele miniere şi forestiere ale țării, ca şi pe acela de a administra sistemul bancar; austriecii puseseră, la rândul lor, mâna pe poştă. Cerându-i monarhului să pună capăt absolutismului regal şi concesiunilor străine, Djamaledin era convins că va întâmpina un refuz. Or, spre marea sa surpriză, şahul îi acceptă toate condițiile şi promise să se dedice modernizării țării.

Djamaledin merse, aşadar, să se instaleze în Persia, în anturajul suveranului care, la început, îi arătă toată considerația, mergând până la a-l prezenta, cu mare pompă, femeilor din haremul său. Dar reformele întârziau să apară. O Constituție? Conducătorii religioşi l-au convins pe şah că aceasta ar fi contrară Legii lui Dumnezeu. Alegeri? Curtenii l-au avertizat că, dacă ar accepta să-şi pună în discuție autoritatea, ar sfârşi ca Ludovic al XVT-lea. Concesiunile străine ? Departe de a le anula pe cele existente, monarhul, aflat tot timpul în lipsă de bani, trebuia să contracteze altele noi: a încredințat unei societăți engleze, pentru suma modestă de cincisprezece mii de lire sterline, monopolul tutunului persan. Nu numai exportul, ci şi consumul intern. Intr-o țară în care fiecare bărbat, fiecare femeie şi o bună parte dintre copii se dedau plăcerii țigării sau narghilelei, acest comerț era dintre cele mai profitabile.

înainte ca vestea acestei ultime cedări să fie anunțată la Teheran, erau distribuite în- secret pamflete care-l povățuiau pe şah să revină asupra hotărârii sale. Un exemplar fu lăsat chiar în dormitorul monarhului, care-l bănui pe Djamaledin că este autorul pamfletului. îngrijorat, reformatorul se decise să intre în stare de răzvrătire pasivă. E un obicei persan: când o personalitate se teme pentru libertatea sau pentru viața sa, se retrage într-un vechi sanctuar din împrejurimile Teheranului, se închide acolo şi primeşte vizitatori cărora le expune propriile-i plângeri. Nimănui nu-i este îngăduit să treacă de grilaj ca să-i aducă învinuiri. Asta a făcut Djamaledin, provocând o uriaşă reacție a mulțimii. Mii de oameni năvăliră din toate colțurile Persiei ca să-l audă.

Sătul, şahul a poruncit să fie alungat. Se spune că a şovăit mult înainte de a comite mişelia, dar vizirul său, educat, totuşi, în Europa, îl convinse că Djamaledin n-avea dreptul la imunitatea sanctuarului pentru că nu era decât un filozof, un necredincios notoriu. Soldații pătrunseră, aşadar, cu armele în acel loc de cult, îşi croiră drum printre numeroşii vizitatori şi puseră mâna pe Djamaledin, pe care-l despuiară de tot ce poseda, înainte de a-l târî, pe jumătate gol, până la frontieră.

în acea zi, în sanctuar, Manuscrisul de la Samarkand dispăru sub cizmele soldaților şahului.

Fără să se oprească, Rochefort se ridică, se lipi cu spatele de perete, îşi încrucişa brațele, o postură care-i plăcea.

— Djamaledin era în viață, însă bolnav şi mai ales scandalizat că atâția vizitatori, care-l ascultau, totuşi, cu entuziasm, asistaseră fără să se clintească la umilirea

lui publică. Trase concluzii ciudate: el, care-şi petrecuse viaţa criticând obscurantismul anumitor clerici, el, care frecventase lojile masonice din Egipt, din Franţa şi din Turcia, luă hotărârea de a folosi cea din urmă armă care-i mai rămânea pentru a-l face pe şah să cedeze. Indiferent de consecinţe.

îi scrise, aşadar, o lungă scrisoare conducătorului suprem al credincioşilor persani, cerându-i să-şi folosească autoritatea pentru a-l împiedica pe monarh să le dea necredincioşilor pe nimic bunurile musulmanilor. Urmarea ai putut s-o vezi în ziare.

Presa americană, îmi aduceam aminte, relatase, într-adevăr, că marele conducător al şiiţilor pusese în circulaţie o proclamaţie uluitoare: „Orice persoană care va consuma tutun se va situa în stare de răzvrătire împotriva Imamului Timpului, grăbi-i-ar Dumnezeu venirea". De azi pe mâine, nici un singur persan nu-şi mai aprinse vreo ţigară. Narghilelele, celebrele kalyans, au fost puse la locul lor sau sparte, negustorii de tutun au tras oblonul. Până şi printre soţiile şahului prohibiţia fu respectată strict. Monarhul îşi ieşi din minţi, îl acuză, într-o scrisoare, pe conducătorul religios de iresponsabilitate, „pentru că nu-i păsa de consecinţele grave pe care privarea de tutun le-ar putea avea asupra sănătăţii musulmanilor". Dar boicotul se înăspri şi fu însoţit de manifestaţii gălăgioase la Teheran, la Tabriz, la Isfahan. Şi concesiunea a trebuit să fie anulată.

— între timp, reluă Rochefort, Djamaledin s-a îmbarcat pentru Anglia. L-am întâlnit acolo, am discutat îndelung cu el; mi se părea descumpănit, nu făcea altceva decât să repete : „Şahul trebuie răpus". Era un om rănit, umilit, nu se gândea decât să se răzbune. Cu atât mai mult cu

cât monarhul, urmărindu-l cu ura sa, îi scrisese Lordului Salisbury: „L-am expulzat pe acest om pentru că acționa împotriva intereselor Angliei, şi unde merge el să se refugieze? La Londra". Oficial, i se răspunsese şahului că Marea Britanie era o țară liberă şi că nu putea fi invocată nici o lege pentru a împiedica un om să se exprime. In particular, se promisese să se caute mijloacele legale de restrângere a activității lui Djamaledin, care se văzuse rugat să-şi scurteze şederea. Ceea ce l-a hotărât să plece la Istanbul, cu moartea în suflet.

— Acolo se află acum?

— Da. Mi s-a spus că este foarte melancolic. Sultanul i-a dăruit o locuință frumoasă, unde poate primi prieteni şi discipoli, dar îi este interzis să părăsească țara şi trăieşte tot timpul sub o strictă supraveghere.

XXVIII

O închisoare somptuoasă cu porțile larg deschise: un palat de lemn şi marmură, pe colina Yildiz, în apropiere de reşedința marelui vizir; bucatele veneau calde din bucătăriile sultanului; vizitatorii se succedau unul după altul, treceau de grilaj, apoi mergeau de-a lungul aleii, înainte de a-şi lăsa încălțările pe prag. La etaj, tuna glasul Maestrului, silabe bolovănoase cu vocale ocluzive; era auzit blestemând Persia şi pe şah, anunțând nenorocirile viitoare.

Mă făceam mic, eu, străinul din America, cu pălăriuța mea de străin, cu paşii mei mărunți de străin, cu preocupările mele de străin care făcuse călătoria de la Paris la Istanbul, şaptezeci de ore cu trenul de-a lungul a trei imperii, ca să mă interesez de soarta unui manuscris, a unei străvechi cărți de poezie, neînsemnată fărâmă de hârtie în Orientul tumulturilor.

Mă primi un servitor. O temenea otomană, două cuvinte de întâmpinare în franceză, dar nici cea mai mică speranță. Aici toată lumea venea din acelaşi motiv, să-l întâlnească pe Maestru, să-l asculte pe Maestru, să-l iscodească pe Maestru. Am fost invitat să aştept într-un salon uriaş.

De la intrare, am remarcat prezența unei siluete feminine. Asta m-a făcut să las ochii în jos; mi se vorbise

prea mult despre obiceiurile ţării ca să înaintez cu mâna întinsă, cu chipul vesel şi privirea surâzătoare. Doar o bolboroseală, pălăria mea care se agită. Reperasem deja, m partea opusă colţului în care era aşezată ea, un fotoliu foarte englezesc în care să mă afund. Dar iată că privirea mea mătură covorul, se izbeşte de pantofii escarpin ai vizitatoarei, se ridică de-a lungul rochiei ei albas- I re-aurii, până la genunchi, la piept, la gât, până la văl. Lucru ciudat, totuşi, nu de opreliştea unui văl mă izbesc, n de o faţă deschisă, de nişte ochi care se încrucişează cu ai mei. Şi de un zâmbet. Privirea mea fuge spre pământ, pluteşte din nou deasupra covorului, măsoară un capăt de pardoseală, apoi urcă din nou spre ea, inexorabil, ca un dop de plută spre suprafaţa apei. Femeia avea părul acoperit cu un mindil de mătase fină, gata să fie lăsat peste faţă dacă s-ar fi ivit vreun străin. Dar străinul se afla chiar acolo, şi vălul rămânea ridicat.

De astă dată, ochii ei priveau în depărtare, îmi oferea putinţa să-i contemplu profilul, pielea întunecată de un pigment atât de pur. Dacă blândeţea ar fi avut o nuanţă, aceea ar fi fost a ei; dacă misterul ar fi avut un licăr, acela ar fi fost al ei. Aveam obrajii jilavi, mâinile reci. Kericirea îmi străbătea tâmplele. Dumnezeule, cât era de frumoasă prima mea imagine din Orient, o femeie pe care n-ar fi ştiut s-o cânte decât poeţii deşertului: chipul ei - soarele, ar fi spus ei, părul - umbra ocrotitoare, ochii - fântâni cu apă proaspătă, trupul - cel mai zvelt dintre palmieri, surâsul - un miraj.

Să-i vorbesc? Aşa? Dintr-un capăt în altul al încă- perii, cu mâinile făcute pâlnie la gură? Să mă ridic? Să înaintez spre ea? Să mă aşez pe un fotoliu mai apropiat, să-mi asum riscul de a vedea dispărându-i surâsul şi

lăsându-i-se vălul ca o lamă de ghilotină? Privirile ni se încrucişară din nou, ca din întâmplare, apoi fugiră, ca într-un joc. Pe care servitorul veni să-l întrerupă. Prima dată, ca să-mi ofere ceai şi ţigări. După o clipă, aplecat până-n pământ, ca să i se adreseze ei în turceşte. Am văzut-o atunci ridicându-se, acoperindu-şi faţa, dându-i servitorului să-i ducă o geantă de piele. Acesta se grăbea către ieşire. Ea îl urmă.

Ajunsă la uşa salonului, îşi încetini, totuşi, mersul, lăsându-l pe bărbat să se îndepărteze, se întoarse către mine şi rosti, cu voce înaltă şi într-o franceză mai curată decât a mea:

— Nu se ştie niciodată, drumurile noastre s-ar putea încrucişa!

Politeţe sau promisiune, fraza ei era însoţită de un zâmbet şugubăţ, în care am văzut la fel de bine o sfidare, ca şi un reproş. După aceea, când m-am săltat din fotoliu cu o stângăcie desăvârşită, pierzându-mi cumpătul şi regăsindu-l, căutând să-mi recapăt echilibrul, dar şi o anumită demnitate, ea rămase nemişcată, cu privirea învăluindu-mă cu o bunăvoinţă amuzată. Nici un cuvânt nu-şi găsi drumul spre buzele mele. Se făcu nevăzută.

Mă aflam încă în picioare, în faţa ferestrei, căutând să zăresc printre copaci cupeul care o ducea, când un glas mă smulse din visare.

— Scuzaţi-mă că v-am făcut să aşteptaţi.

Era Djamaledin. Mâna lui stângă strângea o ţigară de foi stinsă; mi-o întinse pe cea dreaptă, cu palma deschisă, moale, dar viguroasă.

— Numele meu este Benjamin Lesage, vin din partea lui Henri Rochefort.

îi prezentai scrisoarea de recomandare, dar el o strecură în buzunar fără s-o privească, îşi deschise braţele, mă îmbrăţişa şi mă sărută pe frunte.

— Prietenii lui Rochefort sunt şi prietenii mei, le vorbesc cu inima deschisă.

Luându-mă de umăr, mă trase spre o scară de lemn care ducea la etaj.

— Nădăjduiesc că prietenul meu Henri o duce bine, am aflat că întoarcerea sa din exil a fost un adevărat triumf. Toţi acei parizieni care au defilat scandându-i numele, ce fericire trebuie să fi simţit! Am citit relatarea in L'Intransigeant. Mi-l trimite regulat, numai că îl primesc cu întârziere. Lectura lui îmi aduce la urechi veştile din Paris.

Djamaledin vorbea anevoios o franceză corectă, uneori cu îi suflam cuvântul pe care părea să-l caute. Când nimeream, îmi mulţumea, dacă nu, continua să-şi cerceteze memoria, cu o uşoară contractare a buzelor şi bărbiei. (Continuă:

— Am trăit la Paris într-o odaie retrasă, dar ea se ileschidea spre lumea largă. Era de o sută de ori mai mică decât această clădire, numai că acolo trăiam mai puţin strâmtorat. Mă aflam la mii de kilometri de poporul meu, dar lucram mult mai eficient pentru progresul lui decât o pot face aici sau în Persia. Vocea mea răsuna de ia Alger la Kabul, astăzi nu mai pot să mă audă decât cei care mă onorează cu vizita lor. Desigur, ei sunt întotdeauna bine-veniţi, mai ales dacă vin de la Paris.

— Eu nu trăiesc, de fapt, la Paris. Mama e franţuzoaică, numele meu sună franţuzeşte, dar sunt american. I .ocuiesc în Maryland.

Asta păru să-l amuze.

— Când am fost expulzat din India, în 1882, am trecut prin Statele Unite. Imaginați-vă că am avut chiar de gând să cer cetățenia americană. Zâmbiți! Mulți dintre coreligionarii mei ar fi fost scandalizați! Seyyed-u\ Djamaledin, apostol al renașterii islamice, coborâtor din Profet, adoptă naționalitatea unei țări creștine? Dar nu mi-a fost deloc rușine, i-am povestit, de altfel, episodul prietenului meu Wilfrid Blunt, autorizându-l să-l citeze în Memoriile sale. Justificarea e simplă: în ținuturile musulmane, nu există nici măcar un singur colț în care să pot trăi la adăpost de tiranie. In Persia, am vrut să mă refugiez într-un sanctuar care beneficiază, după tradiție, de deplină imunitate, soldații monarhului au intrat acolo, m-au smuls din mijlocul sutelor de vizitatori care mă ascultau, și, aproape fără o nefericită excepție, nimeni n-a mișcat, nici n-a cutezat să protesteze. Nici un loc de cult, nici o universitate, nici un adăpost în care să poți fi ferit de arbitrar!

Cu o mână febrilă, mângâie un glob pământesc de lemn vopsit, așezat pe o masă joasă, înainte de a adăuga:

— în Turcia e și mai rău. Nu sunt oare oaspetele oficial al lui Abdul Hamid, sultan și calif? Nu mi-a trimis el o scrisoare după alta, reproșându-mi, așa cum o făcuse și șahul, faptul de a-mi petrece viața printre necredincioși? Ar fi trebuit să mă mulțumesc să-i răspund: dacă n-ați fi transformat frumoasele noastre ținuturi în pușcării, n-am fi avut nevoie să ne găsim refugiu la europeni! Dar m-am muiat și m-am lăsat înșelat. Am venit la Istanbul, și iată rezultatul. în disprețul regulilor ospitalității, acest om pe jumătate nebun mă ține prizonier. Nu de mult, i-am transmis un mesaj care spunea: „Sunt oare oaspetele dumneavoastră? Dați-mi permisiunea de a pleca!

Vă sunt ostatic? Puneți-mi lanțuri la picioare, arun-
<-ați-mă într-o celulă!" Numai că n-a catadicsit să-mi
răspundă. Dacă aş fi fost cetățean al Statelor Unite,
Kranței, Austro-Ungariei, ca să nu mai vorbesc de Rusia
sau de Anglia, consulul meu ar fi intrat în biroul marelui
vizir fără să bată la uşă şi mi-ar fi obținut eliberarea
intr-o jumătate de ceas. Vă spun, noi, musulmanii din
acest secol, suntem nişte orfani.

I se tăiase respirația, şi făcu un efort ca să adauge:

— Puteți să scrieți tot ceea ce tocmai v-am spus, în
afară de faptul că l-am făcut pe sultanul Abdul Hamid
pe jumătate nebun. Nu vreau să-mi pierd toate şansele
de a-mi lua, într-o bună zi, zborul din această colivie. De
altminteri, ar fi o minciună, pentru că individul e nebun
pe de-a-ntregul şi, pe deasupra, un criminal primejdios,
bănuitor la modul bolnăvicios, lăsat cu totul la mâna
astrologului său din Alep.

— Nu vă temeți, n-am să scriu nimic din toate astea.

Am profitat de moment ca să risipesc o neînțelegere.

— Trebuie să vă spun că nu sunt ziarist. Domnul
liochefort, care e vărul bunicului meu, m-a povățuit să
vin să vă văd, dar scopul vizitei mele nu este acela de a scrie
un articol despre Persia, nici despre dumneavoastră.

I-am dezvăluit interesul meu pentru Manuscrisul lui
Khayyam, dorința mea intensă de a-l răsfoi într-o zi, de
ai studia îndeaproape conținutul. M-a ascultat cu o
atenție susținută şi cu o bucurie evidentă.

— Vă sunt recunoscător că mă smulgeți, pentru câteva
«lipe, din apăsătoarele mele preocupări. Subiectul pe
<are-l evocați m-a pasionat întotdeauna. Ați citit, în intro-
ducerea dlui Nicolas la Rubaiate, povestea celor trei
prieteni, Nizam al-Mulk, Hasan Sabbah şi Omar Khayyam ?

Sunt personaje foarte diferite, dar care reprezintă, fiecare, un aspect nepieritor al sufletului persan. Am uneori impresia că eu sunt toți trei la un loc. Asemenea lui Nizam al-Mulk, năzuiesc să creez un mare stat musulman, fie el şi condus de un nesuferit de sultan turc. Ca şi Hasan Sabbah, semăn subversiunea pe toate pământurile Islamului, am discipoli care mă vor urma până la moarte...

Se întrerupse, îngrijorat, apoi se răzgândi, surâse şi continuă:

— Precum Khayyam, pândesc rarele bucurii ale clipei prezente şi compun versuri despre vin, paharnici, cârciumă, iubită; asemenea lui, îi pun la îndoială pe falşii cucernici. Atunci când, în unele catrene, Omar vorbeşte despre sine, mi se întâmplă să cred că pe mine mă zugrăveşte: Un om. am văzut, singuratic, într-un loc sărac. Nu era I Nici eretic, nici musulman. N-avea bogății, nici Dumnezeu, I Nici convingeri, nici adevăr. N-avea nici lege, nici principii. I In lumea asta sau cealaltă, un aşa curaj cine l-a avut ?

Spunând acestea, îşi reaprinse ţigara de foi, gânditor. O scânteie minusculă ateriza pe barba lui, o alungă cu un gest deprins. Şi reluă:

— încă din copilărie, am o uriaşă admirație pentru Khayyam, poetul, dar mai cu seamă filozoful, gânditorul liber. Sunt uluit de succesul lui târziu în Europa şi America. Vă imaginați, aşadar, cât de mare a fost fericirea mea când am avut în mâini cartea originală a Rubaiatelor, scrisă de propria mână a lui Khayyam.

— Când ați avut-o ?

— Mi-a fost oferită acum paisprezece ani, în India, de un tânăr persan care făcuse călătoria doar cu scopul de a mă întâlni. Se prezentase în aceşti termeni: „Mirza

Ueza1, originar din Kirman, fost negustor în bazarul din Teheran, preasupusul dumneavoastră servitor". Ii surâsesem, îl întrebasem ce voia să însemne „fost negustor" şi ce-l îndemnase să-mi povestească istoria lui. Tocmai deschisese o prăvălie de haine vechi, când unul dintre li ii şahului a venit să cumpere marfă, şaluri şi blănuri de o mie o sută de tumani2 - în jur de o mie de dolari. Numai că, atunci când Mirza Reza se prezentă, a doua zi, la locuinţa prinţului, spre a fi plătit, a fost insultat şi bătut, ameninţat chiar şi cu moartea dacă ar fi cutezat să-şi ceară drepturile. Atunci se hotărâse să vină să mă vadă. Predam la Calcutta. „Tocmai am înţeles, îmi spuse ci, că nu poţi să-ţi câştigi cinstit existenţa într-o ţară supusă arbitrariului. Nu eşti tu oare cel care a scris că c nevoie de o Constituţie şi de un parlament pentru l'ersia? Consideră-mă, începând de astăzi, drept cel mai devotat dintre discipolii tăi. Mi-am închis prăvălia, mi-am părăsit soţia ca să te urmez. Porunceşte-mi, mă voi supune!"

Aducându-şi aminte de acest bărbat, Djamaledin părea să sufere.

— Eram emoţionat, dar stânjenit. Sunt un filozof rătăcitor, n-am nici casă, nici patrie, am evitat să mă căsătoresc ca să n-am nici o fiinţă în grijă, nu doream ca omul acela să mă urmeze ca şi cum aş fi fost Mesia sau Mântuitorul, I mamul Timpului. Ca să-l fac să-şi schimbe hotărârea, i-am spus: „Merită cu adevărat să părăseşti totul, prăvălie,

I Mirza Reza Kermani, discipol şi apropiat al lui Djamaledin, care, în 1896, a luat asupra sa misiunea de a-l asasina pe şahul Persiei, Naser al-Din (n. r.).

Veche monedă persană, aflată în circulaţie şi astăzi.

familie, pentru o biată sumă de bani?" Atunci fața i se întunecă, nu-mi răspunse şi ieşi.

N-a revenit decât după şase luni. Dintr-un buzunar interior, scoase un sipețel de aur, bătut cu nestemate, pe care mi-l întinse deschis.

„Priveşte acest manuscris, cât crezi că poate valora?"

L-am răsfoit, apoi i-am descoperit conținutul, tremurând de emoție.

„Textul autentic al lui Khayyam; picturile, ornamentația, e inestimabil!"

„Mai mult de o mie o sută de tumani?"

„Infinit mai mult!"

„Ți-l dăruiesc, păstrează-l. Iți va aduce aminte că Mirza Reza n-a venit la tine ca să-şi recapete banii, ci ca să-şi regăsească mândria."

Astfel, continuă Djamaledin, a ajuns Manuscrisul în posesia mea şi nu m-am mai despărțit de el. M-a întovărăşit în Statele Unite, în Anglia, în Franța, în Germania, în Rusia, apoi în Persia. II aveam asupra mea la retragerea în sanctuarul de la Şah-Abdul-Azim. Acolo l-am pierdut.

— Nu ştiți unde ar putea să se afle în prezent?

— V-am spus, când am fost luat pe sus, un singur om a îndrăznit să se împotrivească soldaților şahului, era Mirza Reza. S-a ridicat, a strigat, a plâns, i-a făcut laşi pe soldați şi pe cei din asistență. A fost arestat şi torturat, a petrecut mai bine de patru ani în temniță. Când a fost eliberat, a venit la Istanbul ca să mă vadă. Arăta atât de rău, încât am făcut în aşa fel încât să fie primit în spitalul francez al oraşului, unde a rămas până în noiembrie trecut. Am căutat să-l rețin mai mult, de teamă să nu fie arestat la întoarcere. Dar a refuzat. Voia, spunea el, să

recupereze Manuscrisul lui Khayyam, nu-l mai interesa nimic altceva. Există, aşadar, oameni care rătăcesc din obsesie în obsesie.

— Ce părere aveţi? Mai există oare Manuscrisul?

— Numai Mirza Reza ar putea să vă spună. El susţine iă-l poate găsi pe soldatul care l-a şterpelit cu prilejul arestării mele, nădăjduia să-l poată recăpăta de la acesta. In orice caz, era hotărât să meargă să-l vadă, vorbea de răscumpărarea lui, Dumnezeu ştie cu ce bani.

— Dacă e vorba de recuperarea Manuscrisului, banii nu vor constitui o problemă!

Vorbisem cu ardoare. Djamaledin mă privi fix, îşi încruntă sprâncenele, se aplecă spre mine ca şi cum ar fi vrut să mă asculte.

— Am impresia că nu sunteţi mai puţin obsedat de acest Manuscris decât acel nefericit de Mirza. în acest caz, n-aveţi decât o cale de urmat, mergeţi la Teheran! Nu vă garantez că veţi descoperi acolo cartea, dar, dacă ştiţi să priviţi, veţi găsi, poate, acolo alte urme ale lui Khayyam.

Răspunsul meu, spontan, păru să-i confirme diagnosticul :

— Dacă obţin o viză, sunt gata să plec chiar de mâine.

— Asta nu e o piedică. Vă voi da câteva rânduri pentru consulul Persiei la Baku, el se va ocupa de formalităţile necesare şi vă va asigura chiar şi transportul până la l'l nzeli.

Expresia chipului meu trebuie să fi trădat o frământlare. Djamaledin se amuză de ea.

— Vă spuneţi, fără îndoială: cum aş putea oare să mă înfăţişez, în faţa unui reprezentant al guvernului persan, cu recomandări din partea unui proscris? Aflaţi că am

discipoli pretutindeni, în toate oraşele, în toate mediile, până şi în cel mai apropiat anturaj al monarhului. Acum patru ani, când mă găseam la Londra, publicam, împreună cu un prieten armean, un ziar care pornea, sub forma unor mici colete discrete, spre Persia. Şahul s-a alarmat, l-a convocat pe Ministrul Poştelor şi i-a poruncit să pună capăt, cu orice preţ, circulaţiei acelui jurnal. Ministrul le-a ordonat vameşilor să reţină la frontiere toate coletele subversive şi să i le trimită la domiciliu.

Trase din ţigara de foi, fumul fu risipit de un hohot de râs.

— Ceea ce nu ştia şahul, continuă Djamaledin, era faptul că Ministrul Poştelor era unul dintre cei mai fideli discipoli ai mei şi că-l însărcinasem chiar cu buna difuzare a ziarului!

Râsul lui Djamaledin răsuna încă atunci când sosiră trei vizitatori cu capetele acoperite de fesuri de un roşu sângeriu. Se ridică, îi salută, îi îmbrăţişa, îi invită să se aşeze, schimbând cu ei câteva fraze în arabă. Am ghicit că le explica cine eram, cerându-le o păsuire de câteva clipe. Se întoarse spre mine.

— Dacă sunteţi hotărât să mergeţi la Teheran, am să vă dau câteva scrisori de recomandare. Veniţi mâine, vor fi gata. Şi, mai ales, nu vă temeţi de nimic, nimeni nu se va gândi să percheziţioneze un american.

A doua zi, mă aşteptau trei plicuri cafenii. Mi le dădu cu mâna lui, deschise. Cel dintâi era pentru consulul de la Baku, cel de-al doilea pentru Mirza Reza. Intinzân-du-mi-l pe acesta din urmă, Djamaledin făcu următorul comentariu:

— Trebuie să vă avertizez că omul este un dezechilibrat şi un obsedat, nu-l frecventaţi mai mult decât trebuie. I i port multă afecţiune, e mai sincer şi mai credincios, mai pur chiar, neîndoielnic, decât toţi discipolii mei, dar este capabil de cele mai îngrozitoare nebunii.

Oftă, îşi vârî mâna în buzunarul largilor pantaloni cenuşii pe care-i purta pe sub tunica albă:

— Iată zece lire de aur, daţi-i-le din partea mea; nu mai are nimic, îi este, poate, foame, dar e prea mândru ca să ceară de pomană.

— Unde l-aş putea oare găsi?

— N-am nici cea mai vagă idee. Nu mai are casă, nu mai are familie, rătăceşte din loc în loc. Iată de ce vă înmânez această a treia scrisoare, pe adresa unui alt I ânăr, cu totul diferit. Este fiul celui mai bogat negustor din Teheran şi, deşi n-are decât douăzeci de ani şi arde cu aceeaşi flacără ca noi toţi, nu-şi pierde niciodată cumpătul, e gata să emită ideile cele mai revoluţionare cu un zâmbet de copil ghiftuit. îi reproşez, câteodată, faptul că nu are cine ştie ce trăsături de oriental. îl veţi vedea: sub un veşmânt persan, există răceala englezească, ideile franceze, un spirit mai anticlerical decât al dlui Clemenceau. Se numeşte Fazei. El este acela care vă va conduce până la Mirza Reza. L-am însărcinat să fie cu ochii pe el, atâta cât se poate. Nu cred că-l poate împiedica să-şi săvârşească nebuniile, dar va şti unde să dea de el.

M-am ridicat să-mi iau rămas-bun. Mă salută cu căldură si îmi ţinu mâna în a sa:

— Rochefort îmi spune, în scrisoare, că purtaţi prenumele de Benjamin Omar. în Persia, nu-l folosiţi decât pe Benjamin, nu rostiţi niciodată cuvântul Omar.

— Este, totuşi, numele lui Khayyam!

— Din secolul al XVI-lea, de când Persia s-a convertit la şiism, acest prenume este interzis, ar putea să vă provoace cele mai grave neplăceri. S-ar crede că vă identificaţi cu Orientul, v-aţi trezi prins în gâlcevile acestuia.

O strâmbătură de regret, de consolare, un gest de neputinţă. I-am mulţumit pentru sfat, m-am întors să plec, dar el mă opri:

— Un ultim lucru. V-aţi încrucişat ieri, pe când se pregătea sa plece, cu o tânără persoană, i-aţi vorbit?

— Nu, n-am avut prilejul.

— Este nepoata şahului, prinţesa Şirin. Dacă, din cine ştie ce motiv, în faţa dumneavoastră s-ar închide toate uşile, trimiteţi-i un mesaj şi amintiţi-i că aţi văzut-o la mine acasă. Un cuvânt din partea ei, şi multe dintre piedici se vor netezi.

XXIX

Cu corabia cu pânze până la Trapezunt, Marea Neagră e liniştită, prea liniştită, vântul suflă slab, contempli ore m şir acelaşi punct de pe coastă, aceeaşi stâncă, acelaşi boschet anatolian. N-aş fi avut motive să mă plâng, aveam nevoie de vreme calmă, dată fiind misiunea arzătoare pe care trebuia s-o împlinesc: să memorez o carte întreagă de dialoguri persano-franceze scrisă de dl Nicolas, traducătorul lui Khayyam. Căci îmi făgăduisem să mă adresez gazdelor mele în propria lor limbă. Nu nesocoteam faptul că în Persia, ca şi în Turcia, numeroşi oameni cu ştiinţă de carte, negustori sau înalţi funcţionari, vorbesc franceza. Unii cunosc chiar şi engleza. Dar, dacă doreşti să depăşeşti cercul restrâns al seraiurilor şi legaţiilor, dacă vrei să călătoreşti în afara marilor oraşe sau în subteranele lor, trebuie să te pui la punct cu persana.

Provocarea mă stimula şi mă amuza, mă delectam cu afinităţile pe care le descopeream cu propria mea limbă, ca şi cu acelea cu diverse limbi latine. Tată, mamă, frate, fiică, „father", „mother", „brother", „daughter" se spun „pedar", „madar", „baradar", „dokhtar", cu greu se poate ilustra mai bine înrudirea indo-europeană. Chiar şi pentru a-l numi pe Dumnezeu, musulmanii din Persia spun „Khoda", termen mult mai apropiat de englezescul God

sau de germanul Gott decât de Allah. în pofida acestui exemplu, influența predominantă rămâne aceea a arabei, care se exercită într-un mod straniu: multe cuvinte persane pot fi înlocuite, în mod arbitrar, prin echivalentul lor arab, e chiar o formă de snobism, foarte apreciată de literați, care își împănează propozițiile cu termeni sau cu fraze întregi în arabă. Lui Djamaledin, îndeosebi, îi plăcea acest procedeu.

Mi-am promis să mă pun la punct cu araba mai târziu. Pentru moment, eram foarte ocupat să rețin textele dlui Nicolas, care-mi procurau, dincolo de cunoaşterea persanei, informații utile despre țară. Se găseau acolo dialoguri de acest tip:

„— Care sunt produsele care s-ar putea exporta din Persia?

— Sunt şalurile de Kirman, perlele fine, turcoazele, covoarele, tutunul de Şiraz, mătăsurile de Mazanderan, lipitorile şi narghilelele din lemn de cireş.

— Când călătorim, suntem obligați să avem un bucătar cu noi?

— Da, în Persia nu poți face un singur pas fără bucătarul, patul, covoarele şi servitorii tăi.

— Care sunt monedele străine care au curs în Persia ?

— Imperialii ruseşti, carboavele şi ducații din Olanda. Monedele franceze şi engleze sunt foarte rare.

— Cum se numeşte actualul rege ?

— Naser al-Din Şah.

— Se spune că este un monarh excelent.

— Da, este nespus de binevoitor în privința străinilor şi extrem de generos. E foarte instruit, cunoaşte istorie, geografie, desen; vorbeşte franceza şi stăpâneşte foarte bine limbile orientale: araba, turca şi persana".

Odată sosit la Trapezunt, m-am instalat la Hotel d'Italie, singurul din oraş, confortabil, dacă te resemnai să uiți de droaia de muşte care transforma fiecare masă într-o gesticulație neîntreruptă, exasperantă. M-am hotărât, aşadar, să-i imit pe ceilalți vizitatori, angajând, pe câțiva bănuți, un adolescent care se îndeletnicea să-mi facă vânt cu evantaiul şi să alunge insectele. Cel mai greu a fost să-l conving să le gonească de la masa mea fără să caute să le strivească, sub ochii mei, între dolmas şi chebaburi. Mă asculta o vreme, dar, de îndată ce vedea o muscă în raza de acțiune a redutabilei sale ustensile, ispita era prea puternică, lovea.

In cea de-a patra zi, mi-am găsit loc la bordul unui pachebot al Mesageriilor maritime, care făcea ruta Marsilia-Istanbul-Trapezunt, până la Batumi, portul rusesc din răsăritul Mării Negre, de unde am luat trenul transcaucazian spre Baku, la Marea Caspică. Primirea făcută acolo de consulul Persiei a fost atât de amabilă, încât am şovăit să-i arăt scrisoarea lui Djamaledin. Nu era mai bine să rămân un călător anonim, ca să nu-i trezesc bănuielile? Dar am fost cuprins de unele scrupule. Poate că în scrisoare exista şi un alt mesaj decât acela care mă privea, n-aveam dreptul să-l păstrez pentru mine. I)intr-odată, m-am hotărât, aşadar, să rostesc, pe un ton enigmatic:

— Avem, poate, un prieten comun.

Şi am scos plicul. Numaidecât, consulul îl desfăcu cu grijă; îşi luase de pe birou nişte ochelari cu rame de argint şi începuse să citească scrisoarea când, pe neaşteptate, i-am văzut degetele tremurând. Se ridică, se duse să încuie uşa încăperii, atinse hârtia cu buzele şi rămase

astfel vreme de câteva clipe, ca adâncit în meditaţie. Apoi veni spre mine şi mă strânse în braţe ca şi cum aş fi fost un frate scăpat dintr-un naufragiu.

De îndată ce-şi stăpâni totuşi trăsăturile, îşi chemă servitorii, le porunci să-mi ducă geamantanul la el acasă, să mă instaleze în încăperea cea mai frumoasă şi să pregătească un ospăţ. Mă ţinu, astfel, două zile acasă la el, lăsând la o parte orice treabă ca să stea cu mine şi să-mi pună neîncetat întrebări despre Maestru, despre sănătatea, starea acestuia şi, îndeosebi, despre ce spunea Djamaledin în legătură cu situaţia din Persia. Când veni momentul să plec, îmi închirie o cabină pe un pachebot rusesc aparţinând liniilor Caucaz-şi-Mercur. Apoi mi-1 dădu pe vizitiul său, căruia îi încredinţa misiunea să mă însoţească până la Kazvin şi să-mi rămână în preajmă atâta vreme cât voi fi avut nevoie de serviciile sale.

Vizitiul se dovedi de îndată foarte descurcăreţ, adesea chiar de neînlocuit. Nu aş fi ştiut să strecor câteva monede în palma acelui vameş cu mustaţă mândră, ca să catadicsească să lase, pentru o clipă, narghileaua şi să vină să-mi vizeze voluminosul Welseley. Tot el a fost cel care a negociat cu Administraţia Drumurilor obţinerea imediată a unei trăsuri cu patru cai, în timp ce funcţionarul ne poftea categoric să revenim a doua zi, iar un birtaş respingător, în mod limpede complicele său, îşi oferea deja serviciile.

Mă consolam pentru toate aceste dificultăţi ale drumului, gândindu-mă la calvarul călătorilor care mă precedaseră. Cu treisprezece ani mai înainte, nu se putea ajunge în Persia decât pe străvechiul drum al cămilarilor, care, pornind din Trapezunt, ducea spre Tabriz, prin Erzerum, vreo patruzeci de etape, şase săptămâni epuizante şi costisitoare, uneori chiar foarte primejdioase

din cauza neîncetatelor războaie tribale. Transcaucazianul a răsturnat acea ordine de lucruri, a deschis Persia spre lume, de acum înainte se poate ajunge acolo fără nici un risc sau neajuns major, cu vaporul de la Baku până în portul Enzeli, apoi, într-o săptămână, pe şosea, până la Teheran.

In Occident, tunul e un instrument de luptă sau de paradă; în Persia, el e şi o unealtă de tortură. Dacă vorbesc despre asta este pentru că, odată ajuns la incinta circulară a Teheranului, am fost confruntat cu spectacolul unui tun căruia i se dăduse cea mai atroce folosinţă: ni ţeava largă fusese aşezat un bărbat legat fedeleş, căruia nu i se vedea decât ţeasta rasă. Trebuia să stea acolo, în soare, fără hrană şi apă, aşteptându-şi moartea ; şi, chiar şi după aceea, mi s-a explicat, exista obiceiul de a lăsa cadavrul expus multă vreme, în aşa fel încât să Iacă pedeapsa exemplară, să le inspire tăcere şi teamă tuturor celor care treceau de porţile cetăţii.

Oare din cauza acestei prime imagini capitala Persiei a exercitat atât de puţină atracţie asupra mea? în oraşele din Orient, căutăm nuanţele prezentului şi umbrele trecutului. La Teheran, n-am dat peste nimic de felul acesta. Ce am văzut acolo? Străzi prea largi ca să-i lege pe bogătaşii din cartierele de nord de săracii din cartierele de sud; un bazar care, bineînţeles, gemea de cămile, de catâri şi de ţesături pestriţe, dar care nu se putea compara cu pieţele din Cairo, din Istanbul, din Isfahan sau din Tabriz. Şi, oriunde poposea privirea, nenumărate clădiri cenuşii.

Teheranul era prea tânăr, cu o istorie prea scurtă! Multă vreme el n-a fost decât o obscură anexă a oraşului

Rey, celebra cetate a savanților, distrusă în vremea mongolilor. Doar la sfârşitul secolului al XVIII-lea un trib turcmen, acela al Kadjarilor, a luat în stăpânire aşezarea. După ce a reuşit să supună cu sabia Persia în întregul ei, dinastia şi-a ridicat modestul adăpost la rangul de capitală. Până atunci, centrul politic al țării se găsea mai la sud, la Isfahan, Kirman sau Şiraz. Iar pentru locuitorii acestor oraşe, „necioplții din nord" care-i guvernează şi care nu le cunosc nici măcar limba sunt numai buni de spânzurătoare. Actualul şah avusese nevoie, cu prilejul suirii pe tron, de un tălmaci ca să se adreseze supuşilor săi. Se părea totuşi că dobândise, de-atunci, o mai bună cunoaştere a persanei.

Trebuie spus că timpul nu-i lipsise. La sosirea mea la Teheran, în aprilie 1896, monarhul se pregătea să-şi aniverseze jubileul, cel de-al cincizecilea an de domnie. In onoarea lui, oraşul era pavoazat cu stema națională, purtând simbolul leului şi soarelui, veniseră notabilități din toate provinciile, numeroase delegații străine şi, deşi cei mai mulți dintre delegații oficiali au fost cazați în vile, cele două hoteluri pentru europeni, Albert şi Prevost, erau neobişnuit de aglomerate. In ultimul mi-am găsit, în cele din urmă, o cameră.

Mă gândisem să mă duc direct la Fazei, să-i predau scrisoarea, să-l întreb cum să dau de Mirza Reza, dar am ştiut să-mi înăbuş nerăbdarea. Cunoscând obiceiurile orientalilor, ştiam că discipolul lui Djamaledin m-ar fi invitat să locuiesc la el; nu doream nici să-l jignesc printr-un refuz, nici să-mi asum riscul de a fi amestecat în activitatea sa politică, şi încă şi mai puțin în aceea a Maestrului său.

M-am instalat, aşadar, la Hotel Prévost, ţinut de un j'.enevez. Dimineaţa, am închiriat o iapă bătrână ca să mă duc, într-o vizită de curtoazie foarte utilă, la legaţia americană, în Bulevardul Ambasadorilor. Apoi am mers la discipolul preferat al lui Djamaledin. Mustaţă fină, I unică lungă, albă, ţinută maiestuoasă a capului, o umbră de răceală - Fazei corespundea, în totalitate, imaginii pe care mi-o alcătuise despre el exilatul din Istanbul.

Aveam să devenim cei mai buni prieteni din lume. I)ar cel dintâi contact fu distant, limbajul său direct mă stânjeni şi mă tulbură. Ca atunci când am vorbit despre Mirza Reza.

— Voi face tot ce-mi stă în putinţă ca să vă ajut, dar ou vreau să am nimic de-a face cu acest nebun. E un martir în viaţă, aşa mi-a spus Maestrul. I-am răspuns: ar fi mai bine să fie unul mort! Nu mă priviţi aşa, nu sunt un monstru, dar bărbatul acesta a suferit atâta mcât are mintea cu totul tulburată; ori de câte ori deschide ¡rura, face rău cauzei noastre.

— Unde se află acum ?

— De câteva săptămâni, trăieşte în mausoleul de la Şah-Abdul-Azim, vagabondând prin grădini sau pe coridoare, printre clădiri, vorbindu-le oamenilor despre arestarea lui Djamaledin, îndemnându-i să-şi răstoarne monarhul, povestindu-şi propriile suferinţe, strigând şi gesticulând. Nu încetează să repete că seyyed Djamaledin este Imamul Timpului, cu toate că persoana vizată i-a interzis să mai profereze fraze atât de nesăbuite. Nu ţin deloc să fiu văzut în tovărăşia lui.

— Este singura persoană care îmi poate da informaţii despre Manuscris.

— Ştiu asta, vă voi conduce până la el, dar nu voi rămâne nici o clipă cu dumneavoastră.

In seara aceea, tatăl lui Fazei, unul dintre cei mai bogaţi oameni din Teheran, a oferit un dineu în onoarea mea. Prieten apropiat al lui Djamaledin, deşi rezervat faţă de orice acţiune politică, ţinea să-l cinstească pe Maestru prin mijlocirea mea; invitase aproape o sută de persoane. Conversaţia s-a învârtit în jurul lui Khayyam. Din toate gurile ţâşneau catrene şi snoave, se însufleţeau discuţii, deviind adesea către politică; cu toţii păreau să întrebuinţeze cu dibăcie persana, araba şi franceza, cei mai mulţi posedau unele noţiuni de turcă, rusă şi engleză. Mă simţeam cu atât mai ignorant cu cât ei mă considerau, cu toţii, drept un mare orientalist şi specialist în Rubaiate, apreciere cu totul exagerată, aş spune chiar excesivă, dar pe care a trebuit să renunţ iute să o dezmint, întrucât protestele mele au apărut ca o manifestare de modestie care reprezintă, o ştie toată lumea, semnul adevăraţilor savanţi.

Serata a început la apusul soarelui, dar gazda mea insistase să vin mai devreme; dorea să-mi arate culorile grădinii sale. Un persan, dacă are un palat, după cum era cazul tatălui lui Fazei, caută arareori să-l arate oaspeţilor, îl lasă deoparte în favoarea grădinii, unicul său subiect de mândrie.

Pe măsură ce soseau, invitaţii apucau cupele şi se aşezau în preajma cursurilor de apă, naturale sau artificiale, care şerpuiau printre plopi. Servitorii se grăbeau să le aştearnă îndată covorul sau perna pe locul ales, dar unii dintre oaspeţi se mulţumeau să şadă pe un bolovan sau chiar pe pământul gol; grădinile Persiei nu au gazon,

ceea ce, în ochii unui american, le dă un aspect oarecum golaş.

In acea seară s-a băut în mod rezonabil. Cei mai pioşi se mărgineau la ceai. In acest scop, circula un samovar gigantic, purtat de trei servitori, doi care să-l ţină, un al treilea ca să servească. Mulţi preferau arak-ul1, vodca sau vinul, dar n-am remarcat nici o manifestare dizgraţioasă, cei mai ameţiţi mulţumindu-se să-i acompanieze in surdină pe muzicienii angajaţi de stăpânul casei, un cântăreţ din tar2, un virtuoz al zar6-ului3, un flautist. Mai târziu au venit dansatorii, în majoritate băieţi tineri. In cursul recepţiei nu se arătă nici o femeie.

Cina n-a fost servită decât către miezul nopţii. Pe tot parcursul serii, oaspeţii s-au mărginit la fistic, migdale, seminţe sărate şi zaharicale, iar masa n-a constituit decât punctul final al ceremonialului. Gazda avea datoria de a o întârzia cât se putea de mult, căci, de îndată ce soseşte felul principal de mâncare, în acea seară un iljavaher polow, „orez cu giuvaericale", fiecare invitat îl înghite în zece minute, se spală pe mâini şi pleacă. Vizitiii .şi purtătorii de felinare se înghesuiau la poartă atunci când am ieşit, ca să-şi culeagă fiecare stăpânul.

A doua zi în zori, Fazei mă însoţi într-o trăsură până la poarta sanctuarului de la Şah-Abdul-Azim. Intră acolo singur, ca să se întoarcă împreună cu un bărbat cu o

1 De la arabul araq, „licoare de palmier": băutură alcoolică extrasă din orez fermentat sau din suc de trestie de zahăr.

Instrument muzical persan cu coarde ciupite, de tipul unei lăute cu griful lung, foarte răspândit în Orient.

'i. Instrument muzical persan de percuţie, asemănător unei tobe, foarte răspândit în Orient.

înfăţişare neliniştitoare: înalt, uscăţiv la modul bolnăvicios, cu barba hirsută; mâinile îi tremurau fără încetare. înveşmântat într-o lungă robă albă, strâmtă şi peticită, purta un sac fără culoare şi fără formă, care conţinea tot ce mai poseda pe acest pământ. în ochii lui se putea citi întreaga suferinţă a Orientului.

Când află că veneam din partea lui Djamaledin, căzu în genunchi, îmi înşfacă mâna, o acoperi cu sărutări. Fazei, stânjenit, bâlbâi o scuză şi se îndepărtă.

I-am întins lui Mirza Reza scrisoarea din partea Maestrului. Aproape că mi-o smulse din mâini şi, deşi cuprindea mai multe pagini, o citi în întregime, fără să se grăbească, uitând cu totul de prezenţa mea.

L-am aşteptat să termine ca să-i vorbesc despre ceea ce mă interesa. Numai că atunci îmi spuse, într-un amestec de persană şi franceză pe care mi-era destul de greu să-l înţeleg:

— Cartea se află la un soldat originar din Kirman, care este şi oraşul meu de baştină. A făgăduit să vină aici poimâine, vineri. Va trebui să i se dea ceva bani. Nu pentru răscumpărarea cărţii, ci ca să i se mulţumească omului pentru că a restituit-o. Din păcate, eu nu mai am nici un ban.

Fără să şovăi, am scos din buzunar aurul pe care i-l trimitea Djamaledin; am adăugat o sumă identică; Mirza Reza păru mulţumit de asta.

— Reveniţi sâmbătă. Cu voia lui Dumnezeu, voi avea Manuscrisul, vi-l voi încredinţa, şi îl veţi înmâna Maestrului, la Istanbul.

XXX

Din oraşul toropit suiau zgomote trândave, colbul era cald, sclipind în soare, era o zi persană lâncedă, un prânz alcătuit din pui cu caise, vin rece de Şiraz, o lungă siestă l»e balconul camerei mele de hotel, sub o umbrelă de soare decolorată, cu faţa acoperită de un şervet umed.

Dar, în acea zi de 1 mai 1896, o viaţă avea să se sfârşească la amurg, o alta avea să înceapă de atunci.

Bătăi repetate şi furioase în uşa mea. Sfârşesc prin a Io auzi, mă întind, tresar, alerg în picioarele goale, cu părul încleiat, cu mustăţile pleoştite, îmbrăcat într-o tunică largă, cumpărată în ajun. Degetelor mele fără vlagă le e greu să tragă zăvorul. Fazei împinge uşa, mă îmbrânceşte ca s-o închidă la loc, mă scuttiră de umeri.

— Vino-ţi în fire, într-un sfert de ceas eşti un om mort!

Ceea ce mi-a adus la cunoştinţă Fazei, în câteva fraze întretăiate, avea să ştie lumea întreagă, din ziua următoare, prin magia telegrafului.

Monarhul se dusese, la amiază, la sanctuarul de la Sah-Abdul-Azim pentru rugăciunea de vineri. Era îmbrăcat în veşmântul de gală confecţionat pentru jubileul său, cu fire de aur, podoabe de turcoaz şi smarald, tocă împodobită cu pene. In marea sală a sanctuarului, îşi

alege locul de rugăciune, i se întinde la picioare un covor. înainte de a îngenunchea, îşi caută din priviri soţiile, le face semn să se aşeze în ordine în spatele lui, îşi netezeşte mustăţile lungi şi subţiri, albe cu reflexe albăstrui, în vreme ce mulţimea năvăleşte înăuntru, credincioşi şi mullahi, pe care străjile se străduiesc să-i ţină în frâu. Din curtea exterioară răzbat ovaţii. Soţiile regale înaintează, între ele s-a strecurat un bărbat. înveşmântat în lână, după obiceiul dervişilor, ţine o hârtie, o întinde cu vârful degetelor. Şahul îşi pune lornionul, ca s-o citească. Dintr-odată, un foc de armă. Revolverul era ascuns de foaie. Suveranul e atins chiar în inimă. Dar mai poate murmura: „Sprijiniţi-mă!", înainte de a se prăbuşi.

în vacarmul general, marele vizir îşi vine primul în fire, strigă: „Nu e nimic, rana e uşoară!" Cere să fie golită sala, iar şahul să fie dus la caleaşca regală. Şi, până la Teheran, face vânt cu evantaiul cadavrului aşezat pe locul din spate, ca şi cum ar fi continuat să respire. între timp, îi dă de ştire prinţului moştenitor să vină de la Tabriz, unde e guvernator.

La sanctuar, soţiile şahului tabără asupra asasinului, pe care îl insultă şi-l acoperă de lovituri, mulţimea îi smulge veşmintele, e gata să fie sfâşiat în bucăţi când colonelul Kassakovski, comandant al brigăzii căzăceşti, intervine ca să-l salveze. Sau, mai degrabă, ca să-l supună unui prim interogatoriu. Lucru curios, arma crimei a dispărut. Se spune că o femeie a ridicat-o de jos, a ascuns-o sub văl, nu va fi găsită niciodată. în schimb, este recuperată foaia de hârtie care a slujit la camuflarea ei.

Bineînţeles, Fazei m-a scutit de toate aceste amănunte, rezumatul său a fost lapidar:

— Nebunul de Mirza Reza l-a ucis pe şah. Asupra lui s-a găsit scrisoarea din partea lui Djamaledin. Numele Iau e amintit acolo. Păstrează-ţi straiele persane, ia-ţi hanii şi paşaportul. Nimic altceva. Şi fugi să te refugiezi la legaţia americană.

Primul meu gând a fost la Manuscris. II recuperase oare Mirza Reza în acea dimineaţă? E drept că nu realizam mea gravitatea situaţiei mele: complicitate la asasinarea unui şef de stat, din partea mea, care pornisem spre Orientul poeţilor! Neîndoielnic, aparenţele erau împotriva mea, înşelătoare, mincinoase, absurde, dar copleşitoare. Oe judecător, ce comisar nu m-ar fi bănuit?

Fazei pândea din balcon; brusc, se lăsă pe vine ca să strige, cu glas răguşit:

— Cazacii sunt deja aici, fac cordoane de jur împrejurul hotelului!

Am coborât în grabă scara. Odată ajunşi în holul de la intrare, am adoptat din nou un umblet demn, mai puţin suspect. Un ofiţer cu barbă blondă, cu chipiul tras mult pe frunte, cu ochii măturând ungherele încăperii, tocmai intra pe uşă. Fazei n-a avut timp decât să-mi şoptească: „La legaţie!". Apoi s-a despărţit de mine, s-a îndreptat spre ofiţer, l-am auzit rostind Polcovnic! - Colonele! - şi i-am văzut pe cei doi strângându-şi ceremonios mâna, schimbând câteva fraze de condoleanţe. Kassakovski cinase adesea în casa tatălui prietenului meu, ceea ce mi-a oferit un răgaz de câteva clipe. Am profitat de asta ca să grăbesc pasul către ieşire, înfăşurat in aba mea, şi să străbat grădina pe care cazacii se străduiau să o transforme într-o tabără fortificată. Nu mi-am făcut griji. Cum veneam dinăuntru, puteau presupune că şeful lor era acela care mă lăsase să ies. Am

trecut, aşadar, de grilaj, îndreptându-mă spre străduța care, cotind la dreapta, ducea către Bulevardul Ambasadorilor şi, în zece minute, la legația mea.

La intrarea pe străduță erau postați trei soldați. Aveam să trec prin fața lor? La stânga, am observat o altă străduță. Am crezut că era mai bine s-o apuc pe acolo, chit că aveam s-o iau mai târziu la dreapta. Am înaintat, deci, evitând să privesc în direcția soldaților. După câțiva pași, n-aveam să-i mai văd, n-aveau să mă mai vadă.

— Stai!

Ce să fac? Să mă opresc? La prima întrebare pusă, aveau să descopere că de-abia vorbeam persana, să-mi ceară actele şi să mă aresteze. Să fug? Nu le-ar fi fost greu să mă prindă, aş fi reacționat ca un vinovat, n-aş fi putut nici măcar să invoc buna-credință. N-aveam decât o fracțiune de moment ca să aleg.

Am hotărât să-mi continui drumul fără să mă grăbesc, ca şi cum n-aş fi auzit. Dar urmează un strigăt, puşti care se încarcă, pași. Nu mai stau pe gânduri, fug de-a lungul străzilor, nu privesc în urmă, mă arunc în gangurile cele mai strâmte, cele mai întunecoase, soarele a apus deja, într-o jumătate de ceas va fi noapte.

Căutam să rostesc, în gând, o rugăciune; nu reuşeam decât să repet: „Doamne ! Doamne! Doamne!", implorare insistentă, ca şi cum aş fi fost deja mort şi băteam la Poarta Paradisului.

Şi poarta se deschise. Poarta Paradisului. O uşiță ascunsă într-un zid murdar de tină. La colțul unei străzi, se deschise, o mână o atinse pe a mea, m-am prins de ea, mă trase spre dânsa, închise poarta în urma mea. Țineam ochii închişi, de teamă, de epuizare, de neîncredere, de fericire. Afară, urmărirea continua.

Trei perechi de ochi surâzători mă contemplau, trei femei al căror păr era ascuns sub văl, dar care aveau <lupul descoperit şi mă sorbeau din priviri ca pe un nou-născut. Cea mai vârstnică, la patruzeci de ani, îmi făcu semn s-o urmez. In fundul grădinii în care intrasem, se găsea o căsuţă unde mă aşeză pe un scaun de răchită, fagăduindu-mi, cu un gest, că avea să vină să-mi dea drumul. Mă linişti cu o grimasă şi cu un cuvânt magic: itndarun, „casă interioară". Soldaţii n-aveau să vină să scotocească acolo unde stăteau femeile!

într-adevăr, zgomotele soldaţilor nu s-au apropiat decât ca să se îndepărteze iarăşi, înainte de a dispărea. Cum vor fi ştiut ei pe care din străduţe aş fi putut să mă pierd? Cartierul era o învălmăşeală alcătuită din zeci de ganguri, din sute de case şi grădini. Şi era aproape noapte.

După un ceas, mi s-a adus ceai negru, mi s-au răsucit ţigări, s-a înfiripat o conversaţie. Câteva fraze tărăgănate în persană, câteva cuvinte în franceză, mi s-a explicat cui îmi datoram salvarea. Umblase zvonul prin cartier că un complice al asasinului şahului se găsea în hotelul străinilor. Văzându-mă fugind, înţeleseseră că eu eram eroicul vinovat, voiseră să mă protejeze. Motivele gestului? Soţul şi tatăl lor fusese executat cu cincisprezece ani în urmă, acuzat pe nedrept că ar fi aparţinut unei secte disidente, a babi-lor, care propovăduiau abolirea poligamiei, egalitatea absolută între bărbaţi şi femei şi instl.uirea unui regim democratic. Condusă de şah şi de cler, represiunea fusese sângeroasă, şi, în afara zecilor de mii de babi, numeroşi nevinovaţi fuseseră masacraţi la simplul denunţ al unui vecin. De atunci, rămasă singură cu două fiice de vârstă crudă, binefăcătoarea mea nu aştepta

decât ceasul răzbunării. Cele trei femei se declarau onorate de faptul că eroicul răzbunător a ajuns în umila lor grădină.

Când eşti perceput ca un erou în ochii femeilor, doreşti oare cu adevărat să le dezamăgeşti? îmi dădeam asigurări că ar fi nechibzuit, dacă nu chiar imprudent, să provoc decepţii. în anevoioasa mea luptă pentru supravieţuire, aveam nevoie de aceste aliate, de entuziasmul şi curajul lor, de admiraţia lor neîntemeiată. M-am refugiat, aşadar, într-o enigmatică tăcere ce a risipit, în ceea ce le privea, ultimele îndoieli.

Trei femei, o grădină, o confuzie salvatoare, aş putea povesti la nesfârşit cele patruzeci de zile neverosimile ale acelei toride primăveri persane. N-aş fi putut fi mai străin decât atât şi, pe deasupra, în universul femeilor din Orient, unde n-aveam defel loc. Binefăcătoarea mea nu nesocotea nimic din încurcăturile în care intrase. Sunt sigur că, în cursul primei nopţi, în vreme ce eu dormeam în căsuţa din fundul grădinii, întins pe o stivă de trei rogojini, ea a căzut pradă celei mai neîndurătoare insomnii, pentru că, în zori, mă chemă să vin, îmi ceru să mă aşez turceşte la dreapta ei, îşi puse cele două fiice la stânga şi ne ţinu o cuvântare sârguincios pregătită.

începu prin a face elogiul curajului meu, îşi reafirmă bucuria de a mă fi primit. Apoi, după ce păstră câteva momente de tăcere, se apucă, dintr-odată, sub ochii mei uluiţi, să-şi descheie copcile corsajului. Am roşit, mi-am întors privirea, dar mă trase spre ea. Umerii îi erau dezgoliţi, ca şi sânii. Prin cuvânt şi prin gest, mă invita să sug. Cele două fiice pufneau pe ascuns, dar chipul mamei exprima gravitatea sacrificiilor rituale. Aşezându-mi buzele, cu cea mai mare pudoare de pe lume, pe

un sfârc, apoi pe celălalt, m-am supus. Ea se acoperi atunci, fără grabă, rostind pe tonul cel mai solemn:

— Prin acest gest, ai devenit fiul meu, ca şi cum te-ai fi născut din carnea mea.

Apoi, întorcându-se către fiicele ei, care încetaseră să mai râdă, le aduse la cunoştinţă că, de-acum înainte, trebuia să se poarte cu mine ca şi cum le-aş fi fost frate.

La momentul respectiv, ceremonia mi s-a părut mişcătoare, dar grotescă. Reflectând totuşi la ea, am descoperit acolo întreaga subtilitate a Orientului. De fapt, pentru acea femeie, situaţia mea era stânjenitoare. Nu ezitase să-mi întindă o mână miloasă, riscându-şi viaţa, şi-mi oferise cea mai necondiţionată ospitalitate. In acelaşi timp, prezenţa unui străin, bărbat tânăr, aflat, zi şi noapte, în preajma fetelor ei, nu putea decât să provoace, mai devreme sau mai târziu, cine ştie ce incident. Cum să ocoleşti mai bine dificultatea decât prin gestul ritual al adopţiei simbolice? De atunci înainte, puteam să circul, după voie, prin casă, să mă culc în aceeaşi încăpere cu „surorile" mele, să le sărut fruntea, eram cu toţii apăraţi şi puternic legaţi de plăsmuirea adopţiei.

Alţii decât mine ar fi crezut că li se întindea o capcană prin acel spectacol. Eu eram, dimpotrivă, îmbărbătat. După ce aterizezi pe o planetă a femeilor, să fii pe cale să înnozi, din lenevie, din promiscuitate, o legătură trecătoare cu una dintre cele trei gazde, să te trudeşti, încetul cu încetul, să le ocoleşti pe celelalte două, să le înşeli vigilenţa, să le îndepărtezi, să-ţi atragi, negreşit, ostilitatea lor, să te vezi pe tine însuţi exclus, ruşinat, amărât că ai stingherit, ai întristat sau ai dezamăgit nişte femei care n-au fost nici mai mult, nici mai puţin decât providenţiale, iată o desfăşurare de evenimente care ar fi corespuns

în foarte mică măsură firii mele. Acestea fiind spuse, n-aş fi ştiut niciodată să închipui, cu spiritul meu de occidental, ceea ce a putut să găsească femeia aceasta în inepuizabilul arsenal al preceptelor credinţei sale.

Ca prin minune, totul a devenit simplu, limpede şi pur. A spune că dorinţa era moartă ar însemna să mint, totul, în relaţiile noastre, era eminamente carnal, şi totuşi, o repet, eminamente pur. Aşa am trăit, în intimitatea acelor femei, fără văluri şi pudori excesive, în inima unui oraş în care eram, probabil, omul cel mai căutat, clipe de linişte firească.

Odată cu trecerea timpului, privesc şederea printre acele femei ca pe un moment privilegiat, fără de care adeziunea mea la Orient ar fi rămas trunchiată sau superficială. Lor le datorez uriaşele progrese pe care le-am făcut atunci în privinţa înţelegerii şi folosirii persanei uzuale. Dacă gazdele mele făcuseră, în prima zi, efortul lăudabil de a aduna câteva cuvinte din franceză, toate conversaţiile noastre s-au desfăşurat, de atunci înainte, în limba ţării. Discuţii însufleţite sau apatice, subtile sau pe şleau, adesea chiar fără perdea, deoarece, în calitatea mea de frate mai mare, atâta vreme cât rămâneam dincolo de graniţele incestului, puteam să-mi îngădui orice. Tot ce era hazliu era permis, inclusiv cele mai teatrale demonstraţii de afecţiune.

Şi-ar fi păstrat oare experienţa farmecul, dacă s-ar fi prelungit? Nu voi afla niciodată. Nu ţin să aflu. Un incident, vai, prea previzibil, veni să-i pună capăt. O vizită, cu totul banală, aceea a bunicilor.

De obicei, rămâneam departe de porţile de intrare, aceea dinspre biruni, care duce la locuinţa bărbaţilor şi care reprezintă poarta principală, şi aceea a grădinii,

prin care intrasem. La primul semnal de alarmă, mă evaporam. De data aceasta - inconştienţă, prisos de încredere - n-am auzit bătrâna pereche sosind. Eram aşezat turceşte în încăperea femeilor, fumam liniştit, de mai bine de două ceasuri, un kalyan pregătit de „surorile" mele şi aţipisem acolo, cu muştiucul în gură, cu capul sprijinit de perete, când o tuse slabă m-a făcut să mă trezesc dintr-un salt.

XXXI

Pentru mama mea adoptivă, care sosi cu câteva clipe prea târziu, prezența unui european de sex bărbătesc în inima apartamentelor ei trebuia explicată degrabă. Ca să nu-şi păteze propria reputație sau pe aceea a fiicelor ei, preferă să spună adevărul, pe un ton pe care-l alese drept foarte patriotic şi triumfător. Cine era acel străin ? Nici mai mult, nici mai puțin decât farangui-u\ pe care-l căuta toată poliția, complicele celui care-l doborâse pe tiran şi-i răzbunase, astfel, soțul martir!

Un moment de şovăială, apoi veni sentința. Mă felicitau, îmi lăudau curajul, ca şi pe acela al protectoarei mele. într-adevăr, în fața unei situații atât de lipsite de cuviință, explicația ei era singura plauzibilă. Chiar dacă postura mea prăvălită, în mijlocul andarun-ului, era oarecum compromițătoare, ea se putea explica lesne prin nevoia de a mă ascunde privirilor.

Onoarea era salvată, aşadar, însă, în ceea ce privea viitorul, era limpede că trebuia să plec. Mi se ofereau două căi. Cea mai vădită era aceea de a ieşi, travestit în femeie, şi de a merge la legația americană, pe scurt, de a continua drumul întrerupt cu câteva săptămâni înainte. Dar „mama" mea insistă să-mi schimb hotărârea. După ce făcu un tur de recunoaştere, îşi dădu seama că toate

străduțele care duceau la legație erau păzite. în plus, eu fiind destul de înalt, un metru optzeci şi trei, travestirea mea într-o femeie persană n-ar fi înşelat nici un soldat, oricât de prost observator ar fi fost.

Cealaltă soluție era aceea de a-i trimite, conform sfaturilor lui Djamaledin, un mesaj disperat prințesei Şirin. I am vorbit în acest sens „mamei" mele, care mi-a dat dreptate; auzise vorbindu-se despre nepoata şahului asasinat, se spunea că era receptivă la suferințele oamenilor sărmani, propuse să-i ducă o scrisoare. Problema era să găsesc frazele pe care aş fi putut să i le adresez, fraze care, deşi îndeajuns de explicite, să nu mă fi trădat dacă ar fi căzut în mâini străine. Nu puteam să-mi menționez numele, nici pe acela al Maestrului. M-am mulțumit, aşadar, să consemnez, pe o foaie de hârtie, singura frază pe care mi-a adresat-o vreodată: „Nu se ştie niciodată, drumurile noastre s-ar putea încrucişa".

„Mama" mea se hotărâse să ia legătura cu prințesa cu prilejul ceremoniilor dedicate trecerii a patruzeci de zile de la moartea bătrânului şah, ultima etapă a ritualurilor mortuare. în inevitabila îmbulzeală de gură-cască şi bocitoare mânjite cu funingine, nu i-a fost greu să facă hârtia să treacă dintr-o mână în alta; prințesa o citi, îl căută din priviri, cu teamă, pe bărbatul care-i scrisese; mesagera îi şopti: „E la mine acasă!" Pe loc, Şirin părăsi ceremonia, îşi chemă vizitiul şi o aşeză pe „mama" alături de ea. Ca să nu atragă bănuieli, cupeul cu însemnele regale se opri în fața Hotelului Prevost, de unde cele două femei, acoperite cu văluri grele, îşi continuară drumul pe jos.

Revederea noastră se dovedi doar cu puțin mai însuflețită decât prima întâlnire. Prințesa mă măsură din

priviri, cu un zâmbet în colțul buzelor. Dintr-odată, îmi spuse:

— Mâine, în zori, vizitiul meu va veni să vă caute, fiți gata, acoperiți-vă cu un văl şi mergeți cu capul plecat!

Eram convins că avea să mă conducă la legația mea. In momentul în care caleaşca ei trecea de poarta oraşului, am constatat eroarea. Ea îmi explică:

— Aş fi putut, într-adevăr, să vă conduc la ambasadorul american, ați fi fost la adăpost, dar n-ar fi fost deloc greu să se afle cum ați ajuns acolo. Chiar dacă am o oarecare influență, prin apartenența mea la familia kadjară, nu pot, totuşi, să mă folosesc de ea pentru a-l proteja pe presupusul complice al asasinului şahului. Aş fi fost pusă în încurcătură, de la mine s-ar fi ajuns la curajoasele femei care v-au primit. Iar legația dumneavoastră n-ar fi fost deloc încântată să trebuiască să protejeze un om acuzat de o asemenea nelegiuire. Credeți-mă, e mai bine pentru toată lumea să părăsiți Persia. Am să vă conduc la un unchi din partea mamei, unul dintre conducătorii bakhtiar-ilor. A venit, împreună cu nişte războinici din tribul său, pentru ceremoniile de patruzeci de zile. I-am dezvăluit identitatea dumneavoastră şi i-am dovedit că sunteți nevinovat, dar oamenii săi nu trebuie să ştie nimic. S-a angajat să vă conducă până la frontiera otomană, pe drumuri pe care caravanele nu le cunosc. Ne aşteaptă în satul Şah-Abdul-Azim. Aveți bani?

— Da. Le-am dat două sute de tumani salvatoarelor mele, dar mi-am păstrat aproape patru sute.

— Nu e de-ajuns. Va trebui să le împărțiți jumătate din ce aveți însoțitorilor dumneavoastră şi să vă păstrați o sumă însemnată pentru restul călătoriei. Iată câteva monede turceşti, nu vă vor fi de prisos. Iată şi un mesaj

care aş vrea să-i parvină Maestrului. Treceţi chiar prin Istanbul?

Era greu să-i spun nu. Continuă, în timp ce-mi strecura hârtiile împăturite prin deschizătura tunicii:

— E procesul-verbal al celui dintâi interogatoriu al lui Mirza Reza, mi-am petrecut noaptea copiindu-l. Puteţi să-l citiţi, chiar trebuie să-l citiţi, vă va învăţa multe. în plus, vă va ţine ocupat pe parcursul lungii traversări. Dar să nu-l vadă nimeni altcineva.

Ne găseam deja în împrejurimile satului, poliţia era pretutindeni, scotocea până şi poverile catârilor, dar cine ar fi cutezat să oprească un echipaj regal? Ne conti-uuarăm drumul până în curtea unei imense clădiri de culoarea şofranului. în mijlocul ei trona un uriaş stejar centenar, în jurul căruia forfoteau războinici încinşi cu două cartuşiere încrucişate. Prinţesa n-a avut decât o privire de dispreţ pentru acele podoabe bărbăteşti, care păreau o replică a mustăţilor groase.

— Vă las pe mâini bune, după cum vedeţi; vă vor proteja mai bine decât nevolnicele femei care au avut grijă de dumneavoastră până acum.

— Mă îndoiesc.

Ochii mei urmăreau cu nelinişte ţevile de puşcă aţintin-du-se în toate părţile.

— Şi eu mă îndoiesc, râse ea. Dar vă vor conduce, totuşi, până în Turcia.

In clipa când ne luam rămas-bun, m-am răzgândit:

— Ştiu că momentul e puţin prielnic ca să vorbesc despre asta, dar ştiţi cumva, din întâmplare, dacă în bagajele lui Mirza Reza s-a găsit un manuscris vechi?

Privirea ei se feri de a mea, tonul îi deveni scrâşnit.

— Momentul e, într-adevăr, rău ales. Nu mai rostiți numele acestui smintit înainte de a fi ajuns la Istanbul!

— E un manuscris al lui Khayyam!

Aveam dreptate să stărui. La urma urmei, tocmai din pricina acelei cărți mă lăsasem târât în periplul meu persan. Numai că Şirin a scos un oftat de îngrijorare.

— Nu ştiu nimic. Am să mă interesez. Lăsați-mi adresa, am să vă scriu. Dar, vă implor, feriți-vă să-mi răspundeți.

Mâzgălind în grabă „Annapolis, Maryland", am avut senzația că mă aflu deja departe, şi chiar mă pătrunsese regretul că incursiunea mea în Persia va fi fost aşa de scurtă şi, dintru început, aşa de rău pornită. I-am întins prințesei hârtia. Când încercă să o ia, i-am ținut mâna. O strângere scurtă, dar apăsată; ea mă strânse, la rându-i, înfigându-mi o unghie în palmă, fără să mă rănească, dar lăsându-mi, pentru câteva minute, o urmă bine conturată. Două surâsuri ne-au înflorit pe buze, aceeaşi frază a fost rostită la unison:

— Nu se ştie niciodată, drumurile noastre s-ar putea încrucişa!

Vreme de două luni, n-am văzut nimic care să semene cu ceea ce am obiceiul să numesc drum. Lăsând în urmă Şah-Abdul-Azim, ne-am îndreptat spre sud-vest, în direcția teritoriului tribal al bakhtiar-ilor. După ce am dat ocol lacului sărat din Kom, am mers de-a lungul fluviului cu acelaşi nume, dar fără a pătrunde în oraşul propriu-zis. însoțitorii mei, învârtindu-şi mereu puştile pe deasupra capului, ca pentru bătălie, aveau grijă să evite toate locurile aglomerate şi, deşi unchiul lui Şirin şi-a dat adesea osteneala să-mi aducă la cunoştință că „Suntem la Amuk, la Vertcha, la Khomein", asta nu era decât o

figură de stil, care nu intenționa să spună altceva decât că ne găseam pe înălțimile din preajma acelor localități cărora le zăream de departe minaretele și ale căror contururi mă mulțumeam să le ghicesc.

In munții din Luristan, dincolo de izvoarele fluviului Kom, tovarășii mei și-au slăbit veghea, ne aflam pe teritoriul bakhtiar. In cinstea mea au organizat un ospăț, mi-au dat să fumez o pipă cu opiu și am ațipit imediat, în hilaritatea generală. A trebuit să mai aștept atunci două zile înainte de a-mi relua drumul, care era încă lung: Șuster, Ahvaz, în fine, primejdioasa traversare a mlaștinilor până la Basra, oraș din Irakul otoman, situat pe Chatt al-Arab.

In sfârșit, în afara teritoriului Persiei și teafăr! Mă mai aștepta o lungă lună pe mare, ca să ajung, cu corabia, de la Fao la Bahrein, să navighez, de-a lungul Coastei Piraților, până la Aden, și să străbat Marea Roșie și Canalul de Suez până la Alexandria, ca să traversez, în cele din urmă, Marea Mediterană, într-un vechi pachebot turcesc, până la Istanbul.

Pe tot parcursul acestei fugi interminabile, obositoare, dar fără piedici, n-am avut altă îndeletnicire în afara citirii și recitirii celor zece pagini scrise de mână care alcătuiau interogatoriul lui Mirza Reza. M-aș fi plictisit, neîndoios, de ele dacă aș fi avut alte distracții, dar acest contact silit cu un condamnat la moarte exercita asupra mea o fascinație de netăgăduit, ținând seama de faptul că puteam să mi-l imaginez cu ușurință, cu mădularele lui descărnate, cu ochii de posedat, cu veșmântul de cuvios îndoielnic. Câteodată credeam chiar că-i aud glasul chinuit.

„Ce motive te-au putut împinge să-l ucizi pe preaiubitul nostru şah?"

„Celor care au ochi să vadă nu le va fi deloc greu să remarce că şahul a fost răpus chiar în locul în care a fost maltratat Seyyed Djamaledin. Ce făcuse acest om sfânt, adevărat descendent al Profetului, ca să fie târât aşa în afara sanctuarului?"

„Cine te-a pus să-l ucizi pe şah, care-ţi sunt complicii?"

„Jur pe Allah, Preaînaltul, Atotputernicul, pe El, care l-a creat pe Seyyed Djamaledin şi pe toţi ceilalţi oameni, că nimeni, în afară de mine şi de seyyed, nu era la curent cu planul meu de a-l ucide pe şah. Seyyed-ul se află la Istanbul, încercaţi, dar, să ajungeţi la el!"

„Ce instrucţiuni ţi-a dat Djamaledin?"

„Când m-am dus la Istanbul, i-am povestit despre torturile la care m-a supus fiul şahului. Seyyed-ul mi-a poruncit tăcere, spunându-mi: «încetează să te mai văicăreşti ca şi cum ai însufleţi o ceremonie funerară! Nu ştii să faci altceva decât să plângi? Dacă fiul şahului te-a schingiuit, ucide-l!»"

„De ce să-l ucizi pe şah în locul fiului său, dacă acesta din urmă ţi-a făcut rău, dacă pe fiu te-a sfătuit Djamaledin să te răzbuni?"

„Mi-am spus: «Dacă-l ucid pe fiu, şahul, cu formidabila sa putere, va omorî mii de persoane în chip de represalii». în loc să tai o creangă, am preferat să scot din rădăcini copacul tiraniei, nădăjduind că în locul său va putea creşte alt copac. De altminteri, sultanul Turciei i-a spus, între patru ochi, lui Seyyed Djamaledin că ar trebui să scape de acest şah pentru a se împlini unirea tuturor musulmanilor."

„Cum de ştii tu ce i-a putut spune Sultanul între patru ochi lui Djamaledin?"

„însuşi Seyyed Djamaledin mi-a relatat. Are încredere in mine, nu-mi ascunde nimic. Când eram la Istanbul, m-a tratat ca pe propriul său fiu."

„Dacă erai atât de bine tratat acolo, de ce te-ai întors in Persia, unde te temeai să nu fii arestat şi torturat?"

„Sunt dintre aceia care cred că nici o frunză nu se desprinde de un copac dacă faptul n-a fost înscris, dintot-deauna, în Cartea Destinului. Era scris ca eu să vin în l'ersia şi să fiu unealta faptei care tocmai s-a săvârşit."

XXXII

Dacă bărbaţii care se preumblau pe colina Yildiz, de jur împrejurul casei lui Djamaledin, şi-ar fi scris pe fesuri „spioni ai Sultanului", n-ar fi dezvăluit nimic în plus faţă de ceea ce până şi cel mai naiv dintre vizitatori constata de la prima vedere. Dar poate că tocmai acela era adevăratul motiv al prezenţei lor: să-i descurajeze pe vizitatori. într-adevăr, acest locaş, altădată gemând de discipoli, de corespondenţi străini, de personalităţi aflate în trecere, era, în această apăsătoare zi de septembrie, cu totul pustiu. Doar servitorul se găsea acolo, la fel de discret ca întotdeauna. Mă conduse la primul etaj, unde l-am găsit pe Maestru pierdut în meditaţie, cu gândul dus departe, afundat într-un fotoliu de creton şi catifea.

Văzându-mă sosind, chipul i se lumină. Veni spre mine cu paşi mari, mă strânse la piept, cerându-şi iertare pentru răul pe care mi-l pricinuise, declarându-se fericit că putusem s-o scot la capăt. I-am povestit cu de-amănuntul despre fuga mea şi intervenţia prinţesei, înainte de a mă întoarce la şederea mea prea scurtă şi la întâlnirea cu Fazei. Apoi la Mirza Reza. Simpla menţionare a numelui acestuia îl irită pe Djamaledin.

— Tocmai am aflat că a fost spânzurat luna trecută. Dumnezeu să-l ierte! Bineînțeles, își cunoștea soarta, nu poate surprinde decât întârzierea în a-l executa. Mai bine de o sută de zile de la moartea șahului! L-au torturat, Iară îndoială, ca să-i smulgă mărturisiri.

Djamaledin vorbea rar. îmi păru slăbit, tras la față; chipul, de obicei atât de senin, era străbătut de ticuri care, pentru moment, îl desfigurau, fără a-i scădea, totuși, magnetismul. Aveai impresia că suferea, mai ales atunci când îl amintea pe Mirza Reza.

— Nu reușesc încă să pricep cum de va fi putut acest biet băiat, căruia i-am asigurat îngrijirea chiar aici, la Istanbul, ale cărui mâini tremurau fără încetare și păreau incapabile să ridice măcar o ceașcă de ceai, să țină un revolver, să tragă asupra șahului și să-l răpună dintr-un foc. Nu credeți oare că s-ar fi putut profita de nebunia lui ca să i se pună în cârcă crima altcuiva?

Drept unic răspuns, i-am prezentat procesul-verbal copiat de prințesă. Punându-și ochelarii fini, el îl citi, îl reciti cu patimă sau groază, ba chiar, îmi păru, uneori cu un soi de bucurie interioară. Apoi împături foile, le strecură în buzunar și se porni să măsoare încăperea cu pasul. Trecură zece minute de tăcere, înainte ca el să rostească această litanie stranie:

— Mirza Reza, copil pierdut al Persiei! Dacă s-ar putea să fii doar nebun, dacă s-ar putea să fii doar înțelept! Dacă s-ar putea să te fi mulțumit să mă trădezi sau să-mi fii credincios! Dacă s-ar putea să trezești doar afecțiune sau repulsie! Cum să te iubesc, cum să te urăsc? Și însuși Dumnezeu ce va face cu tine? Te va înălța în paradisul victimelor, te va surghiuni în iadul călăilor?

Se întoarse ca să se aşeze, vlăguit, cu faţa în mâini. Am rămas tot timpul la fel de tăcut, mă străduiam chiar să-mi ascund zgomotul respiraţiei. Djamaiedin se ridică din nou. Glasul lui mi se păru mai senin, iar judecata mai limpede.

— Frazele pe care le-am citit îi aparţin, într-adevăr, lui Mirza Reza. Până acum, aveam încă îndoieli. Nu mai am, cu siguranţă că el e asasinul. Şi a crezut, probabil, că acţionează ca să mă răzbune. A crezut, poate, că mi se supune. Dar, contrar faţă de ceea ce susţine, eu nu i-am dat niciodată ordinul de a ucide. Atunci când a venit la Istanbul ca să-mi înfăţişeze cum fusese torturat de fiul şahului şi de acoliţii acestuia, îi curgeau lacrimile. Vrând să-l îmbărbătez, i-am spus: „încetează, dar, să te văicăreşti! S-ar spune că tot ce doreşti e să fii jelit! Ai fi gata chiar să te schilodeşti ca să fii sigur că vei fi jelit!" I-am povestit o veche legendă: când armatele lui Darius le-au înfruntat pe acelea ale lui Alexandru cel Mare, sfetnicii grecului îi atrăseseră acestuia atenţia că trupele perşilor erau mult mai numeroase decât ale sale. Alexandru şi-a înălţat încrezător umerii. „Oamenii mei, a spus el, luptă ca să învingă, oamenii lui Darius luptă ca să moară!"

Djamaiedin păru să scotocească prin amintiri.

— Atunci i-am spus lui Mirza Reza: „Dacă fiul şahului te persecută, nimiceşte-l, în loc să te distrugi pe tine!" Este acesta, în fapt, un îndemn la crimă? Şi credeţi realmente, dumneavoastră, care-l cunoaşteţi pe Mirza Reza, că aş fi putut încredinţa o asemenea misiune unui nebun pe care mii de oameni l-au putut întâlni aici, chiar în casa mea?

Am vrut să mă arăt sincer.

— Nu sunteți vinovat de crima care vi se atribuie, dar răspunderea dumneavoastră morală nu poate fi tăgăduită.

Franchețea mea îl mișcă.

— Asta o recunosc. Așa cum recunosc că mi-am dorit, în fiecare zi, moartea șahului. Dar la ce bun să mă apăr, sunt deja condamnat.

S-a îndreptat spre un cufăraș și a scos din el o foaie caligrafiată cu grijă.

— în dimineața aceasta, mi-am scris testamentul.

Mi-a întins acel text, iar eu am citit cu emoție:

„Nu sufăr pentru că sunt ținut prizonier, nu mă tem de moartea apropiată. Singurul meu motiv de deznădejde este acela că n-am văzut înflorind semințele pe care le-am semănat. Tirania continuă să strivească popoarele din Orient, iar obscurantismul să le înăbușe strigătul de libertate. Poate că aș fi reușit mai bine, dacă mi-aș fi răsădit semințele în solul fertil al poporului, în locul pământurilor aride ale curților regale. Și tu, popor al l'ersiei, în care mi-am pus speranțele cele mai mari, să ou crezi că, eliminând un om, îți poți câștiga libertatea. Trebuie să îndrăznești să scuturi povara tradițiilor seculare".

— Păstrați o copie, traduceți-o pentru Henri Rochefort, l/Intransigeant este singurul ziar care-mi mai clamează nevinovăția, celelalte mă tratează de asasin. Toată lumea-mi dorește moartea. Să fie liniștiți, am cancer, un cancer al maxilarului!

Ca de fiecare dată când avea slăbiciunea de a se plânge, se răscumpără imediat printr-un râs fals nepăsător și o glumă doctă.

— Cancer, cancer, cancer, repetă el ca o imprecație. Medicii din vremurile apuse puneau toate bolile pe seama

conjuncţiilor aştrilor. Numai cancerul şi-a păstrat, în toate limbile, denumirea astrologică. Spaima e intactă.

Rămas, câteva clipe, gânditor şi melancolic, nu întârzie s-o ia de la capăt, pe un ton vioi, foarte afectat, dar cu atât mai sfâşietor.

— Blestem acest cancer. Cu toate acestea, nimic nu dovedeşte că el mă va ucide. Şahul îmi cere extrădarea: sultanul nu poate să mă predea, pentru că rămân oaspetele său, nici nu poate să lase nepedepsit un regicid. In zadar îi detestă pe şah şi dinastia acestuia, în zadar complotează în fiecare zi împotriva lui, o solidaritate continuă să lege confreria celor mari de pe această lume în faţa unei persoane supărătoare ca Djamaledin. Soluţia? Sultanul va porunci să fiu ucis la mine acasă, iar noul şah va fi mulţumit, pentru că, în ciuda repetatelor sale cereri de extrădare, n-are nici un chef să-şi mânjească mâinile cu sângele meu, la începutul domniei. Cine mă va ucide? Cancerul? Şahul? Sultanul? Poate că n-am să apuc să aflu niciodată. Dar tu, tinere prieten, tu ai să afli.

Şi a avut cutezanţa de a râde!

în realitate, n-am aflat-o niciodată. împrejurările morţii marelui reformator al Orientului au rămas un mister. Am aflat vestea la câteva luni după întoarcerea mea la Annapolis. O notiţă din ziarul L'Intransigeant din 12 martie 1897 mă informa despre moartea sa, survenită cu trei zile mai înainte. Doar spre sfârşitul verii, când îmi parveni faimoasa scrisoare promisă de Şirin, am putut să aflu, în legătură cu moartea lui Djamaledin, versiunea care circula printre discipolii acestuia. „Suferea, scria ea, de câteva luni, de dureri violente de dinţi, datorate,

neîndoielnic, cancerului. în acea zi, pentru că durerea depăşea limitele suportabilului, şi-a trimis servitorul la sultan, care l-a chemat pe propriul său dentist. Acesta l-a consultat, şi-a scos din servietă o seringă gata pregătită şi l-a înţepat în gingie, explicându-i că durerea avea să se domolească numaidecât. Nici nu se scurseseră câteva secunde, şi maxilarul Maestrului s-a umflat. Văzându-l cum se sufocă, servitorul său fugi să-l prindă din urmă pe dentist, care nu ieşise încă din casă, dar, în loc să se întoarcă de unde plecase, omul o luă la goană cât îl ţineau picioarele către rădvanul care-l aştepta. Seyyed Djamaledin a murit în câteva minute. Seara, agenţii Sultanului au venit să-i ia trupul, care a fost spălat, apoi îngropat în mare grabă." Relatarea prinţesei se încheia, fără nici o trecere, cu aceste fraze din Khayyam, traduse de ea însăşi:

Cei ce erau fântâni de ştiinţă, pilde-ale virtuţii,
Aprinse făclii pentru prieteni, în bruma gnozelor, groasă,
N-au înaintat nici c-un pas. In noaptea lor s-au pierdut,
In bâlbâială născocirilor. Şi veşnic dorm!

Despre soarta Manuscrisului, care reprezenta, totuşi, scopul scrisorii, Şirin mă informa în modul cel mai laconic cu putinţă: „Se afla, într-adevăr, în bagajele ucigaşului. Acum se găseşte la mine. Veţi putea să-l consultaţi, pe îndelete, atunci când veţi reveni în Persia".

Să revin în Persia, unde asupra mea apăsau atâtea bănuieli ?

XXXIII

Din periplul meu persan nu păstrasem decât nesaţul. O lună ca să ajung la Teheran, trei luni ca să scap de acolo şi, pe străzile lui, câteva scurte zile toropite, aproape deloc timp ca să simt, să ating sau să întrezăresc. Prea multe imagini mă chemau încă spre tărâmul interzis: mândra mea trândăvie de fumător de kalyan, tronând în fumul scos de jăratic şi de narghilele, mâna mea închizându-se iarăşi asupra celei a lui Şirin, momentul unei făgăduieli, buzele mele pe sânii oferiţi cast de mama mea de-o seară şi, mai presus de orice, Manuscrisul care mă aştepta, cu paginile deschise, în braţele păzitoarei lui.

Celor care nu s-au molipsit niciodată de obsesia Orientului aproape că nu cutez să le povestesc că, într-o zi de sâmbătă, la apus, cu papuci în picioare, înveşmântat în tunica mea persană şi purtând pe cap o kulah din blană de oaie, m-am dus să mă preumblu pe plaja din Annapolis, într-un colţ pe care-l credeam pustiu. Aşa şi era, dar, la întoarcere, absorbit de reveriile mele, uitând de felul în care mă împopoţonasem, am făcut un ocol prin Compromise Road care, în ce-o privea, nu era deloc pustie. „Bună seara, domnule Lesage", „Plimbare plăcută,

domnule Lesage", „Bună seara, doamnă Baymaster, domnişoară Highchurch", ţâşneau saluturile. „Bună seara, domnule reverend." Sprâncenele speriate ale pastorului au fost cele care m-au trezit. M-am oprit dintr-odată să mă contemplu, plin de căinţă, din piept până-n picioare, să-mi pipăi acoperământul de cap şi să grăbesc pasul. Cred chiar că voi fi alergat, drapat în aba mea ca pentru a-mi ascunde goliciunea. Ajuns acasă, m-am descotorosit de catrafuse şi le-am împăturit cu un gest categoric, înainte de a le azvârli furios în fundul unui dulap cu scule.

M-am păzit cât am putut să repet aventura, dar acea unică plimbare mi-a adus, probabil pentru toată viaţa, un statornic calificativ de extravaganţă. în Anglia, excentricii au fost întotdeauna priviţi cu bunăvoinţă, ba chiar cu admiraţie, cu condiţia să aibă scuza bogăţiei. America acelor ani consimţea cu greu la asemenea abateri, acolo schimbarea de secol se făcea cu o ipocrită circumspecţie. Poate că nu la New York sau la San Francisco, dar în oraşul meu, cu siguranţă. O mamă franţuzoaică şi o tichie persană reprezentau un înalt grad de exotism pentru Annapolis.

Asta sub aspect negativ. Sub aspect pozitiv, acea toană mi-a adus, numaidecât, o reputaţie nemeritată de mare explorator al Orientului. Directorul ziarului local, Matthias Webb, care aflase ceva despre preumblarea mea, mi-a sugerat să scriu un articol despre experienţa mea persană.

Ultima dată când fusese tipărit numele Persiei în paginile din Annapolis Gazette and Herald se întâmpla, cred, prin 1856, când un transatlantic, mândria Companiei Cunard's, primul vapor cu zbaturi înzestrat vreodată cu o carenă metalică, lovise un aisberg. Pieriseră şapte

marinari din ținutul nostru. Nenorocoasa navă se numea Persia.

Oamenii mării nu glumesc cu semnele destinului. Astfel încât am socotit necesar să remarc, în introducerea la articolul meu, că „Persia" reprezenta un termen impropriu, că persanii înşişi îşi numeau patria „Iran", prescurtarea unei expresii foarte vechi, „Airania Vaedja", însemnând „Țara Arienilor".

L-am evocat, după aceea, pe Omar Khayyam, singurul persan despre care majoritatea cititorilor mei auziseră deja vorbindu-se, citând din opera lui un vers marcat de un profund scepticism, Paradis, Infern, va fi călcat oare cineva prin aceste ținuturi aparte? Util preambul înainte de a mă ocupa, în câteva paragrafe înghesuite, de numeroasele religii care au prosperat dintotdeauna pe pământul persan: zoroastrismul, maniheismul, islamismul sunnit şi şiit, varianta ismailită a lui Hasan Sabbah şi, mai aproape de noi, babi-i, cheikhi-i, bahai-i. N-am uitat să amintesc că „paradisul" nostru avea drept origine un vechi cuvânt persan, „paradaeza", care înseamnă „grădină".

Matthias Webb mă felicită pentru vădita mea erudiție, dar atunci când, încurajat de elogiul său, i-am propus o colaborare regulată, păru stingherit şi brusc indispus:

— Vreau, într-adevăr, să vă iau de probă, dacă promiteți să renunțați la această manie agasantă de a vă presăra textul cu expresii barbare!

Mina mea trăda surpriză şi neîncredere; Webb îşi avea motivele sale:

—Annapolis Gazette nu dispune de mijloacele necesare ca să plătească, permanent, un specialist în Persia. Dar, dacă acceptați să vă ocupați de ansamblul ştirilor străine şi dacă vă simțiți în stare să aduceți ținuturile îndepărtate

la îndemâna compatrioților noştri, există un loc disponibil m cadrul acestui ziar. Ceea ce vor pierde articolele dumneavoastră în profunzime vor câştiga în întindere.

Ne-am regăsit amândoi zâmbetul; mi-a oferit țigara păcii, înainte de a continua:

— Încă mai ieri, străinătatea nu exista pentru noi, <)rientul se oprea la Cape Cod. Şi, dintr-odată, sub pretextul că un secol apune, iar un altul răsare, paşnicul nostru oraş e asaltat de turbulențele lumii.

Trebuie precizat faptul că întâlnirea noastră avea loc în 1899, la puțină vreme după războiul hispano-american, care ne purtase trupele nu numai în Cuba şi Porto Rico, ci până în Filipine. Nicicând mai înainte Statele LJnite nu-şi exercitaseră autoritatea aşa de departe de țărmurile lor. Victoria noastră asupra vetustului imperiu spaniol nu ne costase decât două mii patru sute de morți, dar la Annapolis, sediul Academiei Navale, fiecare pierdere putea fi aceea a unui părinte, a unui prieten, a unui logodnic făgăduit sau potențial; cei mai conservatori dintre concitadinii mei vedeau în Preşedintele MacKinley un aventurier primejdios.

Aceasta nu era şi părerea lui Webb, dar el trebuia să menajeze fobiile cititorilor. Ca să mă facă s-o înțeleg mai bine, acest tată de familie serios şi încărunțit se ridică, scoase un răcnet, arboră o grimasă caraghioasă, îşi chirci degetele ca şi cum ar fi fost ghearele unui monstru.

— Lumea feroce se apropie cu paşi mari de Annapolis, iar dumneavoastră, Benjamin Lesage, aveți misiunea de a vă linişti compatrioții.

Grea răspundere, de care m-am achitat fără strălucire. Sursele mele de informație erau articolele confraților din Paris, Londra, ca şi, bineînțeles, ale celor din New York,

Washington şi Baltimore. Din tot ce-am scris despre Războiul Burilor, despre conflictul din 1904-l905 dintre ţar şi Mikado sau despre tulburările din Rusia, mă tem că nici un rând n-ar merita să figureze în anale.

Cariera mea de jurnalist nu poate fi amintită decât în legătură cu Persia. Sunt mândru să spun că Annapolis Gazette a fost cel dintâi ziar american care a prevăzut explozia care avea să se producă şi ale cărei ştiri aveau să ocupe, în ultimele luni ale anului 1906, mari spaţii în toate jurnalele din lume. Pentru prima şi, după toate aparenţele, pentru ultima oară, articolele din Annapolis Gazette and Herald au fost citate, adesea chiar reproduse cuvânt cu cuvânt, în mai bine de şaizeci de ziare din Sud şi de pe Coasta de Est.

Asta oraşul şi ziarul meu mi-o datorează mie. Iar eu i-o datorez lui Şirin. într-adevăr, graţie ei, iar nu firavei mele experienţe persane, am putut să înţeleg amploarea evenimentelor care se pregăteau.

Nu primisem nici o veste din partea prinţesei mele de mai bine de şapte ani. îmi datora ea oare un răspuns în legătură cu Manuscrisul? Mi-l dăduse, într-un mod frustrant, dar exact; nu mai aşteptam nici un cuvânt din parte-i. Ceea ce nu voia să însemne că nu speram. La fiecare sosire a poştei, nădejdea aceasta îmi nutrea spiritul, căutam pe plicuri un scris, un timbru cu litere arabe, un cinci în formă de inimă. Nu mă temeam de decepţia mea cotidiană, o trăiam ca pe un omagiu adus visurilor care mă bântuiau.

Trebuie să spun că, în epoca respectivă, familia mea tocmai plecase din Annapolis ca să se instaleze la Baltimore, unde se concentra, de acum înainte, partea esenţială a activităţilor tatălui meu, unde, împreună cu doi din fraţii

săi mai mici, plănuia să-şi întemeieze propria-i bancă. în ceea ce mă privea, preferasem să rămân în casa natală, împreună cu bătrâna noastră bucătăreasă pe jumătate surdă, într-un oraş în care număram foarte puţini prieteni apropiaţi. Şi nu mă îndoiesc de faptul că singurătatea ilădea aşteptării mele o ardoare sporită.

Apoi, într-o bună zi, Şirin sfârşi prin a-mi scrie. Despre Manuscrisul de la Samarkand, nici un cuvânt; nimic personal în acea lungă scrisoare, în afară de faptul, poate, că începea cu „Drag prieten de departe". Ceea ce urma era povestea, zi de zi, a evenimentelor care se desfăşurau în jurul ei. Relatarea era amănunţită, abundând în detalii din care nici unul nu era inutil, chiar şi atunci când ochilor mei profani aşa li se părea. Eram îndrăgostit de splendida ei inteligenţă şi flatat de faptul că mă alesese pe mine, dintre toţi oamenii, ca să-mi adreseze rodul gândurilor ei.

Trăiam, de atunci, în ritmul scrisorilor ei, una pe lună, o cronică palpitantă pe care aş fi publicat-o ca atare dacă nu mi s-ar fi cerut cea mai deplină discreţie din partea corespondentei mele. Chiar dacă mă autoriza, cu generozitate, s-o plagiez. Ceea ce am făcut fără ruşine, inspirându-mă copios din scrisorile ei, traducând uneori, fără ghilimele sau litere cursive, pasaje întregi.

Modul meu de a le prezenta cititorilor mei faptele rămânea, totuşi, foarte diferit de al ei. Niciodată, de pildă, prinţesa nu s-ar fi gândit să scrie: „Revoluţia persană s-a declanşat atunci când un ministru belgian a avut nefericita idee de a se deghiza în mullah".

Ceea ce nu era prea departe de adevăr, totuşi. Deşi, pentru Şirin, premisele revoltei vor fi fost sesizabile din

anul 1900, de la cura la Contrexeville a şahului. Dornic să meargă acolo împreună cu suita sa, monarhul avusese nevoie de bani. Cum vistieria sa era goală, ca de obicei, îi ceruse un împrumut ţarului, care-i dăduse 22,5 milioane de ruble.

Arareori a existat un dar mai otrăvit. Ca să se asigure că vecinul de la sud, aflat tot timpul în preajma falimentului, va rambursa o asemenea sumă, autorităţile de la Sankt Petersburg au cerut şi au obţinut să preia vămile persane şi să fie plătite direct din încasările acestora. Asta vreme de şaptezeci şi cinci de ani! Conştient de enormitatea privilegiului şi temându-se ca celelalte puteri europene să nu devină bănuitoare în faţa acestei acaparări totale a comerţului exterior al Persiei, ţarul s-a ferit să încredinţeze vămile propriilor supuşi, preferând să-i solicite regelui Leopold al II-lea să se ocupe de ele în locul şi spre profitul său. Aşa au ajuns la curtea şahului vreo treizeci de funcţionari belgieni, a căror influenţă avea să cunoască o ascensiune vertiginoasă. Cel mai important dintre ei, un oarecare domn Naus, a reuşit, printre altele, să se cocoaţe până în cele mai înalte sfere ale puterii. In ajunul Revoluţiei, era membru al consiliului suprem al regatului, ministru al Poştelor şi Telegrafului, trezorier general al Persiei, şef al departamentului paşapoartelor, director general al Vămilor. Se ocupa, în plus, de reorganizarea ansamblului sistemului fiscal, şi lui i se atribuia impunerea unei noi taxe asupra încărcăturilor de pe catâri.

Inutil de spus că, în acest stadiu, dl Naus devenise omul cel mai detestat din Persia, simbolul acaparării ei de către străini. Din când în când, se ridica câte un glas care să-i ceară plecarea, care părea cu atât mai justificată

cu cât omul n-avea nici o reputație de incoruptibilitate, nici alibiul competenței. Dar rămânea pe locul său, susținut de țar sau, mai degrabă, de temuta camarilă reacționară care-l înconjura și ale cărei obiective politice erau exprimate acum cu voce tare în presa guvernamentală de la Sankt Petersburg: exercitarea unei tutele complete asupra l'ersiei și Golfului Persic.

Poziția dlui Naus părea de nezdruncinat; așa a și rămas până în momentul în care protectorul său a fost zdruncinat el însuși. Faptul s-a produs mai repede decât se așteptau până și cei mai visători dintre persani. Și în doi timpi. Mai întâi, războiul cu Japonia, care, spre surpriza lumii întregi, s-a încheiat prin înfrângerea țarului și distrugerea flotei acestuia. Apoi furia rușilor, provocată de umilirea la care fuseseră supuși din pricina unor conducători incompetenți: revolta marinarilor de pe Potemkin, rebeliunea de la Cronstadt, insurecția din Sevastopol, evenimentele de la Moscova. Nu voi zăbovi asupra acestor fapte pe care nimeni n-a avut vreme să le uite, mulțumindu-mă să stărui asupra efectului devastator pe care l-au produs ele asupra Persiei, mai ales atunci când, în aprilie 1906, Nicolae al II-lea a fost constrâns să convoace un parlament, Duma.

Căci, în această atmosferă, a survenit cel mai banal dintre evenimente: un bal mascat organizat de un înalt funcționar belgian, unde dl Naus a avut ideea de a merge deghizat în mullah. Șușoteli, râsete, aplauze, lumea s-a înghesuit în jurul ministrului, a fost felicitat, a pozat pentru o fotografie. Peste câteva zile, clișeul se distribuia, în sute de exemplare, în bazarul din Teheran.

XXXIV

Şirin mi-a trimis o copie a acelui document. O păstrez şi acum, mi se întâmplă încă să-i arunc o privire nostalgică şi amuzată. Se văd acolo, aşezaţi pe un covor întins între copacii unei grădini, cam patruzeci de bărbaţi şi femei îmbrăcaţi în costume turceşti, japoneze sau austriece ; în centru, în prim-plan, dl Naus, atât de bine travestit încât, cu barba sa albă şi mustaţa căruntă, ar fi fost luat cu uşurinţă drept un cuvios patriarh. Comentariul lui Şirin pe spatele clişeului: „Nepedepsit pentru atâtea nelegiuiri, condamnat pentru o greşeală neînsemnată".

Cu siguranţă că intenţia lui Naus nu era aceea de a-şi bate joc de dreptcredincioşi. Nu i se puteau reproşa, la nevoie, decât o inconştienţă vinovată, o lipsă de tact, un dram de prost-gust. Adevărata sa greşeală, din moment ce-i slujea ţarului drept cal troian, a fost aceea de a nu fi înţeles că, pentru o vreme, trebuia să se facă uitat.

Mulţimi furioase s-au strâns în jurul imaginii răspândite, au urmat câteva incidente, bazarul şi-a închis porţile. S-a cerut mai întâi plecarea lui Naus, apoi a întregului guvern. Au fost împărţite manifeste care cereau să fie instituit un parlament, ca în Rusia. De ani de zile, unele societăţi secrete acţionau în rândurile populaţiei, ele se revendicau de la Djamaledin, uneori chiar de la Mirza

Reza, ridicat de împrejurări la rangul de simbol al luptei împotriva absolutismului.

Cazacii au înconjurat cartierele din centru. Anumite zvonuri, puse în circulație de autorități, anunțau că asupra protestatarilor avea să se abată o represiune fără precedent, că bazarul avea să fie deschis prin forța armelor, lăsat pe seama jafului trupei, o amenințare care-i îngrozește de milenii pe negustori.

Iată de ce, pe 19 iulie 1906, o delegație de comercianți si de marchitani care făceau schimb de mărfuri a mers la însărcinatul cu afaceri britanic, într-o chestiune urgentă: dacă persoanele aflate în pericol să fie arestate ar fi venit să se refugieze la legație, aveau să fie oare protejate? Răspunsul a fost afirmativ. Vizitatorii s-au retras cu mulțumiri și demne temenele.

In aceeași seară, prietenul meu Fazei se prezenta la legație împreună cu un grup de prieteni, fiind grabnic primit. Deși împlinise abia treizeci de ani, el era deja, ca moștenitor al tatălui său, unul dintre cei mai bogați neguțători din bazar. Dar vasta sa cultură îi sporea încă și mai mult rangul și printre cei asemenea lui avea o mare influență. Unui om de condiția sa, diplomații britanici nu puteau să-i propună decât una din încăperile rezervate oaspeților de seamă. Cu toate acestea, el a refuzat oferta .și, invocând căldura, și-a exprimat dorința de a se instala in vastele grădini ale legației. își adusese, a spus el, în acest scop, un cort, un covoraș, câteva cărți. Cu buzele strânse, cu sprâncenele fremătând, gazdele i-au urmărit despachetatul.

A doua zi, alți treizeci de negustori au venit, în același mod, ca să beneficieze de dreptul de azil. După trei zile, pe 23 iulie, erau opt sute șaizeci. Pe 26, erau cinci mii. Și douăsprezece mii, pe 1 august.

Arareori s-a pomenit spectacol mai straniu decât acest oraş persan plantat într-o grădină englezească. Pretutindeni corturi, grupate pe bresle. Acolo viaţa se organizase rapid, o bucătărie era instalată în spatele pavilionului străjilor, între diferitele „cartiere" circulau cazane enorme, fiecare masă ţinea trei ore.

Nici un fel de dezordine, puţin zgomot, oamenii ceruseră refugiu, bast, după cum spun persanii, altfel zis, se dedicau unei rezistenţe strict pasive, la adăpostul unui sanctuar. Existau mai multe sanctuare în regiunea Teheranului: mausoleul Şah-Abdul-Azim, grajdurile regale şi, cel mai mic dintre toate, tunul pe roţi din Piaţa Topkhane: dacă un fugar se agăţa de el, forţele de ordine nu mai aveau dreptul să-l atingă. Numai că experienţa lui Djamaledin dovedise că puterea nu tolera multă vreme respectiva formă de protest. Unica imunitate pe care o recunoştea era aceea a legaţiilor străine.

Pe teritoriul englez, fiecare refugiat îşi adusese kalyan-u\ şi visurile sale. Intre un cort şi altul, o mare de deosebiri. In jurul lui Fazei, elita modernistă; nu erau doar o mână, ci sute, tineri sau cărunţi, organizaţi în anjuman, societăţi mai mult sau mai puţin secrete. Frazele lor reveneau, necontenit, la Japonia, la Rusia, la Franţa, mai ales, a cărei limbă o vorbeau, ale cărei cărţi şi ziare le citeau cu asiduitate, Franţa lui Saint-Simon şi Robespierre, a lui Rousseau şi Waldeck-Rousseau. Fazei decupase cu grijă textul de lege asupra separaţiei dintre Biserică şi Stat, votat cu un an mai înainte la Paris, îl tradusese şi îl împărţise prietenilor săi, îl dezbăteau cu înfocare. Dar cu voce joasă, pentru că, nu departe de cercul lor, se ţinea o adunare de mullahi.

Clerul era, la rându-i, divizat. O parte respingea tot ce venea din Europa, însăşi ideea de democraţie, de parlament şi de modernitate. „De ce, spuneau ei, am avea nevoie de o Constituţie, dacă avem Coranul?" La care moderniştii răspundeau că Sfânta Carte le lăsase oamenilor grija de a se guverna în mod democratic, fiindcă acolo era scris: „Treburile să vi le puneţi la cale prin liană înţelegere". Cu abilitate, ei adăugau că, dacă musulmanii, la moartea Profetului, ar fi dispus de o Constituţie care să le organizeze instituţiile statului aflat în curs de formare, n-ar mai fi cunoscut sângeroasele lupte de succesiune care duseseră la eliminarea Imamului Aii.

Dincolo de dezbaterea doctrinară, majoritatea mullalulor accepta, totuşi, ideea de Constituţie, spre a pune capăt arbitrariului regal. Veniţi cu sutele ca să obţină hast, le plăcea să-şi asemuiască fapta cu pribegia la Medina a Profetului, iar suferinţele poporului - cu acelea ale lui Husein, fiul Imamului Aii, a cărui pătimire reprezintă echivalentul musulman cel mai apropiat Patimilor lui Hristos. In grădinile legaţiei, bocitoare profesioniste, roze-khwan, povesteau auditoriului despre suferinţele lui Husein. Oamenii plângeau, se flagelau, se lamentau fără reţinere în legătură cu Husein, cu ei înşişi, cu Persia, pierdută într-o lume ostilă, azvârlită, secol după secol, intr-o decădere fără sfârşit.

Prietenii lui Fazei se ţineau la distanţă de aceste manifestări, Djamaledin îi învăţase să nu se încreadă în roze-khwan. Nu le ascultau decât cu o bunăvoinţă îngrijorată.

Am fost frapat de o reflecţie rece a lui Şirin, într-una din scrisorile ei: „Persia e bolnavă, scria ea. La căpătâiul ci există câţiva medici, moderni, tradiţionali, fiecare îşi

propune leacurile, viitorul îi aparţine celui care va obţine vindecarea. Dacă această revoluţie triumfă, mullahii vor trebui să se transforme în democraţi; dacă eşuează, democraţii vor trebui să se preschimbe în mullahi"'.

Pentru moment, se găseau cu toţii în aceeaşi tranşee, în aceeaşi grădină. Pe 7 august, legaţia număra şaisprezece mii de basti, străzile oraşului erau pustii, orice negustor de oarecare notorietate „emigrase". Şahul n-avea altă posibilitate decât să cedeze. Pe 15 august, la mai puţin de o lună de la începutul bast-vlni, el anunţă că vor fi organizate alegeri, spre a desemna, prin sufragiu direct, la Teheran, indirect, în provincii, o adunare naţională consultativă.

Primul parlament din istoria Persiei s-a reunit în data de 7 octombrie. Ca reprezentant al său, şahul trimise, cu chibzuinţă, un opozant vechi, pe prinţul Malkom Khan, armean din Isfahan, tovarăş de-al lui Djamaledin, chiar cel care-l găzduise cu prilejul ultimei şederi la Londra. Superb bătrân cu aere britanice, prinţul visase toată viaţa să stea în picioare, în Parlament, gata să citească reprezentanţilor poporului discursul unui suveran constituţional.

Cei care ar dori să se plece mai mult asupra acestei pagini de istorie să nu-l caute pe Malkom Khan în documentele epocii. Astăzi, ca şi pe vremea lui Khayyam, Persia nu-şi cunoaşte conducătorii după nume, ci după titluri, „Soare al Regalităţii", „Stâlp al credinţei", „Umbră a Sultanului". Bărbatului care a avut onoarea să inaugureze era democraţiei i s-a acordat titlul cel mai prestigios dintre toate: Nizam al-Mulk. Derutantă Persie, aşa de constantă în convulsiile sale, aşa de egală cu sine pe parcursul atâtor metamorfoze!

XXXV

Era un privilegiu să asişti la deşteptarea Orientului, a fost un moment intens de emoție, de entuziasm şi de îndoială. Ce idei strălucite sau monstruoase putuseră germina în creierul său adormit? Ce va face când se va trezi? Avea oare să se năpustească, orb, asupra celor iare-l zgâlțâiseră ? Primeam scrisori din partea cititorilor care mă interogau cu îngrijorare, cerându-mi să devin ghicitor. Purtând încă în memorie Răscoala Boxerilor chinezi de la Pekin, din 1900, luarea ca ostatici a diplomaților străini, dificultățile corpului expediționar, confruntat cu bătrâna împărătească, înfricoşătoarea fiică a Cerului, ei se temeau de Asia. Persia va fi fost oare diferită? Răspundeam cu hotărâre „da", având încredere în democrația care se năştea. într-adevăr, tocmai fusese promulgată o Constituție, ca şi o cartă a drepturilor cetățeneşti. Se întemeiau cluburi în fiecare zi, ca şi ziare, nouăzeci de cotidiene şi de hebdomadare în câteva luni. Se intitulau Civilizație, Egalitate, Libertate sau, mai pompos, Trâmbițele învierii. Erau citate frecvent în presa britanică sau în jurnalele ruseşti de opoziție, Ryech, liberal, şi Sovremenny Mir, apropiat social-democraților. Un ziar satiric din Teheran a obținut, de la primul număr, un succes fulgerător, înțepăturile desenatorilor săi luându-i

drept ținte preferate pe curtenii veroşi, pe agenții țarului şi, mai presus de orice, pe falşii cucernici.

Şirin jubila: „Vinerea trecută, scria ea mai departe, câțiva tineri mullahi au încercat să creeze o îmbulzeală în bazar, prezentând Constituția drept o născocire eretică şi vrând să atâțe mulțimea, să mărşăluiască asupra Baharistanului, sediul Parlamentului. Fără succes. Zadarnic au țipat cât îi ținea gura, cetățenii au rămas indiferenți. Din când în când, se oprea câte un om, asculta o parte din discursul lor, apoi se îndepărta dând din umeri. La sfârşit, au venit trei ulema, dintre cei mai veneraţi în oraş, care, fără menajamente, i-au poftit pe predicatori să se ducă acasă pe calea cea mai scurtă şi fără să-şi ridice privirea mai sus de genunchi. De-abia îmi vine să cred, fanatismul e mort în Persia".

Această ultimă frază am folosit-o drept titlu pentru cel mai frumos articol. Mă impregnasem atât de bine de entuziasmul prințesei, încât textul meu a fost o adevărată mărturisire de credință. Directorul de la Annapolis Gazette mi-a recomandat mai multă moderație, dar cititorii au subscris la ardoarea mea, dacă e să judec după numărul sporit de scrisori pe care le primeam.

Una dintre ele purta semnătura unui oarecare Howard C. Baskerville, student la Universitatea din Princeton, New Jersey. Tocmai îşi obținuse diploma de licență şi voia să meargă în Persia pentru a studia îndeaproape evenimentele pe care le descriam eu. O formulă de-a lui mă tulburase: „Am profunda convingere, în acest început de secol, că, dacă Orientul nu reuşeşte să se trezească, în curând Occidentul nu va mai putea să doarmă". In răspunsul meu, l-am încurajat să facă această călătorie,

lagăduindu-i să-i pun la dispoziție, dacă s-ar fi hotărât, numele câtorva prieteni care ar fi putut să-l primească.

Peste câteva săptămâni, Baskerville veni la Annapolis ca să mă anunțe, cu glas vioi, că obținuse un post de institutor la Memorial Boys' School din Tabriz, condusă de Misiunea Prezbiteriană americană; trebuia să le predea I merilor persani engleza și științele. Pleca imediat, cerea sfaturi și scrisori de recomandare. M-am grăbit să-l felicit, promițându-i, fără să mă gândesc prea mult, că am să I rec să-l văd, dacă aveam să mă duc în Persia.

N-aveam de gând să merg acolo prea curând. Nu dorința uni lipsea, dar șovăiam încă să fac călătoria din cauza vielenelor acuzații care planau asupra mea. Nu eram eu presupusul complice la asasinarea unui rege? în ciuda schimbărilor rapide survenite la Teheran, mă temeam ca, în virtutea cine știe cărui mandat colbuit, să nu fiu arestat la frontiere, fără să am cum să-mi alertez prietenii sau legația.

Plecarea lui Baskerville mă stimula, totuși, să fac unele demersuri spre a-mi reglementa situația. în ceea ce o privea pe Șirin, îi făgăduisem să nu-i scriu niciodată. Nevrând să-mi asum riscul de a o vedea punând capăt corespondenței, m-am adresat, deci, lui Fazei, a cărui influență, știam, creștea cu fiecare zi. în Adunarea națională, unde erau luate deciziile importante, era cel mai ascultat dintre deputați.

Răspunsul său mi-a parvenit după trei luni, prietenos, călduros, însoțit, mai cu seamă, de un document oficial purtând sigiliul Ministerului Justiției și precizând că eram exonerat de orice bănuială de complicitate la asasinarea bătrânului șah; prin urmare, eram autorizat să circul liber în toate provinciile din Persia.

Fără să mai aştept altceva, m-am îmbarcat pentru Marsilia şi, de acolo, pentru Salonic, Istanbul, apoi Trapezunt, înainte de a da ocol Muntelui Ararat, până la Tabriz.

Am ajuns acolo într-o zi caldă de iunie. Până m-am instalat în caravanseraiul din cartierul armenesc, soarele era deja la nivelul acoperişurilor. Ţineam, cu toate acestea, să-l văd pe Baskerville cât mai degrabă şi, cu acea intenţie, m-am dus la Misiunea Prezbiteriană, o clădire nu prea înaltă, dar întinsă, proaspăt zugrăvită în alb şi strălucind în mijlocul unei plantaţii de caişi. Două cruci discrete pe grilaj şi, pe acoperiş, deasupra porţii de la intrare, un steag american.

Un grădinar persan mi-a ieşit în întâmpinare ca să mă conducă în biroul pastorului, un bărbat înalt, bărbos şi roşcovan, cu aspect de marinar, cu mâna fermă şi ospitalieră. Chiar înainte de a mă invita să mă aşez, îmi propuse un loc de dormit pe durata şederii mele.

— Avem tot timpul o cameră pregătită pentru'compatrioţii care ne fac surpriza şi onoarea de a ne vizita. Nu faceţi obiectul nici unui tratament special, mă mulţumesc să urmez obiceiul instituit de la întemeierea misiunii.

Mi-am exprimat regretele sincere.

— Mi-am lăsat deja cufărul la caravanserai şi am de gând să-mi continui poimâine drumul spre Teheran.

— Tabrizul merită mai mult decât o şedere de-o zi. Cum puteţi să veniţi până aici fără a consimţi să vă pierdeţi o zi sau două în labirintul celui mai mare bazar din Orient, fără a contempla ruinele Moscheii Albastre, amintite în O mie şi una de nopţi ? Călătorii sunt prea grăbiţi în zilele noastre, grăbiţi să ajungă la ţintă, să

ijungă cu orice preţ, dar nu se ajunge doar la capătul il rumului. In fiecare etapă ajungem undeva, la fiecare pas putem descoperi o faţă ascunsă a planetei, e de ajuns sa privim, să dorim, să credem, să iubim.

Părea sincer mâhnit să mă vadă în postura unui călător al.ât de nepriceput. M-am simţit obligat să mă explic.

— De fapt, am o treabă urgentă la Teheran, n-am lacut decât un ocol prin Tabriz ca să văd un prieten care predă la dumneavoastră, Howard Baskerville.

La simpla menţionare a acestui nume, atmosfera deveni încărcată. Jovialitatea, însufleţirea, reproşul părintesc dispăruseră. Nimic altceva decât o mină stânjenită şi chiar rezervată. O tăcere apăsătoare, apoi:

— Sunteţi un prieten - al lui Howard ?

— într-un fel, sunt răspunzător pentru venirea lui în l'ersia.

— Grea responsabilitate!

în zadar am căutat pe buzele lui un surâs. Mi-a apărut, dintr-odată, istovit şi îmbătrânit, umerii îi căzuseră, privirea aproape că implora.

— Conduc această misiune de cincisprezece ani, şcoala noastră e cea mai bună din oraş, îndrăznesc să cred că opera noastră este şi utilă, şi creştină. Cei care contribuie la activităţile noastre pun suflet în progresul acestui ţinut, dacă nu, credeţi-mă, nimic nu i-ar obliga să vină de la o asemenea distanţă ca să înfrunte un mediu adesea ostil.

N-aveam nici un motiv să mă îndoiesc, dar înfocarea cu care omul acesta vorbea în propria-i apărare mă agasa. Nu mă aflam în biroul său decât de câteva minute, nu-l acuzasem de nimic, nu-i cerusem nimic. M-am mulţumit, aşadar, să dau politicos din cap. El continuă:

— Atunci când un misionar dă dovadă de indiferență în fața nenorocirilor care-i copleşesc pe persani, când un învățător nu mai încearcă nici o bucurie în fața progreselor elevilor săi, îl sfătuiesc ferm să plece înapoi în Statele Unite. Se întâmplă ca entuziasmul să se răsufle, mai ales la cei mai tineri. Ce poate fi mai omenesc?

Odată încheiat preambulul, reverendul tăcu, cu degetele groase frământând nervos pipa. Părea să-i fie greu să-şi găsească vorbele. Am socotit de datoria mea să-i uşurez sarcina. Am adoptat tonul cel mai detaşat:

— Vreți să spuneți că Howard s-a descurajat după aceste câteva luni, că pasiunea sa pentru Orient s-a dovedit trecătoare?

Tresări.

— Dumnezeule, nu, nu Baskerville! încercam să vă explic ce li se întâmplă, uneori, unora dintre novicii noştri. Cu prietenul dumneavoastră s-a întâmplat exact invers, şi sunt mult mai îngrijorat din această cauză. într-un fel, este cel mai bun institutor pe care l-am angajat vreodată, elevii săi fac progrese remarcabile, părinții îl divinizează, misiunea n-a primit niciodată atâtea daruri, miei, cocoşi, halva, toate în cinstea lui Baskerville. Drama lui este că refuză să se poarte ca un străin. Dacă s-ar amuza să se îmbrace în felul oamenilor din partea locului, să mănânce polow şi să mă salute în dialectul ţării, m-aş mulțumi să zâmbesc. Dar Baskerville nu e omul care să se oprească la aparențe, s-a lansat fără reținere în lupta politică, face, în clasă, elogiul Constituției, îşi încurajează elevii să-i critice pe ruşi, pe englezi, pe şah şi pe mullahii reacționari. îl bănuiesc chiar a fi ceea ce se cheamă aici un „fiu al lui Adam", adică un membru al societăților secrete.

Suspină.

— Ieri dimineață, a avut loc o manifestație în fața porții de la intrare, condusă de doi dintre cei mai importanți șefi religioși, cerând plecarea lui Baskerville sau, dacă nu, pur și simplu închiderea misiunii. După trei <>re, se desfășura o altă manifestație, în același loc, ca să-l aclame pe Howard și să-i ceară să rămână. înțelegeți prea bine că, dacă un asemenea conflict s-ar prelungi, n am mai putea să rămânem prea multă vreme în acest oraș.

— Presupun că ați vorbit deja despre asta cu Howard.

— De o sută de ori și pe toate tonurile. îmi răspunde, invariabil, că deșteptarea Orientului este mai importantă decât soarta misiunii, că, dacă revoluția constituțională ar eșua, am fi oricum constrânși să plecăm. Bineînțeles, pot să pun capăt oricând contractului lui, dar un astfel de gest n-ar genera decât neînțelegere și ostilitate din partea celor care, în rândul populației, ne-au susținut tot timpul. Unica soluție ar fi ca Baskerville să-și domolească zelul. L-ați putea oare aduce dumneavoastră la sentimente mai bune?

Fără să mă angajez formal într-o asemenea întreprindere, am cerut să-l văd pe Howard. O lucire de triumf lumină dintr-odată barba roșie a reverendului. Se ridică dintr-un salt.

— Urmați-mă, spuse, am să vi-l arăt pe Baskerville, cred că știu unde e. Urmăriți-l în tăcere, îmi veți înțelege motivele, îmi veți împărtăși confuzia.

CARTEA A PATRA

Un poet pe mare

In mâinile Cerului, pioni suntem. Ca să
se-amuze, ne mută.
Nu-i metaforă, -aici, El e Stăpânul, numai
El joacă.
Pe-a existenței tablă de şah ne-mpinge
fără-a ne cunoaşte,
Apoi, ne dă brânci, unul câte unul, in
coşciugul Neantului, strâmt.
Omar KHAYYAM

XXXVI

în amurgul de culoarea nisipului, într-o grădină înconjurată de ziduri, o mulțime care se vaită. Cum să-l recunosc pe Baskerville? Toate chipurile sunt atât de oacheşe! Mă reazem de un copac să aştept. Şi să observ. în pragul unei barăci luminate, un teatru improvizat. Roze-khwan-vl, povestitor şi bocitor, stârneşte lacrimile credincioşilor, şi urletele lor, şi sângele.

Un bărbat iese din umbră, un voluntar al durerii. Cu picioarele goale, cu torsul dezgolit, în juru-i sunt înfăşurate două lanțuri; le azvârle în aer, le lasă să cadă peste umeri, pe spate; fiarele sunt netede, pielea se învineţeşte, se brăzdează, dar rezistă, e nevoie de treizeci, de cincizeci de lovituri ca să apară prima urmă de sânge, un şiroi care se împrăştie în firicele fascinante. Teatru al suferinței, joc milenar al pătimirii.

Flagelarea devine mai viguroasă, e însoțită de o răsuflare zgomotoasă pe care mulțimea o imită, loviturile se repetă, povestitorul ridică vocea ca să acopere ecoul sacadat. Atunci se iveşte un actor, amenință asistența cu sabia, îşi atrage, prin schimonoseli, ocările ei. Apoi, câteva salve de pietre. Nu rămâne multă vreme pe scenă, de îndată apare victima. Mulțimea scoate un urlet. Eu însumi

nu pot să-mi înăbuş un ţipăt. Căci omul se târăşte, pe pământ, decapitat.

Mă întorc, îngrozit, spre reverend; mă linişteşte cu un zâmbet rece, îmi şopteşte:

— E un vechi vicleşug, este adus un copil sau un bărbat de talie mică, i se aşază pe creştet căpăţâna tăiată a unei oi, întoarsă în aşa fel încât gâtlejul sângerând să fie îndreptat în sus, şi totul se acoperă cu o pânză albă, găurită în locul potrivit. După cum vedeţi, efectul este impresionant.

Trage din pipă. Decapitatul ţopăie şi se învârte pe scenă, minute în şir. înainte de a-şi ceda locul unui personaj straniu, în lacrimi.

Baskerville!

Din nou, îl cercetez din priviri pe reverend; se mulţumeşte să ridice enigmatic din sprâncene.

Faptul cel mai ieşit din comun este că Howard e îmbrăcat după moda americană, arborează chiar un joben care, în ciuda tragediei care se desfăşoară pe scenă, e de un comic irezistibil.

Cu toate acestea, mulţimea urlă, se văicăreşte şi, pe cât îmi dau seama, nu există nici cea mai mică urmă de amuzament pe nici un chip. în afară de acela al pastorului, care catadicseşte, în sfârşit, să mă lămurească:

— Există întotdeauna, la aceste ceremonii funebre, un personaj european, şi, lucru curios, face parte dintre „cei buni". Tradiţia spune că un ambasador franc de la curtea omeiadă a fost impresionat de moartea lui Husein, martir suprem al şiiţilor, şi şi-a manifestat atât de zgomotos dezaprobarea faţă de crimă, încât a fost dat el însuşi morţii. Bineînţeles, cum n-au întotdeauna la îndemână un european pe care să-l facă să urce pe scenă, iau atunci

un turc sau un persan cu tenul deschis. Dar, de când se află Baskerville la Tabriz, s-a apelat constant la el pentru acest rol. II joacă de minune. Şi plânge de-adevăratelea!

In acel moment, bărbatul cu sabie revine, ţopăie zgomotos în jurul lui Baskerville. Ultimul încremeneşte, cu unbobârnac face să-i cadă pălăria, descoperindu-şi părul Mond, despicat cu grijă, pe partea stângă, de o cărare, apoi, cu o încetineală de automat, cade în genunchi, se întinde la pământ, o rază îi luminează faţa de copil imberb şi pometii strălucind de lacrimi, o mână din preajmă aruncă asupra costumului său negru un pumn de petale.

Nu mai aud mulţimea, am privirea aţintită asupra prietenului meu, aştept cu nelinişte să se ridice. Ceremonia mi se pare interminabilă. Mă grăbesc să-l prind din urmă.

După un ceas, ne regăsim la misiune, în jurul unei supe de rodii. Pastorul ne lasă singuri. O tăcere stânjenitoare ne ţine companie. Ochii lui Baskerville sunt încă roşii.

— îmi refac încetul cu încetul sufletul de occidental, se scuză el, cu un surâs obosit.

— Nu te grăbi, secolul de-abia începe.

Tuşi uşor, duse bolul cald la buze, se pierdu iarăşi intr-o contemplaţie tăcută.

Apoi, anevoios:

— Când am sosit în această ţară, nu reuşeam să înţeleg de ce nobili domni bărboşi sângerează şi se flagelează pentru un omor comis acum o mie două sute de ani. Acum am înţeles. Dacă persanii trăiesc în trecut, este pentru că trecutul e patria lor, pentru că prezentul le este un ţinut străin, unde nimic nu le aparţine. Tot ce simbolizează pentru noi viaţă modernă, expansiune eliberatoare a omului, pentru ei reprezintă semnul dominaţiei

străine: şoselele înseamnă Rusia, calea ferată, telegraful, banca înseamnă Anglia, poşta înseamnă Austro-Ungaria...

— ...iar predarea ştiinţelor înseamnă dl Baskerville, de la Misiunea Prezbiteriană americană.

— Exact. Ce alegere pot face oamenii din Tabriz? Să-şi lase fiii la şcoala tradiţională, unde vor silabisi, vreme de zece ani, aceleaşi fraze informe pe care strămoşii lor le buchiseau deja în secolul al XH-lea sau, mai curând, să-i trimită în clasa mea, unde vor dobândi o învăţătură echivalentă aceleia a micilor americani, dar în umbra unei cruci şi a unui steag înstelat? Elevii mei vor fi cei mai buni, cei mai destoinici, cei mai folositori ţării lor, dar cum să-i împiedici pe ceilalţi să se uite la ei ca la nişte renegaţi? Din prima săptămână a şederii mele, mi-am pus această întrebare, şi, în cursul unei ceremonii asemănătoare celei la care tocmai ai asistat, am găsit soluţia.

Mă amestecasem în mulţime, în jurul meu se înălţau gemete. Urmărind acele chipuri plânse, devastate, fixând acele priviri năucite, rătăcite şi rugătoare, mi-a apărut toată nenorocirea Persiei, suflete în zdrenţe năpădite de o nesfârşită jale. Şi, fără să-mi dau seama, au început să-mi curgă lacrimile. Faptul a fost remarcat în cadrul asistenţei, am fost privit, am fost împins spre scenă, unde am fost pus să mimez rolul ambasadorului franc. A doua zi, părinţii elevilor mei au venit la mine; erau bucuroşi să le poată răspunde, de acum înainte, celor care le reproşau că-şi trimit copiii la Misiunea Prezbiteriană: „Eu mi-am încredinţat fiul institutorului care l-a plâns pe Imamul Husein". Unii conducători religioşi erau iritaţi, ostilitatea lor faţă de mine se explică prin succesul meu, preferă ca străinii să arate a străini.

îi înţelegeam mai bine comportamentul, dar scepticismul rămânea:

— Aşadar, pentru tine rezolvarea problemelor Persiei înseamnă să te alături cohortei bocitorilor!

— N-am spus asta. Să plângi nu e o reţetă. Nici o însuşire. Nimic altceva decât un gest simplu, naiv, vrednic de milă. Nimeni nu trebuie să se silească să verse lacrimi. I 'nicul lucru important este să nu dispreţuieşti tragedia celorlalţi. Când am fost văzut plângând, când am fost văzut renunţând la indiferenţa mea suverană de străin, au venit să-mi spună, pe un ton de destăinuire, că nu slujeşte la nimic să plângi, că Persia n-are nevoie de alţi bocitori si că lucrul cel mai bun pe care l-aş putea face este acela de a le împărtăşi fiilor Tabrizului învăţătura potrivită.

— înţelepte cuvinte. Eram pe cale să-ţi spun acelaşi I ucru.

— Numai că, dacă n-aş fi plâns, nici măcar n-ar fi venit să-mi vorbească. Dacă n-aş fi fost văzut plângând, nu m-ar fi lăsat să le spun elevilor că acest şah este corupt şi că nici conducătorii religioşi din Tabriz nu sunt cu nimic mai prejos!

— Ai spus, aşadar, asta în clasă!

— Da, am spus-o, eu, tânărul american imberb, eu, micul institutor de la şcoala Misiunii Prezbiteriene, am flagelat coroană şi turbane, iar elevii mi-au dat dreptate, ca şi părinţii lor. Numai reverendul era revoltat!

Văzându-mă perplex, adăugă:

— Le-am vorbit băieţilor şi despre Khayyam, le-am spus că milioane de americani şi de europeni îşi făcuseră din Rubaiatele sale o carte de căpătâi, i-am pus să înveţe pe dinafară versurile lui FitzGerald. A doua zi, a venit să mă vadă un bunic, foarte impresionat de ceea ce-i relatase nepotul său; mi-a spus: „Şi noi îi respectăm nespus pe poeţii americani!" Bineînţeles, ar fi fost cu

totul incapabil să-mi numească unul singur, dar ce contează, era felul lui de a-şi exprima mândria şi recunoştinţa. Din păcate, nu toţi părinţii au reacţionat aşa, unul dintre ei a venit să se plângă. în prezenţa pastorului, mi-a aruncat: „Khayyam era un beţivan şi un nelegiuit!" I-am răspuns: „Spunând asta, faceţi elogiul beţiei şi al nelegiuirii!" Reverendul era cât pe ce să se înăbuşe.

Howard râse ca un copil. Incorigibil şi dezarmant.

— Aşadar, îţi asumi bucuros tot ce ţi se pune în spinare! Vei fi fiind tu oare şi un „fiu al lui Adam"?

— Reverendul ţi-a spus şi asta? Am impresia că aţi vorbit mult despre mine.

— N-aveam altă cunoştinţă comună.

— N-am să-ţi ascund nimic, am conştiinţa la fel de curată ca răsuflarea unui nou-născut. Acum aproape două luni, a venit să mă vadă un bărbat. Un uriaş mustăcios, dar timid, care m-a întrebat dacă aş putea ţine o conferinţă la sediul anjuman, clubul al cărui membru este. Despre ce ? N-ai să ghiceşti niciodată. Despre teoria lui Darwin! în atmosfera de fierbere politică existentă în ţară, am găsit treaba amuzantă şi impresionantă. Am acceptat. Am adunat tot ce puteam găsi despre savant, am expus tezele detractorilor săi, cred că, de fapt, prestaţia mea era plicticoasă, dar sala a fost arhiplină şi am fost ascultat cu religiozitate. De atunci, m-am dus la alte întruniri, pe cele mai diverse teme. La oamenii aceştia există o imensă sete de cunoaştere. Ei sunt şi partizanii cei mai hotărâţi ai Constituţiei. Mi se întâmplă să trec pe la sediul lor ca să capăt ultimele veşti de la Teheran. Ar trebui să-i cunoşti, visează la aceeaşi lume ca tine şi ca mine.

XXXVII

Seara, în bazarul din Tabriz, puține prăvălii rămân deschise, dar străzile sunt animate, bărbații transformă răspântiile în salon, cercuri de scaune cu fundul din împletitură de pai, cercuri de kalyan al căror fum alungă, încetul cu încetul, mirosurile zilei. II urmam, pas cu pas, pe Howard. O cotea de pe o străduță pe alta fără urmă de șovăială; din când în când, se oprea să salute vreun părinte de școlar, pretutindeni puștii își întrerupeau jocurile, făcându-i loc să treacă.

Am ajuns, în cele din urmă, în fața unei porți roase de rugină. Tovarășul meu o împinse, traversarăm o grădiniță plină de mărăcini, până la o casă de paiantă, a cărei poartă, după șapte ciocănituri scurte, se deschise scârțâind spre o încăpere largă, luminată de un șir de felinare de vânt agățate de tavan și pe care un curent de aer le legăna fără încetare. Persoanele prezente trebuie să fi fost obișnuite cu asta; în ceea ce mă privea, am avut foarte repede impresia că m-am urcat la bordul unei nave nesigure. Nu mai reușeam să fixez nici un punct, pe nici un chip, simțeam nevoia să mă întind cât mai grabnic și să-mi închid, pentru câteva clipe, ochii. Dar primirea se prelungea la nesfârșit. La întrunirea „fiilor lui Adam", Baskerville nu era un necunoscut, îl

întâmpina o anumită efervescență, şi, pentru faptul de a-l fi însoțit, eram îndreptățit la îmbrățişări frățeşti, reînnoite cum se cuvine atunci când Howard le dezvălui că eu mă aflam la obârşia venirii lui în Persia.

Când am socotit că sosise momentul să mă aşez şi să mă reazem, în fine, de perete, un bărbat înalt se ridică în fundul încăperii. Lunga mantie albă pe care o purta îl desemna, dincolo de orice îndoială, drept personajul important al adunării. Făcu un pas în direcția mea:

— Benjamin!

M-am ridicat, am făcut doi paşi, m-am frecat la ochi. Fazei! Ne-am aruncat unul în brațele celuilalt, cu o exclamație de surpriză.

Ca să-şi explice efuziunea, puțin obişnuită firii sale, le aruncă tovarăşilor săi:

— Dl Lesage era prietenul lui Seyyed Djamaledin!

într-o clipă, am încetat să mai fiu un oaspete de seamă pentru a deveni un monument istoric sau o relicvă sacră; nu se mai apropia nimeni de mine decât cu o venerație stânjenitoare.

l-l prezentai pe Howard lui Fazei - nu se cunoşteau decât după faimă; ultimul nu mai venise de un an la Tabriz, oraşul său de baştină, totuşi. De altminteri, prezența sa, în seara aceea, între zidurile scorojite, sub luminile care dansau, avea ceva insolit şi neliniştitor. Nu era el unul din liderii parlamentarilor democrați, un stâlp al Revoluției constituționale? Era oare momentul să se îndepărteze de capitală? întrebări pe care i le-am pus. Păru stânjenit. Vorbisem, totuşi, în franceză şi cu voce joasă. îşi privi pe furiş vecinii. Apoi, drept unic răspuns, îmi spuse:

— Unde locuieşti ?

— La caravanseraiul din cartierul armenesc.
— Voi veni la noapte să te văd.

Către miezul nopții, ne-am regăsit la numărul șase, în camera mea. Baskerville, eu însumi, Fazei și trei din însoțitorii săi, pe care, cum o cerea taina misiunii, mi-i prezentă numai după prenumele rostite în grabă.

— M-ai întrebat, la sediul anjuman, de ce mă aflu aici, și nu la Teheran. Ei bine, deoarece capitala e deja pierdută pentru Constituție. Nu puteam să spun asta, în acești termeni, la treizeci de persoane, le-aș fi inspirat panică. Dar acesta-i adevărul.

Eram cu toții prea consternați ca să reacționăm. Explică :

— Acum două săptămâni, a venit să mă vadă un jurnalist din Sankt Petersburg, corespondentul ziarului Ryech. Se numește Panoff, dar semnează sub pseudonimul de „Tane".

Auzisem vorbindu-se de el, articolele îi erau uneori citate în presa din Londra.

— E social-democrat, continuă Fazei, un dușman al țarismului, dar, odată sosit la Teheran, acum câteva luni, a reușit să-și ascundă convingerile, și-a pregătit intrarea la legația rusă și, nu știu prin ce întâmplare, prin ce stratagemă, a izbutit să pună mâna pe niște documente compromițătoare: planul unei lovituri de stat, pe care ar executa-o cazacii, pentru reimpunerea unei monarhii absolute. Totul era scris negru pe alb. în bazar trebuia să se dea drumul plebei, ca să se submineze încrederea negustorilor în noul regim, câțiva conducători religioși trebuia să-i adreseze șahului jalbe, ca să-i ceară abolirea Constituției, considerată contrară Islamului. Bineînțeles, Panoff își

asuma riscuri, aducându-mi aceste documente. I-am mulțumit şi, fără întârziere, am solicitat o întrunire extraordinară a Parlamentului. După ce am expus faptele în detaliu, am cerut abdicarea monarhului, înlocuirea lui cu unul din tinerii săi fii, dizolvarea brigăzii cazacilor, arestarea clericilor acuzați. Mai mulți oratori s-au succedat la tribună ca să-şi exprime indignarea şi să sprijine propunerile mele.

Dintr-odată, un uşier a venit să ne informeze că miniştrii plenipotențiari ai Rusiei şi Angliei se aflau în clădire şi că aveau de transmis o notă urgentă. Şedința a fost suspendată, Preşedintele Majlis-ului şi Primul Ministru au părăsit sala; la întoarcere, aveau fețele cadaverice. Diplomații tocmai îi avertizaseră că, dacă şahul era obligat să abdice, cele două puteri se vedeau puse în regretabila situație de a interveni militar. Nu numai că se pregăteau să ne sugrume, dar ni se interzicea până şi să ne apărăm!

— De ce această înverşunare? întrebă Baskerville.

— Țarul nu doreşte o democrație la granițele sale, cuvântul „Parlament" îl face să tremure de furie*.

— Nu este, totuşi, cazul britanicilor!

— Nu. Numai că, dacă persanii ar ajunge să se guverneze în mod matur, aceasta le-ar putea da idei indienilor! Şi Anglia n-ar mai avea altceva de făcut decât să-şi strângă bagajele. Şi, apoi, există petrolul. In 1901, un supus britanic, Mr. Knox d'Arcy, a obținut, contra sumei de douăzeci de mii de lire sterline, dreptul de a exploata petrolul din întreg Imperiul Persan. Până acum, producția a fost neînsemnată, dar, de câteva săptămâni, au fost descoperite imense zăcăminte în regiunea triburilor bakhtiar-ilor, fără îndoială că ați auzit vorbindu-se de ele. Aceasta ar putea reprezenta o importantă sursă de

venituri pentru țară. Am solicitat, aşadar, Parlamentului sa revizuiască acordul cu Londra, astfel încât să obținem condiții mai echitabile; majoritatea deputaților mi-au dat dreptate. De atunci, ministrul Angliei nu m-a mai invitat pe la el.

— Cu toate acestea, în grădinile legației sale avusese loc bast-ul, am rostit eu, gânditor.

— Englezii socoteau, la vremea respectivă, că influența rusească era prea mare, că ea nu le lăsa, din prăjitura persană, decât o porție măruntă; ne-au încurajat, aşadar, să protestăm, ne-au deschis grădinile lor; se zice chiar că ei au fost aceia care au pus să se tipărească fotografia care-l compromitea pe dl Naus. Când mişcarea noastră a triumfat, Londra a putut să obțină un acord de împărțire din partea țarului: nordul Persiei rămânea o zonă de i nfluență rusească, sudul era un domeniu rezervat exclusiv Angliei. De îndată ce britanicii au căpătat ce doreau, democrația noastră a încetat brusc să-i mai intereseze; asemeni țarului, ei nu văd acum în ea decât inconveniente şi ar prefera s-o ştie dispărând.

— Cu ce drept? explodă Baskerville.

Fazei îi adresă un zâmbet părintesc, înainte de a-şi relua relatarea:

— După vizita celor doi diplomați, deputații s-au descurajat. Incapabili să facă față atâtor duşmani deodată, n-au găsit altceva mai bun decât să se ia de acel nefericit de Panoff. Câțiva oratori l-au acuzat că ar fi un mistificator şi un anarhist al cărui unic obiectiv ar fi fost acela de a provoca un război între Persia şi Rusia. Jurnalistul venise cu mine la Parlament, îl lăsasem într-un birou, în apropierea uşii de la sala cea mare, ca să-şi poată aduce mărturia dacă s-ar fi dovedit necesar. Acum, deputații

cereau ca el să fie arestat şi predat legaţiei ţarului. A fost prezentată o moţiune în acest sens.

Acest om care ne ajutase împotriva propriului său guvern avea să fie dat pe mâna călăilor! Eu, de obicei atât de calm, n-am putut să mă mai controlez, m-am căţărat pe un scaun, am strigat ca un nebun: „Jur pe ţărâna care-l acoperă pe tatăl meu că, dacă acest om e arestat, voi suna adunarea «fiilor lui Adam» şi voi îneca Parlamentul în sânge. Nici unul dintre cei care vor vota moţiunea nu va ieşi viu de aici!" Ar fi putut să-mi ridice imunitatea şi să mă aresteze, la rândul meu. N-au îndrăznit. Au suspendat şedinţa până a doua zi. în aceeaşi noapte, am părăsit capitala, îndreptându-mă spre oraşul meu natal, unde am sosit astăzi. Panoff m-a însoţit, se ascunde pe undeva prin Tabriz, aşteptând să plece în străinătate.

Discuţia noastră se prelungi. în curând, ne prinse răsăritul, răsunară cele dintâi chemări la rugăciune, lumina deveni mai vie. Discutam, construiam o mie de variante sumbre de viitor, apoi discutam din nou, prea istoviţi ca să ne oprim. Baskerville îşi întinse oasele, se opri în plin elan, îşi consultă ceasornicul şi se ridică precum un somnambul, scărpinându-şi trudnic ceafa:

— Ora şase deja, Dumnezeule, o noapte albă! Cu ce înfăţişare am să dau piept cu elevii mei? Şi ce va zice oare reverendul văzându-mă sosind la ora asta?

— Ai putea oricând să susţii că erai cu o femeie!

Dar Howard nu mai era în stare să zâmbească.

Nu vreau să vorbesc de coincidenţă, pentru că întâmplarea nu joacă un rol important în chestiunea respectivă, dar am datoria să semnalez faptul că, în chiar momentul

in care Fazei isprăvea de descris, pe baza documentelor subtilizate de Panoff, ce se urzea împotriva tinerei demoi rații persane, înfăptuirea loviturii de stat începuse.

într-adevăr, aşa cum am aflat după aceea, la ora patru dimineața, în acea miercuri de 23 iunie 1908, un contingent de o mie de cazaci, comandați de colonelul Liakov, se deplasă spre Baharistan, sediul Parlamentului, în inima Teheranului. Clădirea fu încercuită, ieşirile controlate. Unii membri ai unui anjuman local, observând mişcările de trupe, au alergat la un coleg vecin, în casa căruia fusese recent instalat un telefon, ca să cheme câțiva deputați şi pe unii clerici democrați, cum ar fi ayatolahul Behbahani şi ayatolahul Tabatabai. înainte de răsărit, aceştia s-au dus la fața locului, ca să-şi mărturisească, prin prezență, ataşamentul față de Constituție. în mod curios, cazacii i-au lăsat să treacă. Ordinele lor erau să interzică ieşirea, nu intrarea.

Mulțimea protestatarilor nu înceta să sporească. La răsăritul soarelui, erau câteva sute, între ei - numeroşi „fii ai lui Adam". Cu carabine, dar având puține muniții, cam şaizeci de cartuşe fiecare, nimic care să îngăduie susținerea unui asediu. Iar ei şovăiau să se slujească de acele arme şi de acele muniții. Au ocupat, într-adevăr, poziții pe acoperişuri şi în spatele ferestrelor, dar nu ştiau dacă trebuia să tragă primii, dând astfel semnalul unui inevitabil măcel, sau dacă era necesar să aştepte, apatic, ca preparativele loviturii de stet să se fi încheiat.

Căci tocmai asta mai întârzia asaltul cazacilor. Liakov, înconjurat de ofițeri ruşi şi persani, era ocupat să-şi aşeze trupele, ca şi tunurile, al căror număr a fost de şase în acea zi, cel mai puternic fiind instalat în Piața Topkhane. în mai multe rânduri, colonelul trecu călare

prin raza de ochire a apărătorilor, dar personalităţile prezente i-au împiedicat pe „fiii lui Adam" să deschidă focul, de teamă ca ţarul să nu ia un asemenea incident drept pretext să invadeze Persia.

Către mijlocul dimineţii, a fost dat ordinul de atac. Deşi inegală, lupta a durat vreme de şase sau şapte ore. Printr-o serie de lovituri curajoase, oponenţii au reuşit să scoată din uz trei tunuri.

Nu era decât eroismul disperării. La apusul soarelui, steagul alb al înfrângerii a fost ridicat pe cel dintâi Parlament din istoria persană. Dar, la câteva minute după ultima împuşcătură, Liakov le-a ordonat artileriştilor să-şi reia tirul. Instrucţiunile ţarului erau limpezi: nu era de ajuns să se desfiinţeze Parlamentul, trebuia să fie distrusă şi clădirea care-l găzduise, ca locuitorii din Teheran să-l vadă în ruină şi, pentru toţi, aceea să rămână o lecţie pentru totdeauna.

XXXVIII

La Teheran încă nu încetaseră luptele când izbucni prima salvă la Tabriz. Trecusem să-l iau pe Howard, la ieşirea de la cursuri, aveam întâlnire la sediul anjuman-ului ca să mergem să luăm masa, împreună cu Fazei, acasă la unul din apropiaţii acestuia. Nu pătrunsesem încă în labirintul bazarului când s-au făcut auzite focuri de armă, aparent de undeva din preajmă.

Cu o curiozitate dublată de inconştienţă, ne-am îndreptat spre locul de unde porniseră zgomotele. Ca să vedem înaintând, cam la o sută de metri, o mulţime care vocifera: praf, fum, o pădure de ciomege, de puşti şi de torţe aprinse, strigăte pe care nu le înţelegeam, pentru că erau în azeri, graiul turcie al oamenilor din Tabriz. Baskerville se străduia să-mi traducă: „Moarte Constituţiei! Moarte Parlamentului! Moarte ateilor! Trăiască şahul!" Zeci de locuitori fugeau în toate direcţiile. Un bătrân târa, legată cu o frânghie, o capră năucă. O femeie se poticni; fiul ei, de cel mult şase ani, o ajută să se ridice şi o susţinu în vreme ce-şi relua fuga, şchiopătând.

Am grăbit noi înşine pasul spre locul de întâlnire. Pe drum, un grup de tineri ridica o baricadă, două trunchiuri de copac peste care se îngrămădeau, în dezordinea cea mai deplină, mese, cărămizi, scaune, cufere, butoaie.

Am fost recunoscuți, ne-au lăsat să trecem, sfătuiți fiind să ne grăbim, pentru că „vin pe aici", „vor să incendieze cartierul", „au jurat să-i masacreze pe toți fiii lui Adam".

La sediul anjuman-ulm, patruzeci sau cincizeci de bărbați îl înconjurau pe Fazei, singurul care nu purta pușcă. Doar un revolver, un Mannlicher austriac, care părea să nu aibă altă întrebuințare decât să-i arate fiecăruia poziția unde trebuia să ajungă. Fazei era calm, mai puțin neliniștit decât în ajun, calm așa cum poate să fie omul de acțiune atunci când se încheie insuportabila așteptare.

— Iată, ne aruncă el cu un accent de-abia perceptibil de triumf. Tot ce anunța Panoff era adevărat. Colonelul Liakov și-a executat lovitura de stat, s-a proclamat guvernator militar al Teheranului și a impus restricții de circulație. De azi-dimineață, s-a deschis vânătoarea de partizani ai Constituției, în capitală și în toate celelalte orașe. începând cu Tabrizul.

— Totul s-a propagat atât de repede ! se mira'Howard.

— Consulul Rusiei, anunțat telegrafic despre declanșarea loviturii de stat, i-a informat, de dimineață, pe conducătorii religioși din Tabriz. Aceștia și-au chemat partizanii să se strângă, la amiază, în Deveshi, Cartierul Cămilarilor. De acolo, s-au împrăștiat în oraș. îndreptându-se, mai întâi, spre domiciliul unui prieten al meu ziarist, Aii Meshedi, l-au scos din casă, în mijlocul țipetelor soției și mamei sale, i-au tăiat gâtul și mâna dreaptă, apoi l-au lăsat într-o baltă de sânge. Dar să n-aveți teamă, înainte de căderea serii, Aii va fi răzbunat.

Glasul îl părăsi, își luă o clipă de răgaz și răsuflă adânc, înainte de a continua:

— Dacă am venit la Tabriz, este pentru că ştiu că acest oraş va rezista. Pământul pe care stăm, în acest moment, este în continuare cârmuit de Constituţie. De acum înainte, aici este sediul Parlamentului, sediul guvernului legitim. Va fi o bătălie frumoasă, iar noi vom sfârşi prin a o câştiga. Urmaţi-mă!

Il urmarăm noi, ca şi o jumătate de duzină din partizanii săi. Ne duse spre grădină, înconjură casa până la o scară de lemn al cărei capăt se pierdea în frunzişul des. Am ajuns pe acoperiş, am traversat o pasarelă, am suit din nou câteva trepte, ca să ne regăsim într-o încăpere cu ziduri groase şi cu ferestre înguste, aproape nişte lucarne. Fazei ne invită să aruncăm o ochire: ne aflam deasupra celei mai vulnerabile intrări a cartierului, pe care o astupa, în prezent, o baricadă. în spatele ei, cam douăzeci de oameni, cu un genunchi la pământ, cu carabinele aţintite.

— Există şi alţii, explică Fazei. La fel de hotărâţi. Blochează toate ieşirile cartierului. Dacă soseşte haita, va fi primită aşa cum o merită.

„Haita", cum îi spunea el, nu era departe. Trebuise să se oprească din drum ca să incendieze două sau trei case aparţinând fiilor lui Adam, dar nu se lăsa, zarva şi focurile de armă se apropiau.

Dintr-odată, am fost cuprinşi de un fel de freamăt. Degeaba eşti pregătit, degeaba te afli la adăpostul unui zid, spectacolul unei mulţimi dezlănţuite, care cere sânge şi se îndreaptă spre tine, reprezintă, probabil, experienţa cea mai înfricoşătoare dintre toate.

Din instinct, am şoptit:

— Câţi sunt?

— O mie, cel mult o mie cinci sute, răspunse Fazei cu glas tare, limpede şi liniştitor.

Apoi adaugă, ca un ordin :

— Acum e rândul nostru să-i speriem.

Le ceru ajutoarelor sale să ne încredinţeze puşti. Intre Howard şi mine a avut loc un schimb de priviri aproape amuzat; cântăream în mâini, cu fascinaţie şi dezgust, acele obiecte reci.

— Instalaţi-vă la ferestre, spuse Fazei, şi trageţi asupra oricui s-ar apropia. Eu trebuie să vă părăsesc, le rezerv o surpriză acestor barbari!

De-abia ieşise, şi bătălia începu. A vorbi despre o bătălie este, neîndoielnic, prea mult. Sosiră răsculaţii, o hoardă descreierată şi vociferând, iar avangarda lor se aruncă asupra baricadei ca şi cum ar fi fost vorba de o cursă cu obstacole. Fiii lui Adam trasera. O salvă. Apoi o alta. Căzură cam zece asediatori, restul au dat înapoi, unul singur reuşi să escaladeze baricada, dar numai ca să fie străpuns de o baionetă. Urmă un îngrozitor urlet de agonie; mi-am întors privirea.

Cei mai mulţi dintre manifestanţi rămâneau, prudent, în urmă, mulţumindu-se să repete, ţipând cât îi ţinea gura, acelaşi slogan: „La moarte!" Apoi fu lansat, din nou, un pluton pentru asaltul baricadei, de astă dată cu ceva mai multă metodă, adică trăgând asupra apărătorilor şi ferestrelor de unde porniseră focurile de armă. Un fiu al lui Adam, lovit în frunte, a fost singura pierdere din tabăra noastră. Deja salvele tovarăşilor săi reîncepuseră să secere primele rânduri ale asaltatorilor.

Ofensiva îşi pierdea elanul, atacatorii au dat înapoi, s-au sfătuit zgomotos. Se regrupau pentru o nouă încercare, când un bubuit zgudui cartierul. Un obuz tocmai aterizase

în mijlocul răsculaților, provocând un măcel urmat de o debandadă. Apărătorii își înălțară atunci puștile strigând: „Machrute! Machrute!" - Constituție ! De cealaltă parte a baricadei, se zăreau zeci de trupuri căzute. Howard șopti:

— Arma mea e în continuare la fel de rece, n-am tras nici un cartuș. Dar tu?

— Nici eu.

— Să ai în cătare capul unui necunoscut și să apeși pe trăgaci ca să-l ucizi...

Fazei sosi peste câteva clipe. Jovial.

— Cum vi se pare surpriza mea? E un vechi tun francez, un de Bange, pe care ni l-a vândut un ofițer din armata imperială. Se află pe acoperiș, veniți să-l admirați! In curând, îl vom instala în mijlocul celei mai largi piețe din Tabriz și vom scrie deasupra lui: „Acest tun a salvat Constituția!"

I-am găsit vorbele mult prea optimiste, deși nu puteam contesta că obținuse, în câteva minute, o victorie însemnată. Obiectivul îi era limpede: să păstreze o insuliță în care ultimii devotați ai Constituției să se poată aduna, apăra, dar, îndeosebi, să poată reflecta împreună asupra acțiunilor lor din viitor.

Dacă ni s-ar fi spus, în acea tulbure zi de iunie, că, doar cu cele câteva străduțe întortocheate din bazarul din Tabriz, câteva zeci de puști Lebel și singurul nostru tun de Bange, aveam să redăm întregii Perșii libertatea furată, cine-ar fi crezut-o?

Și totuși chiar asta s-a întâmplat, dar nu înainte ca cel mai curat dintre noi să plătească cu viața.

XXXIX

întunecate zile în istoria patriei lui Khayyam! Să fie acela oare răsăritul făgăduit Orientului? De la Isfahan la Kazvin, de la Şiraz la Hamadan, aceleaşi strigăte ţâşneau din sute şi mii de piepturi oarbe: „La moarte! La moarte!" De acum încolo, trebuia să te ascunzi ca să rosteşti cuvintele „libertate", „democraţie", „dreptate". Viitorul nu mai era decât un vis interzis, partizanii Constituţiei erau vânaţi pe străzi, sediile „fiilor lui Adam" erau devastate, cărţile lor făcute morman şi arse. Nicăieri, pe toată întinderea Persiei, odioasa evoluţie a evenimentelor n-a putut fi împiedicată.

Nicăieri altundeva decât în Tabriz. Şi chiar în eroicul oraş, după ce se scurse, în fine, nesfârşita zi a loviturii de stat, din treizeci de cartiere principale, unul singur continua să reziste, cel care se cheamă Amir-Khaz, la extremitatea dinspre nord-vest a bazarului. în acea noapte, câteva zeci de tineri partizani au făcut cu schimbul pentru a păzi ieşirile, în vreme ce, la sediul anjuman-u\ui, ridicat la rangul de cartier general, Fazei trasa, pe o hartă zdrenţuită, săgeţi ambiţioase.

Eram cam o duzină de oameni urmărind cu fervoare cele mai mici urme ale creionului său, care sporea tremurul felinarelor de vânt. Deputatul se ridică.

— Inamicul se află încă sub şocul pierderilor pe care i le-am produs. Ne crede mai puternici decât suntem. N-are tunuri, nici nu ştie câte avem noi. Trebuie să profităm de asta ca să ne extindem, fără zăbavă, teritoriul. Şahul nu va întârzia să trimită trupe, ele vor ajunge la Tabriz în câteva săptămâni. Până atunci, trebuie să eliberăm oraşul în întregime. începând din această noapte, vom ataca.

Se aplecă, toate capetele se plecară odată cu al lui, pletoase, pleşuve sau doar pe jumătate chele.

— Traversăm râul prin surprindere, explică el, ne năpustim asupra fortăreţei, o atacăm din două părţi, prin bazar şi prin cimitir. înainte de căderea serii, e a noastră.

Fortăreaţa a fost cucerită abia peste zece zile. Pentru fiecare stradă, luptele au fost ucigătoare, dar răzvrătiţii înaintau, toate ciocnirile se încheiau în avantajul lor. Câţiva „fii ai lui Adam" au cucerit, sâmbătă, biroul Indo-European Telegraph, prin care puteau fi menţinute legăturile cu Teheranul şi cu alte oraşe din ţară, ca şi cu Londra şi Bombay. în aceeaşi zi, li se alătură o cazarmă a poliţiei, aducând, în chip de zestre, o mitralieră Maxim şi treizeci de lăzi cu muniţii. Aceste succese au redat încrederea populaţiei, tineri şi bătrâni prinseră curaj, năvăleau cu sutele spre cartierele eliberate, uneori împreună cu armele lor. în câteva săptămâni, inamicul fu împins spre periferie. Nu rămânea în mâinile lui, în nord-estul oraşului, decât o zonă puţin populată, care se întindea din Cartierul Cămilarilor până la tabăra din Sahib-Divan.

Spre jumătatea lunii iulie, a fost constituită o armată de voluntari, ca şi o administraţie provizorie, în care lui

Howard i s-a încredinţat responsabilitatea aprovizionării. îşi petrecu, de atunci, cea mai mare parte a timpului străbătând în lung şi-n lat bazarul pentru a inventaria proviziile; negustorii se dovedeau deosebit de cooperanţi. El însuşi se descurca de minune în sistemul persan de măsuri şi greutăţi.

— Trebuie să uiţi, îmi spunea el, de litri, kilograme, uncii şi ocale. Aici discutăm în djaw, în miskal, în syr şi în kharvar, care reprezintă povara unui măgar.

încerca să mă înveţe:

— Unitatea de bază este djaw-ul, care reprezintă un bob de orz de greutate medie şi cu coajă cu tot, dar căruia i se vor fi tăiat, la cele două capete, micii ţepi care trec de margini.

— Foarte riguros, am spus eu râzând.

Profesorul îi adresă elevului o privire de reproş. Ca s-o dreg, mă crezui obligat să-mi dovedesc silinţa:

— Djaw-ul reprezintă, aşadar, cea mai mică unitate de măsură.

— Deloc, se indignă Howard.

Se raporta, imperturbabil, la notele sale:

— Greutatea unui bob de orz e egală cu aceea a şaptezeci de boabe de muştar sau, dacă vrei, cu aceea a şase fire din coada unui catâr.

Prin comparaţie, sarcina mea era uşoară! Avându-se în vedere ignoranţa mea în privinţa graiului local, aveam drept unică misiune să păstrez contactul cu supuşii străini, în scopul de a-i linişti în privinţa intenţiilor lui Fazei şi de a veghea asupra siguranţei lor.

Trebuie spus că Tabrizul fusese, până la construirea căii ferate transcaucaziene, cu douăzeci de ani mai înainte,

poarta Persiei, coridorul obligatoriu al călătorilor, mărfurilor şi ideilor. Câteva antreprize europene, cum ar fi Compania Germană a dlor Mossig şi Schiinemann sau Societatea Anonimă de Comerţ, o importantă firmă austriacă, aveau sucursale acolo. Aici se găseau şi consulate, Misiunea Prezbiteriană americană şi diverse alte instituţii, şi sunt fericit să spun că, în nici un moment, pe parcursul dificilelor luni de asediu, cetăţenii străini n-au fost luaţi drept ţinte.

Mai mult decât atât, domnea o fraternizare emoţionantă. Nu vreau să vorbesc de Baskerville, de mine însumi sau de Panoff, care se alătură rapid mişcării. Doresc să omagiez aici alte persoane, cum ar fi Mr. Moore, corespondentul ziarului Manchester Guardian, care, neşovăind să pună mâna pe armă de partea lui Fazei, fu rănit în luptă, sau căpitanul Anginieur, care ne ajută la rezolvarea a numeroase probleme logistice şi care, prin articolele sale din L'Asie française, contribui la naşterea, la Paris şi în întreaga lume, a acelui elan de solidaritate care salvă Tabrizul de soarta cruntă care-l ameninţa. Prezenţa activă a străinilor constitui, pentru anumiţi clerici ai oraşului, un argument împotriva apărătorilor Constituţiei, „o adunătură - citez - de europeni, de armeni, de babi, de necredincioşi de toate soiurile". Populaţia rămânea, totuşi, opacă la această propagandă, ne înconjura cu o afecţiune plină de recunoştinţă, fiecare bărbat ne era ca un frate, fiecare femeie, ca o'soră sau ca o mamă.

Să mai fie oare nevoie să precizez că persanii înşişi sunt aceia care au adus Rezistenţei, din prima zi, sprijinul cel mai spontan şi cel mai masiv? Mai întâi locuitorii liberi din Tabriz, apoi refugiaţii care, datorită convingerilor

lor, fuseseră nevoiți să fugă din orașe sau din sate ca să găsească protecție în ultimul bastion al Constituției. A fost cazul a sute de fii ai lui Adam, veniți în fuga mare din toate colțurile Imperiului, și care nu cereau decât să țină o armă în mâini. A fost și cazul câtorva deputați, miniștri și ziariști din Teheran, care reușiseră să scape din giganticul năvod ordonat de-către colonelul Liakov și care soseau adesea în grupuri mici, istoviți, speriați, descumpăniți.

Dar cel mai prețios dintre recruți fu, indiscutabil, Șirin, care sfidase interdicțiile de circulație ca să iasă cu automobilul din capitală, fără ca detașamentele de cazaci să îndrăznească să intervină. Micul ei cupeu semidecapotabil a fost primit cu uimire de populație, cu atât mai mult cu cât șoferul era din Tabriz, unul din foarte puținii persani care conduceau un asemenea vehicul.

Prințesa se instalase într-un palat părăsit. Acesta fusese construit de către bunicul ei, bătrânul șah asasinat, care își pusese în gând să petreacă acolo o lună pe an. Dar, din prima noapte, spune legenda, a fost cuprins de neliniște, iar astrologii l-au sfătuit să nu mai pună niciodată piciorul într-un loc de atât de rău augur. De treizeci de ani, nimeni nu șezuse acolo; era numit, nu fără oarecare spaimă, Palatul Pustiu.

Șirin nu șovăi să înfrunte relele prevestiri, iar reședința ei deveni, de atunci, inima orașului. Conducătorilor Rezistenței le plăcea să se adune în vastele ei grădini, o insuliță de răcoare în acele seri de vară. Mă aflam adesea în tovărășia lor.

Prințesa părea, de fiecare dată, fericită să mă vadă, corespondența țesuse între noi o complicitate în care n-ar fi putut să se insinueze nimeni. Bineînțeles, nu eram

niciodată singuri, existau, la fiecare reuniune sau la fiecare masă, zeci de convivi. Se discuta la nesfârşit, uneori se glumea, dar fără exagerări. Familiaritatea nu e niciodată tolerată în Persia, acolo politeţea este preţioasă şi grandilocventă, oamenii au adesea tendinţa de a se declara „sclavii umbrei măreţiei" persoanei căreia i se adresează, şi, când e vorba de altete, de altete de sex feminin mai ales, se pornesc să sărute pământul, dacă nu în fapt, măcar prin mijlocirea formulelor celor mai bombastice.

Şi apoi a venit acea tulburătoare seară de joi. 17 septembrie, mai exact. Cum aş putea oare s-o uit?

Dintr-o sută de motive diferite, tovarăşii noştri plecaseră cu toţii, eu însumi îmi luasem rămas-bun, printre cei din urmă. Când eram gata să trec de grilajul exterior al proprietăţii, mi-am dat seama că-mi lăsasem, lângă fotoliu, o servietă în care luasem obiceiul de a pune câteva documente importante. Am făcut, aşadar, cale întoarsă, dar în nici un caz cu intenţia de a o revedea pe prinţesă; eram convins că, după ce-şi luase rămas-bun de la oaspeţii ei, se retrăsese.

Nu. Stătea încă aşezată, singură, în mijlocul a douăzeci de scaune părăsite. îngrijorată, cu gândul dus. Fără s-o pierd din priviri, mi-am ridicat servieta, cât mai lin posibil. Şirin era tot nemişcată, din profil, fără să-mi simtă prezenţa. într-o tăcere meditativă, m-am aşezat, mi-am luat îngăduinţa s-o contemplu. Cu impresia că mă găseam, cu doisprezece ani mai înainte, la Istanbul, în salonul lui Djamaledin. Aşa stătea atunci, din profil, cu o eşarfă albastră încununându-i părul care cădea până la piciorul fotoliului. Ce vârstă avea oare? Şaptesprezece? Optsprezece? Cea care avea acum treizeci de

ani era o femeie senină, o femeie matură, stăpână pe sine. La fel de zveltă ca în prima zi. Ştiuse să reziste tentaţiei femeilor de rangul ei: lacomă şi gurmandă, să se prăvălească, până la capătul zilelor, pe un divan al belşugului. Se măritase, era divorţată sau văduvă? N-am discutat niciodată despre asta.

Aş fi vrut să rostesc, cu glas cutezător: „Te-am iubit încă de-atunci, de la Istanbul". Buzele mi-au tremurat, apoi s-au pecetluit, fără să scoată cel mai mic sunet.

Şirin se întorsese însă către mine cu blândeţe. M-a privit fără surprindere, ca şi cum nici n-aş fi plecat, nici nu m-aş fi întors. Privirea îi şovăi, adoptă tutuiala:

— La ce te gândeşti?

Răspunsul îmi ţâşni de pe buze:

— La tine. De la Istanbul la Tabriz.

Un zâmbet, poate stingherit, dar care nu se voia, în mod vădit, o stavilă, îi străbătu chipul. Iar eu n-am găsit altceva mai bun de făcut decât să citez propria-i formulă, devenită, între mine şi ea, un fel de cod de recunoaştere:

— Nu se ştie niciodată, drumurile noastre s-ar putea încrucişa!

Câteva clipe de amintiri mute ne-au absorbit. După aceea, Şirin spuse:

— N-am plecat din Teheran fără carte.

— Manuscrisul de la Samarkand?

— Stă tot timpul pe scrin, aproape de patul meu, nu ostenesc niciodată să-l răsfoiesc, ştiu pe dinafară Rubaiatele şi cronica de pe marginea textului.

— Aş da zece ani din viaţă pentru o noapte cu această carte.

— Eu aş da o noapte din viaţă.

în clipa următoare, eram aplecat asupra feței lui Şirin, buzele ni s-au atins, ochii ni s-au închis, împrejurul nostru nu mai exista nimic altceva decât monotonia cântecului greierilor, răsunând în capetele noastre amețite. Un sărut prelung, un sărut arzător, un sărut al anilor străbătuți şi al stavilelor dărâmate.

De teamă să nu vină alți oaspeți, să nu se apropie alți servitori, ne-am ridicat, şi am urmat-o printr-o alee acoperită, o uşiță nebănuită, o scară cu treptele sparte, până în apartamentele bătrânului şah, pe care nepoata sa le luase în stăpânire. Două canaturi grele s-au închis, am tras un zăvor masiv, şi ne-am găsit singuri, împreună. Tabrizul nu mai era un oraş rupt de lume, ci lumea lâncezea la depărtare de Tabriz.

într-un pat maiestuos, cu colonade şi draperii, mi-am îmbrățişat iubita regală. I-am desfăcut, cu mâna mea, fiecare nod, fiecare nasture, i-am redesenat, cu propriile-mi degete, cu palmele, cu buzele, fiecare linie a trupului, se dăruia mângâierilor mele, sărutărilor mele stângace, din ochii închişi îi curgeau lacrimi călduțe.

în zori, nu deschisesem încă Manuscrisul. îl vedeam pe un scrin, de cealaltă parte a patului, dar Şirin dormea goală, cu capul pe gâtul meu, cu sânii lipiți de coastele mele, nimic de pe lume nu m-ar fi putut face să mă mişc. îi sorbeam răsuflarea, parfumurile, noaptea, îi contemplam genele, încercam disperat să ghicesc ce vis de fericire sau de spaimă le făcea să freamăte. Când se deşteptă, primele zgomote ale oraşului ajungeau deja până la noi. A trebuit să dispar în grabă, făgăduindu-mi să dedic cărții lui Khayyam următoarea noapte de dragoste.

XL

Odată ieşit din Palatul Pustiu, mergeam strângând din umeri - răsăritul nu e niciodată cald la Tabriz - şi înaintam, astfel, în direcţia caravanseraiului, fără să caut s-o iau pe scurtături. Nu eram grăbit să ajung, aveam nevoie să meditez, fierberea nopţii nu se risipise în mine, retrăiam imagini, gesturi, cuvinte şoptite, nu mai ştiam dacă eram fericit. Simţeam, într-adevar, un fel de plenitudine, dar străbătută de inevitabila vinovăţie care însoţeşte dragostele clandestine. Reveneau neîncetat gânduri, obsedante aşa cum ştiu să fie meditaţiile din nopţile fără somn: „După plecarea mea, a adormit oare la loc cu un zâmbet? Are vreun regret? Când o voi revedea, şi nu vom fi singuri, va fi distantă sau complice? Voi merge din nou pe seară, voi căuta în ochii ei o încredinţare".

Dintr-odată, răsună un bubuit de tun. M-am oprit, am ciulit urechile. Să fie oare bravul şi solitarul nostru de Bange? Urmă un moment de tăcere, apoi un schimb intens de focuri, în fine, linişte. Mi-am reluat preumblarea, cu un pas mai puţin apăsat; îmi ţineam urechea ciulită. Se produse un nou bubuit, urmat imediat de un al treilea. De această dată, m-a cuprins neliniştea; un singur tun nu putea să tragă într-o astfel de cadenţă, trebuia să fie două sau chiar mai multe. Două obuze

explodară la câteva străzi de mine. Am luat-o la fugă. în direcţia fortăreţei.

Fazei îmi confirmă numaidecât vestea de care mă temeam: primele forţe trimise de şah sosiseră în timpul nopţii. Se aşezaseră în cartierele deţinute de conducătorii religioşi. Le urmau alte trupe. Asediul Tabrizului tocmai începuse.

Cuvântarea rostită de către colonelul Liakov, guvernator militar al Teheranului, artizan al loviturii de stat, înainte de plecarea trupelor sale spre Tabriz, suna aşa:

„Bravi cazaci,

Şahul se află în primejdie, locuitorii din Tabriz i-au contestat autoritatea, i-au declarat război, vrând să-l silească să accepte Constituţia. Or, Constituţia urmăreşte să vă suprime privilegiile, să vă desfiinţeze brigada. Dacă ea triumfă, soţiile şi copiii voştri vor cunoaşte foamea. Constituţia vă este cel mai mare duşman, trebuie să vă luptaţi împotrivă-i ca nişte lei. Nimicind Parlamentul, aţi trezit, în lumea întreagă, cea mai vie admiraţie. Continuaţi-vă acţiunea salvatoare, zdrobiţi oraşul răsculat, şi vă făgăduiesc, din partea suveranilor Rusiei şi Persiei, bani şi onoruri. Toate bogăţiile pe care le cuprinde Tabrizul vă aparţin, n-aveţi decât să vă serviţi".

Răcnit la Teheran şi Sankt Petersburg, murmurat la Londra, cuvântul de ordine era acelaşi: trebuie distrus Tabrizul, acesta merită cea mai exemplară dintre pedepse. Odată înfrânt, nimeni nu va mai cuteza să vorbească de Constituţie, de Parlament sau de democraţie; Orientul va putea să recadă iarăşi în minunatul său somn de veci.

Aşa se face că lumea întreagă, în lunile care urmară, avea să asiste la o cursă stranie şi sfâşietoare: în vreme

ce exemplul Tabrizului începea să reaprindă, în diferite colțuri ale Persiei, flacăra rezistenței, orașul însuși suferea un asediu dintre cele mai aspre. Partizanii Constituției vor avea oare timp să-și revină, să se reorganizeze și să pună din nou mâna pe arme, înainte ca bastionul lor să se prăbușească?

In ianuarie, un prim mare succes: la chemarea șefilor bakhtiari, unchii materni ai lui Șirin, Isfahanul, fosta capitală, se răsculă, afirrnându-și atașamentul față de Constituție și solidaritatea cu Tabrizul. In orașul asediat, la sosirea veștii se produse pe loc o explozie de bucurie. Toată noaptea se scanda, fără ca nimeni să oștenească: „Tabriz-Isfahan, țara se trezește!" Dar, chiar a doua zi, un atac masiv îi constrângea pe apărători să abandoneze mai multe poziții, situate la sud și la vest. Nu mai exista decât un drum care să lege Tabrizul de lumea exterioară, și acela era drumul spre nord, spre frontiera rusească.

Peste trei săptămâni, orașul Rasht se revoltă la rândul său. Asemenea Isfahanului, el respingea tutela șahului, aclama Constituția și rezistența lui Fazei. O nouă explozie de bucurie la Tabriz. Dar, imediat, o nouă ripostă a asediatorilor: ultimul drum a fost tăiat, încercuirea Tabrizului era încheiată. Poșta nu mai venea, nici proviziile. A trebuit organizată o raționalizare dintre cele mai severe pentru a se continua hrănirea celor aproape două sute de mii de locuitori ai orașului.

în februarie și martie 1909, s-au alăturat alte orașe. Teritoriul Constituției se extindea acum până la Șiraz, Hamadan, Meșed, Astarabad, Bandar-Abbas, Bushir. La Paris, se formă un comitet pentru apărarea Tabrizului, având-l în frunte pe un anume domn Dieulafoy, distins

orientalist; acelaşi elan se găsi la Londra, sub preşedinţia Lordului Lamington; încă şi mai important, principalii conducători şiiţi, aflaţi la Karbala, în Irakul otoman, se pronunţară, în chip solemn şi lipsit de echivoc, în favoarea Constituţiei, desolidarizându-se de mullahii retrograzi.

Tabrizul triumfa.

Dar Tabrizul era pe moarte.

Incapabil să facă faţă atâtor rebeliuni, atâtor renegări, şahul se agăţa de o idee fixă: trebuia doborât Tabrizul, originea răului. Când oraşul avea să cadă, celelalte aveau să se supună. Nereuşind să-l cucerească prin luptă, el hotărî să-l înfometeze.

In ciuda raţionalizării, pâinea devenea rară. La sfârşitul lui martie, se numărau deja câţiva morţi, mai ales din rândul bătrânilor şi al copiilor de vârstă mică.

In presa de la Londra, de la Paris şi de la Sankt Petersburg, oamenii începură să-şi arate indignarea şi să critice Puterile care, se amintea, mai aveau, în oraşul asediat, numeroşi supuşi a căror viaţă era, de acum înainte, ameninţată. Ecourile acestor luări de poziţie ne parveneau pe calea telegrafului.

Fazei mă chemă într-o zi ca să mă anunţe:

— Ruşii şi englezii îşi vor evacua în curând cetăţenii, pentru ca Tabrizul să poată fi zdrobit fără ca faptul să provoace prea multă nelinişte în restul lumii. Va fi o lovitură grea pentru noi, dar vreau să ştii că eu nu mă voi opune acestei evacuări. Nu voi reţine aici pe nimeni împotriva propriei voinţe.

Şi mă însărcina să-i informez pe cei interesaţi că avea să se facă tot posibilul pentru a li se facilita plecarea.

Se produse atunci evenimentul cel mai neobişnuit dintre toate. Faptul de a fi asistat la el din postura de martor privilegiat îmi îngăduie să închid ochii asupra multora din meschinăriile omeneşti.

îmi începusem turneul, rezervându-mi prima vizită pentru Misiunea Prezbiteriană, unde mă temeam un pic să-l revăd pe reverendul-director şi să-i înghit mustrările. El, care conta pe mine ca să-l aduc pe Howard pe calea cea bună, n-avea să-mi reproşeze oare faptul de a fi urmat o cale identică? într-adevăr, primirea fu rece, la limita politeţii.

Dar, de îndată ce i-ara expus motivul demersului meu, el răspunse fără umbră de ezitare:

— N-am să plec. Dacă se poate organiza un convoi pentru evacuarea străinilor, se pot organiza la fel de bine convoaie similare pe*ntru aprovizionarea oraşului înfometat.

I-am mulţumit pentru atitudinea sa, care mi se păru conformă idealului religios şi umanitar care-l însufleţea. După aceea, m-am dus să vizitez trei case de comerţ situate în vecinătate, unde, spre marea mea surpriză, răspunsul fu identic. Asemeni pastorului, negustorii nu voiau să plece. Aşa cum îmi explica unul dintre ei, un italian:

— Dacă aş părăsi Tabrizul în acest moment dificil, mi-ar fi ruşine să mă întorc aici mai târziu, ca să-mi reiau activitatea. Voi rămâne, aşadar. Poate că prezenţa mea va stimula întru câtva guvernul meu să acţioneze.

Pretutindeni, ca şi cum s-ar fi vorbit între ei, acesta a fost răspunsul: identic, grabnic, clar, irevocabil. Până şi din partea lui Mr. Wratislaw - consulul britanic! -, până şi din partea personalului consulatului Rusiei, cu

notoria excepţie a consulului, dl Pokitanoff, răspunsul a fost acelaşi: „Nu vom pleca!" II aduseră la cunoştinţa propriilor guverne înmărmurite.

în oraş, admirabila solidaritate a străinilor îmbărbăta spiritele. Dar situaţia rămânea precară. Pe 18 aprilie, Wratislaw telegrafia la Londra: „Pâinea este rară astăzi; mâine, va fi încă şi mai rară". Pe 19, un nou mesaj: „Situaţia este disperată, se vorbeşte aici de o ultimă tentativă de a sparge încercuirea".

într-adevăr, în acea zi se ţinea o întrunire în fortăreaţă. Fazei anunţă că trupele constituţionaliste înaintau dinspre Rasht spre Teheran, că puterea în funcţie era pe cale să se prăbuşească şi că mai era puţin până când aveam să asistăm la căderea ei. Şi la triumful propriei noastre cauze. Dar Howard luă cuvântul după el ca să amintească faptul că bazarurile erau, în prezent, lipsite de orice produs comestibil.

— Oamenii au ucis deja animalele domestice şi pisicile vagaboande, familii întregi rătăcesc, zi şi noapte, pe străzi în căutarea unei rodii chircite, a unui coltuc de pâine Barbari, rătăcit în vreo rigolă. Riscăm ca în curând să se recurgă la canibalism.

— Două săptămâni, nu trebuie să mai rezistăm decât două săptămâni!

Glasul lui Fazei era rugător. Dar Howard nu putea face nimic în această privinţă:

— Rezervele ne-au permis să rezistăm până acum. în acest moment, nu mai avem nimic de distribuit. Absolut nimic. în două săptămâni, populaţia va fi decimată, iar Tabrizul va deveni un oraş-fantomă. în ultimele zile, am avut opt sute de morţi. Din cauza foamei şi a nenumăratelor boli legate de foame.

— Două săptămâni! Numai două săptămâni! repeta Fazei. Chiar dacă ar trebui să postim!

— Postim cu toţii de câteva zile!

— Ce să facem atunci? Să capitulăm? Să lăsăm să se prăbuşească acest formidabil val de susţinere pe care l-am hrănit cu atâta răbdare? Nu există nici un mijloc să rezistăm?

Să rezistăm. Să rezistăm. Doisprezece bărbaţi buimăciţi, ameţiţi de foame şi de epuizare, dar şi de beţia unei victorii aflate la îndemână, n-aveau decât o obsesie : să reziste.

— Ar exista o soluţie, spuse Howard. Poate că...

Toate privirile se îndreptară în direcţia lui Baskerville.

— Să încercăm o ieşire prin surprindere. Dacă reuşim să recucerim această poziţie - arăta cu degetul un punct de pe hartă -, forţele noastre vor năvăli prin breşă, vor restabili contactul cu exteriorul. Până să-şi revină inamicul, salvarea va fi, poate, posibilă.

Pe loc, mi-am declarat dezaprobarea faţă de această propunere ; conducătorii militari erau de aceeaşi părere ; toţi, fără excepţie, o considerau sinucigaşă. Duşmanul se afla pe o înălţime, la aproape cinci sute de metri de liniile noastre. Trebuia străbătută acea distanţă, în teren deschis, să fie escaladat un impunător perete de argilă uscată, să fie alungaţi apărătorii, apoi să fie instalate pe poziţie suficiente forţe pentru a rezista la inevitabilul contraatac.

Fazei ezita. Nici măcar nu mai privea harta, îşi punea întrebări în privinţa efectului politic al operaţiunii. Permitea ea câştigarea câtorva zile ? Discuţia se prelungi, se însufleţi. Baskerville insista, argumenta, susţinut imediat de Moore. Corespondentul ziarului Guardian îşi invoca

propria-i experienţă militară, afirmând că efectul-surpriză putea să se dovedească decisiv. Fazei sfârşi prin a tranşa situaţia.

— Nu sunt prea convins, dar, pentru că nu poate fi imaginată altă acţiune, nu mă voi opune aceleia a lui Howard.

Atacul a fost lansat a doua zi, pe 20 aprilie, la ora trei dimineaţa. Se convenise ca, dacă la ora cinci poziţia va fi fost cucerită, operaţiunile să fie purtate în mai multe puncte ale frontului, pentru a-l împiedica pe inamic să-şi degajeze trupele în vederea contraatacului. Dar, din primele minute, încercarea păru sortită eşecului: un baraj de foc întâmpină prima ieşire, condusă de Moore, Baskerville şi aproape şaizeci de alţi voluntari. In chip vizibil, inamicul nu fusese surprins în vreun fel. Să-l fi informat vreun spion despre pregătirile noastre? Nu se poate şti cu certitudine, sectorul era oricum protejat, Liakov îl încredinţase unuia dintre ofiţerii săi cei mai iscusiţi.

Raţional, Fazei ordonă fără întârziere încetarea operaţiunii, ceru să se dea semnalul de retragere, un soi de gângurit prelung; combatanţii dădură înapoi. Câţiva, între care Moore, erau răniţi.

Unul singur nu se întoarse. Baskerville. Fusese omorât fulgerător, încă de la prima salvă.

Vreme de trei zile, Tabrizul avea să trăiască în cadenţa condoleanţelor, condoleanţe discrete la Misiunea Prezbiteriană, condoleanţe fierbinţi, fervente, indignate în cartierele deţinute de fiii lui Adam. Cu ochii înroşiţi, strângeam mâini, în mare parte necunoscute, mă lăsam în voia unor interminabile îmbrăţişări.

în cohorta vizitatorilor, se găsea şi consulul Angliei. Care mă trase deoparte.

— Vă va aduce puţină consolare dacă vă voi spune că, la şase ore după moartea prietenului dumneavoastră, mi-a parvenit un mesaj de la Londra, care mă anunţa că tocmai fusese încheiat un acord între Puteri în privinţa Tabrizului. Dl Baskerville n-a căzut în van. Un corp expediţionar se îndreaptă deja spre oraş, pentru a-l elibera şi aproviziona. Şi pentru a evacua comunitatea străină.

— Un corp expediţionar rus ?

— Bineînţeles, recunoscu Wratislaw. Ei sunt singurii care dispun de o armată în apropiere. Dar am obţinut garanţii. Partizanii Constituţiei nu vor fi hărţuiţi, iar trupele ţarului se vor retrage de îndată ce misiunea va fi îndeplinită. Contez pe dumneavoastră pentru a-l convinge pe Fazei să depună armele.

De ce am acceptat? Din descurajare? Din istovire? Dintr-un simţământ persan al fatalităţii, care pătrunsese în mine? Fapt este că n-am protestat, că m-am lăsat convins că acea mizerabilă misiune mi-era destinată. Cu toate acestea, am hotărât să nu mă duc imediat la Fazei. Preferam să evadez vreme de câteva ceasuri. Alături de Şirin.

De la prima noastră noapte de dragoste, n-o mai întâlnisem decât în public. Asediul crease, în Tabriz, o atmosferă nouă. Se vorbea tot timpul de infiltrări inamice. Oamenii vedeau peste tot spioni sau sabotori. Bărbaţi înarmaţi patrulau pe străzi, păzeau accesul în clădirile importante. La porţile Palatului Pustiu se găseau adesea cinci sau şase, uneori mai mulţi. Deşi fuseseră întotdeauna gata

să mă întâmpine cu zâmbetele cele mai strălucitoare, prezența lor îmi interzicea orice vizită discretă.

In seara aceea, cum supravegherea slăbise pretutindeni, am putut să mă strecor până în camera prințesei. Ușa era întredeschisă; am împins-o fără zgomot.

Șirin era în pat, în capul oaselor, cu Manuscrisul deschis așezat pe genunchii ridicați. M-am strecurat lângă ea, umăr la umăr, șold la șold. N-aveam, nici ea, nici eu, gândul la mângâieri, dar, în noaptea aceea, ne-am iubit în alt chip, cufundați în aceeași carte. Ea îmi călăuzea ochii și buzele, cunoștea fiecare cuvânt, fiecare pictură; pentru mine, era pentru prima dată când vedeam câteva.

Adeseori traducea, în franceză, în felul ei, fragmente de poeme de o înțelepciune atât de riguroasă, de o frumusețe atât de atemporală, încât uitam că fuseseră rostite, pentru prima oară, cu opt veacuri mai înainte, în cine știe ce grădină din Nishapur, din Isfahan sau din Samarkand.

Păsările rănite se-ascund ca să moară.

Cuvinte de ciudă, de consolare, monolog sfâșietor al unui poet înfrânt și grandios.

Pace omului în întunecata tăcere de dincolo.

Dar și cuvinte de bucurie, de sublimă nepăsare:

Vin! Să fie la fel de trandafiriu ca obrajii tăi,
Iar regretele mele, la fel de blânde ca buclele tale.

După ce am recitat catrenele până la ultimul și am admirat îndelung fiecare miniatură, ne-am întors la

începutul cărții pentru a parcurge cronicile de pe margini. Cea a lui Vartan Armeanul, mai întâi, care acoperă aproape jumătate din operă și datorită căreia am aflat, în noaptea aceea, povestea lui Khayyam, a lui Djahane și a celor trei prieteni. Urmau, cam pe câte treizeci de pagini fiecare, cronicile bibliotecarilor de la Alamut, tată, fiu și nepot, care povesteau neobișnuitul destin al Manuscrisului după răpirea lui de la Merv, influența asupra Asasinilor și istoria prescurtată a acestora până la năvălirea mongolă.

Șirin îmi citi ultimele rânduri, al căror scris îl descifrai cu greu: „A trebuit să fug din Alamut în ajunul nimicirii sale, spre Kirman, ținutul meu de baștină, luând cu mine manuscrisul neasemuitului Khayyam din Nishapur, pe care am hotărât să-l ascund chiar în acea zi, nădăjduind să nu fie regăsit înainte ca mâinile oamenilor să fie vrednice a-l deschide. în această privință, mă încredințez Preaînaltului, El călăuzește pe cine vrea și rătăcește pe cine voiește". Urma o dată care corespundea, potrivit calculului meu, zilei de 14 martie 1257.

Am căzut pe gânduri.

— Manuscrisul se oprește în veacul al XIII-lea, am spus eu, Djamaledin îl primește în dar în secolul al XIX-lea. Ce s-a petrecut între timp?

— Un lung somn, spuse Șirin. O nesfârșită siestă orientală. Apoi o trezire bruscă în brațele acelui nebun de Mirza Reza. Nu era oare din Kirman, ca și bibliotecarii de la Alamut? Ai fi poate mirat să-i descoperi un strămoș Asasin?

Se dusese să se așeze pe un taburet în fața oglinzii ovale, cu un pieptene în mână. Aș fi rămas ceasuri în șir urmărindu-i mișcările grațioase ale brațului gol, dar mă readuse la prozaica realitate:

— Ar trebui să te pregăteşti să pleci, dacă nu vrei să fii surprins în patul meu.

într-adevăr, lumina zilei inunda deja încăperea, perdelele erau prea transparente.

— E-adevărat, am zis eu indispus, era să uit de reputaţia ta.

Ea se întoarse spre mine râzând.

— Perfect, ţin la reputaţia mea, nu vreau să se spună, în toate haremurile din Persia, că un frumos străin a putut să petreacă o noapte întreagă lângă mine fără ca măcar să se gândească să se dezbrace. Nimeni nu m-ar mai dori!

După ce am aşezat Manuscrisul în sipeţel, am depus o sărutare pe buzele iubitei mele, apoi, printr-un coridor şi două uşi tainice, am alergat să mă azvârl din nou în tumultul oraşului asediat.

XLI

Dintre toţi cei care au murit în acele luni de suferinţe, de ce am ales să-l evoc tocmai pe Baskerville? Fiindcă mi-era prieten şi compatriot? Neîndoios. Şi fiindcă n-avea altă ambiţie decât aceea de a vedea născându-se pentru libertate şi democraţie acel Orient care lui îi era, totuşi, străin. S-a sacrificat el oare degeaba? Peste zece, peste douăzeci, peste o sută de ani Occidentul îşi va aminti de exemplul lui, Persia îşi va aduce aminte de fapta lui? Mă feresc să mă gândesc la asta, de teamă să nu recad în inevitabila melancolie a celor care trăiesc între două lumi, două lumi la fel de promiţătoare, la fel de dezamăgitoare.

Cu toate acestea, dacă m-aş mărgini la evenimentele care au urmat imediat după moartea lui Baskerville, aş putea susţine că ea n-a fost inutilă.

Au urmat intervenţia străină, ridicarea blocadei, convoaiele de aprovizionare. Graţie lui Howard? Probabil că hotărârea fusese deja luată, dar moartea prietenului meu a grăbit salvarea oraşului, mii de cetăţeni înfometaţi îi datorează supravieţuirea.

Neîndoielnic, intrarea soldaţilor ţarului în oraşul asediat nu putea să-i fie pe plac lui Fazei. M-am străduit să-i predic resemnarea:

— Populația nu mai e în stare să reziste, singurul dar pe care i-l mai poți face este s-o salvezi de foamete, i-o datorezi cu adevărat după toate suferințele pe care le-a îndurat.

— Să te fi bătut timp de zece luni ca să ajungi la cheremul țarului Nicolae, protectorul șahului!

— Rușii nu acționează de capul lor, sunt mandatați de întreaga comunitate internațională, prietenii noștri din lumea întreagă aprobă această operațiune. A o refuza, a o combate înseamnă să pierzi avantajul imensului sprijin care ne-a fost dat până acum.

— Să te supui, să depui armele când victoria e aproape!

— Mie-mi răspunzi sau întrebi chiar soarta?

Fazei tresări, privirea lui mă împovăra cu nesfârșite reproșuri.

— Tabrizul nu merită o asemenea umilire!

— Eu nu pot face nimic, tu nu poți face nimic, există momente în care orice decizie este greșită, trebuie aleasă aceea care va fi regretată cel mai puțin!

Păru să se calmeze și să reflecteze adânc.

— Ce soartă le e rezervată prietenilor mei?

— Britanicii le garantează securitatea.

— Armele noastre ?

— Fiecare va putea să-și păstreze pușca, locuințele nu vor fi percheziționate, cu excepția celor din care vor porni focuri de armă. Dar armele grele vor trebui predate.

Nu părea deloc liniștit.

— Și cine-l va obliga, mâine, pe țar să-și retragă trupele ?

— In această privință, trebuie să te lași în voia Providenței !

— Te descopăr dintr-odată cu totul oriental!

Era nevoie să-l cunoşti pe Fazei ca să ştii că termenul „oriental", venind de pe buzele sale, însemna arareori un compliment. Mai ales împreună cu expresia bănuitoare de nemulţumire care îl însoţise. Mă simţeam obligat să-mi schimb tactica; m-am ridicat, aşadar, cu un oftat exagerat de sonor.

— Ai, probabil, dreptate, am greşit încercând să te împing la asta, am să-i spun consulului Angliei că n-am putut să te conving, apoi am să mă întorc aici şi am să rămân alături de tine până la capăt.

Fazei mă reţinu, apucându-mă de mânecă.

— Nu te-am acuzat de nimic, nici măcar nu ţi-am refuzat sugestia.

— Sugestia? N-am făcut decât să transmit o propunere engleză, şi asta precizându-ţi de unde venea.

— Linişteşte-te şi înţelege-mă! Ştiu foarte bine că n-am mijloace să împiedic intrarea ruşilor în Tabriz, ştiu, la fel de bine, că, dacă le-aş opune cea mai mică rezistenţă, întreaga lume m-ar condamna, începând cu compatrioţii mei, care nu aşteaptă decât eliberarea, de oriunde ar veni ea. Cunosc până şi faptul că încheierea asediului înseamnă o înfrângere pentru şah.

— Nu era oare acesta ţelul luptei tale?

— Ei bine, nu, iată! Pot să-l detest pe şah, dar nu împotriva lui mă bat. A triumfa asupra unui despot nu poate fi scopul ultim, eu mă lupt pentru ca persanii să devină conştienţi că sunt oameni liberi, fii ai lui Adam, aşa cum spunem pe-aici, să aibă încredere în ei înşişi, în forţa lor, să-şi găsească un loc în lumea de astăzi. Acest oraş a respins tutela monarhului şi a conducătorilor religioşi, a sfidat Puterile, el a trezit, pretutindeni, solidaritatea şi admiraţia oamenilor de suflet. Locuitorii

Tabrizului erau pe punctul de a câştiga, dar nu se doreşte să fie lăsaţi să câştige, există prea multă teamă de exemplul lor, se vrea umilirea lor, această populaţie mândră va trebui să se prosterneze în faţa soldaţilor ţarului ca să-şi capete pâinea. Tu, care te-ai născut liber într-o ţară liberă, tu ar trebui să înţelegi.

Am lăsat să se scurgă câteva secunde grele înainte de a trage concluziile:

— Şi ce vrei să-i răspund consulului Angliei ?

Fazei arboră surâsul cel mai ipocrit:

— Spune-i că voi fi încântat să caut, o dată mai mult, protecţie pe lângă Preagraţioasa Sa Maiestate.

Am avut nevoie de timp ca să înţeleg cât era de justificată amărăciunea lui Fazei. Căci, pentru moment, evenimentele păreau să-i contrazică temerile. Nu a rămas decât câteva zile la consulatul britanic. Foarte curând, Mr. Wratislaw îl conduse, în automobilul său, prin liniile ruseşti, până în împrejurimile oraşului Kazvin. Acolo putu să se alăture trupelor constituţionaliste care, după o lungă aşteptare, se pregăteau să avanseze în direcţia Teheranului.

într-adevăr, atâta vreme cât Tabrizul era ameninţat cu sugrumarea, şahul păstra un puternic mijloc de presiune împotriva inamicilor săi, reuşea încă să-i înfricoşeze, să-i stăpânească. De la ridicarea asediului, prietenii lui Fazei se simţiră liberi în mişcări şi îşi începură, fără întârziere, marşul asupra capitalei. Cu două corpuri de armată, unul venind dinspre Kazvin, de la nord, celălalt dinspre Isfahan, de la sud. Ultimul, alcătuit, în principal, din membrii triburilor bakhtiare, cuceri oraşul Kom pe 23 iunie. Câteva zile mai târziu, a fost difuzat un comunicat

comun anglo-rus, care le cerea partizanilor Constituției să pună imediat capăt ofensivei lor pentru a încheia o înțelegere cu șahul. In caz contrar, cele două Puteri se vedeau nevoite să intervină. Dar Fazei și prietenii săi s-au prefăcut că nu înțeleg și au grăbit pasul: pe 9 iulie, trupele lor făceau joncțiunea sub zidurile Teheranului; pe 13, două mii de oameni își făceau intrarea în capitală, printr-o poartă nepăzită dinspre nord-vest, din vecinătatea legației franceze, sub privirea înmărmurită a corespondentului ziarului Le Temps.

Numai Liakov a mai încercat atunci să reziste. împreună cu trei sute de oameni, câteva tunuri vechi și două Creusot cu tir rapid, el reuși să păstreze controlul asupra câtorva cartiere din centru. Luptele continuară, cu înverșunare, până pe 16 iulie.

în acea zi, la ora opt și jumătate dimineața, șahul veni să se refugieze la legația rusă, însoțit, în mod solemn, de cinci sute de soldați și curteni. Acțiunea sa echivala cu o abdicare.

Comandantul cazacilor n-avea altă cale decât să depună armele. Jură să respecte, de atunci înainte, Constituția și să se pună în slujba învingătorilor. Cu condiția ca brigada să nu-i fie desființată. Ceea ce i-a fost garantat.

A fost desemnat un nou șah, fiul cel mai mic al monarhului abdicat, în vârstă de numai doisprezece ani; după spusele lui Șirin, care-l cunoscuse din leagăn, era un adolescent blând și sensibil, lipsit de cruzime sau de perversitate. Atunci când străbătu capitala, a două zi după lupte, ca să meargă la palat în tovărășia tutorelui său, dl Smirnoff, fu întâmpinat cu strigăte de „Trăiască șahul!". Ieșeau din aceleași piepturi care, în ajun, urlaseră „Moarte șahului!"

XLII

Tânărul şah făcea, în public, o figură bună şi maiestuoasă, zâmbind fără să exagereze, fluturându-şi mâna albă ca să-şi salute supuşii. Dar, de îndată ce ajungea la palat, dădea anturajului multe motive de îngrijorare. Despărţit cu brutalitate de părinţi, plângea fără încetare. A căutat chiar să fugă, în acea vară, ca să se alăture tatălui şi mamei sale. A fost prins, a încercat să se spânzure de tavanul palatului. Când a început să se sufoce, i s-a făcut teamă, a strigat după ajutor. A putut fi salvat la vreme. Această păţanie a avut un efect benefic asupră-i: vindecat de-acum de temeri, se ducea să-şi joace cu demnitate şi bonomie rolul de suveran constituţional.

Puterea reală se afla, totuşi, în mâinile lui Fazei şi ale prietenilor acestuia. Ei inaugurară noua epocă printr-o epurare rapidă: au fost executaţi şase partizani ai fostului regim, între care cei doi principali c6nducători religioşi care luptaseră împotriva fiilor lui Adam, ca şi şeicul Fazlollah Nouri. Acesta era acuzat pentru că încuviinţase masacrele care urmaseră loviturii de stat din anul precedent; a fost pedepsit, aşadar, pentru complicitate la crimă, iar hotărârea de condamnare la moarte a fost confirmată de ierarhia şiită. Dar nu exista nici o urmă de îndoială că sentinţa avea şi o valoare simbolică: Nouri

îşi asumase responsabilitatea de a decreta Constituţia drept o erezie. A fost spânzurat în public pe 31 iulie 1909, în Piaţa Topkhane. înainte de a muri, a murmurat: „Nu sunt un reacţionar!", ca să adauge imediat, pentru urechile partizanilor săi răspândiţi prin mulţime, că respectiva Constituţie era contrară religiei şi că aceasta din urmă va avea ultimul cuvânt.

Dar prima sarcină a noilor conducători era aceea de a reconstrui Parlamentul: clădirea a fost înălţată din propriile-i ruine şi s-au organizat alegeri. Pe 15 noiembrie, tânărul şah inaugura solemn cel de-al doilea Majlis din istoria persană. Cu aceste cuvinte:

„în numele lui Dumnezeu, Cel care dăruieşte Libertatea, şi sub oblăduirea tainică a Preasfântului Imam al Timpului, Adunarea naţională consultativă se deschide cu bucurie şi sub cele mai bune auspicii.

Progresul intelectual şi evoluţia mentalităţilor au făcut inevitabilă schimbarea, ea s-a produs printr-o anevoioasă încercare, dar Persia a ştiut, de-a lungul epocilor, să supravieţuiască multor crize, şi astăzi poporul ei îşi vede dorinţele împlinite. Ne bucurăm să constatăm că acest nou guvern progresist beneficiază de susţinerea poporului, că este pe cale să aducă linişte şi încredere ţării.

Pentru a putea pune în practică reformele care se impun, guvernul şi Parlamentul trebuie să considere reorganizarea statului o prioritate, mai ales cea a finanţelor publice, potrivit normelor care se cuvin în naţiunile civilizate.

Ne rugăm lui Dumnezeu să călăuzească paşii reprezentanţilor naţiunii şi să asigure Persiei onoare, independenţă şi fericire".

în ziua aceea, Teheranul s-a veselit, s-a defilat fără răgaz pe străzi, s-a cântat la răspântii, s-au recitat poeme improvizate în care toate cuvintele rimau, în mod natural sau forțat, cu „Constituție", „Democrație", „Libertate", comercianții le ofereau trecătorilor băuturi şi dulciuri, zeci de ziare, înmormântate în momentul loviturii de stat, îşi anunțau reînvierea prin ediții speciale.

La căderea nopții, un foc de artificii lumină oraşul. în grădinile din Baharistan erau instalate bănci. La tribuna de onoare se aflau corpul diplomatic, membrii noului guvern, deputații, demnitarii religioşi, corporațiile din bazar. în calitate de prieten al lui Baskerville, am avut dreptul la un loc în primele rânduri; scaunul meu se găsea chiar în spatele aceluia al lui Fazei. Se succedau explozii şi petarde, cerul se lumina cu intermitență, capetele se dădeau pe spate, fețele se încordau, apoi îşi reveneau, cu zâmbete de copii satisfăcuți. în exterior, fiii lui Adam, neostenițI, scandau de ore întregi aceleaşi sloganuri.

Nu ştiu ce zgomot, ce strigăt mi l-a readus pe Howard în memorie. Ar fi meritat atât de mult să participe la sărbătoare! în aceeaşi clipă, Fazei s-a întors spre mine:

— Pari trist.

— Trist, cu siguranță nu! Dintotdeauna mi-am dorit să aud strigându-se „Libertate" pe pământul Orientului. Dar mă hărțuiesc câteva amintiri.

— Alungă-le, zâmbeşte, bucură-te, profită de ultimele clipe de veselie!

Neliniştitoare cuvinte, care mi-au răpit, în seara aceea, orice chef de a sărbători. Fazei era oare pe cale să continue, după şapte luni, neplăcuta discuție în contradictoriu de la Tabriz? Avea noi motive de preocupare? Eram hotărât

să mă duc a doua zi la el ca să capăt o lămurire. în cele din urmă, am renunțat. Vreme de un an întreg, am evitat să-l întâlnesc.

Din ce motive? Cred că, după acea perioadă plină de încercări pe care tocmai o trăisem, nutream serioase îndoieli asupra înțelepciunii implicării mele la Tabriz. Eu, care venisem în Orient pe urmele unui manuscris, aveam oare dreptul să mă angajez, în asemenea măsură, într-o luptă care nu-mi aparținea? Și, în primul rând, cu ce drept îl sfătuisem pe Howard să vină în Persia? în limbajul lui Fazei și al tovarășilor acestuia, Baskerville era un martir; în ochii mei, era un prieten mort, mort pe pământ străin pentru o cauză străină, un prieten ai cărui părinți aveau să-mi scrie, într-o bună zi, ca să mă întrebe, cu cea mai sfâșietoare dintre politeți, de ce le zăpăcisem copilul?

Remușcări, așadar, din cauza lui Howard? Aș spune, mai degrabă, o urmă de cuviință. Nu știu dacă acesta e cuvântul potrivit, dar ideea e că, după victoria prietenilor mei, n-aveam deloc chef să mă împăunez prin Teheran ascultând cum mi se ridică în slăvi presupusele fapte de vitejie de la Tabriz. Jucasem un rol întâmplător și episodic, avusesem, mai presus de orice, un prieten, un compatriot eroic, n-aveam intenția să mă înfășor în amintirea lui spre a obține respect și privilegii.

Ca să fac o mărturisire completă, simțeam nevoia acută să mă ascund, să mă fac uitat, să nu mai frecventez politicienii, membrii diverselor cluburi și diplomații. Singura persoană pe care o vedeam în fiecare zi și cu o plăcere care nu se dezmințea niciodată era Șirin. O convinsesem să se instaleze într-una din numeroasele ei reședințe familiale, pe înălțimile Zargandei, un loc de vilegiatură

situat în afara capitalei. închiriasem eu însumi o căsuță în vecinătate, dar asta pentru păstrarea aparențelor, zilele și nopțile mi se scurgeau alături de ea, cu complicitatea servitorilor.

în iarna aceea, ni se întâmplă să petrecem săptămâni întregi fără a părăsi imensa ei cameră. La căldura unui magnific brasero1 de aramă, citeam Manuscrisul, alte câteva cărți, petreceam lungi ceasuri melancolice fumând din kalyan, bând vin de Șiraz, uneori chiar șampanie, ronțăind fistic de Kirman și nugale de Isfahan; prințesa mea știa să fie, deopotrivă, o mare doamnă și o fetiță. Tandrețea noastră umplea fiece clipă.

Odată cu cele dintâi călduri, Zarganda se însuflețea. Străinii și persanii cei mai bogați posedau aici reședințe somptuoase, unde se stabileau pentru luni îndelungate de trândăvie, în mijlocul unei vegetații luxuriante. Nu încape îndoială că, pentru nenumărați diplomați, numai apropierea acelui paradis făcea suportabilă cenușia plictiseală de la Teheran. Cu toate acestea, iarna Zarganda se golea. Nu rămâneau decât grădinarii, câțiva paznici și puținii supraviețuitori din populația băștinașă. Șirin și cu mine aveam mare nevoie de acel pustiu.

Din aprilie, vai, vilegiaturiștii își reîncepură transhumanta. Prin fața tuturor porților bântuiau gură-cască, pe toate cărările - umblăreți. După fiecare noapte, după fiecare siestă, Șirin primea la ceai musafire cu priviri indiscrete. Trebuia să mă ascund fără răgaz, să fug pe coridoare. Blânda hibernare se sfârșise, venise ora plecării.

1. Recipient metalic pentru încălzit.

Când i-am dat vestea, prinţesa mea se arătă tristă, dar resemnată.

— Te credeam fericit.

— Am trăit un rar moment de încântare, vreau să-l întrerup câtă vreme e intact, ca să-l redobândesc intact. Nu mă satur contemplându-te, cu uimire, cu dragoste. Nu vreau ca mulţimea care ne invadează să-mi schimbe privirea. Mă îndepărtez vara ca să te regăsesc iarna.

— Iarnă, vară, te îndepărtezi, mă regăseşti, crezi că poţi dispune nepedepsit de anotimpuri, de ani, de viaţa ta, de a mea ? N-ai învăţat nimic de la Khayyam ? „Dintr-odată, Cerul îţi fură chiar clipa necesară să-ţi umezeşti buzele".

Privirea ei se cufundă într-a mea pentru a mă citi ca pe o carte deschisă. înţelesese totul, suspină.

— Unde ai de gând să mergi ?

Nu ştiam încă. Venisem de două ori în Persia, şi de două ori trăisem în postura de asediat. îmi rămânea întregul Orient de descoperit, de la Bosfor la Marea Chinei: Turcia, care tocmai se revoltase odată cu Persia, îşi alungase sultanul-calif şi se făIea, de-atunci, cu deputaţi, senatori, cluburi şi ziare de opoziţie, mândrul Afganistan, pe care britanicii sfârşiseră prin a-l cotropi, dar cu ce preţ! Şi, bineînţeles, toată Persia rămânea de străbătut. Nu cunoşteam decât Tabrizul şi Teheranul. Dar Isfahanul ? Dar Şirazul, Kashanul şi Kirmanul? Dar Nishapurul şi mormântul lui Khayyam, piatră cenuşie vegheată, de secole, de necontenite generaţii de petale?

Din toate aceste drumuri care se ofereau, pe care să apuci? Manuscrisul a ales pentru mine. Am luat trenul până la Krasnovodsk, am traversat Aşhabadul şi străvechiul Merv, am vizitat Buhara.

Şi, mai ales, m-am dus la Samarkand.

XLIII

Eram curios să văd ce mai rămăsese din oraşul în care se risipise tinereţea lui Khayyam.

Ce devenise cartierul Asfizar şi acel foişor din grădina în care Omar o iubise pe Djahane? Mai exista vreo urmă a mahalalei Maturid, unde, pe baza vechilor reţete chineze şti, acel fabricant evreu de hârtie dădea încă formă, în veacul al Xl-lea, ramurilor de dud alb ? Vreme de săptămâni, m-am preumblat pe jos, apoi pe spinarea unui catâr; i-am întrebat pe neguţători, pe trecători, pe imamii din moschee, dar m-am ales doar cu expresii neştiutoare, zâmbete amuzate şi invitaţii generoase să mă aşez pe divanele lor de culoarea cerului ca să împărţim ceaiul.

Norocul meu a fost să mă aflu, într-o dimineaţă, în piaţa din Reghistan. Trecea o caravană, o caravană mică; nu număra decât şase sau şapte cămile de Bactriana, cu părul des, cu copite groase. Bătrânul cămilar se oprise, nu departe de mine, în faţa dughenei unui olar, ţinând la piept un miel de-abia născut; propunea un schimb, meşteşugarul discuta; fără să-şi ia mâinile nici de pe urcior, nici de pe roata sa de olar, arăta cu bărbia spre o grămadă de străchini smălţuite. îi urmăream pe cei doi bărbaţi, cu bonetele lor de lână neagră împodobită cu găitane, cu tunicile lor în dungi, cu bărbile cu sclipiri

roşietice, cu gesturile lor milenare. Exista oare vreun detaliu al scenei care n-ar fi putut să se înfăţişeze, ca atare, în vremea lui Khayyam?

O adiere uşoară, nisipul începe să se învârtejească, hainele se umflă, întreaga piaţă se acoperă cu un văl ireal. împrejurul Reghistanului se ridică trei monumente, trei ansambluri gigantice, turnuri, cupole, portaluri, ziduri înalte împodobite în întregime cu mozaicuri migăloase, cu arabescuri cu luciri de aur, de ametist, de turcoaz. Şi cu înscrisuri laborioase. Totul e încă maiestuos, numai că turnurile sunt înclinate, cupolele sunt sparte, faţadele scorojite, roase de timp, de vânt, de secole de nepăsare; nici o privire nu se ridică spre acele monumente, coloşi semeţi, superbi, ignoraţi, un decor grandios pentru o piesă derizorie.

M-am retras de-a-ndăratelea ; m-am izbit de un picior, m-am întors să-mi cer scuze, m-am găsit faţă-n faţă cu un bărbat îmbrăcat, asemenea mie, după moda europeană, descins de pe aceeaşi planetă îndepărtată. Se înfiripă o conversaţie. Era rus, arheolog. Şi el venise aici cu o sumedenie de întrebări în minte. Dar poseda deja unele răspunsuri.

— La Samarkand, timpul curge din cataclism în cataclism, din tabula rasa în tabula rasa. Atunci când mongolii au distrus oraşul, în veacul al XIII-lea, cartierele locuite au fost preschimbate în mormane de ruine şi cadavre. Au trebuit abandonate ; supravieţuitorii şi-au reconstruit locuinţele în alt loc, situat mai la sud. Astfel încât întreg oraşul vechi, Samarkandul selgiucizilor, acoperit, încetul cu-ncetul, de straturi suprapuse de nisip, nu mai e decât un câmp supraînălţat. Sub pământ vieţuiesc comori şi taine; la suprafaţă, păşuni. într-o bună zi, va trebui să

se descopere totul, să se dezgroape casele şi străzile. Astfel eliberat, Samarkandul va putea să ne povestească propria-i istorie.

Se întrerupse.

— Sunteţi arheolog?

— Nu. Oraşul mă atrage din alte motive.

— Aş fi oare indiscret dacă aş întreba care sunt acestea ?

I-am vorbit despre Manuscris, despre poeme, despre cronică, despre picturile care-i evocau pe îndrăgostiţii din Samarkand.

— Mi-aş dori atât de mult să văd această carte ! Ştiţi că tot ce a existat în acea epocă a fost distrus ? Ca printr-un blestem. Zidurile, palatele, livezile, grădinile, canalizările, locurile de cult, cărţile, principalele obiecte de artă. Monumentele pe care le admirăm astăzi au fost construite mai târziu, de Timur Lenk şi descendenţii acestuia, au mai puţin de cinci sute de ani vechime. Dar din epoca lui Khayyam n-au rămas decât cioburi de ceramică şi, tocmai mi-aţi adus la cunoştinţă, acest Manuscris, miraculos supravieţuitor. Este un privilegiu, pentru dumneavoastră, să-l puteţi ţine în mâini, să-l consultaţi pe îndelete. Un privilegiu şi o grea responsabilitate.

— Credeţi-mă că sunt conştient de asta. De ani de zile, de când am aflat că această carte există, nu trăiesc decât pentru ea, m-a dus din aventură în aventură, lumea ei a devenit şi a mea, păzitoarea ei îmi e iubită.

— Şi aţi făcut această călătorie până la Samarkand spre a regăsi locurile pe care le descrie cartea?

— Nădăjduiam ca oamenii din oraş să-mi arate măcar amplasamentul vechilor cartiere.

— Regret că trebuie să vă dezamăgesc, reluă interlocutorul meu, dar despre răstimpul care vă pasionează

nu veți culege decât legende, poveşti cu djini şi divi. Oraşul le cultivă cu delectare.

— Mai mult decât alte cetăți din Asia ?

— Mi-e teamă că da. Mă întreb dacă vecinătatea acestor ruine nu aprinde, în mod natural, imaginația sărmanilor noştri contemporani. Pe deasupra, există acest oraş îngropat sub pământ. De-a lungul veacurilor, câți copii au căzut în crăpături şi n-au mai apărut, ce de zgomote ciudate s-au auzit sau s-a crezut că sunt auzite, venite, după câte se pare, din măruntaiele pământului! Aşa s-a născut cea mai cunoscută legendă din Samarkand, cea care contribuie, în bună măsură, la misterul care învăluie numele cetății.

L-am lăsat să povestească.

— Se spune că un rege din Samarkand a vrut să împlinească visul oricărei ființe omeneşti: să scape de moarte. Convins că aceasta venea din cer şi dornic să facă în aşa fel încât să nu-l poată ajunge niciodată, îşi construi un palat sub pământ, un palat imens căruia îi închise toate intrările. Fabulos de bogat, îşi făurise şi un soare artificial, care răsărea dimineața şi apunea seara, ca să-l încălzească şi să-i arate scurgerea zilelor. Dar, vai, Zeul Morții reuşi să înşele vigilența monarhului şi se furişă în interiorul palatului ca să-şi împlinească misiunea. Trebuia să le dovedească tuturor oamenilor că nici o ființă nu scapă de moarte, oricât de mare i-ar fi puterea sau bogăția, dibăcia sau aroganța. Samarkandul a devenit astfel simbolul ineluctabilei întâlniri dintre om şi destinul său.

Unde să merg, după Samarkand? Pentru mine, el era capătul extrem al Orientului, locul tuturor minunățiilor

şi al unei nostalgii insondabile. în momentul în care părăseam oraşul, m-am hotărât, aşadar, să mă întorc acasă; dorinţa mea era să revin la Annapolis, să petrec acolo câţiva ani liniştiţi, ca să mă odihnesc după călătoriile mele. Şi să nu pornesc din nou decât după aceea.

Mi-am făurit, deci, planul cel mai nebunesc: să mă întorc în Persia, s-o iau pe Şirin şi Manuscrisul lui Khayyam, înainte de a merge să ne pierdem împreună, necunoscuţi, în cine ştie ce mare metropolă, Paris, Viena sau New York. Să trăim amândoi în Occident în ritmul Orientului, n-ar fi oare acesta paradisul?

Pe drumul de întoarcere, am fost tot timpul izolat şi absent, preocupat numai de argumentele pe care aveam să i le aduc lui Şirin. Să plecăm, să plecăm, îmi va spune ea descurajată, nu te poţi mulţumi să fii fericit? Dar nu-mi pierdeam speranţa de a-i risipi reticenţele.

Când cabrioleta închiriată la ţărmul Mării Caspice m-a lăsat la Zarganda, în faţa porţii mele încuiate, acolo se găsea deja un automobil, un Jewel-40 care arbora chiar la mijlocul capotei un steag cu dungi şi stele. Şoferul a coborât şi mi-a verificat identitatea. Am avut impresia stupidă că mă aştepta încă de la plecare. Mă linişti, nu se afla acolo decât de dimineaţă.

— Stăpânul mi-a spus să rămân aici până la întoarcerea dumneavoastră.

— Aş fi putut să revin într-o lună sau într-un an, poate chiar niciodată.

Uimirea mea nu-l afectă în nici un fel.

— Dar sunteţi aici!

îmi întinse un bilet mâzgălit de Charles W. Russel, ministru plenipotenţiar al Statelor Unite.

Stimate Dle Lesage,

Aş fi foarte onorat dacă aţi putea veni la legaţie în această după-amiază, la ora patru. Este vorba despre o chestiune importantă şi urgentă. I-am cerut şoferului meu să rămână la dispoziţia dumneavoastră.

XLIV

La legație mă așteptau doi bărbați, cu aceeași nerăbdare stăpânită. Russel, într-un costum gri, cu papion în ape și mustață pe oală, asemănătoare celei a lui Theodore Roosevelt, dar cu contururi mai îngrijit trasate, și Fazei, în veșnica sa tunică albă, cu pelerină neagră și turban albastru. Bineînțeles că diplomatul a deschis discuția, într-o franceză ezitantă, dar corectă.

— întrunirea care are loc astăzi face parte din cele care schimbă cursul istoriei. Prin intermediul persoanelor noastre, se întâlnesc două națiuni, sfidând distanțe și deosebiri: Statele Unite, care sunt o națiune tânără, dar deja o veche democrație, și Persia, care este o națiune străveche, de câteva ori milenară, dar o democrație foarte tânără.

O umbră de mister, o boare de solemnitate, o privire spre Fazei ca să se asigure că fraza nu-l deranja. Apoi a continuat:

— Eram, acum câteva zile, invitatul Clubului democratic din Teheran, am exprimat în fața auditoriului meu profunda simpatie pe care o nutresc pentru Revoluția constituțională. Acest sentiment e împărtășit de Președintele Taft și de Mr. Knox, Secretarul nostru de Stat. Trebuie să adaug că acesta din urmă este la curent cu

întrunirea noastră de astăzi şi că aşteaptă din parte-mi să-l informez, pe calea telegrafului, în legătură cu concluziile la care vom fi ajuns.

Lăsă în seama lui Fazei sarcina de a-mi da explicaţii:

— Îţi aminteşti de ziua în care ai vrut să mă convingi să nu mă împotrivesc trupelor ţarului?

— De acea corvoadă!

— Nu ţi-am purtat niciodată pică, ai făcut ceea ce trebuia să faci şi, într-un fel, aveai dreptate. Dar lucrul de care mă temeam s-a întâmplat, din păcate : ruşii n-au părăsit niciodată Tabrizul, populaţia de acolo e supusă unor neajunsuri permanente, cazacii smulg vălurile femeilor pe stradă, fiii lui Adam sunt întemniţaţi sub cel mai mic pretext.

Cu toate acestea, există ceva şi mai grav. Mai grav decât ocuparea Tabrizului, mai grav decât soarta tovarăşilor mei. Democraţia noastră riscă să se prăbuşească. Dl Russel a spus „tânără", ar fi putut să adauge „fragilă", „ameninţată". In aparenţă, totul merge bine, poporul e mai fericit, bazarul prosperă, clericii se arată conciliaţi. Totuşi, ar fi necesară o minune pentru a împiedica edificiul să se năruie. De ce? Pentru că sipetele noastre sunt goale, ca şi în trecut. Fostul regim avea un mod foarte curios de a percepe impozitele, arenda fiecare provincie cine ştie cărui individ rapace, care sleia populaţia şi păstra banii pentru sine, mulţumindu-se să extragă din ei o parte ca să-şi cumpere protecţia la Curte. De acolo ne vin toate nenorocirile. Vistieria fiind goală, şahul se împrumută de la ruşi şi de la englezi care, spre a se vedea plătiţi, obţin concesiuni şi privilegii. Prin acest mijloc s-a vârât ţarul în treburile noastre, şi ne-am vândut pe nimic toate bogăţiile. Noua putere este pusă în faţa

aceleiaşi dileme ca şi foştii conducători: dacă nu reuşeşte să perceapă impozitele în maniera țărilor moderne, va trebui să accepte tutela Marilor Puteri. Prima urgență, pentru noi, este să ne reformăm finanțele. Modernizarea Persiei depinde de asta; libertatea Persiei are acest preț.

— Dacă remediul este atât de evident, ce se așteaptă pentru a-l aplica?

— Nici un persan nu este astăzi în măsură să se înhame la o asemenea sarcină. E trist să afirmi asta despre o națiune de zece milioane de locuitori, dar nu trebuie subestimată puterea ignoranței. Aici, nu suntem decât o mână de oameni care au primit o educație modernă, similară celei a înalților funcționari de stat din națiunile avansate. Singurul domeniu în care am avea competențe numeroase este acela al diplomației. In rest, fie că e vorba de armată, de transporturi sau mai ales de finanțe, nu știm nimic. Dacă regimul nostru ar putea rezista douăzeci, treizeci de ani, ar forma, neîndoielnic, o generație capabilă să preia toate aceste sectoare. Până atunci, cea mai bună soluție care ni se oferă este aceea de a face apel la străini cinstiți și competenți. Nu e ușor să-i găsești, o știu. Am avut, în trecut, cele mai neplăcute experiențe, cu Naus, Liakov și mulți alții. Dar eu nu disper. M-am consultat, în această privință, cu câțiva colegi din Parlament și din guvern, credem că Statele Unite ne-ar putea ajuta.

— Sunt măgulit, am spus eu cu promptitudine, dar de ce țara mea?

Charles Russel reacționa la remarca mea printr-un gest de surpriză și de neliniște. Pe care răspunsul lui Fazei nu întârzie să-l potolească:

— Am trecut în revistă, una câte una, toate Marile Puteri. Ruşii şi britanicii sunt prea bucuroşi să ne împingă spre faliment ca să ne domine mai bine. Francezii sunt prea preocupaţi de relaţiile lor cu ţarul ca să-i mai intereseze soarta noastră. In general, Europa întreagă este prinsă într-un joc de alianţe şi de contra-alianţe în care Persia n-ar fi decât o vulgară monedă de schimb, un pion pe eşichier. Doar Statele Unite ar putea să arate interes pentru noi fără să caute să ne invadeze. M-am adresat, aşadar, dlui Russel şi l-am întrebat dacă nu cunoaşte un american capabil să se înhame la o misiune atât de grea. Trebuie să recunosc că el este acela care ţi-a menţionat numele, uitasem complet că ai făcut studii financiare.

— Mă simt măgulit de această încredere, am răspuns eu, dar nu sunt, cu siguranţă, omul care vă trebuie. în ciuda diplomei pe care am obţinut-o, sunt un specialist jalnic, n-am avut niciodată prilejul să-mi dovedesc cunoştinţele. Tatăl meu ar trebui criticat, el, care a construit atâtea nave încât n-a mai fost nevoie să muncesc pentru a-mi câştiga existenţa. Nu m-am ocupat niciodată decât de chestiuni esenţiale, adică frivole: să călătoresc şi să citesc, să iubesc şi să cred, să mă îndoiesc, să lupt. Să scriu, uneori.

Râsete stânjenite, schimb de priviri perplexe. Am continuat :

— Când vă veţi găsi omul, aş putea să-i stau în preajmă, să-i dau sfaturi şi să-i fac unele servicii, dar el este cel de la care va trebui să se ceară competenţă şi trudă. Eu sunt plin de bunăvoinţă, dar sunt ignorant şi leneş.

Renunţând să mai insiste, Fazei preferă să-mi răspundă pe acelaşi ton:

— E-adevărat, pot să depun mărturie. Şi, pe deasupra, ai alte metehne, încă şi mai mari. îmi eşti prieten, o ştie toată lumea, adversarii mei politici n-ar avea decât un ţel: să te împiedice să reuşeşti.

Russel asculta în tăcere, cu un surâs încremenit parcă uitat pe buze. Cu siguranţă că şuguiala noastră nu-i cădea bine, dar nu renunţă la calmul său. Fazei se întoarse spre el.

— Regret dezertarea lui Benjamin, dar ea nu schimbă cu nimic acordul nostru. Poate că e mai bine să se încredinţeze acest gen de responsabilitate unui om care n-a fost niciodată amestecat în probleme persane.

— Vă gândiţi la cineva anume?

— N-am nici un nume în minte. Aş dori o fiinţă disciplinată, cinstită şi independentă spiritual. Această seminţie există la dumneavoastră, o ştiu, îmi imaginez foarte bine personajul, aproape că aş putea să spun că-l văd în faţă; un bărbat elegant, onest, care se ţine drept şi priveşte drept, care vorbeşte drept. Un om care să-i semene lui Baskerville.

Mesajul guvernului persan către legaţia sa din Washington, din data de 25 decembrie 1910, duminică şi zi de Crăciun: „Cereţi-i neîntârziat Secretarului de Stat să vă pună în legătură cu autorităţile financiare americane, în vederea angajării, pentru postul de trezorier general, a unui expert american dezinteresat, pe baza unui contract preliminar de trei ani, supus ratificării de către Parlament. Acesta va fi însărcinat cu reorganizarea fondurilor statului, perceperea veniturilor şi cheltuirea lor, asistat de un expert-contabil şi de un inspector care va supraveghea percepţia în provincii.

Ministrul Statelor Unite la Teheran ne informează că Secretarul de Stat este de acord. Contactați-l direct, evitați să folosiți intermediari. Transmiteți-i textul integral al acestui mesaj și acționați potrivit sugestiilor pe care vi le va face".

Pe data de 2 februarie a anului următor, Majlis-ul a aprobat numirea experților americani, cu o majoritate zdrobitoare și într-un ropot de aplauze.

Câteva zile mai târziu, Ministrul de Finanțe, care le prezentase deputaților proiectul, era asasinat în plină stradă de doi georgieni. In aceeași seară, interpretul legației ruse se duse la Ministerul persan al Afacerilor Externe, cerând ca ucigașii, supuși ai țarului, să-i fie remiși fără întârziere. La Teheran, toată lumea înțelesese că acel act reprezenta răspunsul Sankt Petersburgului la votul Parlamentului, dar autoritățile au preferat să cedeze, ca să nu învenineze raporturile cu puternicul vecin. Asasinii au fost, așadar, conduși la legație, apoi la graniță; de îndată ce au trecut-o, erau liberi.

în semn de protest, bazarul își închise porțile, „fiii lui Adam" îndemnară la boicotarea mărfurilor rusești; au fost chiar semnalate acte de răzbunare împotriva supușilor georgieni, Gordji, aflați în Persia în număr mare. Cu toate acestea, guvernul, susținut de presă, predica răbdarea : adevăratele reforme aveau să înceapă, spuneau ei, experții aveau să sosească, în curând vistieria statului avea să fie plină, ne vom plăti toate datoriile, vom îndepărta toate tutelele, vom avea școli și spitale, ca și o armată modernă care îl va sili pe țar să părăsească Tabrizul și îl va împiedica să ne țină sub amenințare.

Persia aștepta minuni. Și, într-adevăr, minuni urmau să se producă.

XLV

Prima minune mi-a anunțat-o Fazei. în şoaptă, dar pe un ton triumfător:

— Priveşte-l! Doar ți-am spus că ar trebui să semene cu Baskerville!

Era vorba despre Morgan Shuster, noul trezorier general al Persiei, care se apropia ca să ne salute. Veniserăm în întâmpinarea lui, pe drumul dinspre Kazvin. Sosea, împreună cu ai săi, în trăsuri de poştă vetuste, cu echipaje prăpădite. Stranie această asemănare cu Howard: aceiaşi ochi, acelaşi nas, aceeaşi față rasă cu grijă, poate ceva mai rotunjită, acelaşi păr de culoare deschisă, străbătut de aceeaşi cărare, aceeaşi strângere de mână, politicoasă, dar cuceritoare. Modul nostru de a-l fixa din priviri ar fi trebuit să-l supere, dar nu lăsă să se observe nimic; e adevărat că, debarcând astfel într-o țară străină şi în împrejurări atât de excepționale, trebuia să se aştepte să fie obiectul unei curiozități stăruitoare. Pe parcursul întregii şederi, avea să fie studiat, scrutat, urmărit. Uneori cu rele intenții. Fiecare din acțiunile sale, fiecare din scăpări va fi raportată şi comentată, lăudată sau înjurată.

La o săptămână de la sosire, izbucni prima criză. Dintre sutele de personalități care, în fiecare zi, veneau

să le ureze bun-venit americanilor, unele l-au întrebat pe Shuster când socotea că avea să facă vizite la legația engleză și cea rusă. Răspunsul său a fost evaziv. Dar întrebările au devenit insistente, iar chestiunea a luat amploare, suscitând dezbateri însuflețite în bazar: avea sau nu americanul să facă vizite de curtoazie la legații ? Acestea lăsau să se înțeleagă că fuseseră batjocorite, climatul se tensiona. Dat fiind rolul pe care-l jucase în venirea lui Shuster, Fazei era deosebit de stingherit de acea ruptură diplomatică ce amenința să repună în cauză misiunea americanului în ansamblul ei. îmi ceru să intervin.

M-am dus, deci, la compatriotul meu, la Palatul Atabak, o clădire de piatră albă, alcătuită din treizeci de camere mari, mobilate în parte după moda orientală, în parte după cea europeană, sufocate sub povara covoarelor și a obiectelor de artă, cu coloanele zvelte ale fațadei reflectându-se într-un iaz. De jur împrejur, un parc imens era străbătut de cursuri de apă, presărat cu lacuri artificiale, un adevărat paradis persan în care zgomotele orașului erau filtrate de cântecul greierilor. Era una dintre cele mai frumoase reședințe din Teheran. Aparținuse unui fost prim-ministru, înainte de a fi răscumpărată de un bogat negustor zoroastrian, partizan fervent al Constituției, care-o pusese gratis la dispoziția americanilor.

Shuster mă primi în capul scărilor. Refăcut după ostenelile călătoriei, îmi păru foarte tânăr. N-avea decât treizeci și patru de ani, și nu-i arăta. Și eu care crezusem că Washingtonul va trimite un expert cărunt, cu figură de reverend!

— Am venit în legătură cu această afacere a legațiilor.

— Şi dumneavoastră!

Avea aerul că asta l-ar fi amuzat.

— Nu ştiu, am stăruit eu, dacă vă daţi seama de amploarea pe care a luat-o această chestiune de protocol. Nu uitaţi, ne aflăm în ţara intrigilor!

— Nimeni nu este mai încântat de intrigi decât mine.

Râse din nou, dar se opri brusc, reluându-şi mina serioasă pe care i-o cerea profesia.

— Domnule Lesage, nu e vorba numai de protocol. Este vorba de principii. înainte de a accepta acest post, m-am informat îndelung asupra zecilor de experţi străini veniţi, înainte de mine, în această ţară. Unii nu erau lipsiţi nici de competenţă, nici de bunăvoinţă. Dar au eşuat cu toţii. Ştiţi de ce? Pentru că au căzut în capcana în care sunt îndemnat să cad eu astăzi. Am fost numit trezorier general al Persiei de către Parlamentul Persiei, este, deci, normal ca eu să-mi semnalez sosirea şahului, regentului, guvernului. Sunt american, pot, deci, să-i fac o vizită acestui fermecător Mr. Russel. Dar de ce mi se cere să le fac vizite de curtoazie ruşilor, englezilor, belgienilor sau austriecilor? Am să v-o spun: pentru că se doreşte să se arate tuturor, poporului persan, care aşteaptă atâta din partea americanilor, Parlamentului, care ne-a angajat în ciuda tuturor presiunilor îndurate, că Morgan Shuster este un străin ca toţi străinii, un farangui. De îndată ce-mi voi fi făcut cele dintâi vizite, va ploua cu invitaţii; diplomaţii sunt oameni curtenitori, primitori şi cultivaţi, vorbesc limbile pe care le cunosc şi eu, joacă aceleaşi jocuri. Aş trăi fericit aici, domnule Lesage, între bridge, ceai, tenis, echitaţie şi baluri mascate, iar când m-aş întoarce acasă, peste trei ani, aş fi bogat, vesel,

bronzat şi sănătos. Dar nu pentru asta am venit, domnule Lesage!

Aproape că striga. O mână invizibilă, poate aceea a soţiei lui, veni să închidă cu discreţie uşa salonului. El nu păru să bage de seamă. Continuă:

— Am venit cu o misiune foarte precisă: să modernizez finanţele Persiei. Oamenii aceştia au făcut apel la noi pentru că au încredere în instituţiile americane şi în modul nostru de gestionare a afacerilor. N-am intenţia să-i decepţionez. Nici pe aceea de a-i înşela. Provin dintr-o naţiune creştină, domnule Lesage, şi pentru mine asta înseamnă ceva. Ce imagine au astăzi persanii despre naţiunile creştine? Preacreştina Anglie, care-şi însuşeşte petrolul lor, pravoslavnica Rusie, care le impune voinţa ei, potrivit cinicei legi a celui mai puternic? Care sunt creştinii pe care i-au cunoscut până acum? Şarlatani, aroganţi, oameni fără Dumnezeu, cazaci. Ce idee vreţi să-şi facă despre noi? In ce fel de lume vom trăi împreună? N-avem nici o soluţie să le propunem decât să ne fie sclavi sau duşmani? Nu ne pot fi oare parteneri, egali? Din fericire, unii dintre ei continuă să creadă în noi, în valorile noastre, dar cât timp vor putea aceştia să reducă la tăcere vocile care-l identifică pe european cu diavolul? Cu ce va semăna Persia de mâine? Asta va depinde de comportamentul nostru, de exemplul pe care-l vom oferi. Sacrificiul lui Baskerville a făcut să se uite rapacitatea multor altor străini. Am cea mai mare stimă pentru el, dar, vă asigur, n-am de gând să mor, vreau să fiu cinstit, pur şi simplu. Voi sluji Persia aşa cum aş sluji o companie americană, n-o voi fura, ci mă voi strădui s-o pun pe picioare şi s-o fac să prospere, voi respecta consiliul de administraţie, dar fără complimente sau plecăciuni.

Lacrimile începură să-mi curgă prosteşte. Shuster a tăcut şi m-a privit cu circumspecţie şi cu oarecare nedumerire.

— Dacă v-am jignit cumva, fără voie, prin tonul sau cuvintele mele, vă rog să mă scuzaţi.

M-am ridicat şi i-am întins mâna.

— Nu m-aţi jignit, domnule Shuster, n-aţi făcut decât să mă tulburaţi. Le voi aduce la cunoştinţă cuvintele dumneavoastră prietenilor mei persani, reacţia lor nu va fi diferită de a mea.

Ieşind de la el, am alergat la Baharistan; ştiam că aş putea să-l găsesc acolo pe Fazei. De cum l-am zărit de departe, am strigat:

— Fazei, încă o minune !

Pe 13 iunie, Parlamentul persan hotăra, printr-un vot fără precedent, să-i încredinţeze depline puteri lui Morgan Shuster pentru reorganizarea finanţelor ţării. De acum înainte, acesta avea să fie invitat în mod regulat să asiste la şedinţele Consiliului de Miniştri.

Intre timp, un alt incident dădea naştere la discuţii în bazar şi în cancelarii. Un zvon, de origine necunoscută, dar lesne de ghicit, îl acuza pe Morgan Shuster de apartenenţă la o sectă persană. Chestiunea putea părea absurdă, dar cei care o răspândeau îşi distilaseră bine veninul, spre a da bârfei o înfăţişare de verosimilitate. De azi pe mâine, americanii deveniră suspecţi în ochii mulţimii. O dată mai mult, am fost însărcinat să vorbesc despre asta cu trezorierul general. Raporturile noastre se încălziseră de la prima întâlnire. El mă numea Ben, eu îi spuneam Morgan. I-am expus obiectul bârfelor:

— Se spune că printre servitorii tăi există babi sau bahai notorii, ceea ce Fazei mi-a confirmat. Se mai spune că bahai-i tocmai au întemeiat o ramură foarte activă în Statele Unite. De aici s-a tras concluzia că toți americanii din delegație erau, de fapt, bahai care, sub pretextul modernizării finanțelor țării, veneau să dobândească adepți.

Morgan reflectă un moment:

— Am să răspund la o singură întrebare importantă: nu, n-am venit să predic sau să convertesc, ci ca să reformez finanțele persane, care au mare nevoie de asta. Am să adaug, pentru știința ta, că, bineînțeles, nu sunt bahai, că n-am aflat de existența acestor secte decât dintr-o carte a profesorului Browne, chiar înainte de sosire, și că sunt în continuare incapabil să fac deosebirea dintre babi și bahai. In ceea ce-i privește pe servitori, care sunt mai bine de cincisprezece în această locuință imensă, ei se găseau aici înainte de venirea mea, o știe toată lumea. Munca lor mă mulțumește, și acesta e singurul lucru care contează. N-am obiceiul să-mi judec colaboratorii după credința lor religioasă sau după culoarea cravatei!

— Îți înțeleg perfect atitudinea, ea corespunde propriilor mele convingeri. Dar ne aflăm în Persia, sensibilitățile sunt uneori diferite. Tocmai am stat de vorbă cu noul ministru de Finanțe. Socotește că, pentru a-i face pe calomniatorii tăi să tacă, ar trebui concediați servitorii cu pricina. Măcar unii din ei.

— Ministrul de Finanțe se interesează îndeaproape de această afacere?

— Mai mult decât crezi. Se teme ca ea să nu pună în primejdie orice acțiune întreprinsă în sectorul tău. M-a

rugat să-l ţin la curent cu demersul meu din această seară.

— N-am să te reţin, prin urmare. Ii vei spune, din partea mea, că nici un servitor nu va fi concediat şi că, în ceea ce mă priveşte, lucrurile se opresc aici!

Se ridică; eram obligat să insist:

— Nu sunt sigur că acest răspuns va fi suficient, Morgan!

— A, da? Atunci vei adăuga, din partea mea: „Domnule ministru de Finanţe, dacă n-aveţi altceva mai bun de făcut decât să vă interesaţi de religia grădinarului meu, pot să vă pun la dispoziţie dosare mai importante ca să vă ocupaţi timpul".

Nu i-am relatat ministrului decât conţinutul acelor fraze, dar sunt convins că Morgan i le-a repetat el însuşi, textual, cu prima ocazie. Fără să genereze, de altminteri, nici o dramă. In realitate, toată lumea era fericită că anumite lucruri de bun-simţ sunt spuse, în fine, fără ocolişuri.

— De când e Shuster aici, îmi mărturisi într-o zi Şirin, există în atmosferă ceva mai sănătos, mai curat. în faţa unei situaţii haotice, încâlcite, ne imaginăm întotdeauna că e nevoie de secole ca să ieşim din ea. Dintr-odată, apare un om şi, ca prin farmec, copacul pe care-l credeam condamnat înverzeşte din nou, reîncepe să dea frunze, roade şi umbră. Acest străin mi-a redat încrederea în oamenii ţării mele. Nu le vorbeşte ca unor băştinaşi, nu le respectă susceptibilităţile şi meschinăriile, le vorbeşte ca unor oameni, iar băştinaşii redescoperă că sunt oameni. Ştii tu oare că, în propria-mi familie, bătrânele se roagă pentru el?

XLVI

Nu m-aş îndepărta deloc de adevăr afirmând că, în acel an 1911, întreaga Persie trăia după ora „Americanului" şi că acesta era, dintre toate personalităţile cu responsabilităţi publice, indiscutabil cea mai populară şi una dintre cele mai puternice. Ziarele îi susţineau acţiunea cu un entuziasm cu atât mai mare cu cât el îşi asuma sarcina de a-i strânge, câteodată, laolaltă pe redactori, ca să le expună proiectele sale şi chiar să le solicite sfaturile în anumite chestiuni spinoase.

Mai cu seamă, şi acesta este lucrul cel mai important, dificila sa misiune era pe cale să reuşească. înainte chiar de refacerea sistemului fiscal, Shuster ştiuse să echilibreze bugetul, pur şi simplu prin limitarea furtului şi risipei. Până la el, nenumărate personaje, prinţi, miniştri sau înalţi demnitari, îşi trimiteau cererile vistieriei, o cifră mâzgălită pe o foaie unsuroasă, iar funcţionarii erau constrânşi să le aducă la îndeplinire, sub ameninţarea pierderii situaţiei sau vieţii. Odată cu Morgan, totul se schimbase ca prin farmec.

Un exemplu, între atâtea altele: pe 17 iunie, în Consiliul de Miniştri, i se cere, pe un ton patetic, suma de patruzeci şi două de mii de tumani pentru plata soldelor trupelor din Teheran.

— în caz contrar, va izbucni o revoltă, şi trezorierul general va fi acela care va purta întreaga responsabilitate ! exclamă Amir-i-Azam, „Emirul Suprem", ministrul de Război.

Răspunsul lui Shuster:

— Dl ministru a solicitat, acum zece zile, o sumă egală cu aceasta. Ce-a făcut cu ea?

— Am cheltuit-o pentru plata unei părți din soldele aflate în întârziere, familiile soldaților sunt înfometate, ofițerii sunt, cu toții, îndatorați, situația este de nestăpânit!

— Dl ministru este sigur că n-a rămas nimic din această sumă?

— Nici un bănuț!

Shuster scoate, prin urmare, din buzunar un cartonaş alb şi lucios, acoperit cu un scris migălos, pe care îl consultă ostentativ, înainte de a afirma:

— Suma pe care vistieria a vărsat-o acum zece zile a fost depusă în întregime în contul personal al ministrului, n-a fost cheltuit nici un tuman, am aici numele bancherului şi cifrele.

Emirul Suprem se ridică, un uriaş gras, arzând de mânie; îşi puse palma deschisă pe piept şi-şi plimbă privirea furioasă peste colegi:

— Mi se pune cumva onoarea în discuţie ?

Cum nimeni nu-l liniştea în această privință, adăugă :

— Jur că, dacă o asemenea sumă se află într-adevăr în contul meu, sunt ultimul care s-o ştiu.

Cum în jurul lui se zăreau câteva mutre neîncrezătoare, se hotărî să fie chemat bancherul, iar Shuster le ceru membrilor Cabinetului să rămână pe loc. De îndată ce se aduse la cunoştinţă faptul că omul venise, ministrul de Război se repezi în întâmpinarea lui. După

un schimb de şuşoteli, Emirul Suprem se întoarse către colegii săi, cu un zâmbet nevinovat:

— Blestematul de bancher nu-mi înţelesese ordinele, n-a plătit încă trupele. Era o neînţelegere!

Incidentul a fost închis în acest chip penibil, dar, de-atunci înainte, înalţii demnitari ai statului nu mai îndrăzniră să se dedea la plăcutul jaf al vistieriei, care continua de secole. Existau, desigur, nemulţumiţi, dar aceştia nu puteau decât să tacă, fiindcă majoritatea oamenilor, chiar şi dintre responsabilii guvernului, aveau motive să fie satisfăcuţi: pentru prima dată în istorie, funcţionarii, soldaţii şi diplomaţii persani din străinătate îşi primeau lefurile la vreme.

Chiar în mediile financiare internaţionale, s-a înfiripat credinţa în miracolul Shuster. Dovada: fraţii Seligman, bancheri din Londra, hotărâră să acorde Persiei un împrumut de patru milioane de lire sterline, fără a impune vreuna din clauzele umilitoare care însoţeau, de obicei, tranzacţiile de acest gen. Nici prelevarea din încasările vamale, nici vreun tip de ipotecă, un împrumut normal unui client normal, respectabil, potenţial solvabil. Era un pas important. în ochii celor care încercau să subjuge Persia, era un precedent periculos. Guvernul britanic interveni pentru a bloca împrumutul.

In acest timp, ţarul recursese la metode mai brutale. In iulie, s-a aflat că fostul şah se întorcea, împreună cu doi dintre fraţii săi şi în fruntea unei armate de mercenari, pentru a recuceri puterea. Nu era oare reţinut la Odesa, în domiciliu forţat, cu promisnmea expresă a guvernului rus de a nu-i permite niciodată să revină în Persia? Chestionate, autorităţile de la Sankt Petersburg răspunseră că acesta le înşelase vigilenţa şi călătorise sub

un paşaport fals, că armamentul său fusese transportat în lăzi purtând menţiunea „apă minerală", astfel încât nu purtau nici o răspundere în privinţa răzvrătirii sale. Aşadar, şahul îşi părăsise reşedinţa de la Odesa, străbătuse, împreună cu oamenii săi, cele câteva sute de mile care despart Ucraina de Persia, se îmbarcase, cu tot cu armamentul său, pe un pachebot rusesc, traversase Marea Caspică şi debarcase pe coasta persană, totul fără ca guvernul ţarului sau armata acestuia sau Ohrana, poliţia secretă, să fi avut ştire?

Dar la ce bun să te contrazici? Trebuia, înainte de toate, să fie împiedicată prăbuşirea fragilei democraţii persane. Parlamentul îi ceru lui Shuster credite. Şi, de astă dată, americanul nu comentă. Cu totul dimpotrivă, a făcut în aşa fel încât, în câteva zile, să fie pusă pe picioare o armată, cu cel mai bun echipament disponibil, cu muniţii din belşug, sugerând el însuşi numele comandantului, Ephraim Khan, un strălucit ofiţer armean care avea să reuşească, în trei luni, să-l zdrobească pe fostul şah şi să-l împingă de cealaltă parte a graniţei.

Cancelariile din întreaga lume reuşeau cu greu să-şi creadă ochilor: Persia să fi devenit oare un stat modern? Astfel de răzvrătiri durau, de obicei, ani în şir. Pentru majoritatea observatorilor, de la Teheran, ca şi din străinătate, răspunsul era cuprins într-un singur cuvânt magic: Shuster. Rolul său îl depăşea acum, din plin, pe cel al unui simplu trezorier general. El a fost acela care a sugerat Parlamentului să-l scoată pe fostul şah în afara legii şi să afişeze pe zidurile tuturor oraşelor ţării un „Wanted"1 în cel mai pur stil Far West, oferind sume

1. Căutat (în engl., în orig.).

importante persoanelor care ar contribui la capturarea rebelului imperial şi a fraţilor acestuia. Ceea ce desăvârşi în ochii populaţiei discreditarea monarhului înlăturat.

Ţarul nu-şi potolea mânia. Pentru el, era de-acum limpede că ambiţiile sale din Persia nu puteau fi satisfăcute atâta vreme cât Shuster se afla acolo. Era obligatoriu ca acesta să fie făcut să plece! Trebuia născocit un incident, un incident major. Cu această misiune a fost însărcinat un om: Pokitanoff, fostul consul de la Tabriz, devenit consul general la Teheran.

Cuvântul „misiune" e un eufemism, căci ar trebui să se vorbească, de fapt, în această împrejurare, de un complot constituit cu grijă, deşi fără prea mare rafinament. Parlamentul hotărâse confiscarea bunurilor celor doi fraţi ai fostului şah, care, alături de acesta, conduceau rebeliunea. însărcinat, în calitate de trezorier general, cu executarea sentinţei, Shuster a dorit să-şi îndeplinească misiunea în forma cea mai legală cu putinţă. Principala proprietate aflată în discuţie, situată nu departe de Palatul Atabak, îi aparţinea prinţului care răspundea la numele de „Lumina Sultanatului"; americanul a trimis acolo, împreună cu un detaşament de jandarmerie, funcţionari civili înarmaţi cu mandate în bună regulă. Aceştia se găsiră faţă în faţă cu cazaci însoţiţi de ofiţeri consulari ruşi, care le-au interzis jandarmilor intrarea pe proprietate, ameninţând cu folosirea forţei dacă aceştia nu se retrăgeau cât mai grabnic.

Când a fost informat în legătură cu ceea ce se întâmplase, Shuster îşi trimise unul din adjuncţi la legaţia rusă. Acesta a fost primit de Pokitanoff, care îi oferi, pe un ton agresiv, următoarea explicaţie : mama prinţului

„Lumina Sultanatului" le-a scris ţarului şi ţarinei ca să le ceară protecţia, care i-a fost, cu generozitate, acordată.

Americanului nu-i venea să-şi creadă urechilor: ca străinii, spuse el, să dispună în Persia de privilegiul impunităţii, ca asasinii ministrului persan să nu poată fi judecaţi pentru că sunt supuşi ai ţarului este nedrept, dar reprezintă o regulă stabilită, greu de modificat; dar ca persanii să-şi pună, de azi pe mâine, proprietăţile sub protecţia unui monarh străin, ca să se sustragă legilor din ţara lor, iată un procedeu nou, inedit, neobişnuit. Shuster nu voia să se resemneze. Le dădu ordin jandarmilor să meargă să ia în posesie proprietăţile respective, fără să utilizeze violenţa, dar cu fermitate. De această dată, Pokitanoff nu interveni. Crease incidentul. Misiunea sa era îndeplinită.

Reacţia nu întârzie. La Sankt Petersburg a fost publicat un comunicat care afirma că faptul care tocmai se petrecuse echivala cu o agresiune împotriva Rusiei, cu o insultă la adresa ţarului şi ţarinei, se cereau scuze oficiale din partea guvernului de la Teheran. îngrozit, prim-ministrul persan ceru sfatul britanicilor; Foreign Office răspunse că ţarul nu glumea, că adunase trupe la Baku, se pregătea să invadeze Persia şi ar fi prudent ca ultimatumul să fie acceptat.

Pe 24 noiembrie 1911, ministrul persan al Afacerilor Străine se prezentă, aşadar, cu moartea în suflet, la legaţia rusă şi îi strânse servil mâna ministrului plenipotenţiar, rostind aceste cuvinte : „Excelenţă, guvernul meu m-a însărcinat să vă prezint scuze, în numele său, pentru afrontul pe care l-au suferit ofiţerii consulari ai guvernului dumneavoastră".

Continuând să strângă mâna care-i era întinsă, reprezentantul ţarului răspunse:

„Scuzele dumneavoastră sunt acceptate ca răspuns la primul nostru ultimatum, dar trebuie să vă informez că un al doilea ultimatum este în curs de pregătire la Sankt Petersburg. Vă voi aduce la cunoştinţă conţinutul său de îndată ce-mi va parveni".

O promisiune respectată. Peste cinci zile, pe 29 noiembrie la prânz, diplomatul îi prezentă ministrului Afacerilor Străine textul noului ultimatum, adăugând verbal că acesta primise deja aprobarea Londrei şi că trebuia să capete satisfacţie în patruzeci şi opt de ore.

Primul punct: concedierea lui Morgan Shuster.

Al doilea punct: să nu mai fie folosit niciodată un expert străin fără a se obţine, în prealabil, consimţământul legaţiilor rusă şi britanică.

XLVII

La sediul Parlamentului, cei şaptezeci şi şase de deputaţi aşteaptă, unii cu turbanul pe cap, alţii purtând fes sau tichie ; unii „fii ai lui Adam", dintre cei mai militanţi, sunt îmbrăcaţi chiar după moda europeană. La ora unsprezece, prim-ministrul urcă la tribună ca pe eşafod, citeşte cu glas stins textul ultimatumului, apoi aminteşte sprijinul acordat de Londra ţarului, înainte de a anunţa decizia guvernului său: să nu se opună, să accepte ultimatumul, să-l concedieze pe american; să revină, într-un cuvânt, sub tutela Marilor Puteri, în loc să fie zdrobiţi sub cizmele acestora. Pentru a încerca să evite lucrul cel mai rău, el are nevoie de un mandat clar; pune, aşadar, problema încrederii, amintindu-le deputaţilor că ultimatumul expiră la prânz, că timpul e măsurat şi că dezbaterile nu se pot eterniza. Pe tot parcursul intervenţiei, n-a încetat să-şi îndrepte privirile îngrijorate spre galeria invitaţilor, unde tronează dl Pokitanoff, căruia nimeni n-a îndrăznit să-i interzică intrarea.

Când prim-ministrul se aşază la loc, nu se aud nici huiduieli, nici aplauze. Nimic altceva decât o tăcere strivitoare, copleşitoare, insuportabilă. Apoi se ridică un venerabil seyyed, descendent al Profetului şi modernist din

primul val, care a susținut întotdeauna misiunea Shuster. Discursul lui e scurt:

— Este, poate, voința lui Dumnezeu ca libertatea și suveranitatea să ne fie smulse prin forță. Dar nu le vom abandona de bunăvoie.

O nouă tăcere. Apoi o altă intervenție, în același sens și tot atât de scurtă. Dl Pokitanoff își consultă, ostentativ, ceasul. Prim-ministrul îl vede, trage, la rându-i, de un lanț, cercetează îndeaproape un ceasornic cizelat. E doisprezece fără douăzeci. își pierde capul, lovește podeaua cu bastonul, cerând să se treacă la vot. Patru deputați se retrag în grabă, sub diverse pretexte; cei șaptezeci și doi care rămân spun, cu toții, „nu". Nu ultimatumului țarului. Nu plecării lui Shuster. Nu atitudinii guvernului. Prim-ministrul este, din acest motiv, considerat demisionar, se retrage împreună cu întregul cabinet. Pokitanoff se ridică la rându-i; textul pe care trebuie să-l telegrafieze la Sankt Petersburg e deja redactat.

Ușa cea mare este trântită, ecoul se răsfrânge multă vreme în tăcerea sălii. Deputații rămân singuri. Au câștigat, dar n-au nici o dorință să-și sărbătorească victoria. Puterea se află în mâinile lor: soarta țării, a tinerei sale Constituții depinde de ei. Ce pot să facă, ce vor să facă în această privință? Nu știu deloc. O ședință ireală, patetică, haotică. Și, sub anumite aspecte, copilărească. Din când în când, țâșnește câte o idee, alungată imediat:

— Și dacă le-am cere Statelor Unite să ne trimită trupe ?

— De ce ar veni, sunt prietenii Rusiei. Nu Președintele Roosevelt este acela care l-a împăcat pe țar cu Mikado-ul?

— Dar e vorba de Shuster, nu vor dori să-l ajute?

— Shuster e foarte popular în Persia; la el acasă, de-abia dacă i se cunoaşte numele. Conducătorii americani trebuie că nu apreciază faptul că s-a pus rău cu Sankt Petersburgul şi cu Londra.

— Am putea să le propunem să construiască o cale ferată. Poate că vor fi ispitiţi, poate că ne vor veni în ajutor.

— Poate. Dar nu înainte de şase luni, iar ţarul va fi aici în două săptămâni.

Şi turcii? Şi germanii? Şi, de ce nu, japonezii? Nu-i zdrobiseră oare ei pe ruşi în Manciuria? Atunci când, pe neaşteptate, un tânăr deputat din Kirman sugerează, zâmbind pe sub mustaţă, să i se ofere tronul Persiei Mikado-ului, Fazei izbucneşte:

— Trebuie să fim conştienţi, o dată pentru totdeauna, că nu vom putea apela nici măcar la oamenii din Isfahan! Dacă vom da o bătălie, acest lucru se va întâmpla la Teheran, cu oamenii din Teheran, cu armele care se găsesc, în acest moment, în capitală. Ca şi acum trei ani, la Tabriz. Şi nu vor fi trimişi împotriva noastră o mie de cazaci, ci cincizeci de mii. Trebuie să fim conştienţi că vom lupta fără nici o şansă de câştig.

Dacă ar fi venit din partea oricărei alte persoane, acea intervenţie descurajatoare ar fi generat un torent de acuzaţii. Venind din partea eroului de la Tabriz, al celui mai strălucit dintre „fiii lui Adam", cuvintele sunt luate ca atare, expresia unei crude realităţi. Greu lucru ca, pornind de acolo, să predici rezistenţa. Este, totuşi, ceea ce face Fazei.

— Dacă sunt gata să luptăm, este numai de dragul viitorului. Persia nu trăieşte încă sub amintirea Imamului Husein? Cu toate că acest martir n-a făcut decât să ducă o luptă pierdută, a fost înfrânt, zdrobit, masacrat, el e

acela pe care-l cinstim. Persia are nevoie de sânge ca să creadă. Suntem şaptezeci şi doi, ca şi tovarăşii lui Husein. Dacă noi murim, Parlamentul acesta va deveni un loc de pelerinaj, democraţia va prinde pentru secole întregi rădăcini în pământul Orientului.

Se declarau cu toţii gata să moară, dar n-au murit. Nu fiindcă şi-ar fi abandonat sau trădat cauza. Cu totul dimpotrivă, căutară să organizeze apărarea oraşului, voluntarii se prezentară în număr mare, mai ales „fii ai lui Adam", ca şi la Tabriz. Dar situaţia era fără ieşire. După ce invadaseră nordul ţării, trupele ţarului înaintau acum în direcţia capitalei. Numai zăpada le încetinea oarecum avansarea.

Pe 24 decembrie, prim-ministrul demisionar hotărî să recapete puterea printr-o lovitură de forţă. Cu ajutorul cazacilor, al triburilor bakhtiare, al unei importante părţi a armatei şi jandarmeriei, se făcu stăpân pe capitală şi proclamă dizolvarea Parlamentului. Mai mulţi deputaţi au fost arestaţi. Cei mai activi au fost condamnaţi la exil. în fruntea listei, Fazei.

Primul act al noului regim l-a constituit acceptarea în mod oficial a termenilor ultimatumului dat de ţar. O scrisoare politicoasă îl informă pe Morgan Shuster că se pusese capăt însărcinărilor sale de trezorier general. Nu stătuse decât opt luni în Persia, opt luni intense, frenetice, ameţitoare, opt luni care nu reuşiseră să schimbe chipul Orientului.

Pe 11 ianuarie 1912, Shuster a fost petrecut cu onoruri. Tânărul şah îi puse la dispoziţie propriul automobil, împreună cu şoferul său francez, dl Varlet, pentru a-l

conduce la portul Enzeli. Eram mulţi, străini şi persani, veniţi să ne luăm rămas-bun, unii în piaţeta din faţa reşedinţei sale, alţii de-a lungul drumului. Fără aclamaţii, desigur, nimic altceva decât gesturi discrete ale câtorva mii de mâini şi lacrimi de bărbaţi şi de femei, din partea unei mulţimi necunoscute, care plângea ca o iubită părăsită. Pe parcurs nu se produse decât un singur incident minor: la trecerea convoiului, un cazac luă de jos o piatră şi făcu gestul de-a o arunca în direcţia americanului; nici măcar nu cred că-şi va fi dus acţiunea la bun sfârşit.

Când automobilul dispăru dincolo de Poarta Kazvin, am făcut câţiva paşi în tovărăşia lui Charles Russel. Apoi mi-am continuat drumul singur, pe jos, până la palatul lui Şirin.

— Pari cu totul tulburat, îmi spuse ea, ieşindu-mi în întâmpinare.

— Tocmai mi-am luat rămas-bun de la Shuster.

— A! In sfârşit a plecat!

Nu eram sigur că am înţeles tonul exclamaţiei ei. Mi-a explicat:

— Mă întreb astăzi dacă n-ar fi fost mai bine să nu fi pus niciodată piciorul în această ţară.

Am privit-o cu groază.

— Tocmai tu spui asta!

— Da, eu, Şirin, sunt aceea care spune asta. Eu, care am aplaudat venirea americanului, eu, care i-am aprobat fiecare din acţiuni, eu, care am văzut în el un mântuitor, regret acum că nu va fi rămas în îndepărtata sa Americă.

— Dar cu ce a greşit ?

— Cu nimic, tocmai, şi asta e chiar dovada că n-a înţeles Persia.

— Nu înţeleg nici un cuvânt.

— Un ministru care ar fi avut dreptate împotriva regelui său, o soție care ar fi avut dreptate împotriva soțului ei, un soldat care ar fi avut dreptate împotriva ofițerului său n-ar fi fost îndoit pedepsiți? Pentru cei slabi, e o greșeală să ai dreptate. în fața ruşilor şi englezilor, Persia este slabă, ar fi trebuit să se comporte ca un om slab.

— Până la capătul timpului? Nu trebuie ea oare să se ridice într-o zi, să clădească un stat modern, să-şi educe poporul, să intre în concertul națiunilor prospere şi respectate? Asta a încercat să facă Shuster.

— în această privință, îi port cea mai mare admirație. Dar nu pot să mă împiedic să-mi spun că, dacă ar fi izbutit mai puțin bine, noi nu ne-am afla astăzi într-o stare vrednică de plâns: democrația noastră - anihilată, teritoriul - invadat.

— Ambițiile țarului fiind aşa cum sunt, aşa trebuia să se întâmple, mai devreme sau mai târziu.

— E întotdeauna mai bine ca o nenorocire să se întâmple mai târziu! Nu cunoşti oare povestea măgarului vorbitor al lui Nollah Nasruddin?

Acesta din urmă e eroul semilegendar al tuturor anecdotelor şi parabolelor din Persia, Transoxiana şi Asia Mică. Şirin povesti:

— Se spune că un rege pe jumătate smintit îl condamnase pe Nasruddin la moarte pentru furtul unui măgar. în momentul în care e condus la locul de supliciu, Nasruddin strigă: „Acest animal este, în realitate, fratele meu, un vrăjitor i-a dat înfățişarea de față, dar, dacă mi-ar fi încredințat un an, l-aş reînvăța să vorbească asemenea mie şi dumneavoastră!" Intrigat, monarhul îl pune pe condamnat să-şi repete făgăduiala, înainte de a decreta:

„Foarte bine! Dar, dacă exact într-un an măgarul nu vorbeşte, vei fi executat". La ieşire, Nasruddin e întrebat de soţie: „Cum poţi tu oare să făgăduieşti un asemenea lucru? Ştii prea bine că măgarul n-are să vorbească. - Bineînţeles că ştiu, răspunde Nasruddin, dar, de acum într-un an, poate să moară regele, poate să moară măgarul sau pot să mor chiar eu".

Prinţesa continuă:

— Dacă am fi ştiut să câştigăm timp, Rusia s-ar fi împotmolit, poate, în războaiele din Balcani sau din China. Şi, în afară de asta, ţarul nu e veşnic, poate muri, poate fi clătinat iarăşi de tulburări sau revolte, ca acum şase ani. Ar fi trebuit să avem răbdare şi să aşteptăm, să facem pe proştii, să tragem de timp, să dăm înapoi şi să minţim, să făgăduim. Asta a fost întotdeauna înţelepciunea Orientului; Shuster a vrut să ne facă să înaintăm în ritmul Occidentului, ne-a condus direct la naufragiu.

Părea să sufere pentru că spusese asta; m-am ferit, aşadar, s-o contrazic. Şirin adăugă:

— Persia mă face să mă gândesc la un velier nenorocos. Marinarii se tot plâng că n-au suficient vânt ca să înainteze. Şi, dintr-odată, ca spre a-i pedepsi, Providenţa le trimite o furtună.

Am rămas, multă vreme, gânditori, copleşiţi. Apoi am luat-o afectuos de braţ.

— Şirin!

Să fi fost modul în care i-am rostit numele? Ea tresări, apoi se îndepărtă de mine, fixându-mă cu un aer bănuitor.

— Pleci.

— Da. Dar în alt fel.

— Cum se poate pleca „în alt fel" ?

— Plec împreună cu tine.

XLVIII

Cherbourg, 10 aprilie 1912.

In faţa mea, cât vedeai cu ochii, Canalul Mânecii, liniştită mişcare de valuri argintii. Alături de mine, Şirin. în bagajele noastre, Manuscrisul. împrejur, o mulţime confuză, cât se poate de orientală.

S-a vorbit atâta despre strălucitoarele celebrităţi îmbarcate pe Titanic, încât aproape că au fost uitaţi cei pentru care fusese construit acest colos al mărilor: emigranţii, milioanele de bărbaţi, femei, copii pe care nici un pământ nu mai accepta să-i hrănească şi care visau la America. Pachebotul trebuia să efectueze o adevărată colectă: din Southampton, englezii şi scandinavii, din Queenstown, irlandezii, şi din Cherbourg, cei care veneau de foarte departe, greci, sirieni, armeni din Anatolia, evrei din Salonic sau din Basarabia, croaţi, sârbi, persani. Pe aceşti orientali i-am putut studia în gara maritimă, adunaţi în jurul bagajelor derizorii, nerăbdători să ajungă altundeva şi, din vreme în vreme, agitaţi, căutând brusc vreun formular rătăcit, vreun copil prea vioi, vreun balot rebel care se rostogolise sub o bancă. Fiecare purta în adâncul privirii o aventură, o amărăciune, o sfidare, toţi resimţeau ca pe un privilegiu faptul ca, odată ajunşi în Occident, să ia parte la traversarea inaugurală a pachebotului

celui mai puternic, celui mai modern şi celui mai solid care se va fi ivit vreodată din mâinile omului.

Propriul meu sentiment nu era deloc diferit. Căsătorit cu trei săptămâni mai înainte la Paris, îmi amânasem plecarea cu unicul scop de a-i oferi soţiei mele o călătorie de nuntă demnă de fastul oriental în care trăise. Nu era un capriciu deşart. Şirin se arătase multă vreme reticentă la ideea de a se instala în Statele Unite şi, dacă n-ar fi existat descurajarea de după trezirea ratată a Persiei, n-ar fi acceptat niciodată să mă urmeze. Aveam ambiţia de a reconstitui în jurul ei o lume încă şi mai feerică decât aceea pe care trebuise s-o părăsească.

Titanicul îmi slujea de minune planurile. Părea conceput pentru oameni dornici să regăsească, în palatul plutitor, cele mai somptuoase distracţii de pe ţărm, ca şi anumite încântări ale Orientului: o baie turcească la fel de înclinată spre trândăveală ca şi cele de la Istanbul sau Cairo, verande împodobite cu palmieri şi, în sala de gimnastică, între bara fixă şi cal, o cămilă electrică, menită să-i insufle călăreţului, la simpla apăsare a unui buton miraculos, senzaţiile săltăreţe ale unei călătorii prin deşert.

Dar, explorând Titanicul, nu căutam numai să-i descoperim exotismul. Ni se întâmpla să ne dedăm şi unor plăceri pur europene, să degustăm stridii, apoi un sote de pui d la lyonnaise, specialitatea maestrului bucătar Proctor, stropit cu un Cos-d'Estournel 1887, ascultând orchestra, îmbrăcată în smochinguri albastru-închis, cum interpreta Povestirile lui Hoffmann, Gheişa sau Marele Mogul de Luder.

Momente cu atât mai preţioase, pentru Şirin şi pentru mine, cu cât, de-a lungul legăturii noastre durabile din

Persia, trebuise să ne ascundem. Oricât de vaste şi de pline de făgăduieli vor fi fost apartamentele prinţesei mele la Tabriz, Zarganda sau Teheran, sufeream constant când simţeam dragostea noastră închisă între zidurile lor, având drept unici martori nişte oglinzi cizelate şi nişte servitoare cu priviri alunecoase. Savuram, acum, banala plăcere de-a fi văzuţi împreună, soţ şi soţie, braţ la braţ, de-a fi învăluiţi de aceleaşi priviri străine, şi până târziu în noapte evitam să ne întoarcem în cabina pe care o alesesem, totuşi, printre cele mai spaţioase de pe pachebot.

Culmea plăcerii era promenada de seară. De îndată ce ne încheiam cina, mergeam să căutăm un ofiţer, întotdeauna acelaşi, care ne conducea la un seif de unde scoteam Manuscrisul, ca să-l purtăm, cu mare grijă, într-un turneu de-a lungul punţilor şi coridoarelor. Aşezaţi în fotoliile de ratan de la Cafe parisien, citeam la întâmplare câteva catrene, apoi, luând ascensorul, urcam până la locul de promenadă, unde, fără să ne pese prea tare că am putea fi spionaţi, schimbam o sărutare caldă în aer liber. Noaptea târziu, duceam Manuscrisul în camera noastră, unde petrecea noaptea înainte de a fi pus la loc, dimineaţa, în acelaşi seif, prin mijlocirea aceluiaşi ofiţer. Un ritual care o încânta pe Şirin. Atât de mult încât îmi făceam o datorie din a reţine fiecare detaliu, ca să-l repet, a doua zi, fără nici o abatere.

Astfel că, în cea de-a patra seară, deschisesem Manuscrisul la pagina unde, pe vremea sa, Khayyam scrisese:

întrebi de unde ne vine suflarea de viaţă.
Dacă ar trebui rezumată o prea lungă istorie,
Aş spune că ţâşneşte din fundul oceanului,
Apoi, dintr-odată, oceanul o înghite din nou.

Referirea la ocean mă amuza: am vrut să citesc din nou, mai rar. Şirin mă opri:

— Te implor!

Părea să se sufoce; o priveam în ochi, îngrijorat.

— Ştiu acest rubai pe dinafară, spuse ea cu voce stinsă, şi am, dintr-odată, impresia că-l aud pentru prima dată. E ca şi cum...

Dar renunţă să-mi mai dea explicaţii, îşi recapătă răsuflarea, înainte de a rosti, ceva mai liniştită:

— Mi-aş dori să fi ajuns deja.

Am ridicat din umeri.

— Dacă există pe lume o navă pe care se poate călători fără teamă, aceasta este. Aşa cum a spus-o căpitanul Smith, nici Dumnezeu însuşi n-ar putea să scufunde pachebotul!

Dacă îmi închipuisem că o liniştesc cu aceste cuvinte şi cu tonul meu vesel, efectul pe care l-am produs a fost contrar. Mă apucă de braţ, murmurând:

— Nu mai spune asta niciodată! Niciodată!

— De ce te tulburi aşa? Ştii prea bine că nu-i decât o glumă!

— La noi, nici măcar un ateu n-ar îndrăzni că profereze o asemenea frază.

Tremura. Nu-i înţelegeam violenţa reacţiei. I-am propus să ne întoarcem, şi a trebuit s-o susţin ca să nu se prăbuşească.

A doua zi, părea restabilită. Ca să încerc s-o distrez, am călăuzit-o întru descoperirea minunăţiilor pachebotului, am încălecat chiar şi pe nesigura cămilă electrică, cu riscul de a îndura hohotele de râs ale lui Henry Sleeper Harper, editorul hebdomadarului cu acelaşi nume, care rămase o clipă în tovărăşia noastră, ne oferi ceai şi

ne povesti călătoriile sale în Orient, înainte de-a ne prezenta, foarte ceremonios, câinele său pechinez pe care considerase potrivit să-l numească Sun Yat Sen, într-un omagiu ambiguu față de izbăvitorul Chinei. Dar nimic nu reușea să-i descrețească fruntea lui Șirin.

Seara, la cină, rămase tăcută; părea slăbită. Am considerat, așadar, prudent să renunțăm la promenada noastră rituală și am lăsat Manuscrisul în seif. Ne întoarserăm să ne culcăm. Numaidecât, ea căzu într-un somn agitat. In ceea ce mă privea, îngrijorat din pricina ei și puțin obișnuit să adorm așa de devreme, îmi petrecui o bună parte din noapte urmărind-o.

De ce să mint? Când pachebotul izbi aisbergul, nu mi-am dat seama. După lovitură, când mi s-a precizat la ce moment se produsese coliziunea, am crezut că-mi amintesc să fi auzit, înainte de miezul nopții, un zgomot ca al unui cearșaf sfâșiat, într-o cabină învecinată. Nimic altceva. Nu-mi aduc aminte să fi simțit vreun șoc oarecare. Așa că am sfârșit prin a mă liniști. Ca să mă trezesc dintr-un salt atunci când cineva bătu la ușă, strigând o frază pe care n-o puteam înțelege. Mi-am consultat ceasornicul, era unu fără zece. Mi-am pus halatul și am deschis ușa. Coridorul era gol. Dar auzeam, la distanță, conversații purtate cu glas ridicat, puțin obișnuite noaptea, atât de târziu. Fără a fi într-adevăr neliniștit, m-am hotărât să merg să văd ce se întâmpla, ferindu-mă, bineînțeles, s-o trezesc pe Șirin.

Pe scară, am dat peste un steward care vorbea, pe un ton lipsit de gravitate, de „unele mici probleme" survenite din întâmplare. Căpitanul, spunea el, dorea ca toți pasagerii

de la clasa întâi să se regrupeze pe Puntea Soarelui, în partea de sus a pachebotului.

— Trebuie să-mi trezesc soția? I-a fost destul de rău în timpul zilei.

— Căpitanul a zis „toată lumea", îmi întoarse vorba stewardul, cu o figură sceptică.

întors în cabină, am trezit-o pe Şirin cu toată gingăşia care se impunea, mângâindu-i fruntea, apoi sprâncenele, rostindu-i numele, cu buzele lipite de urechea ei. De cum scoase un bombănit, i-am şoptit:

— Trebuie să te trezeşti, e nevoie să urcăm pe punte.

— Nu în seara asta, e prea frig.

— Nu-i vorba de plimbare, sunt ordinele căpitanului.

Ultimul cuvânt avu un efect magic; sări din pat, strigând:

— Khodaya ! Dumnezeule !

Se îmbrăcă în grabă. Şi în dezordine. Iar eu trebui s-o liniştesc, să-i spun s-o ia mai domol, pentru că nu eram aşa de grăbiți. Cu toate acestea, când am ajuns pe punte, domnea o anumită efervescență, iar pasagerii erau conduşi spre bărcile de salvare.

Stewardul întâlnit mai devreme se afla acolo, m-am îndreptat spre el; nu-şi pierduse nimic din jovialitate.

— Mai întâi femeile şi copiii, spuse el, făcând haz de formulă.

O prinsei pe Şirin de mână, vrând s-o trag spre ambarcațiuni, dar ea refuză să se clintească.

— Manuscrisul! implora ea.

— Am risca să-l pierdem în înghesuială! E mai bine protejat în seif!

— N-am să plec fără el!

— Nu e vorba de plecare, interveni stewardul, îi îndepărtăm pe pasageri doar pentru un ceas sau două. Dacă mă întrebaţi pe mine, nici măcar nu e necesar. Dar căpitanul e stăpân la bord...

N-aş spune că Şirin s-a lăsat convinsă. Nu, s-a lăsat, pur şi simplu, trasă de mână fără să opună rezistenţă. Şi asta până în partea din faţă a punţii, unde un ofiţer mă strigă:

— Domnule, aici, avem nevoie de dumneavoastră.

M-am apropiat.

— Lipseşte un bărbat în barca asta; ştiţi să vâsliţi ?

— Am făcut-o, ani în şir, în golfuleţul Chesapeake.

Mulţumit, mă invită să iau loc în barcă şi o ajută pe Şirin să păşească peste bord. Acolo se găseau vreo treizeci de persoane, şi tot atâtea locuri încă goale, dar ordinele erau să nu se îmbarce decât femeile. Şi câţiva vâslaşi experimentaţi.

Am fost coborâţi până la nivelul oceanului, într-un mod cam brusc pentru gustul meu, dar am reuşit să stabilizez ambarcaţiunea şi am început să vâslesc. Ca să mergem unde, spre ce punct din acea neagră imensitate? N-aveam nici cea mai vagă idee, cei care se ocupau de salvare n-o ştiau nici ei. Am hotărât să mă îndepărtez doar de navă şi să aştept, la o jumătate de milă, să fiu chemat printr-un semnal oarecare.

Pe parcursul primelor minute, grija noastră, a tuturor, a fost să ne apărăm de frig. Sufla un vânt îngheţat, împiedicându-ne să ascultăm aria pe care o cânta încă orchestra pachebotului. Cu toate acestea, când ne-am oprit, la o distanţă care mi se părea suficientă, adevărul ne apăru dintr-odată cu limpezime: Titanicul se apleca vădit spre prora, încetul cu încetul luminile-i slăbeau.

Eram cu toţii uluiţi, amuţiţi. Deodată, o chemai i-. .n «•■•,■ a unui bărbat care înota; am manevrat barca de salvate astfel încât să mă îndrept spre el; Şirin şi o altă pasageră mă ajutară să-l ridic la bord. în curând, alţi naufragiaţi ne-au făcut, la rândul lor, semn şi ne-am dus să-i scoatem din apă. în vreme ce eram absorbiţi de această misiune, Şirin scoase un ţipăt: Titanicul se găsea acum în poziţie verticală, luminile i se estompaseră. A rămas aşa timp de cinci minute interminabile, apoi, cu solemnitate, se afundă spre destinul său.

Soarele zilei de 15 aprilie ne surprinse întinşi, epuizaţi, înconjuraţi de feţe compătimitoare. Ne aflam la bordul navei Carpathia, care, la primirea unui mesaj disperat de ajutor, venise în mare grabă ca să salveze naufragiaţii. Şirin stătea tăcută alături de mine. De când văzuserăm Titanicul scufundându-se, nu mai rostise nici un cuvânt, şi privirea ei mă evita. Aş fi vrut s-o zgâlţâi, să-i aduc aminte că avuseserăm parte de un miracol, că majoritatea pasagerilor pieriseră, că existau pe puntea aceea, în jurul nostru, femei care tocmai îşi pierduseră un soţ şi copii care deveniseră orfani.

Dar m-am ferit să-i ţin predici. Ştiam că Manuscrisul însemna pentru ea, ca şi pentru mine, mai mult decât un giuvaer, mai mult decât o antichitate preţioasă, că reprezenta, într-un fel, raţiunea noastră de a fi împreună. Dispariţia lui, survenită după atâtea nenorociri, nu putea decât s-o tulbure adânc pe Şirin. Simţeam că ar fi fost înţelept să las timpul să-şi săvârşească lucrarea tămăduitoare.

Când ne-am apropiat de portul New York, târziu, în seara de 18 aprilie, ne aştepta o primire zgomotoasă:

reporterii veniseră în întâmpinarea noastră, la bordul bărcilor pe care le închiriaseră, şi, slujindu-se de megafoane, ne adresau în gura mare întrebări la care unii pasageri se străduiau să răspundă, cu mâinile făcute pâlnie la gură.

De îndată ce Carpathia a acostat, alţi ziarişti se precipitară spre cei salvaţi, încercând, fiecare, să ghicească cine putea să le istorisească faptele cele mai veridice sau mai senzaţionale. Un foarte tânăr redactor de la Evening Sun mă alese pe mine. Se interesa mai ales de comportamentul căpitanului Smith şi al membrilor echipajului la momentul catastrofei. îşi pierduseră cumva capul? în schimburile lor de replici cu pasagerii, ascunseseră poate adevărul? Era adevărat faptul că au fost salvaţi, în primul rând, pasagerii de la clasa întâi? Fiecare dintre întrebări mă făcea să reflectez, să-mi scormonesc memoria; am vorbit multă vreme, la început în timp ce coboram de pe vapor, apoi stând în picioare, pe chei. Şirin rămăsese un moment alături de mine, la fel de mută, apoi dispăruse. N-aveam nici un motiv să mă neliniştesc, nu putea să se fi îndepărtat prea mult, desigur că era foarte aproape, ascunsă în spatele fotografului care îndrepta spre mine o lumină orbitoare.

Luându-şi rămas-bun, ziaristul mă lăudă pentru calitatea mărturiei mele şi îmi ceru adresa, ca să mă contacteze mai târziu. M-am uitat apoi de jur împrejur, am strigat cu glas din ce în ce mai puternic. Şirin dispăruse. Am hotărât să nu mă clintesc din locul unde mă lăsase, ca să mă poată regăsi. Şi am aşteptat. Un ceas. Două ceasuri. încetul cu încetul, cheiul se goli.

Unde s-o caut? în primul rând, m-am dus la biroul companiei White Star, societatea căreia îi aparţinea

Titanicul. Apoi am (arul. turul Imlrlui ilm m < m lunci n găzduiți peste noapte naufragiații 1 >ai îmi m ma dr H.țui mea. M-am întors pe chei. Era pustiu.

Atunci m-am hotărât să mă îndrept spre smgm ul lor a cărui adresă o cunoştea prințesa şi unde, odată calmată, putea să mă găsească: locuința mea din Annapolis.

Am aşteptat multă vreme un semn de la Şirin. Dar el n-a venit niciodată. Nu mi-a scris. Nimeni nu i-a mai amintit vreodată numele de față cu mine.

Astăzi mă întreb: a existat ea oare ? Era altceva decât rodul obsesiilor mele orientale ? Noaptea, în singurătatea camerei prea mari, când în mine creşte îndoiala, când memoria mi se înceţoşează, când îmi simt rațiunea şovăind, mă ridic şi aprind toate luminile, fug să-i regăsesc scrisorile de altădată, pe care le desfac de parcă tocmai le-aş fi primit, le adulmec parfumul, recitesc câteva pagini; chiar şi răceala tonului lor mă întăreşte, îmi dă iluzia că trăiesc din nou o dragoste care se naşte. Numai atunci, liniştit, le aşez la loc şi mă cufund iarăşi în întuneric, gata să mă abandonez fără teamă himerelor trecutului: o frază azvârlită într-un salon din Istanbul, două nopți albe la Tabriz, un brasero, iarna, la Zarganda. Şi, din ultima călătorie, această scenă: urcaserăm la locul de promenadă, într-un colț întunecat şi pustiu, schimbaserăm o lungă sărutare. Ca să-i prind chipul în mâini, aşezasem Manuscrisul pe un loc plat, pe o bornă de amarare. Când îl zărise, Şirin izbucnise în râs, se îndepărtase, apoi, cu un gest teatral, aruncase spre cer:

— Rubaiatele pe Titanic! Floarea Orientului purtată de giuvaerul Occidentului! Khayyam, dac-ai vedea ce clipă minunată ni s-a dat să trăim!